

Societate, Istorie și Filologie

Editura
Universității
din Oradea
2009

SOCIETATE, ISTORIE ȘI FILOLOGIE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Societate, istorie, filologie / coord.: Faur Antonio. –
Oradea : Editura Universității din Oradea

Bibliogr.

ISBN 978-973-759-995-7

I. Faur, Antonio

94(100)

8

Editura Universității din Oradea este acreditată CNCIS, cod 149.

Acest volum a apărut cu sprijinul financiar al
Asociației Culturale „Crișana”
(Director executiv: Antonio Faur)

SOCIETATE, ISTORIE ȘI FILOLOGIE

OMAGIU CONFERENȚIARULUI UNIVERSITAR
CORNELIU CRĂCIUN,
LA ÎMPLINIREA VÂRSTEI DE 65 DE ANI

Coordonator și editor:
Antonio Viorel FAUR

Editura Universității din Oradea
Oradea, 2009

Autori:

Drd. Cristian APATI

Direcția Județeană Bihor a Arhivelor Naționale

Dr. Ion BUZAȘI

Profesor – Facultatea de Teologie Greco-Catolică din Blaj

Dr Florin CIOBAN

Lector, Universitatea din Oradea

Drd. Maria DONCA

Lector, Universitatea din Oradea

Dr. Dumitru DRAICA

Conferențiar, Universitatea din Oradea

Dr. Valerica DRAICA

Lector, Universitatea din Oradea

Dr. Mihai D. DRECIN

Profesor, Universitatea din Oradea

Dr. Antonio FAUR

Profesor, Universitatea din Oradea

Dr. Viorel FAUR

Profesor, Universitatea din Oradea

Mihai GEORGIȚĂ

Direcția Județeană Bihor a Arhivelor Naționale

Dr. Vistian GOIA

Profesor, Universitatea din Cluj-Napoca

Prof. Mircea HANDOCA

București

Dr. Constantin MĂLINAȘ

Conferențiar, Universitatea din Oradea

Dr. Radu MILIAN

Direcția Județeană Bihor a Arhivelor Naționale

Drd. Luminița MOGA

Biblioteca Județeană „Gheorghe Șincai” - Oradea

Dr. Gabriel MOISA

Conferențiar, Universitatea din Oradea

Prof. Cristina SCARLAT

Iași

Dr. Augustin ȚĂRĂU

Oradea

Dr. Ion ZAINEA

Profesor, Universitatea din Oradea

SUMAR

PERSONALIA

Viorel FAUR, <i>Polivalență și diversitate în opera științifică a universitarului orădean Corneliu Crăciun</i>	11
Ion BUZAȘI, <i>Corneliu Crăciun – colegul și prietenul</i>	14
<i>Curriculum Vitae</i>	17
<i>Lista de lucrări tipărite</i>	18

ISTORIE

Cristian APATI, <i>Contribuții documentare referitoare la istoria Bisericii Ortodoxe din Bihor (anii 1773, 1800 și 1841)</i>	35
Viorel FAUR, <i>Din istoria instituțiilor de învățământ superior juridic: Academia Regală de drept din Oradea (1788-1918)</i>	66
Constantin MĂLINAȘ, <i>Fiorii dacismului în Școala Ardeleană</i>	77
Radu MILIAN, <i>Aspecte privind problemele de personal școlar și bisericesc ale parohiilor ortodoxe din Bihor (prima jumătate a sec. al XIX-lea)</i>	85
Ion ZAINEA, <i>Aradul, Oradea și reprezentanții lor în centrul evenimentelor de la sfârșitul anului 1918</i>	90
Luminița MOGA, <i>Victor Onișor-militant și participant la făurirea și consolidarea Unirii de la Alba-Iulia</i>	105
Maria DONCA, <i>O publicație a învățătorilor din Bihor: „Rânduri”</i> ...	123
Vistian GOIA, <i>Nae Ionescu și actualitatea politică interbelică</i>	157

Antonio FAUR, <i>Documente privind trecerea frontierei dintre România și Ungaria de către evrei (aprilie-mai 1944)</i>	161
Augustin ȚĂRĂU, <i>Organizațiile anticomuniste din Munții Apuseni și lumea rurală</i>	192
Mihai D. DRECIN, <i>Proiectul „Colegiul Universitar Oradea” (1971) – etapă intermediară în apariția unei Universități la Oradea</i>	228
Gabriel MOISA, <i>Presa scrisă în zona rurală din județul Bihor. Studiu de caz: Foaia de Popești</i>	233

FILOLOGIE

Mircea HANDOCA, <i>Mircea Eliade și contemporanii săi în America</i> ...	247
Cristina SCARLAT, <i>Memoria peliculei: Mircea Eliade - his name, his destiny -un documentar de excepție</i>	261
Ion BUZAȘI, <i>Ecouri biblice în poezia lui Lucian Blaga</i>	267
Mihai GEORGIȚĂ, <i>Textul literar-sursă de cunoaștere a realului</i>	274
Dumitru DRAICA, <i>Despre scrierea limbii române literare (Cu referire specială la DOOM 2)</i>	285
Valerica DRAICA, <i>Valențe religioase ale creației eminesciene</i>	292
Florin CIOBAN, <i>Radu Gyr - valorificarea elementelor de folclor în literatura pentru copii</i>	298

PERSONALIA

POLIVALENȚĂ ȘI DIVERSITATE ÎN OPERA ȘTIINȚIFICĂ A UNVERSITARULUI ORĂDEAN CORNELIU CRĂCIUN

Viorel FAUR

Realitatea contemporană cuprinde, în complexitatea și arborescența ei, și manifestări dedicate unor personalități din domeniile științei și culturii, care reprezintă spațiul Crișanei în context național. Unul dintre aceste momente, cu o semnificație aparte, îl are ca protagonist pe universitarul Corneliu Crăciun, la împlinirea vârstei de 65 de ani, care permite – conform unei tradiții care s-a configurat în ultimele două decenii – o privire retrospectivă asupra contribuției sale. Avem satisfacția de a participa („și cu vorba”) la marcarea acestei „clipe unice” din biografia unui intelectual cu o conduită exemplară, cum este conf. univ. dr. Corneliu Crăciun, autorul unor studii și cărți de excepție, dar și cetățeanul cu o activă și responsabilă implicare în viața cetății.

Debutul în publicistică a celui despre care scriem aceste rânduri s-a produs în urmă cu aproape patru decenii, cu articole referitoare la istoricul Societății de lectură a elevilor Gimnaziului superior gr. cat. din Beiuș. Preocuparea sa pentru acest aspect al vieții culturale s-a concretizat, ulterior, în două volume având ca obiect societățile academice din Bucovina (Editura Fundației Culturale „Cele trei Crișuri”, Oradea, 1997, 224 p.) și cele din Viena (Editura Logos '94, Oradea, 2001, 358 p.), precum și o lucrare de doctorat, susținută la Filiala din Cluj-Napoca a Academiei Române, sub conducerea științifică a academicianului Camil Mureșanu, unul dintre cei mai importanți istorici români. Examinarea fenomenului asociaționist datorat tineretului român studios (la universitățile din Cernăuți, Viena și Graz) a fost realizată, cu mijloace moderne, pe mai multe planuri, astfel că s-a degajat contribuția acestuia la formarea conștiinței naționale a elevilor și studenților români, care au devenit combatanți pentru drepturi și unitate națională. Prin aceste lucrări,

caracterizate prin rigoare și o interpretare pluridisciplinară, Corneliu Crăciun s-a afirmat ca un cercetător cu o reală autoritate în domeniu, situându-se în prima linie a istoriografiei care vizează asociaționismul cultural.

Preocupările sale din domeniul istoriei culturale sunt diverse, la ceea ce am menționat adăugându-se raporturile lui Titu Maiorescu (pe care l-a evocat și ca om politic, în revista *Cele trei Crișuri*, 1991, nr. 3-6, 12) cu societatea „România Jună”, apoi cele ale poetului Vasile Alecsandri cu revista *Familia*. De un evident interes este cartea sa despre imaginea Europei în revista *Familia* (1865-1906), în care aplică o metodă modernă de cercetare, specifică imagologiei.

O altă componentă majoră a operei sale istoriografice o constituie cărțile, studiile și articolele care se referă la istoria contemporană locală și națională. A investigat o problemă aparținând istoriei Bihorului în anii de început ai sovietizării țării, contribuind – prin acțiunea de depistare și editare, dar și de interpretare corespunzătoare a sute de documente inedite – la recuperarea, într-o viziune actuală, a unor realități politice semnificative din această perioadă postbelică, în care România a căzut pradă ocupației sovietice, cu toate consecințele unui asemenea destin istoric tragic.

Remarcăm, în această ordine de idei, lucrările sale despre istoria organizațiilor locale ale partidelor politice (liberal, național-țărănesc etc), practicile electorale din anul 1946, interzicerea P.N.Ț. (29 iulie 1947), manifestările anticomuniste ale locuitorilor și chiar ale unor jandarmi. Sunt de semnalat și contribuțiile sale la o reconstituire (fără prejudecăți și implicare subiectivă) a unor fragmente de istorie legate de activitatea legionarilor și a comuniștilor în Bihor, de la „mișcarea comunistă ilegală” (din anii interbelici) și până la identificarea grupului comunist care a ieșit la lumină după 23 august 1944 (vezi de pildă, *Dicționarul comunizanților din noaptea de 23 spre 24 august 1944*, Oradea, Editura Primus, 2009, 670 p.).

Alte teme de cercetare, pe care le-a ilustrat într-o manieră elocventă, se referă la soarta tragică a evreilor din Bihor (despre care a și publicat o carte, cu un conținut documentar pregnant) și a germanilor de pe teritoriul României în primii ani postbelici, când aceștia au fost deportați în Uniunea Sovietică. Demersurile sale științifice se înscriu, în mod util, în noile direcții de cercetare ale

istoriei recente a României. La toate acestea se asociază, ca un fapt relevabil, inițiativa lui Corneliu Crăciun de a edita un periodic de istorie contemporană, care a fost bine primit de specialiști și cititori. Este vorba de *Revista de istorie contemporană*.

Polivalența activității sale este demonstrată și de lucrările publicate în domeniul istoriei literaturii, a istoriei ideilor și culturii, de o valoare incontestabilă fiind volumele consacrate lui Mircea Eliade și care au apărut la Oradea, sub autoritatea sa profesională. Deși am avut în vedere, cu prioritate, manifestarea sa în plan istoriografic, nu putem ignora realitatea că universitarul orădean este un excelent specialist în domeniul filologiei, el fiind autorul mai multor cărți de gramatica limbii române, după care se predă la școlile elementare (îndeosebi în cele cu predare în limba maghiară).

Personalitatea sa este cunoscută datorită colaborărilor la presa culturală din spațiul Crișanei, dar mai ales datorită prezenței în planul manifestărilor științifice și publice. Aici s-a dovedit un redutabil conferențiar, exponent al spiritului critic riguros și responsabil, care s-a impus ca un model de urmat pentru tinerii dornici de afirmare. A fost și este un distins orator, care face apel la rațiune și moralitate, impunându-se – în viața comunității – ca o figură publică de excepție.

Prin aceste „fapte” ale sale, la care trebuie, desigur, asociate și cele de profesor la Liceul „Iosif Vulcan” și de universitar, Corneliu Crăciun a îmbogățit viața cultural-științifică a orașului și județului nostru, înscriindu-și numele în galeria personalităților care ilustrează istoria noastră contemporană. De aceea, la împlinirea vârstei de 65 de ani, i se cuvine deplina recunoștință, împreună cu urarea de a-și menține condiția de autentic reprezentant al intelectualității creatoare de valori perene.

Oradea, 15 octombrie 2009

CORNELIU CRĂCIUN – COLEGUL ȘI PRIETENUL

Ion BUZAȘI

Îl întâlnesc (sau reîntâlnesc) de câte ori vin la Oradea la simpozioane sau sesiuni de comunicări și mă bucur că fostul meu coleg de facultate este unul dintre cărturarii prețuiți ai frumoasei urbe de la granița de vest a țării. Îl știu din facultate. Corneliu (cu acest nume falnic de istoric roman - Cornelius Nepos), venea la filologia clujeană prin 1961, după ce absolvise vestitul liceu „Samuil Vulcan” din Beiuș. În facultate am comunicat puțin, fiind, așa cum se spune, cu un an mai mic decât mine și vorba cântecului, „ne cunoșteam doar din vedere”. Dar după absolvirea facultății ne-am revăzut la sesiunile de comunicări ale Societății de Științe Filologice sau la consfăturile anuale ale liceelor pedagogice, pentru că, într-o vreme, amândoi am lucrat la asemenea școli care pregăteau învățători și educatoare, eu, la Blaj, el, la Oradea. Și aproape întotdeauna avea, dacă nu comunicări informale, intervenții pertinente și curajoase. L-am prețuit și mai mult și mă bucuram că ne recunoaștem ca absolvenți de filologie clujeană și, implicit, ca prieteni, pentru că ne lega și un trecut de frumoasa studenție, dar și un început rodnic de carieră didactică.

M-a invitat el însuși când a organizat asemenea simpozioane științifice și didactice, unul, înainte de '89, consacrat literaturii pentru copii, disciplină importantă în liceele pedagogice, unde, în naivitatea mea și în marea mea dragoste pentru Blaj și pentru scriitorii lui am propus recitarea *Evocărilor din viața Blajului* de Alexandru Lupeanu-Melin pentru caracterul lor educativ. N-am convins decât pe puțini (mulți nici nu auziseră de acest uitat scriitor blăjean și de cartea lui), dar Corneliu a fost printre acești puțini și în pauză m-a consolât că propunerea mea nu e chiar atât de deplasată, dar „n-a venit încă timpul” pentru asemenea recitări. Și iată că timpul a venit după 1990, când colegul meu de altădată de la filologia clujeană a devenit un distins universitar orădean și autorul unor importante cărți de didactica limbii și literaturii române, de istorie și de sociologie literară. Pe unele dintre acestea, cum sunt *Metodica predării limbii și literaturii române în ciclul primar*, *Metodica limbii și literaturii române în*

gimnaziu și liceu, Culegere de texte literare... pentru clasele I-IV, toate tipărite la Editura Emia din Deva condusă de fosta sa elevă Paulina Popa, care îi păstrează o recunoștință demnă de adevărații dascăli, mi le-a dăruit sau mi le-a expediat la Blaj cu amicale dedicații, adevărate „epistole închinătoare”, cum zicea Ioan Budai-Deleanu, și le folosesc la cursurile și seminariile pe care le țin la Blaj sau la Alba Iulia. Despre unele am și scris, arătând originalitate a abordării unei discipline care tindea să devină ternă și anchilozată, înnoind-o printr-o optică didactică modernă, prin utilizarea unor texte adecvate și printr-o convingătoare interdisciplinaritate. Într-o vreme (dar cred că pentru puțină vreme), a scos și o revistă – *Hiperboreea* -, la care m-a invitat să colaborez și i-am trimis comunicarea ținută la un asemenea simpozion la Oradea.

Am aflat de curând tot la un simpozion (cum altfel?) la Oradea că fostul meu coleg de facultate și statornicul prieten este „doctor în istorie”, și mi-am exprimat uimirea, nu pentru că el, autorul atâtor lucrări istorice, n-ar merita acest titlu, ci pentru că a trădat...filologia. Se înțelege că am glumit numai, acolo, la începutul comunicării mele ținute la Oradea la sfârșit de aprilie și de „săptămâna luminată”, pentru a realiza un fel de „captatio benevolentiae”, pentru că și eu și distinșii mei auditori știau că pentru universitarul Corneliu Crăciun, istoria și literatura sunt discipline complementare, interferente și într-o fertilă și permanentă osmoză, așa cum spunea N. Iorga în introducerea cursului de *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică*, ținut la Universitatea din București prin anii 30 ai secolului trecut: „Eu nu înțeleg profesori de istoria literaturii românești cari să nu cunoască istoria românilor și nu înțeleg profesori de istoria românilor care nu ar cunoaște, în același timp și fundamental, istoria sufletului românesc, oglindit în istoria literaturii românești...”

Am lăsat intenționat la urmă pe orator. Sigur, când scriu acest cuvânt, am un sentiment de nesiguranță, pentru că de multă vreme, și la noi, mai ales prin „criticile” lui Maiorescu și comediile lui Caragiale arta oratorică a fost depreciată, ridiculizată, compromisă, deși altădată manualele de teoria literaturii cuprindeau și un al patrulea gen literar (pe lângă liric, epic și dramatic), genul oratoric. Așadar, intervenția, alocuțiunea, toastul și discursul sau cuvântarea făcute cu pricepere, informație și cu deplină stăpânire a limbii pot fi

pagini de literatură. Acum, ele sunt trecute în tratatele de didactica limbii și literaturii române la capitolul – Compuneri oratorice. Oricum ar fi, cine-l ascultă pe Corneliu Crăciun, fie că-i elev de liceu, student sau coleg profesor, își dă seama de eleganța prelegerii sale, de informația exactă și densă, de rostirea potrivită conținutului, o articulare clară și impecabilă. Nu spunea revizorul școlar Eminescu, căruia pedagogul Corneliu Crăciun i-a citit rapoartele de inspecție, că în școala românească preocuparea aproape exclusivă este pentru ortografie, pentru scrierea corectă (aceasta, acum o sută și mai bine de ani; astăzi nici această preocupare, dacă există, nu-și arată roadele”) și prea puțin sau deloc pentru ortoepie, pentru pronunțare corectă. Azi, când se vorbește așa de mult, dar așa de rău, într-o inconștientă siluire a limbii, prelegerile lui Corneliu Crăciun sunt exemplare prin calitățile pe care le-am enumerat și care-i conferă un loc privilegiat în rândul celor care se perindă prin fața ascultătorilor la asemenea sesiuni de comunicări sau simpozioane, de care-mi amintesc cu plăcere acum, în acest moment aniversar, dorindu-i pe frumoasa limbă a blăjenilor de odinioară: Ad multos annos!

CURRICULUM VITAE

Data și locul nașterii: 20 mai 1944, Rupea, județul Brașov
Părinții: Maria (născută Dumitru) și Ilie Crăciun, învățători

1950 – 1957 – Școala Elementară de 7 ani din Beiuș

1957 – 1961 – Școala Medie nr. 1 Beiuș (actualmente Colegiul Național „Samuil Vulcan”)

1961 – 1966 – Facultatea de Filologie - Cluj (specialitatea Limba și Literatura Română)

1 septembrie 1966 - 25 ianuarie 1967 – Școala generală Sudrigiu

1 februarie 1967 – 15 august 1967 – Școala de ofițeri de rezervă – București/ Otopeni

1 septembrie 1967 – 30 august 1975 – Liceul nr. 2 și Liceul Pedagogic de Educatoare – Beiuș

1 septembrie 1975 – 2001 – Liceul Pedagogic „Iosif Vulcan” (actualmente Colegiul Național „Iosif Vulcan”)

1 octombrie 2001 – 30 septembrie 2002 – Universitatea din Oradea – Colegiul de Institutori

1 octombrie 2002 – 20 februarie 2006 - Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Colegiul de Institutori – Oradea

1 martie 2003 - până în prezent – Universitatea Creștină Partium din Oradea

LISTA DE LUCRĂRI TIPĂRITE

CĂRȚI

1997

1. *Gramatica limbii române pentru admiterea în liceu*, Editura Aquila '93, 1997, 203 p.
2. *Societăți academice din Bucovina*, Editura Cele Trei Crișuri, 1997, 227 p.

1998

3. *Teste de gramatică a limbii române pentru admiterea în facultate*, Editura Aquila '93, Oradea, 1998, 208 p.

1999

4. *Compendiu de gramatică practică a limbii române (pentru clasele V – VIII)*, Editura EMIA, Deva, 1999, 156 p.

2000

5. *Sinteze de limba română. Morfologia*, Editura EMIA, Deva, 2000, 159 p.

2001

6. *Dicționar de termeni literari (pentru elevii de liceu și pentru candidații la examenul de bacalaureat)*, Editura EMIA, Deva, 2001, 156 p.
7. *Metodica predării limbii române în învățământul primar*, Editura EMIA, Deva, 2001, 208 p.; ediția a II-a: 2002, 208 p.; ediția a III-a: 2003, 252 p.; ediția a IV-a: 2007, 171 p. (schimbare de format); ediția a V-a, 2009, 163 p.
8. *Societățile academice române din Viena (1861-1918)*, Editura Logos'94, Oradea, 2001, 358 p.

2002

9. *Complementul și subordonatele complete*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002, 111 p.
10. *Ady Endre și cultura română*, Editura PROLOG, Oradea, 2002, 176 p.

2003

11. *Opțiunea Maniu. Contribuții documentare la istoria P. N. Ț. (1945-1948)*, Editura Logos'94, Oradea, 2003, p. 287.

12. *Sub destinul care arde. Ioan Bușiția*, Editura Logos'94, Oradea, 2003, 125 p.

2004

13. *Gramatica limbii române*, Editura GrafNet, Oradea, 2004, 410 p.

14. *Metodica predării limbii și literaturii române în gimnaziu și în liceu*, Editura Emia, Deva, 2004, 295 p.; ediția a II-a, 2007, 295 p.; ediția a III-a, 2009, 295 p.

2005

15. *Imaginaea Europei în revista „Familia” (1865-1906)*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2005, 342 p.

2006

16. *Proiecte și practici electorale în 1946*, Editura Logos'94, Oradea, 2006, 220 p.

2007

17. *Abordări stilistice ale poeziei lui Radu Gyr*, Editura Logos'94, Oradea, 2007, 223 p.

18. *Straturi de gândire arhaică în romanul „Omul de aur” de Jokai Mor*, Editura Logos'94, Oradea, 2007, 185 p.

2008

19. *Supușii germani în România anilor 1944 – 1947*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2008, 297 p.

20. *Comunism și comuniști în presa de limba română din Oradea*, Editura Primus, Oradea, 2008, 232 p.

2009

21. *Contribuții documentare la istoria evreilor din Bihor*, Editura Arca, Oradea, 2009, 204 p.

22. *Contribuții la istoria Partidului Național Liberal din Bihor (1921-1947)*, Editura Primus, Oradea, 2009, 127 p.

23. *Dicționarul comunizanților din noaptea de 23 spre 24 august 1944*, Editura Primus, Oradea, 670 p.

ANTOLOGII

2002

1. *Bucuriile lecturii. Culegere de texte pentru clasa a VIII-a*, Corvin Kiadó, Deva, 2002, 150 p.

2007

2. *Culegere de texte literare și nonliterare, de exerciții, jocuri și glume pentru elevii claselor I-IV*. Ediția a II-a, Editura Emia, 2007, 345 p.

3. *Culegere de texte literare și nonliterare, de exerciții, jocuri și glume. Clasa a V-a*, Editura Emia, 2007, 212 p.

4. *Culegere de texte literare și nonliterare, de exerciții, jocuri și glume. Clasa a VI-a*, Editura Emia, 2007, 255 p.

STUDII ȘI ARTICOLE

1968

1. *Preocupări de limbă la Miron Pompiliu. Interesul lingvistic al colecțiilor sale de poezii populare, în Miron Pompiliu. 1848 - 1968*, Comitetul de Cultură și Artă al Județului Bihor, 1968, p. 68 - 79.

2. *Exprimarea raportului om - natură în folclorul bihorean, în Zilele folclorului bihorean*. 7 - 9 decembrie 1968, Comitetul de Cultură și Artă al Județului Bihor, 1968, p. 155 - 164.

1972

3. *Camil Petrescu: Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, în *Familia*, an 8 (1972), nr. 11 (nov.), p. 15.

1981

4. *Octavian Goga și revista "Familia"*, în *Familia*, an 17 (1981), nr. 3 (mart.), p. 10 - 11.

1982

5. *Posibilități de valorificare a lecturilor în educarea dragostei față de muncă la elevi*, în *Revista de pedagogie*, XXXI (1982), nr. 3 (mart.), p. 21-23.

6. *Preocupări în domeniul pedagogiei ale membrilor societății "Petru Maior"*, în *Crisia*, XII (1982), p. 419 - 421.

1983

7. *Preocupări de etnografie și folclor ale membrilor societății "Petru Maior"*, în *Crisia*, XIII (1983), p. 543 - 550.

1989

8. *Lecția eminesciană de studiu*, în *Revista de pedagogie*, XXXVIII (1989), nr. 8 (aug.), p. 22 - 24, 41.

9. *George Topîrceanu - coautor de manuale școlare*, în *Limbă și literatură*, 1989, vol. I, p. 62 - 66.

10. *Jocuri pentru dezvoltarea creativității copiilor*, în *Almanahul părinților*, 1989, p. 7-10.

1990

11. *Vasile Alecsandri și revista "Familia"*, în *Cercetări de limbă și literatură*, Societatea de Științe Filologice - filiala Oradea, 1990, nr. 5, p. 42 - 52.

1991

12. *Titu Maiorescu - omul politic*, în *Cele Trei Crișuri*, I. II (1991), nr. 3 (mart.), p. 2; II. II (1991), nr. 4 (apr.), p. 2; III. II (1991), nr. 5 (mai), p. 2; IV. II (1991), nr. 6 (iun.), p. 14; VI. II (1991), nr. 12 (dec.), p. 11.

13. *În loc de postfață: Despre moralitatea literaturii poliștice*, în *Morții dansează noaptea*. Antologie de proză poliștă. Traduceri de Corneliu Crăciun, Editura Cogito, Oradea, 1991, p. 191 - 201.

14. *Take Ionescu și intuiția viitorului românesc*. I, II, în *UNU*, II (1991), nr. 22 (dec.), p. 1, 2.

1992

15. *Exerciții de vocabular*, în *Convorbiri didactice*, I (1992), nr. 2-3 (mai-iun.), p. 4.

16. *Posibilități de analiză stilistică*, în *Convorbiri didactice*, I (1992), nr. 4-5 (iul-aug.), p. 3.

17. *Exerciții pentru predarea-învățarea gramaticii în ciclul primar*, în *Convorbiri didactice*, I (1992), nr. 6-7 (sept.-oct.), p. 4.

1993

18. *"Junimea" (ședințele literare)*, în *Aletheia*. Revistă de știință, 1993, nr. 2, p. 104 - 107.

19. *"România Jună" și "Direcția Nouă"*, în *Aurora*. Revistă de literatură, 1993, nr. 2, p. 95 - 98.

20. *Societatea academică social - literară "România Jună" din Viena. (1871 - 1916). Forme de desfășurare a activității*, în *Crisia*, XXIII (1993), p. 203 - 214.

1994

21. *Ion I. C. Brătianu. 130 de ani de la naștere*, în *Noua Gazetă de Vest*, III (1994), nr. 138 (31 aug.-6 sept.), p. 2.

22. *Societatea "Junimea" din Cernăuți. Forme de activitate*, în *Cele Trei Crișuri*, V (1994), nr. 11 - 12 (nov. - dec.), p. 12.

1995

23. *Religiozitatea eminesciană*, în *Familia*, 1995, nr. 1 (ian.), p. 9 - 11.

24. *Pași prin timpul orașului. Ioan Slavici*, în *Noua Gazetă de Vest*, IV (1995), nr. 177 (1-7 iun.), p. 7.

25. *Titu Maiorescu și "România Jună"*, în *Cele Trei Crișuri*, VI (1995), nr. 9 - 10 (sept. - oct.), p. 4.

26. *Lirica temniței, a morții și a vieții* (Radu Gyr), în *Unu*, VI (1995), nr. 11 (noiembrie), p. 10-11.

27. *Jubileul de 40 de ani al "României June"*(1911), în *Cele Trei Crișuri*, VI (1995), nr. 11 - 12 (nov. - dec.), p. 12.

28. *Opțiunea Maniu. Contribuții documentare la istoria alegerilor parlamentare din 19 noiembrie 1946 (I)*, în *Crisia*, XXV, Oradea, 1995, p. 323-366.

29. George Coșbuc „*Nunta Zamfirei*”, în *Sinteze și comentarii pentru bacalaureat*. Supliment al revistei „*Limba și literatura română*”, Societatea de Științe Filologice din România, București, 1995, p. 96-97.

1996

30. *Ședințele sociale ale „Arboroasei”*, în *Cele Trei Crișuri*, VII (1996), nr. 1-2 (ian.-febr.), p. 12.

31. *Enigmistica în ciclul primar*, în *Convorbiri didactice*, III (1996), nr. 1 (febr.), p. 2.

32. „*România Jună*” și dezvelirea statuii lui Al. I. Cuza la Iași (1912), în *Cele Trei Crișuri*, VII (1996), nr. 3-4 (mart.-apr.), p. 4.

33. *Poezia de război a lui Radu Gyr*, în *Poesis*. Revistă de poezie, 1996, nr. 6-7 (iun.-iul.), p. 3.

34. *Manifestări civice și politice ale Societății "Junimea" din Cernăuți*, în *Cele Trei Crișuri*, VII (1996), nr. 7 - 8 (iul. - aug.), p. 4.

35. *Opțiunea Maniu (II)*, în *Crisia*, XXVI-XXVIII (1996-1997), p. 211-238.

36. *Manifestări ale rezistenței țărănești din Bihor împotriva regimului cotelor*, în *Crisia*, XXVI-XXVII (1996-1997), p. 261-276.

1998

37. *Războiul de Independență în presa spaniolă, în semnalarea lui Nicolae Iorga*, în *Cele Trei Crișuri*, IX (1998), nr. 3-4 (mart.-apr.), p. 2.

38. *1848 în conștiința Societății „România Jună” (din Viena)*, în *Cele Trei Crișuri*, IX (1998), nr. 5-6 (mai-iun.), p. 5, 6.

39. *Societățile academice române din Graz*, în *Cele Trei Crișuri*, IX (1998), nr. 7-8 (iul.-aug.), p. 8.

40. *Un roman cristic al literaturii maghiare*, în *Hyperboreea*, I (1998), nr. 7-8 (aug-sept.), p. 12-14.

41. *Din activitatea „Operei pontificale pentru propagarea credinței” în Bihor*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Catholica*, XLIII, 2, 1998, p. 99-120.

1999

42. *Exerciții de recitare* (Mihai Eminescu), în *Familia*, 1999, nr. 1 (ian.), p. 7-11.

43. *Imagini vizionare în poezia lui Radu Gyr*, în *Hyperboreea*, II (1999), nr. 3 (mart.), p. 15-18.

44. *Societatea Academică "Dacia" din Cernăuți*, în *Cele Trei Crișuri*, X (1999), nr. 3-4 (mart.-apr.), p. 8.

45. *Jocuri pentru dezvoltarea creativității elevilor*, în *Convorbiri didactice*, VI (1999), nr. 1 (mai), p. 10-12.

2000

46. *Între Eminescu al lor și Eminescu al LUI*, în *Semne*, an II (2000), nr. 1 (5), p. 17-20.

47. *Problema supușilor germani în România în anii 1944-1945*, în *Cele Trei Crișuri*, XI (2000), nr. 1-3 (ian.-mart.), p. 1, 7.

48. *Atitudinea autorităților din România față de legionari (1944-1946)*, în *Cele Trei Crișuri*, I (2000), nr. 4-6 (apr.-iun.), p. 50-55.

49. *Acțiuni premergătoare deportării germanilor din România în U. R. S. S.*, în *Cele Trei Crișuri*, I (2000), nr. 7-9 (iul.-sept.), p. 49-58.

50. *Militari germani pe teritoriul României după 23 august 1944*, în *Cele Trei Crișuri*, I (2000), nr. 10-12 (oct.-dec.), p. 31-38.

2001

51. *O biografie exemplară* (Viorel Faur), în *Istoria ca experiență intelectuală*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2001, p. 21-26.

52. *Coordonate mentale și imaginare în activitatea Societății „România Jună” din Viena*, în *Istoria ca experiență intelectuală*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2001, p. 282-295.

53. *Interzicerea Partidului Național Țărănesc – 29 iulie 1947 (Documente bihorene)*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Graeco-Catholica Varadiensis*, XLVI/ 2001, 1, p. 169-187.

54. *O prietenie literară: Carmen Sylva și Vasile Alecsandri*, în *Cele Trei Crișuri*, II (2001), nr. 3-4 (mart.-apr.), p. 62-67.

55. *Cușca cu șoareci* (despre romanul *Calul troian* de Viorel Horj), în *Cele Trei Crișuri*, 2001, nr. 5 – 6 (mai – iun.), p. 43-45.

2002

56. *Evadări ale militarilor germani pe teritoriul României (1944-1946)*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Graeco-Catholica Varadiensis*, XLVII (2002), nr. 1, p. 179-190.

2004

57. Două romane-denuț: „Pe muchie de cuțit” de Mihai Beniuc și „Ravelstein” de Saul Bellow, în *Caietele Mircea Eliade*, 1, Editura GrafNet, Oradea, 2004, p. 114-125.

58. *Recursul la memorie*, în *Caietele Mircea Eliade*, 2, Editura GrafNet, Oradea, 2004, p. 216-227.

59. *Posibile paralele: Mihail Sadoveanu – Mircea Eliade*, în *Caietele Eliade*, 2, Editura Grafnet, Oradea, 2004, p. 228-235.

60. *Mișcarea Legionară*, în Ion Zainea (coordonator), *Democrația occidentală și democrație populară: evoluția spectrului politic în nord-vestul României 1944-1950*, Editura Universității din Oradea, 2004, p. 42-101.

61. *Întoarcerea la obârșii* (despre Viorel Horj), în *Cele Trei Crișuri*, 2004, nr. 7 – 9 (iul.-sept.), p. 3 – 6.

62. *Valorile expresive ale inversiunii în poezia lui Radu Gyr*, în *Cele Trei Crișuri*, 2004, nr. 10-12 (oct.-dec.), p. 100-106.

63. *Aspecte din activitatea politică a Biroului Județean Bihor al P. C. R., în campania electorală a anului 1946*, în *Crisia*, XXXIV (2004), p. 277-312.

2005

64. *Câteva considerații asupra nuvelei „Ivan” de Mircea Eliade*, în *Caietele Mircea Eliade*, 4, Asociația Culturală „Crișana”, Oradea, 2005, p. 104-116.

65. *Mircea Eliade în paginile „Noii Gazete de Vest” din Oradea (1937)*, 4, Asociația Culturală „Crișana”, Oradea, 2005, p. 149-156.

66. *„Lucifer” ca personaj al romanului „Șarpele”*, în *Caietele Mircea Eliade*, 5, Asociația Culturală „Crișana”, Oradea, 2005, p. 54-70.

67. *Revista „Familia” despre participarea deputaților români la lucrările Dietei din Budapesta (1867-1868)*, în *Cele Trei Crișuri*, 2005, nr. 1-3 (ian.-mart.), p. 80-84.

68. *Percepții românești ale lui Don Quijote – 400 de ani de la apariția primului volum al romanului „Isprăvile iscusitului hidalgo Don Quijote de la Mancha” de Miguel de Cervantes Saavedra*, în *Cele Trei Crișuri*, 2005, nr. 4-7 (apr.-iun.), p. 70-80.

69. *Imaginea Europei în revista „Familia” (1865-1906)*, în *Familia*, 2005, nr. 6 (iun.), p. 79-91.

70. *Dinamica Organizației Județene Bihor a P. C. d. R./ P. C. R. în perioada iunie - decembrie 1945 (Contribuții documentare)*, în *Revista bihoreană de istorie*, III (2005), nr. 4, p. 52- 70.

71. *Întrebări legale despre mișcarea comunistă ilegală*, în *Revista bihoreană de istorie*, III (2005), nr. 5, p. 38-45.

2006

72. *Textele reprezentanților Școlii Ardelene – surse pentru istoria mentalităților*, în *Școala Ardeleană și Oradea*, Editura Logos'94, Oradea, 2006, p. 52-71.

73. *Zigzaguri istoriografice și obsesia cărții fundamentale*, în *Familia*, 2006, nr. 1 (ian.), p. 81-91.

74. *Contribuții documentare la istoria lagărului de internați politici din cetatea Oradiei (1945)*, în *Revista de Istorie Contemporană*, I (2006), nr. 1 (ian.-mart.), p. 54-72.

75. *Contribuții documentare la istoria Mișcării Legionare (1935-1943)*, în *Revista de Istorie Contemporană*, I (2006), nr. 2 (apr.-iun.), p. 67-89.

76. *Expresivitate și afectivitate*, în *Cele Trei Crișuri*, 2006, nr. 7-8 (iul.-aug.), p. 108-115.

77. *Istorii paralele. Relații militare româno-germane și sovieto-române în al doilea război mondial*, în *Revista de Istorie Contemporană*, I (2006), nr. 3 (iul.-sept.), p. 21-37.

78. *Problema supușilor germani în România, în anii 1944-1946*, în *Revista de Istorie Contemporană*, I (2006), nr. 4 (oct.-dec.), p. 25-38.

79. *Contribuții la istoria Societății studențești „Academia Ortodoxă”. Înființarea Societății*, în *Universitatea din Oradea, In honorem Viorel Faur*. Volum îngrijit de Corneliu Crăciun, Antonio Faur, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2006, p. 273-300.

80. *Divorț și concubinată în Bihor (deceniile 8 – 10 ale secolului al XIX-lea)*, în *Crisia*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, XXXVI, 2006, Oradea, p. 101-126.

2007

81. *1926 – un an agitat, în Aurel Lazăr și epoca sa. Culegere de studii* (coordonatori: Aurel Chiriac și Ioan Zainea), Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2007, p. 109-136.

82. *Pași în sovietizarea României – impunerea limbii ruse în școală*, în *Cetatea Bihariei*, Seria a II-a, 2007, nr. 1, p. 93-98.

83. *Cinematograful interbelic orădean*, în *Caietele Oradiei*, I (2007), nr. 1 (mart.), p. 54-63.

84. *Stări în România din toamna anului 1944 (pe baza rapoartelor jandarmerești)*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Graeco-Catholica Varadiensis*, 2007, 1, p. 193-212.

85. *Motivul lui Lorelei*, în *Cele Trei Crișuri*, 2007, nr. 5-6 (mai-iun.), p. 93-95.

86. *Lucian Blaga sau de șapte ori Europa*, în *Familia*, 2007, nr. 6-7 (iun.-iul.), p. 206-213.

87. *O posibilă paralelă între „Manuscris găsit într-o sticlă”, de E. A. Poe, și „Cuirasatul Tod”, de Dino Buzzati*, în *Cele Trei Crișuri*, 2007, nr. 7-8 (iul.-aug.), p. 76-79.

88. *Elemente de arhaicitate și religie în limbajul politic comunist*, în *Revista bihoreană de istorie*, V (2007), nr. 8-9, p. 63-67.

89. *Mircea Eliade: „Secretul doctorului Honigberger”*, în *Cele Trei Crișuri*, 2007, nr. 9-10 (sept.-oct.), p. 77-87.

90. *Reclamă și economie în Oradea interbelică*, în *Caietele Oradei*, 2007, nr. 2 (dec.), p. 41-51.

91. *Măsurile pentru întărirea capacității de apărare a țării (1934-1939)*, în *Pietre de hotar*. Vol. 7, Coordonatori: Constantin Moșincat, Dan Poinar, Editura Tipo MC, Oradea, 2007, p. 29-50.

92. *Comitetul Democrat Evreiesc (Bihor – Oradea) – între promisiunea loialității și eșuarea în trădare*, în *Crisia*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, XXXVII, 2007, Oradea, p. 173-192.

2008

93. *Documente despre activitatea P. C. d. R. în anii 1941-1942*, în *Revista de Istorie Contemporană*, II (2008), nr. 1 (ian.-mart.), p. 25-47.

94. *Dezvoltări semantice în poezia lui Radu Gyr*, în *Cele Trei Crișuri*, 2008, nr. 1 – 3 (ian. – mart.), p. 92-99.

95. *Partidul Național Liberal în Bihor, în anii 1944-1947*, în *Revista de Istorie Contemporană*, II (2008), nr. 2 (apr.-mai), p. 48-81.

96. *Contribuții documentare la cunoașterea rolului Comitetului Democrat Evreiesc (Oradea – Bihor) în perioada 1945 – 1953*, în *Revista de Istorie Contemporană*, II (2008), nr. 3 (iul.-sept.), p. 65-108.

97. *Ipostazele unei zile: 1 Decembrie – 1 decembrie – 1 Decembrie*, în *Revista de Istorie Contemporană*, II (2008), nr. 4 (oct.-dec.), p. 4-21.

98. *Denunțul ca mod de a exista*, în *Revista de Istorie Contemporană*, II (2008), nr. 4 (oct.-dec.), p. 143-153.

99. *Romania under Charles II Anesthesia*, în *Cetatea Bihariei*, Seria a II-a, 2008, nr. 2, p. 67-76.

100. *Structuri instituționale și stări demografice ale unor comunități evreiești din județul Bihor, în perioada interbelică*, în *Revista bihoreană de istorie*, VI (2008), nr. 10-11, p. 13-29.

101. *Pentru o istorie a relațiilor dintre spațiu și puterea comunistă: Colțul*, în *Crisia*, Muzeul Țării Crișurilor, Oradea, XXXVIII (2008), p. 199-210.

102. *Priviri convergente asupra Beiușului interbelic*, în Coordonatori: Ioan Degău, Nicolae Brânda, *Beiușul și lumea lui. Studiu monografic*. Vol. II, Editura Primus, Oradea, 2008, p. 284-371, 764-837.

103. *Structuri politice și politizante în Beiuș – oraș, plasă și raion*, în Coordonatori: Ioan Degău, Nicolae Brânda, *Beiușul și lumea lui. Studiu monografic*. Vol. III, Editura Primus, Oradea, 2008, p. 225-328.

104. *Manifestări anticomuniste în rândul jandarmeriei (1947-1948)*, în Asociația Foștilor Deținuți Politici din România, Filiala Timiș, în *Treptele învingșilor învingători*, Editura Politehnica, Timișoara, 2008, p. 185-198.

105. *Contribuții la istoricul reuniunilor învățătoarești greco-catolice*, în *Învățăământul confesional greco-catolic. Repere istorice*, Editura „Episcop Vasile Aftenie”, Oradea, 2008, p. 88-104.

2009

106. *Postfață*, la Susan Geroe Simpson, *Tăcerea părinților*. Traducere de Florin Crăciun, Editura Arca, 2009, Oradea, p. 427-438.

107. *Din istoria relațiilor militare româno-germane: Convenția din 1943*, în *Istorie, Economie, Politică*. Profesorului Mihai D. Drecin, la împlinirea vârstei de 65 de ani, Editura Universității din Oradea, 2009, p. 217-225.

108. *L'église et l'espace public (dans l'entre-deux-guerres)*, în Academia Română, Comisia de Istorie a Orașelor din România, *Historia Urbana*, Tomul XVII, Editura Academiei Române, 2009, p. 241-254.

PROZĂ

1. *Ploaia*, în *Semne* (Deva), an 1 (1999), nr. 2 (iun.), p. 9.
2. *Dimineța marilor analize*, în *Al cincilea anotimp*, 2003, trimestrul I, p. 23, 26.
3. *Stopul*, în *Al cincilea anotimp*, 2003, trimestrul I, p. 23.
4. *Crucea și casca*, în *Cele Trei Crișuri*, 2004, nr. 4-6 (apr-iun.), p. 54-58.

TRADUCERI

1. *Morții dansează noaptea. Antologie de proză polițistă*. Traduceri de Corneliu Crăciun, Editura Cogito, Oradea, 1991.
2. Paul Morand, *Muzeul Rogatkin*, în *Symposium*, I (1994), nr. 1 (mai), p. 8.

3. Enzo Biaggi, *Flecăreli*, în *Symposion*, I (1994), nr. 1 (mai), p. 8.
4. Paul Morand, *Nicu Petrescu – candidat la licență*, în *Cele Trei Crișuri*, VI (1995), nr. 5-6 (mai-iun.), p. 12.
5. *Ultima misiune a lui Saint-Exupéry*, în *Cele Trei Crișuri*, VI (1995), nr. 9-10 (sept.-oct.), p. 12.
6. Ioan Paul al II-lea (*Imn către Viață, Rugăciune pentru adevăr, Încrederea în istorie, Războiul – o aventură fără întoarcere*), în *Cele Trei Crișuri*, VII (1996), nr. 5-6 (mai-iun.), p. 12.

EDITĂRI

1. Dan A. Lăzărescu, *Imaginea poporului român în conștiința europeană*. Vol. III, Editura Cogito, Oradea, 1995.
2. Viorel Horj, *Strigătul de sub rouă*. Ediție îngrijită și prefațată de Corneliu Crăciun, Editura Arca, Oradea, 2005.

RECENZII

1992

1. *Romanul unei experiențe* (Vasile Gionea, *Pași în deșert*), în *UNU*, III (1992), nr. 25 (mart.), p. 3.

1995

2. *Editorul și destinul cărților* (Roman Ciorogariu, *Zile trăite*. Ediție de dr. Viorel Faur), în *Cele Trei Crișuri*, (1995), nr. 1-2 (ian.-febr.), p. 3.
3. *O carte despre rezistența națională a românilor bihoreni* (Flaminia Faur, *Manifestările românilor din Bihor împotriva proiectului de lege școlară din 1907*, Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1994), în *Cele Trei Crișuri*, VI (1995), nr. 5-6 (mai-iun.), p. 3.
4. *Spirit și lucrare enciclopedică* (Ovidiu Drimba, *Istoria culturii și civilizației*), în *Aletheia*. Revistă de știință și dialog interdisciplinar, Societatea Oamenilor de Știință și a Scriitorilor din Bihor. Universitatea din Oradea, 1995, nr. 5, p. 162-165.

1996

5. Un studiu monografic asupra raporturilor dintre societate și carte (Doru Radosav, *Carte și societate în nord-vestul Transilvaniei*

(sec. XVII-XIX), Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1995), în *Cele Trei Crișuri*, VII (1996), nr. 1-2 (ian.-febr.), p. 2.

6. *Începuturile satelizării României* (Antonio Faur, Măsuri legislative și economico-administrative de aplicare a Convenției de armistițiu (sept. 1944-mai 1945). Documente), Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1995), în *Cele Trei Crișuri*, VII (1996), nr. 1-2 (ian.-febr.), p. 2.

7. *Din istorie în mitologie* (Thomas Stearns Eliot, *Omor în catedrală*. Traducere de Dan A. Lăzărescu, Editura Arteticart, 1995), în *Cele Trei Crișuri*, VII (1996), nr. 3-4 (mart.-apr.), p. 2.

8. *Imaginea poporului român în oglinzi străine* (Dan A. Lăzărescu, *Imaginea poporului român în conștiința europeană*. Vol. III, Editura Cogito, Oradea, 1995), în *Cele Trei Crișuri*, VII (1996), nr. 3-4 (mart.-apr.), p. 2.

9. *Exerciții de speranță* (Mircea Ionescu-Quintus, *Liberal din tată-n fiu*), în *Cele Trei Crișuri*, VII (1996), nr. 5-6 (mai-iun.), p. 3.

10. *Trepte în edificarea istoriei bibliotecilor* (Viorel Faur, *Contribuții la istoricul bibliotecilor românești din Crișana (1830-1940)*, Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1996), în *Cele Trei Crișuri*, VII (1996), nr. 9-10 (sept.-oct.), p. 2.

11. *O contribuție așteptată în domeniul istoriei ecleziastice* (Ioan Horga, *Tradiție și noutate în spiritualitatea românească greco-catolică din epoca Luminilor. Episcopia din Oradea*), în *Cele Trei Crișuri*, VII (1996), nr. 11-12 (nov.-dec.), p. 4.

1998

12. *Întoarcerea la romanul inițiativ* (Vasile Gionea, *Pași în nisip*, 1991), în *Cele Trei Crișuri*, IX (1998), nr. 1-2 (ian.-febr.), p. 2.

13. *Literatura „omului de rând”* (Paul Magheru, *Literatura insignifiantului*, Modus P. H., 1997), în *Cele Trei Crișuri*, IX (1998), nr. 3-4 (mart.-apr.), p. 4.

1999

14. *Pasiunea zonelor evitate* (Blaga Mihoc, *Religie și naționalitate*, Editura Logos, Oradea, 1998), în *Familia*, 1999, nr. 3 (mart.), p. 100-103.

2000

15. *Între istorie culturală și exegeză literară* (Ioan Derșidan, *Clasicii junimiști și învățământul*, Editura Didactică și Pedagogică, 2000), în *Familia*, 2000, nr. 9 (sept.), p. 42-44.

2001

16. Iudita Călușer, *Episcopia greco-catolică de Oradea. Contribuții monografice*, Editura Logos'94, Oradea, 2000, în *Crisia*, Muzeul Țării Crișurilor, XXXI, Oradea, 2001, p. 385-387.

2002

17. Gheorghe Glodeanu, „Noaptea de Sânziene” de Mircea Eliade, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002, în *Caietele Mircea Eliade*, Editura GrafNet, Oradea, 2004, nr. 1, p. 139-140.

18. *Partidul sub lupa demistificatoare* (Pavel Câmpeanu, Ceaușescu, anii numărătorii inverse, Polirom, 2002), în *Al cincilea anotimp*, 2002, nr. 2-3, p. 4.

2004

19. Claudio Mutti, *Mircea Eliade, legiunea și noua inchiziție*, Ediție îngrijită, traducere și cuvânt înainte de Răzan Codrescu, Editura Vremea, București, 2001, în *Caietele Mircea Eliade*, Editura GrafNet, Oradea, 2004, nr. 1, p. 312-315.

20. *Mircea Eliade, textele legionare și despre „românism”*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, în *Caietele Mircea Eliade*, Editura GrafNet, Oradea, 2004, nr. 1, p. 136-138.

17. Mircea Handoca, *Viața lui Mircea Eliade*. Ediția a III-a, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002, în *Caietele Mircea Eliade*, Editura GrafNet, Oradea, 2004, p. 236-238.

21. Gabriel Moisa, *Colectivizare, rezistență și represiune în vestul României (1948-1951)*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 1999, în *Crisia*, XXXIV, 2004, p. 373-375.

22. Mihai Iacobescu, *30 de zile în „Siberia”*. Căutând arhivele Bucovinei, Editura Junimea, Iași, 2003, în *Crisia*, XXXIV, 2004, p.376-378.

23. Geoffrey de Vilehardouin, *Cucerirea Constantinopolului*. Traducere și note de Ana Flueraru. Ediție îngrijită și prefață de Ovidiu Pecican, Editura LIMES, Cluj-Napoca, 2002, *Crisia*, XXXIV, 2004, p. 379-381.

24. Gelu Neamțu, Viorel Faur, *Iosif Roman (1829-1908), o personalitate bihoreană mai puțin cunoscută*, Editura Universității din Oradea, 2004, în *Crisia*, XXXIV, 2004, p. 382-384.

2005

25. Mircea Handoca, *Mircea Eliade: o biografie ilustrată*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2004, în *Caietele Mircea Eliade*, 2005, nr. 4, p. 196-200.

2006

26. Ion Zainea, *Politică și administrație în România (6 martie 1945 - 1 martie 1946): Epurarea*, Editura Universității din Oradea, 2004, în *Revista de Istorie Contemporană*, I (2006), nr. 1 (ian.-mart.), p. 90-93.

27. Viorel Faur, Antonio Faur, *O viață de om sub „ochii” Securității*, Editura Universității din Oradea, 2006, în *Revista de Istorie Contemporană*, I (2006), nr. 1 (ian.-mart.), p. 94-97.

28. Mircea Stănescu, *Organismele politice românești (1948-1965). Documente privind instituțiile și practicile*, Editura Vremea, București, 2003, în *Revista de Istorie Contemporană*, I (2006), nr. 2 (apr.-iun), p. 124-127.

29. Dinu C. Giurescu, *Uzurpatorii. România 6 martie 1945 – 7 ianuarie 1946*, Editura Vremea XXI, București, 2004), în *Revista de Istorie Contemporană*, I (2006), nr. 3 (iul.-sept.), p. 93-96.

2007

30. Sorin Toma. *Privind înapoi. Amintirile unui fost ziarist comunist redactor-șef al „Scînteii” din 1947 până în 1960*, Compania, 2004, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Graeco-Catholica Varadiensis*, 2007, 1, p. 215-218.

2008

31. Emil Dorian, *Cărțile au rămas neterminate. Jurnal 1945-1948*, Editura Compania, București, 2006, în *Revista de Istorie Contemporană*, II (2008), nr. 1 (ian.- mart.), p. 92-96.

32. *Germanii din România 1944-1956*. Culegere de documente de arhivă întocmită de Hannelore Bauer, Honterus, Sibiu, 2005, în *Revista de Istorie Contemporană*, II (2008), nr. 2 (apr.-iun.), p. 209-212.

33. Antonio Faur, *Starea de spirit a locuitorilor din județele de nord-vest ale Transilvaniei în anul 1945 (Arad, Bihor, Sălaj, Satu Mare și Maramureș)*, Editura Universității din Oradea, 2006, în *Revista de Istorie Contemporană*, II (2008), nr. 2 (apr.- iun.), p. 212-215.

34. Ion Zainea, *Economie și societate în Bihor (de la Marea Unire la Dictatul de la Viena)*, Editura Universității din Oradea, 2007, în *Revista de Istorie Contemporană*, II (2008), nr. 2 (apr.- iun.), p. 215-218.

35. *Fețele poeziei* (Lucian Scurtu, *Regnul ascuns – sonete*, Editura Biblioteca revistei „Familia”, 2008), în *Cele Trei Crișuri*, 2008, nr. 10 – 12 (oct.-dec.), p. 110-114.

REFERINȚE CRITICE

1. Maria Vulișici-Alexandrescu, Corneliu Crăciun, *Gramatica limbii române pentru admiterea în liceu*, în *UNU*, 1998, nr. 3, p. 19.
2. Mihai Iacobescu, Corneliu Crăciun. *Societăți academice din Bucovina. Arboroasa și Junimea*, în *Crai Nou* (Suceava), IX (1998), nr. 2146 (29 mai), p. 3.
3. Liviu Papuc, *Societăți Academice din Bucovina: „Arboroasa” și „Junimea”*. I, în *Analele Bucovinei*, an V (1998), nr. 2, p. 441.
4. Donca, Maria, Cioban, Florin, *Metodica predării limbii române în învățământul primar*, în *Învățământul primar*, 2002, nr. 1, p. 157-158.
5. Nae Antonescu, *Ady în cultura română (Ady Endre și cultura română*, 2002), în *Steaua*, LIV (2003), nr. 1-2 (ian-febr.), p. 110.
6. Stelian Mândruț, Corneliu Crăciun, *Societățile academice din Viena (1861-1918)*, în *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, 2004, p. 690-691.
7. Blaga Mihoc, *Imaginea Europei în revista „Familia” (1865-1906)*, în *Familia*, 2005, nr. 10 (oct.), p. 87-89.
8. M. S., *Alegerile din '46, într-o apariție editorială de ultimă oră!*, în *Dosarele istoriei*, XI (2006), nr. 11, p. 29.
9. Ion Zainea, Corneliu Crăciun, *Supușii germani în România anilor 1944-1947*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2008, în *Revista de Istorie Contemporană*, II (2008), nr. 2 (apr.-iun.), p. 218-220
10. Gabriel Moisa, Corneliu Crăciun, *Comunism și comuniști în presa de limba română din Oradea (1922-1937)*, Editura Primus, Oradea, 2008, în *Crisia*, XXXVIII, 2008, p. 226-227.

ISTORIE

CONTRIBUȚII DOCUMENTARE REFERITOARE LA ISTORIA BISERICII ORTODOXE DIN BIHOR (ANII 1773, 1800 ȘI 1841)

Cristian APATI

Din dorința de a recupera din arhive și biblioteci cât mai multe informații privitoare la Biserica Ortodoxă din Bihor în prima parte a modernității românești prezentăm aici câteva cifre inedite, provenite din mediul ortodox și romano-catolic bihorean.

Fondul *Episcopiei Romano-Catolice de Oradea, Acte Publico-Eclesiastice*, integrează o serie de conscrieri care interesează și istoria Bisericii Ortodoxe din Bihor¹. Primul grup de conscrieri pe care îl expunem este constituit din 14 asemenea dări de seamă realizate în anul 1773. Ele au la bază un formular, deosebit de complex în conținut, trimis în parohii sub formă tipărită: prima parte face referire la evoluția populației, creșterea (prin nașteri – pe categorii „sociale”, pe sexe, pe confesiuni; prin cei așezați în localitate în cursul anului respectiv) și descreșterea ei (prin decese - pe categorii „sociale”, pe sexe, pe confesiuni; prin cei care plecat din localitate); partea a doua consemnează populația pe confesiuni (catolici, acatolici – calvini și luterani împreună, schismatici, iudei, islamici), care la rândul lor sunt grupați pe sexe, pe vârstă și stare „socială”, în cazul ultimei categorii remarcăm rubrica *parochi, ministri, popae*; partea a treia se intitulează *conscriptio matrimoniorum* – ni se înfățișează pe categorii de vârstă, sex și „sociale” –distingem aici militarii și iudeii. În anexă vom reproduce doar partea a doua, credincioșii ortodocși sunt evidențiați în mod clar numai acolo. S-au consemnat, și au ajuns până la noi, date referitoare la ortodocșii din următoarele localități: Oradea-Mare, Oradea-Velența, Oradea-Olosig, Bedő (Hu), Darvas (Hu), Uileacu de Criș, Sâniob, Telechiu, Sânmartin pe Barcău, Husasău de Criș, Tileagd, Vekerd (Hu), Santău Mare².

¹ Cristian Apati, *Românii în conscrierile profesionale ale Episcopiei Romano-Catolice de Oradea (a doua jumătate a secolului al XVIII), studiu în curs de apariție.*

² Arhivele Naționale – Direcția Județeană Bihor (în continuare: A.N.-D.J.Bh.), *fond Episcopia Romano-Catolică de Oradea, Acte Publico-Eclesiastice*, dos. 15, f. 170-171, 174-

În ultimii ani ai secolului al XVIII-lea sau în primii trei ani ai celui următor³, ortodoxia bihoreană a creat un tablou statistic care a avut în vedere următoarele ținte: clasificarea localităților (parohii, filii, alte sate), numărul caselor și al credincioșilor, numărul și categoriile clerului, fără a fi numiți, limbile cunoscute de către aceștia, distanțele dintre filii și matre, dintre matre și episcopie, urmează apoi date despre veniturile de peste an ale preoților (plata diverselor slujbe oficiate, din stolă, din sesia parohială – indiferent că era vorba de teren arabil, pășune, vii, livezi sau chiar pădure; sunt amintite și scutirile), precum și cele ale protopopilor încasate de la preoții parohi. Pentru a putea fi tipărit în anexă am împărțit acest document în două⁴. Din păcate nu s-au păstrat informații decât pentru protopopiatul Oradea-Mare și pentru cel al Meziadului; menționăm faptul că nu sunt enumerate toate parohiile care aparțineau acestor protopopiate⁵. Pe alocuri documentul este deteriorat, unele cifre fiind imposibil de citit, în acele locuri am pus semnul întrebării⁶. Date fiind acest condiții am preferat să nu întreprindem nicio acțiune în sensul oferirii unei imagini sumative ale celor două protopopiate.

Administrația bisericească ortodoxă bihoreană a produs în anul 1841 o nouă statistică a preoților în funcție, cu singhilie sau nu, a

175, 178-179, 182-183, 186-187, 188-189, 190-191, 192-193, 194-195, 198-199, 200-201, 202-203, 206-207, dos. 20, f. 19. Vezi **anexele I.1-14**.

³ Filele nu sunt datate însă ele pot fi încadrate temporal între anii de început ai ultimului deceniu al secolului al XVIII-lea și 1804, când Theodor Arsici, protoprezviterul Oradiei și președinte al Consistoriului ortodox Oradea-Velența, trece în neființă.

⁴ În prima parte se regăsesc localitățile, numărul de case, suflete și slujitori ai altarului, iar în cea de a doua veniturile preoților.

⁵ În *Conscripția parohialnicilor preoți, supranumeralnicilor, capelanilor și [diaconilor] a protopopiatelor districtului Orășii Mari, cu luările de seamă pe anul 1791* apar mai multe parohii, spre exemplu: Tărian, Toboliu, Sinnicolau Român, Ciumeghiu, Tulca, Ianoșda și altele. Vezi Cristian Apatî, *Reformarea numerică a clerului ortodox din Bihor. Conscrierile realizate în 1786 și 1791*, în *Analele Universității din Oradea, seria Istorie-Arheologie*, tom XV (2005), p. 77-82. Parohiile enumerate mai sus figurează și în *Conscripția clerului și norodului de legea grecească neunită al Eparhiei Aradului din slăvita varmegia Bihării, în anul 1811 făcută*, vezi: Cristian Apatî, *Reformarea clerului ortodox între normă și realitate. Consemnarea districtului ortodox Oradea realizată în anul 1811*, în *Revista bihoreană de istorie*, IV (2004), nr. 6-7, p. 73-79.

⁶ A.N.-D.J.Bh., *fond Episcopia Ortodoxă Oradea*, dos. 3g, f. 239, 240, 241. **Vezi anexele II.1 și II.2.**

caselor și a credincioșilor, a pământurilor parohiale și a caselor bisericesti, parohiale sau diecești⁷. În fondul *Episcopia Ortodoxă Oradea* se regăsesc doar conscrierile protopopiatelor Beiuș și Pomezue. În cazul protopopiatului Beiuș sunt enumerate: 46 de localități, în 12 dintre ele erau câte doi parohi, 4 parohii erau vacante, singhile aveau doar cei din Beiuș, Criștior, Băița, Fânațe; numărul caselor se ridica la 4270, bărbați erau 6779, femeii 8812, copii 3598, suma sufletelor era 19189⁸; în peste jumătate dintre localități biserica ortodoxă nu deținea pământ parohial, respectiv în 27; cât privește casele în care locuiau preoții majoritatea erau ale lor, doar la Băița exista „casă parohialnică de cărămidă”, la Josani-Forău și la Șoimuș-Petreasa „casa parohialnică e de lemn”, casă parohială de „lemn slabă” se găsea în Sânmartin, Remetea și Gurbești; „casă cantorească nui” – case pentru diaconi nu erau. În protopopiatul Pomezue situația generală era următoarea: 33 de localități, în 3 dintre ele erau câte doi parohi, nu erau posturi vacante, doar un paroh, Vasile Popovici, din Răbăgani, avea singhile, restul erau capelani; numărul caselor se ridica la 2378, bărbați erau 5414, femeile 5740, copii 3380, suma sufletelor 14534⁹; în acest protopopiat doar în trei localități biserica ortodoxă nu deținea pământ parohial; în majoritatea parohiilor nu existau case preoțești, situații speciale au fost înregistrate în Ceișoara, Cârpeștii Mari (azi Cornișești) și Ceica unde parohii și-au construit case pe „teleacul bisericii”, pe „pământul bisericii”, doar la Hidiș și Vărășeni „case parohială și diecească sunt”, case diecești nu erau în alte localități.

Cu plusurile și cu minusurile lor aceste documente inedite credem că merită a fi publicate. Ele reprezintă o sursă de informare pentru toți cei interesați de istoria Bihorului, de cei interesați a scrie istoria unor localități din această zonă.

⁷ *Ibidem*, dos. 26, f. 37-40, 242-246. **Vezi anexele III.1 și III.2.**

⁸ Sumele înscrise în document sunt greșite, noi le-am dat totuși în anexă așa cum au fost ele consemnate; suma totală menționată de noi în text este corectă, pe baza cifrelor din rubricile *bărbați, femei, copii* – menționăm însă că numărul bărbaților din Sânmartin de Beiuș ne-a fost imposibili să-l citim.

⁹ Și aici se repetă situația sumelor, precum în cazul protopopiatului Beiuș.

ANEXA I.1 ORADEA-OLOSIG, 1773

Processu <i>Varad</i>		In Comitatu <i>Bihariensis</i>														Summa summarum					
		Plebei Domiciliali		Extranei quasi Domi- ciliantes		Servi & ancillae		In Xeno- dochus		In Fundatio- nibus		Pauperes ostiatim mendi- cantes		Religiosi				Parochi, Ministri, Popae & respective		Summa	
		adulti	Infra 15 annos	adulti	Infra 15 annos	adulti	Infra 15 annos	adulti	Infra 15 annos	adulti	Infra 15 annos	adulti	Infra 15 annos	adulti	Infra 15 annos			Forum uxores	Proles adultae	Proles infra 15 annos	adultorum
Catholici	mares	260	190	20	-	14	9	6	-	6	-	8	3	54	-	-	-	368	202	570	
	foeminae	381	216	-	18	38	-	4	1	6	-	7	2	7	-	-	-	343	237	580	
Summa		541	406	20	18	52	9	10	1	12	-	15	5	61	-	-	-	711	439	1150	
A-Catholici	mares	118	64	3	-	6	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	129	64	193	
	foeminae	120	65	-	4	16	4	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	137	74	211	
Summa		238	129	3	4	22	4	-	-	-	-	3	1	-	-	-	-	266	138	404	
Schismatici	mares	10	2	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	2	16	
	foeminae	10	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	1	11	
Summa		20	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	24	3	27	
Judaei	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Summa		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Turcae	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Summa		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Summa marium		388	256	23	-	24	9	6	-	6	-	10	3	54	-	-	-	511	490	1001	
Summa foeminae		411	282	-	22	54	4	4	1	6	-	8	3	7	-	-	-	490	312	802	
Summa Summarum		799	538	23	22	78	13	10	1	12	-	18	6	61	-	-	-	1001	802	1803	

Sursa: A.N.-D.J.Bh., *fond Episcopata Romano-Catolică, Acte Publico-Eclesiastice*, dos. 15, f. 188-189.

Opido Varad-Olaszi

ANEXA I.2 ORADEA- MARE, 1773

In Comitatu <i>Bihariensis</i>																				
Processu <i>Varad</i>		Plebei Domiciliali		Extranei quasi Domiciliantes		Servi & ancillae		In Xenodochus		In Fundationibus		Pauperes ostiatim mendicantes		Religiosi		Parochi, Ministri, Popae & respective		Summa		Summa summarum
		adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	Forum uxores	Proles adultae	Proles infra 15 annos	adultorum	Intra 15 annos		
Catholici	mares	306	221	83	44	-	-	-	-	-	-	10	3	23	54	1	-	477	268	745
	foeminae	319	201	103	100	52	-	-	-	-	-	9	4	-	5	2	-	438	357	795
Summa		625	422	186	144	52	-	-	-	-	-	19	7	23	59	3	-	915	619	1540
A-Catholici	mares	42	19	11	7	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	54	26	80
	foeminae	34	15	19	8	22	-	-	-	-	-	3	1	-	-	-	-	78	24	102
Summa		76	34	30	15	22	-	-	-	-	-	4	1	-	-	-	-	132	50	182
Schismatici	mares	177	94	35	18	41	-	-	-	-	-	5	-	-	-	-	-	258	112	370
	foeminae	208	79	28	14	11	-	-	-	-	-	8	-	-	-	-	-	255	93	348
Summa		385	173	63	32	52	-	-	-	-	-	13	-	-	-	-	-	513	205	718
Judaei	mares	9	6	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	6	16
	foeminae	11	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11	6	17
Summa		20	12	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21	12	33
Turcae	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa marium		534	340	130	69	41	-	-	-	-	-	16	3	23	54	1	-	799	412	1211
Summa foeminae		572	301	150	122	85	-	-	-	-	-	20	5	5	2	-	-	782	480	1262
Summa Summarum		1106	641	280	191	126	-	-	-	-	-	36	8	23	59	3	-	1581	892	2473

Sursa: A. N.-D. J. Bh., *fond Episcopalia Romano-Catholica, Acte Publico-Eclesiastice*, dos. 15, f. 190-191.

Civitate Nagy Varad

ANEXA I.3 ORADEA-VELEN□A. 1773

Processu <i>Varad</i>		In Comitatu <i>Bihariensis</i>														Summa summarum					
		Plebei Domiciliali		Extranei quasi Domi- ciliantes		Servi & ancillae		In Xeno- dochus		In Funda- tionibus		Pauperes ostiatim mendi- cantes		Religiosi				Parochi, Ministri, Popae & respective		Summa	
		adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos			Forum uxores	Proles adultae 15 annos	adultorum	Intra 15 annos
Catholici	mares	35	22	2	2	3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	41	24	65		
	foeminae	36	26	2	1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	41	27	68		
Summa		71	48	4	3	6	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	82	51	133		
A-Catholici	mares	25	20	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	29	20	49		
	foeminae	28	23	5	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	34	23	57		
Summa		53	43	8	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	63	43	106		
Schismatici	mares	104	106	28	1	4	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	140	108	248		
	foeminae	99	74	35	2	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	137	77	214		
Summa		203	180	63	3	4	-	-	-	-	-	-	-	7	-	-	277	185	462		
Judaei	mares	13	25	4	3	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20	28	48		
	foeminae	14	14	4	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20	16	36		
Summa		27	39	8	5	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	40	44	84		
Turcae	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
Summa		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
Summa marium		177	173	37	6	10	-	-	-	-	-	-	-	5	-	-	230	180	410		
Summa foeminae		177	137	46	5	6	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	232	143	375		
Summa Summarum		354	310	83	11	16	-	-	-	-	-	-	-	8	-	-	462	323	785		

Sursa: A. N.-D. J. Bh., *fond Episcopata Romano-Catolică, Acte Publico-Eclesiastice*, dos. 15, f. 186-187.

Opitdo Varad Velenceze

ANEXA I.4 BEDŐ (HU), 1773

Processu <i>Sáár-Réthe</i>		In Comitatu <i>Bihariensis</i>														Summa summarum			
		Plebei Domiciliali		Extranei quasi Domi- ciliantes		Servi & ancillae		In Xeno- dochus		In Funda- tionibus		Pauperes ostiatim mendi- cantes		Religiosi			Parochi, Ministri, Popae & respective		Summa
		adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	Forum uxores	Proles adultae	Proles infra 15 annos	adultorum	Intra 15 annos	
Catholici	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
A-Catholici	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Schismatici	mares	46	48	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	2	47	50	97
	foeminae	44	33	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	45	34	79
Summa		90	81	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	3	3	92	84	176
Judaei	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Turcae	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa marium		46	48	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	2	47	50	97
Summa foeminae		44	33	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	45	34	79
Summa Summarum		90	81	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	3	3	92	84	176

Sursa: A. N.-D. J. Bh., *fond Episcopata Romano-Catolică, Acte Publico-Eclesiastice*, dos. 15, f. 170-171.

Possessione Bedo

ANEXA I.5 DARVAS (HU), 1773

In Comitatu Biharientis																					
Processu Sáár-Réthe		Plebei Domiciali		Extranei quasi Domi- ciliantes		Servi & ancillae		In Xeno- dochus		In Funda- tionibus		Pauperes ostiatim mendi- cantes		Religiosi		Parochi, Ministri, Popae & respective		Summa		Summa summarum	
		adulti	Infra 15 annos	adulti	Infra 15 annos	adulti	Infra 15 annos	adulti	Infra 15 annos	adulti	Infra 15 annos	adulti	Infra 15 annos	Forum uxores	Proles adultae	Proles infra 15 annos	adultorum	Infra 15 annos			
Catholici	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
A-Catholici	mares	100	90	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	102	91	193	-	-
	foeminae	91	70	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	92	71	163	-	-
Schismatici	mares	52	41	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2	194	162	356	-	-
	foeminae	50	25	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	53	42	95	-	-
Summa	mares	102	66	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2	104	68	172	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Judaei	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Turcae	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa marium	mares	152	131	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	155	133	288	-	-
	foeminae	141	95	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	143	97	240	-	-
Summa Summarum	mares	293	126	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2	-	4	298	230	528	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Sursa: A. N.-D. J. Bh., *fond Episcopata Romano-Catolică, Acte Publico-Eclesiastice*, dos. 15, f. 174-175.

Possessione Darvas

ANEXA I.6 SĂNIJOB, <1773>

Processu <i>Er. Meljéke</i>		In Comitatu <i>Bihariensis</i>																Summa summarum	
		Plebei Domiciliali		Extranei quasi Domi- ciliantes		Servi & ancillae		In Xeno- dochus		In Funda- tionibus		Pauperes ostiatim mendi- cantes		Religiosi		Parochi, Ministri, Popae & respective			Summa
		adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	Forum uxores	Proles adultae	Proles infra 15 annos	adultorum	Intra 15 annos	
Catholici	mares	87	72	11	10	4	-	-	-	-	2	1	2	1	-	-	-	-	-
	foeminae	90	48	13	8	6	-	-	-	-	1	2	1	-	-	-	-	-	-
Summa		177	120	24	18	17	-	-	-	-	3	3	3	1	-	-	222	147	369
A-Catholici	mares	68	60	6	4	1	-	-	-	-	1	-	1	1	-	-	-	-	-
	foeminae	79	68	4	5	3	-	-	-	-	1	3	1	1	-	-	-	-	-
Summa		147	128	10	9	4	-	-	-	-	2	3	2	2	-	-	165	144	309
Schismatici	mares	3	2	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	4	3	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa		7	5	2	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	7	17
Judaei	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Turcae	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa marium		158	134	20	16	14	-	-	-	-	2	2	2	1	-	-	-	-	-
Summa foeminae		173	119	20	16	9	-	-	-	-	3	4	4	1	-	-	-	-	-
Summa Summarum		331	253	40	32	23	8	-	-	-	5	6	6	2	-	-	402	301	703

Sursa: A.N.-D.J.Bh., *fond Episcopata Romano-Catolică, Acte Publico-Eclesiastice*, dos. 20, f. 19.

Oppido Szent Jobb

ANEXA I.7 TELECHIU, 1773

Processu <i>Varad</i>		Plebei Domiciliali		Extranei quasi Domiciliantes		Servi & ancillae		In Xenodochus		In Fundationibus		Pauperes ostiatim mendicantes		Religiosi		Parochi, Ministri, Popae & respective		Summa		Summa summarum
		adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	Forum uxores	Proles adultae	Proles infra 15 annos	adulorum	Intra 15 annos		
Catholici	mases	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
A-Catholici	mases	84	54	-	-	6	-	-	-	-	-	-	-	1	2	91	56	147	-	-
	foeminae	79	51	-	-	6	-	-	-	-	-	-	-	1	1	80	52	132	-	-
Summa		163	105	-	-	6	-	-	-	-	-	-	-	2	3	171	108	279	-	-
		20	19	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	21	20	41	-	-
Schismatici	mases	21	19	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	22	20	42	-	-
	foeminae	41	38	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	41	40	83	-	-
Summa		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Judaei	mases	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Turcae	mases	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		104	73	-	-	6	-	-	-	-	-	-	-	2	3	112	76	188	-	-
Summa marium		100	70	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	102	72	174	-	-
		204	143	-	-	6	-	-	-	-	-	-	-	4	5	214	148	362	-	-

Sursa: A. N.-D. J. Bh., *fond Episcopalia Romano-Catholica, Acte Publico-Eclesiastice*, dos. 15, f. 200-201.

ANEXA I.8 SÂN-MARTIN DE BARCĂU, 1773

Processu <i>Saar-Relhe</i>		Plebei Domiciliali		Extranei quasi Domiciliantes		Servi & ancillae		In Xenodochus		In Fundationibus		Pauperes ostiatim mendicantes		Religiosi		Parochi, Ministri, Popae & respective		Summa		Summa summarum	
		adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	Forum uxores	Proles adultae	Proles infra 15 annos	adultorum	Intra 15 annos			
Catholici	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa	mares	26	30	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	58
	foeminae	26	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	52
Summa	mares	52	54	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	110
	foeminae	10	14	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	24
Schismatici	mares	10	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19
	foeminae	10	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19
Summa	mares	20	23	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	43
	foeminae	20	23	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	43
Judaei	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Turcae	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa maritum	mares	36	44	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	82
	foeminae	36	33	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	71
Summa Summarum	mares	72	77	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	153
	foeminae	72	77	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	153

Sursa: A. N.-D. J. Bh., *Ńond Episcopía Romano-Catolică, Acte Publico-Eclesiastice*, dos. 15, f. 178-179.

ANEXA I-9 HUSASĂU DE CRIȘ, 1773

In Comitatu Biharientis																					
Processu <i>Varad</i>		Plebei Domiciliali		Extranei quasi Domiciliantes		Servi & ancillae		In Xenodochus		In Fundationibus		Pauperes ostiatim mendicantes		Religiosi		Parochi, Ministri, Popae & respective		Summa		Summa summarum	
		adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	Forum uxores	Proles adultae	Proles infra 15 annos	adulorum	Intra 15 annos			
Catholici	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Summa		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
A-Catholici	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Summa		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Schismatici	mares	129	72	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	138	72	210
	foeminae	120	81	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	122	81	203
Summa		249	153	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	-	260	153	413
Judaei	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Turcae	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa marium		129	72	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	138	72	210
Summa foeminae		120	81	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	122	81	203
Summa Summarum		249	153	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	-	260	153	413

Sursa: A. N.-D. J. Bh., *Ńond Episcopía Romano-Catolică, Acte Publico-Eclesiastice*, dos. 15, f. 192-193.

ANEXA I.10 TILEAGD. 1773

Processu <i>Varad</i>		In Comitatu <i>Bihariensis</i>														Summa summarum			
		Plebei Domiciliali		Extranei quasi Domi- ciliantes		Servi & ancillae		In Xeno- dochus		In Funda- tionibus		Pauperes ostiatim mendi- cantes		Religiosi				Parochi, Ministri, Popae & respective	
		adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	Forum uxores	Proles adultae 15 annos	Proles infra 15 annos	adultorum	Intra 15 annos	
Catholici	mares	6	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	7	3	10
	foeminae	6	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	4	10
Summa		12	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	13	7	20
A-Catholici	mares	228	141	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	240	144	384
	foeminae	206	155	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	213	156	369
Summa		434	296	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	453	300	753
Schismatici	mares	18	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	22	11	33
	foeminae	15	14	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15	14	29
Summa		33	25	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	37	25	62
Judaei	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Turcae	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa marium		252	155	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3	3	240	144	384
Summa foeminae		227	173	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	213	156	369
Summa Summarum		479	328	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	3	4	435	300	753

Sursa: A. N.-D. J. Bh., *Ńond Episcopía Romano-Catolică, Acte Publico-Eclesiastice*, dos. 15, f. 198-199.

ANEXA I.11 OȘORHEI, 1773

Processu <i>Varad</i>		In Comitatu <i>Bihariensis</i>														Summa summarum			
		Plebei Domiciliali		Extranei quasi Domi- ciliantes		Servi & ancillae		In Xeno- dochus		In Funda- tionibus		Pauperes ostiatim mendi- cantes		Religiosi			Parochi, Ministri, Popae & respective		Summa
		adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	Forum uxores	Proles adultae	Proles infra 15 annos	adultorum	Intra 15 annos	
<i>Possessione Vasarhely</i>	Catolici	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Summa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	A-Catolici	30	15	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	1	1	1	32	16	48
		mares	32	25	-	-	-	-	-	2	-	2	-	1	3	3	35	28	63
		foeminae	62	40	-	-	-	-	-	3	-	3	-	2	4	4	67	44	111
		Summa	43	32	-	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1	45	33	78
	Schismatici	44	26	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	46	27	73
		foeminae	87	58	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	2	91	60	151
		Summa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Judaei	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	Summa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Turcae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	Summa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	Summa marium	73	47	-	-	-	-	-	1	-	1	-	2	1	2	77	49	126	
	Summa foeminae	76	51	-	-	-	-	-	2	-	2	-	2	1	4	81	55	136	
	Summa Summarum	149	98	-	-	-	-	-	3	-	3	-	4	2	6	158	104	262	

Sursa: A.N.-D.J.Bh., *fond Episcopalia Romano-Catolică, Acte Publico-Eclesiastice*, dos. 15, f. 194-195.

ANEXA I.12 VEKERD (HU), 1773

Processu <i>Sáár-Réthe</i>		In Comitatu <i>Bihariensis</i>												Summa summarum					
		Plebei Domiciliali		Extranei quasi Domi- ciliantes		Servi & ancillae		In Xeno- dochus		In Funda- tionibus		Pauperes ostiatim mendi- cantes			Religiosi		Parochi, Ministri, Popae & respective		Summa
		adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	Forum uxores	Proles adultae	Proles infra 15 annos	adultorum	Intra 15 annos	
Catholici	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
A-Catholici	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Schismatici	mares	51	37	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	55	37	92
	foeminae	49	42	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	50	42	92
Summa		100	79	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	105	79	184
Judaei	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Turcae	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa marium		51	37	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	55	37	92
Summa foeminae		49	52	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	50	42	92
Summa Summarum		100	79	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	105	79	184

Sursa: A. N.-D. J. Bh., *Ńond Episcopía Romano-Catolică, Acte Publico-Eclesiastice*, dos. 15, f. 182-183.

ANEXA I.13 SANTĂU MARE, 1773

Processu <i>Varad</i>		Plebei Domiciliali		Extranei quasi Domiciliantes		Servi & ancillae		In Xenodochus		In Fundationibus		Pauperes ostiatim mendicantes		Religiosi		Parochi, Ministri, Popae & respective		Summa		Summa summarum
		adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	Forum uxores	Proles adultae	Proles infra 15 annos	adultorum	Intra 15 annos		
Catholici	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
A-Catholici	mares	52	40	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	58	40	-	98
	foeminae	53	45	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	54	45	-	99
Summa		105	85	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	112	85	-	197
Schismatici	mares	10	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	8	-	18
	foeminae	10	12	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	12	-	22
Summa		20	20	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20	20	-	40
Judaei	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Turcae	mares	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa marium		62	48	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	68	48	-	116
Summa foeminae		63	57	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	64	57	-	121
Summa Summarum		125	105	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	132	105	-	237

Possessione Nagy Szanto

Sursa: A.N.-D.J.Bh., *Ńond Episcopía Romano-Catolică, Acte Publico-Eclesiastice*, dos. 15, f. 206-207.

ANEXA I.14 UILEACU DE CRIȘ, 1773

Processu <i>Varad</i>		Plebei Domiciliali		Extranei quasi Domiciliantes		Servi & ancillae		In Xenodochus		In Fundationibus		Pauperes ostiatim mendicantes		Religiosi		Parochi, Ministri, Popae & respective		Summa		Summa summarum
		adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	adulti	Intra 15 annos	Forum uxores	Proles adultae	Proles infra 15 annos	adulorum	Intra 15 annos		
Catholici	mases	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
A-Catholici	mases	80	51	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	87	51	-	138
	foeminae	77	70	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	80	72	-	152
Summa	mases	157	121	-	-	7	-	-	-	-	-	-	-	2	1	2	167	123	-	290
	foeminae	5	7	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	7	-	14
Schismatici	mases	5	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	2	-	7
	foeminae	10	9	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12	9	-	21
Judaei	mases	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa	mases	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Turcae	mases	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa	mases	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa marium	mases	85	58	-	-	7	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	94	58	-	152
	foeminae	82	72	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	85	74	-	159
Summa Summarum	mases	167	130	-	-	9	-	-	-	-	-	-	-	2	1	2	179	132	-	311
	foeminae	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Sursa: A. N.-D. J. Bh., *fond Episcopalia Romano-Catolică, Acte Publico-Eclesiastice*, dos. 15, f. 202-203.

Anexa II.1
Fragmente ale unei conscrieri din jurul anului 1800 (prima parte)

1. Protopopiatul Oradea Mare

Numele Comitatului	Numele Parohialnice	La fiecarele protoprezviterat supuse cu numele anumite	Filialnice	De chilin sate	La parohii și filialele trag				Lângă fiecare parohia rânduși actualnici			Arătarea limbilor ce fieștecare dintru actualnicii preoți o știe	Depărtarea parohiei de locuitorii loc a diecezanului - ceasuri	Depărtarea filialului de maica biserică a sa - ceasuri	
					Case		Suflete		Parohi	Capelani	Diaconi				
					De chilin sumă	Întru o sumă	De chilin sumă	Întru o sumă							
Bihor	Protopop.	Hidișelu de Jos	-	-	46	46	320	320	1	-	-	Rumânește	28	-	
		Hidișelu de Sus	-	-	100	100	620	620	1	-	-	Rumânește	28	-	
	Theodor Arscii	Dicănești	-	-	-	70	-	288	-	1	-	-	Rumânește	28	-
						30	100	268	556	-	-	-	-	-	1/2
						38	-	262	-	1	-	-	Rumânește	28	-
	Theodor Arscii	Incești	-	-	-	14	52	101	363	-	-	-	-	-	1/2
						62	62	445	445	1	-	-	Rumânește	28	-
						70	-	466	-	1	-	-	Rumânește	28	-
						?	?	40	506	-	-	-	-	-	-
						67	67	448	448	1	-	-	Rumânește	30	-
	Theodor Arscii	Hodișu Român	-	-	-	34	-	216	-	-	-	-	-	32	-
						17	-	115	-	1	-	-	Rumânește	-	1/2
						Valea Mare de Codru	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Theodor Arscii	Forsig Dumbrăvița	-	-	-	30	81	200	531	-	-	1	Rumânește	-	1	
					40	40	240	240	1	-	-	Rumânește	32	-	
					46	-	210	-	1	-	-	Rumânește Sârbește	30	-	
					58	104	340	550	-	-	-	-	-	1/2	
Theodor Arscii	Săldăbagiu	-	-	-	84	84	584	584	1	1	-	Rumânește	30	-	

Urvid	-	-	52	-	300	-	-	-	-	-	-	-	30	-	-
	-	Poclusa	15	67	100	400	-	-	-	-	-	-	-	-	1/2
Vintere	-	-	80	80	507	507	1	-	-	-	-	-	20	-	-
Sânnicolau	-	-	46	46	237	237	1	-	-	-	-	-	32	-	-
Dumbrăvița de Codru	-	-	100	100	600	600	1	-	-	-	-	-	30	-	-
Șoimi	-	-	34	34	250	250	1	-	-	-	-	-	28	-	-
Oradea Mare	-	-	160	-	1035	-	-	-	-	-	-	-	24	-	-
	-	Oradea Olosig	28	188	148	1183	1	1	-	-	-	-	24	1/4	-
Oradea Velența	-	-	119	119	615	615	1	1	-	-	-	-	24	-	-
Oșorhei	-	-	51	51	291	291	1	-	-	-	-	-	25	-	-
Fughiu	-	-	30	30	180	180	1	-	-	-	-	-	25	-	-
Alparea	-	-	102	102	629	629	1	-	-	-	-	-	25	-	-
Cheriu	-	-	73	73	447	447	1	-	-	-	-	-	25	-	-
Rontău	-	-	50	50	290	290	1	-	-	-	-	-	25	-	-
Felcheriu	-	-	<90>	<90>	450	450	1	-	-	-	-	-	25	-	-
Tășad	-	-	<100>	100	505	505	1	-	-	-	-	-	20	-	-
Sântelec	-	-	90	90	500	500	1	1	-	-	-	-	24	-	-
Cihei	-	-	89	89	547	547	1	-	-	-	-	-	23	-	-
Sacal	-	-	66	-	509	-	1	-	-	-	-	-	28	-	-

ANEXA III.1. Conscriptia parohiilor, preoților și a sufletelor din protoprezbiteratul Beiușului pe anul 1841 prin subscrisul protoprezviter dat înăuntru

Nr. satelor	Numele comunităților	Numele preoților	Singhelizat preotul sau capelan administrator	Numărul caselor	Numărul sufletelor				Pământurile câte sunt parohialnice	Casă parohialnică și diecească este în parohie?
					bărbaților	femeilor	pruncilor	toți laolaltă		
1	MIZIEȘ	Teodor Balint protoprezv., Mihai Pap paroh	Singhelizat, paroh e Mihai Pap	100	120	186	60	360	Pământ e de 12 căbele	Casă parohialnică nu e
2	SĂMĂRTIN	Vasilie Tal	Singhilitie nare	50	7<?>	132	83	215	Pământ de 9 căbele	Casă parohialnică este de lemn slabă
3	ȘJIMUS PETREASĂ	Chirtla Tomă	Singhilitie nare	116	180	200	50	430	Pământ de 3 căbele	Casă parohialnică de lemn, cantorească nu
4	RĂMETE	Ioan Ruse	Singhilitie nare	41	60	80	40	180	Pământ nu are	Casă parohialnică de lemn slabă, cantorească nu
5	GURBEȘTI	Vasilie Popovici	Singhilitie nare	50	50	80	56	186	Pământ nare	Casă parohialnică are slabă de lemn
6	JOSANI	preot nu are	-	70	96	104	102	300	Pământ nare	Casă parohialnică au, cantorească nare
7	CĂBEȘTI GOILA	Nicoale Popovici, Vasilie Popovici	Singhilitie nici unul nu are	185 15	250 21	300 40	130 25	766	Pământ nu are	Case au ei de sine
8	ROȘIA	Petru Popovici, Nicolae Ferecel	Singhilitie nu au	280	500	550	250	1300	Pământ nui	Case au alor numai
9	LAZURI	Ioan Popovici	Singhilitie nare	58	80	98	80	258	Pământ nare	Casă are de sine
10	SOHODOL	Ioan Ruse cel bătrân	Singhilitie nare	90	120	158	105	383	Pământ are de 2 căbele	Casă are a sa în sat
11	SĂUCANI	Moisie Pașca, Teodor Popovici capelan	Singhilitie nu au	98	124	218	104	470	Pământ au de 2 căbele	Case au de sine
12	J. FORĂU	vacantă	-	183	300	300	70	670	Pământ e de 25 căbele	Casa parohialnică e de lemn

13	B. URVIȘ	Ioan Popovici, Vasilie Popovici	Singhilitie nu au	101	120	135	121	376	Pământ nui	Casă parohialnică nui
14	BORZ	Aaron Hâra	Singhilitie nare	46	50	80	25	155	Pământ nui	Casă parohialnică nui
15	TOTORENI BĂLENI	Mihail Fofie	Singhilitie nare	58 46	85 66	131 142	72 67	412	Pământ are de 1 ½ de căbel	Casă parohialnică nu are
16	MERAG	Ioan Iștoc	Singhilitie nare	46	100	112	30	242	Pământ nui	Casă parohialnică nui
17	TĂRCĂIȚA	Mihail Nicodim	Singhilitie nare	60	96	211	30	437	Pământ nare	Casă are a sa în sat
18	HINTIRIȘ	Theodor Făt Nicolae Făt	Singhilitie nu are nici unul	145	180	258	90	528	Pământ nui	Casele le au alor înșuși
19	B. LAZURI	Vasilie Popovici	Singhilitie nare	78	120	160	60	340	Pământ de 4 căbele	Casă parohialnică nui
20	CUSIȘ	Nicolae Popovici	Singhilitie nare	120	171	200	85	456	Pământ are de 3 căbele	Casă parohialnică și cantor<ească> nui
21	GIGIȘENI, CĂCĂCENI, PETRILENI- ZĂVOENI	Daniil Pap Nicolae Pap	Singhilitie nu au	120 20 70	120 40 120	190 45 130	60 45 40	880	Pământ de 2 căbele	Case le au a lor
22	SUDRIJU	Mihail Popovici	Singhilitie nu are	65	90	134	30	254	Pământ de 3 căbele	Casă parohialnică nui
23	RIENI	Daniil Popovici	Singhilitie nare	80	95	186	94	375	Pământ are de 5 căbele	Casă are a sa înșuși
24	HOTAR	Petru Clepce	Singhilitie nare	34	90	95	20	205	Pământ nui	Casa îi a sa
25	LUNCA	Ioan Bomu, Alexandru Pap	Singhilitie nu au	100	106	120	60	286	Pământ nui	Casa îi a lor
26	ȘUȘTIU	vacantă	-	45	60	82	30	172	Pământ nui	Casă nui
27	BRIHENI	Nicolae Haneș	Singhilitie nare	48	100	100	40	240	Pământ nui	Casa îi a preotului
28	COLEȘTI	Alexandru Haneș	Singhilitie nare	45	62	103	45	250	Pământ nui	Casă paroh<ialnică> nui
29	CÂMP	George Teaca, Nicolae Teaca	Singhilitie nu au	70	180	185	44	409	Pământ nui	Casă paroh<ialnică> nui
30	B. SOHODOL	Grigorie Popovici	Singhilitie nare	75	120	180	50	450	Pământ nui	Casă paroh<ialnică> nui
31	CĂLUGĂRI	Dancul Merce	Singhilitie nare	120	160	209	180	429	Pământ nui	Casă paroh<ialnică> nui

32	CRÎȘTOR	Ioan Groza	Singhelizat paroh	107	180	220	101	501	Pământ nui	Casă are a sa
33	POIANA	Adam Mălban	Singhilitie nare	63	105	216	94	415	Pământ nui	Casa e a preotului
34	B. SĂLIȘTE	Dimitrie Tălvan	Singhilitie nare	65	107	230	100	437	Pământ nui	Casă parohialnică nui
35	LEHECENI	vacantă	-	100	150	240	120	310	Pământ are de 16 căbele	Casă parohialnică nui
36	CĂRPINET	Ioan Popovici	Singhilitie nare	90	150	155	40	345	Pământ are de 16 căbele	Casă parohialnică nui
37	VAȘKO BĂRĂȘTI	Mihail Gerlan, Ioan Coroi	Singhilitie nu au nici unul	80 40	150 60	155 65	40 20	490	Pământ au de 12 căbele	Casă parohialnică nue
38	SĂRBEȘTI	Iacob Nica	Singhilitie nare	60	100	150	60	310	Pământ nui	Casă parohialnică nare
39	A. VĂRZARI	Mihail Popovici, Abraam Popovici	Singhilitie nu au	70	120	125	60	305	Pământ are de 3 căbele	Casă parohialnică nare
40	F. VĂRZARI	Adam Popovici	Singhilitie nare	60	70	150	50	270	Pământ nare	Casa e a preotului
41	BĂIȚA	Nicolae Căjocnian	Singhelizat paroh	160	490	300	70	860	Pământ nui	Casă parohialnică de cărămidă
42	FĂNAȚA	Petru Sabău	Singhelizat	89	185	205	40	330	Pământ nui	Casă parohialnică nui
43	F. CIMPANI, ȘIGHIȘTES A. CIMPANI	Nicolae Popovici, Lupa Popovici	Singhilitie nu au	65 60 40	80 60 120	250 95 130	60 40 60	895	Pământ a tuturor de obste au de 6 căbele	Casele sunt a lor
44	HĂRSEȘTI	Mihail Popovici	Singhilitie nare	58	100	150	50	300	Pământ nare	Casa e a preotului
45	ȘEGIȘTI	Ioan Popovici	Singhilitie nare	90	200	220	80	500	Pământ sessional	Casa e a lui
46	ȘTEI	Nicolae Popovici	Singhilitie nare	45	120	122	40	322	Pământ are de 3 căbele	Casa e a preotului

Sursa: A. N. D. J. Bh., *fond Episcopicia Ortodoxă Oradea*, dos. 26, f. 242-246.

ANEXA III.2 Conscriptia parohiilor, preoților și a sufletelor din protoprezbiteratul Pap-Mezului pe anul 1841 prin subscrisul administrator dat în lăuntru

Nr. satelor	Numele comunităților	Numele preoților	Singhelizat preotul sau capelan administrator	Numărul caselor	Numărul sufletelor				Pământurile câte sunt parohialnice?	Casă parohialnică și diecească este în parohie?
					bărbaților	femeilor	pruncilor	toți laolaltă		
1	STRACOȘ	Georgie Popovici	capelan administrator	56	215	225	142	582	un optariu de tot	casă parohialnică nui, casă diecească nui, casa slujitorilor
2	DRĂJEȘTI	Simeon Popovici	capelan administrator	80	262	271	189	710	de trei kibebe de sămănătură și de doi cosași iară	casă parohialnică și diecească nu este
3	TOPEȘTI	Nicolae Tămaș	capelan administrator	42	82	95	86	263	de doo kibebe de sămănătură numai	casă parohialnică și diecească nu este
4	BUCIUMI	Vasilie Popovici	capelan administrator	45	87	99	90	276	de trei kibebe de sămănătură, un cosalău	casă parohialnică nici diecească nui
5	CEICA	Sărb Ioan	capelan	62	148	152	112	412	de cinci kibebe de cosalău de tot	casa e zidită de preot pe teleacul bisericii, diecească nui
6	DUȘEȘTI	Ojvat Ioan	capelan	112	271	282	168	720	o jumătate de sesie de pământ cu cosalău cu tot	casă parohialnică este, diecească nui
7	SOMBOȘAG	Rus Ilie	capelan	26	48	52	38	128	pământ bisericesc nu este	casă parohialnică și diecească nui
8	KÂRPEȘTI MICI	Popa Iov	capelan	80	242	251	162	645	pământ o jumătate de sesie	casă parohialnică și diecească nui
9	KÂRPEȘTI MARI	Popa Sofromie	capelan	82	245	230	162	637	de <> kibebe de sămănătură cu cosalău	casa este zidită de preot pe pământul bisericii, diecească nui

10	TOPA DE JOS	Popa Flore	capelan	32	68	75	46	188	pământ nui parohialnic	casa e zidită pe pământul domness, diecească nui
11	CEIȘOARA	Ivan Iosif	capelan	70	148	154	82	384	o jumătate de sesie cu totul	casa e zidită de preot pe pământul biserici, diecească nui
12	COTIGLET	Popovici Gavril	capelan administrator	83	98	105	211	414	un pătraru de sesie, unul de cosalău de pământ	casa parohială și diecească nu este
13	BUCUROE	Vesa Nicolae	capelan	59	84	95	160	246	un fertaliu de sesie cu cosalău	casa parohială și diecească nui, fiind a lor
14	KORBEȘTI	Bălcan Gavril	capelan	82	241	210	141	592	o jumătate de sesie cu totul	casă parohialnică este, diecească nui
15	TOPA DE SUS	Zinza Aaron Zinza Gavril	amândoi capelani	110	248	255	162	675	o jumătate de sesie cu totul	case parohialnice nu sunt, ci a preoților pe pământul domnului
16	NANG HIDIȘEL	Popa Ilie	capelan	70	182	185	115	482	o jumătate de sesie cu totul	casă parohialnică este, diecească nui
17	DOBREȘTI	Popa Pavel	capelan	74	188	192	140	510	pământ bisericesc un pătraru cu totul	casă parohialnică și diecească nus, fiind a slujito<riului> pe iobăgie
18	LUNCASPRIE	Popa Petru	capelan	90	205	215	121	541	o jumătate de sesie	casă parohialnică și diecească nu sunt
19	SITANI	Popa Puiu Popa Ilie	capelan	95	213	218	110	543	o jumătate de sesie	case parohialnice sunt, diecească nui
20	CÂMPANI de POPMEZEU	Popovici Ioantie	capelan	100	225	231	90	546	de patru kibeles de sămănătură de tot pământ	case parohialnică și diecească sunt
21	VĂLANI	Popa Vasilie	capelan	94	108	221	85	414	bisericesc nui, numai a preotului	casă parohialnică și diecească nu sunt
22	POPMEZEU	Popa Ioan	capelan	41	80	83	38	202	o optiaru de pământ cu totul	casă parohială este, diecească nui
23	SPINUȘ	Pue Ioan	capelan	72	148	152	69	369	de patru kibeles de sămănătură cu totul	casă parohialnică și diecească nu sunt

24	HIDIȘ	Popa Georgie	capelan	68	140	148	68	288	o jumătate de sesie de tot	case parohială și diecească sunt
25	KOIDENI	Popovici Dimitrie	capelan	120	210	256	112	578	o jumătate de sesie de tot	casă parohială este, diecească nu
26	SĂLIȘTE	Popa Simeon	capelan	45	114	117	60	291	de trei kibebe cu totul	casă parohială este, diecească nu
27	ALBEȘTI	Popa Mihail	capelan	66	158	167	72	397	o jumătate de sesie cu totul	casă parohială este, diecească nu
28	ROBOGANI	Popovici Vasilie	singhelizat paroh	110	228	235	89	553	o jumătate de sesie	casă parohială este, diecească nu
29	VĂRĂȘENI	Popa Vasilie Popa Ioan	capelani	125	242	252	90	584	o sesie întreagă	case parohială și diecească sunt
30	COPĂCENI	Mangra Vasilie	capelan	60	188	197	58	443	o jumătate de sesie cu totul	casă parohială este, diecească nu
31	ROTĂREȘTI	Popa Flore	capelan	42	98	110	41	259	doou optari de pământ cu totul	casă parohială este, diecească nu
32	OJEȘTI	Popa Ioan	capelan	35	90	95	30	215	o jumătate de sesie	casă parohială este, diecească nu
33	CRÂNCEȘTI	Popa Vasilie	capelan	50	110	115	41	266	o jumătate de sesie	casă parohială este, diecească nu

A tuturoră socotită <suma> 14352

Datusau prin mine Ioan Bodea, protoprezviteratului Pop.Mezeului Administrator, în luna ianuarie în 22 dă zile 1842

Sursa: A.N.D.J.-Bh., fond Episcopicia Ortodoxă Oradea, dos. 26, f. 37-40. (nr. de la consistoriu 38/1842)

DIN ISTORIA INSTITUȚIILOR DE ÎNVĂȚĂMÂNT SUPERIOR JURIDIC: ACADEMIA REGALĂ DE DREPT DIN ORADEA (1788-1918)

Viorel FAUR

Cercetarea instituțiilor universitare de pe teritoriul actual al României, în care s-au instruit practicanții în domeniul juridic, constituie una din prioritățile științei istorice, alături de atâtea altele, care au fost identificate în ultimele decenii. Cum Transilvania și Ungaria au fost spații de interferențe spirituale, datorită prezenței în acestea a unui mare număr de elemente etnice (de la români și până la unguri, germani, evrei, ruteni etc), importanța unor asemenea așezăminte de învățământ superior, menite să-i învețe pe absolvenții lor modul cum să aplice legile și să „împartă dreptatea”, este evidentă. De aceea, considerăm că este utilă, din perspectiva unor preocupări contemporane, reconstituirea unui scurt istoric (pe baza bibliografiei existente și, mai ales, a documentelor inedite pe care le-am investigat) al Academiei Regale de Drept din Oradea, care și-a început activitatea în secolul al XVIII-lea, sub egida Curții din Viena și, mai concret, a împărătesei Maria Terezia, cunoscută reformatoare a Imperiului austriac, împreună cu fiul ei, Iosif al II-lea. Este, de asemenea, necesar ca să ne referim la împrejurările în care s-au făcut demersurile de organizare a acestei instituții de învățământ superior, cea dintâi pe teritoriul provinciei istorice Crișana, care nu făcea parte, din punct de vedere administrativ, din Marele Principat al Transilvaniei, ci din Ungaria.

Prin cunoscuta reglementare legală din anul 1777, intitulată *Ratio Educationes*, puterea centrală de la Viena a conceput și funcționarea unor *academii regale*¹ *de provincie*. În Ungaria, spre pildă,

¹ Li s-a dat acest nume, deoarece inițiativa edificării lor s-a datorat împărătesei Maria Terezia, care era – pentru unguri – și regina Ungariei. De aici, pe teritoriul provinciei imperiale Ungaria aceste instituții au primit numele de „academii regale” și nu „academii imperiale”, cum ar fi fost mai potrivit. Noi operăm cu terminologia consacrată. Este vorba, de fapt, *de facultăți de drept*, așa cum vor fi numite aceste structuri universitare după primul război mondial, perioadă de care, însă, nu ne ocupăm (cu acest prilej).

existau la acea dată academii de drept la Budapesta și Selmeč². A fost preconizată, deci, organizarea a încă patru academii regale, una dintre ele la Oradea, care – din 1783 (printr-un ordin al împăratului Iosif al II-lea) – primea studenți din comitatele Arad, Bihor, Timiș, Torontal, Maramureș, Satu Mare, precum și din Békés, Csanád, Csongrad, Krasso, Ugocea, Szabolcs și Hajdu³. După opinia primului monograf al acestei instituții⁴, împărăteasa a decis ca *academia* să funcționeze la Oradea, în primul rând datorită faptului că aici exista, de sute de ani, o cunoscută episcopie romano-catolică, restaurată de împărații austrieci la începutul secolului al XVIII-lea. La aceasta se adaugă Episcopia Greco-Catolică de Oradea, întemeiată în anul 1777. Prin urmare, prin documentul nr. 5482, din 3 decembrie 1770, a Consiliului Locumtenențial Regal s-a dat aprobarea înființării Academiei Regale din Oradea, care și-a început activitatea abia la 14 noiembrie 1780, printr-o *facultate de filosofie* (de numai doi ani).

Până în anul 1788 a funcționat la Oradea această facultate, căreia i s-a adăugat, la 1 septembrie 1788, *Facultatea de Drept*, tot cu 2 ani de cursuri universitare. Această specializare în științe juridice era pe deplin justificată, deoarece era nevoie de profesioniști care să cunoască legile statului (pentru a fi eliminate, pe cât posibil, abuzurile și corupția), mai ales în administrație. Împăratul Iosif al II-lea, care a manifestat un interes special pentru modernizarea și eficientizarea (la nivelul exigențelor sfârșitului de secol al XVIII-lea), instituțiilor administrative și juridice, a dispus ca nici un cetățean care „nu a terminat legal cursurile facultății de drept” să nu „poată fi angajat în funcții politice”⁵.

Inaugurarea cursurilor Academiei Regale de Drept din Oradea a constituit un eveniment căruia entuziasmul orădenilor i-a conferit un caracter festiv, începând cu prezența participanților la acesta (în catedrala romano-catolică „Sfântul Ladislau”) și continuând cu discursurile rostite de notabilități și profesori (unele în limba

² Arhivele Naționale – Direcția Județeană Bihor (în continuare: AN – DJBh), *fond Academia de Drept din Oradea* (în continuare: *fond ADO*), dos. 227, f. 3; Alajos Bozóky, *A nagyváradi királyi akademia száras multja 1788 – tól 1888 – ig.*, Budapest, 1989, p. 1; *Istoria orașului Oradea*, Editura Cogito, Oradea, 1995, p. 189

³ Alajos Bozóky, *op. cit.*, p. 157

⁴ *Ibidem*, p. 2

⁵ *Ibidem*, p. 3

latină), care au făcut referiri și la însemnătatea momentului pentru orașul de pe Crișul Repede. Se impune precizarea că, în conformitate cu sistemul de învățământ din imperiu, în cadrul Academii Regale funcționau două facultăți: una de filosofie și una de drept, fiecare cu câte doi ani de studii. Nici un student nu se putea înscrie la facultatea de drept (ca și la cele de medicină și teologie), dacă nu era absolvent al facultății de filosofie. Aceasta, pentru că statul austriac pune un mare accent pe orizontul cultural al funcționarilor săi, ca și pe cel al slujitorilor justiției, care trebuiau să aibă un orizont de cunoaștere cât mai larg, pentru a-și ilustra, cu succes, profesiunile puse în serviciul societății. Rezultatul a fost crearea, pe parcurs, a unei birocrății redutabile, principala „armă” de autoapărare a imperiului, cu deosebire în secolul al XIX-lea.

Perioada modernă în istoricul Academiei de Drept a cunoscut mai multe etape. Prima dintre ele se circumscrie intervalului de timp între 1788 și 1850, deci peste șase decenii. S-au făcut eforturi pentru consolidarea ei, sporirea numărului de studenți (prima serie, din anul universitar 1788/1789, a fost formată din 17 studenți, din aceștia ajungând în anul al II-lea de studii numai 11 studenți), mai ales că exista și o „bază” reală pentru aceasta, deoarece la Oradea funcționa un arhigimnaziu catolic maghiar și la Beiuș, din 1828, un gimnaziu românesc, fondat de cărturarul Samuil Vulcan, o figură impunătoare a iluminismului românesc.

Academia de Drept din Oradea a devenit, cu timpul, un factor de formare culturală, fiind cea mai înaltă instituție de învățământ din acest oraș. Ea a fost implicată și în organizarea unor evenimente legate de viața internă a imperiului. Profesorii și studenții Academiei de Drept din Oradea au fost conectați la întâmplările majore ale timpului și, uneori, s-au informat, cu mare interes, despre ceea ce se petrecea în străinătate. În primii ani ai Revoluției franceze, ei au vibrat la suflul nou, antifeudal, pe care l-a răspândit aceasta în întreaga Europă. Profesorii de la Academia de Drept din Oradea, împreună cu câțiva „nobili (cu idei mai liberale-n.n) din comitat” (din Bihor) au constituit, în anul 1794, o asociație⁶ cu caracter revoluționar, ceea ce a atras atenția autorităților, care au luat măsuri de exercitare a unui control polițienesc cât mai sever asupra activităților din cadrul

⁶ *Istoria României*, vol. III, Editura Academiei R.S.R., București, 1967, p. 839

Academiei. Studenții au fost obligați să fie prezenți la slujbele religioase (obișnuite și extraordinare), împreună cu profesorii. De asemenea, în fiecare duminică se făceau slujbe în sala mare a Academiei, la care trebuiau să participe și studenții. Aceasta, pentru a fi mai ușor de urmărit și a li se consuma o parte a timpului de care dispuneau, pentru a nu se ocupa cu altceva, care să contravină politicii imperiale.

De altfel, în toți anii până la 1848, când a izbucnit revoluția, a funcționat în Academie un spirit represiv. În anul 1802, Consiliul Locumtenențial Regal de la Budapesta a luat un set de 12 măsuri, între care, la punctul 8, figura „*interzicerea participării studenților la baluri, teatru, seri organizate*”⁷, chiar dacă aceștia ar fi putut fi însoțiți de un tutore sau de părinți. Li se pretindea, totodată, ca să participe la *slujbe zilnice* și să se confeseze în fiecare lună⁸. În sala mare a Academiei a fost instalat un altar⁹. S-a interzis chiar și „*fumatul cu pipă*”¹⁰. Autoritățile statului habsburgic au manifestat, deci, tendința de a anihila orice pornire spre libertate și acțiune politică a studenților, încercând să creeze în Academia de Drept Regală din Oradea o atmosferă specifică unor mănăstiri. Această atitudine nu putea determina decât reacții contrare din partea tineretului studios, care a încercat să apeleze la alte mijloace pentru a-și afirma disponibilitățile spirituale.

Spre pildă, în anul 1832 studenții din anul II au solicitat aprobarea Consiliului orașului Oradea ca, sub conducerea unui profesor (anume: Alajos Tobias), să „*exerseze limba și literatura maghiară*”. În anul următor a venit însă interdicția¹¹. Așa-numitul *Cerc de autoinstruire* (mai ales în limba maghiară), în anul 1832 a reușit, totuși, să organizeze la Băile Episcopoești¹² de lângă Oradea un „*banchet*”, la care au luat parte și intelectualii din Oradea și Bihor,

⁷ Alajos Bozóky, *op. cit.*, p. 159-160

⁸ *Ibidem*

⁹ *Ibidem*

¹⁰ *Ibidem*

¹¹ Odön Szábo, *Din istoricul Asociației de autoperfecționare și lectură a studenților de la Academia de Drept din Oradea*, în *Buletinul Eseurilor Științifice Studențești*, Seria Arheologie - Istorie, vol. 2, Alba Iulia, 1996, p. 211; Dorli Bădescu, *Inițiative asociaționiste ale studenților de la Academia de Drept din Oradea (1830-1870)*, în *Cele trei Crișuri*, nr. 1-3, p. 23-26

¹² Actualmente Băile Felix.

fapt care a nemulțumit autoritățile. Astfel, la 14 mai 1833 Procuratura Regală a interzis, printr-un act cu nr. 11.890, orice întrunire a studenților din anul II de la Academia de Drept din Oradea, chiar dacă ei ar fi voit să exerseze scrierea limbii maghiare, ca element de pregătire pentru viitor¹³, ca funcționari ai statului. Din nou, în anul 1836 au fost interzise recitățile și discursurile cu tentă politică.

De altfel, politica trebuia, în concepția celor care răspundeau de învățământul universitar, alungată din facultăți, îndeosebi din cele de drept, unde tinerii învățau diverse teorii care reprezentau pentru ordinea feudală adevărate pericole. În acestea își au originea numeroase revendicări formulate în anii revoluționari 1848-1849. Academiile de drept, fiind și cele mai numeroase, au constituit pepiniere pentru creșterea viitorilor combatanți pe baricadele revoluției, care au introdus reformele modernizatoare în stat.

Este evident că până în anul 1848, ochii „vigilenți” ai autorităților de stat, mai ales în timpul cât politica imperiului a fost „îndrumată” de Metternich, au examinat cu maximă atenție viața academiilor de drept, inclusiv a celei din Oradea, practicând un sistem polițienesc, de urmărire a profesorilor și studenților, de cenzurare chiar și a lucrărilor acestora. În imperiul austriac, în urma ambițiilor unor împărați mediocri, s-a generalizat acțiunea de spionare a celor care au ilustrat viața politică și culturală, precum și instituțiile de învățământ, de unde puteau veni surprizele, care nu erau altceva decât aspecte ale unor necesare și benefice curente modernizatoare, menite să contribuie la emanciparea acestuia, la saltul din mentalitatea medievală la cea a inevitabilelor schimbări și perfecționări.

Revoluția din anii 1848-1849 n-a fost numai un cutremur social-politic pentru un imperiu înțepenit, ci și un cadru propice pentru exprimarea noului, a tendințelor pozitive ale profesorilor și studenților. Ca atare, este pe deplin explicabilă organizarea, la 23 martie 1848, în Academia de Drept din Oradea, a unei adunări, care a adoptat un memoriu (cu 10 revendicări), ulterior transmis Dietei de la Pesta, pentru a fi adoptat.

Pe lângă cerințe specifice momentului (cum ar fi: dreptul Academiilor de a fi reprezentate în parlament; profesorii să nu predea

¹³ Odön Szábo, *op. cit.*, p. 21

mai mult de 20 de ani, după care să fie numiți în funcții importante, apoi să li se acorde pensii mari; anularea examenelor de la sfârșitul anului universitar) au fost formulate altele, care au un pronunțat caracter democratic și ar putea fi valabile și astăzi: notarii Academii să fie aleși din rândul profesorilor, iar aceștia să fie bine remunerați, să locuiască în oraș și să nu aibă altă ocupație, pentru a se putea devota exclusiv bunei desfășurări a procesului de învățământ; ca profesori la Academie să fie numite numai personalitățile autentice, care au avut o experiență apreciată și beneficiază de o recunoaștere publică; pentru ca profesorii să nu caute și un alt loc de muncă, aceștia să fie recompensați de așa manieră, încât să nu ducă lipsă de nimic, altfel ca toată atenția lor să fie îndreptată spre știință și cultură, dar mai ales spre cunoașterea profundă a domeniului pe care îl reprezintă; este proclamată libertatea de a învăța și de a preda; se acordă o atenție specială bibliotecilor Academii (care se impun a fi înființate și consolidate), precum și orelor de educație fizică¹⁴. Este un tablou interesant al unui mod de a vedea funcționarea unor instituții școlare universitare, care să aibă un statut onorabil în societate, în raport cu valoarea muncii intelectuale desfășurate în acestea. Din păcate, asemenea idei au fost numai formulate și doar parțial concretizate, pe parcursul deceniilor.

În anii 1848-1849, edificiile Academiei de Drept din Oradea și al Arhigimaziului Catolic au fost ocupate de militari și transformate în fabrică de armament și spital militar¹⁵. Cursurile au fost, așadar, întrerupte. Ele au fost reluate abia în anul 1850, când lucrurile în imperiu s-au mai liniștit, ca efect al aplicării unei politici represive față de foștii revoluționari. După 1849 s-a schimbat regimul politic, care a durat până în 1860 și a fost definit ca un regim neoabsolutist.

Cea de-a doua etapă din istoricul Academiei de Drept din Oradea a debutat cu unele schimbări importante, cum ar fi:

1. s-a introdus limba germană ca limbă de predare;
2. cele două specializări – de filosofie și de drept – s-au separat;
3. în cadrul Academiei din Oradea a mai rămas *numai specializarea în drept* (începând cu anul 1850).

¹⁴ Alajos Bozóky, *op. cit.*, p. 7

¹⁵ Petre Dejeu, *Așezămintele culturale din Municipiul Oradea și județul Bihor*, Oradea, 1937, p. 250

Drept consecință, instituția de învățământ superior din Oradea primește denumirea de *Academia Regală de Drept*¹⁶. Cursurile țineau doi ani și în interiorul instituției funcționau patru catedre: 1. de drept natural, drept penal și drept procedural austriac; 2. de drept civil austriac; 3. de istoria statisticii, teoria generală a statisticii europene, statistică austriacă, legile administrative și economice, dreptul mineritului (cu privire la Ungaria); 4. de drept privat maghiar, drept comercial și de schimb¹⁷. Este de remarcat faptul că se predau cursuri legate de viitoarea meserie (de juriști), ca și de așa-numitele științe politice și administrative. Se aveau în atenție atât dreptul austriac (penal, civil, procedural), cât și cel maghiar (privat și comercial), fiind împăcate – în acest mod – cele două exigențe, ale politicianilor austrieci și ale celor unguri. În felul acesta se manifesta, în planul pregătirii pentru administrarea justiției, doar concepțiile și interesele națiunilor dominante din imperiu, care, după 1867, își vor afișa deschis tendințele de a folosi puterea exclusiv în beneficiul lor.

În anul 1855 a intervenit o schimbare semnificativă în existența Academiei Regale de Drept din Oradea. S-a extins, cu un an, activitatea instituției, astfel că de-acum și până în 1874, ea a funcționat cu *trei ani de studii universitare*¹⁸. A sporit, tot cu trei, numărul profesorilor, la care s-a mai adăugat și un asistent, acesta având obligația de a se ocupa și de bibliotecă. Toate cursurile incluse în planul de învățământ au devenit obligatorii, nemaexistând posibilitatea unor opțiuni în această direcție. Unele cursuri (precum: procedurile judiciare, codul de procedură civilă și penală, dreptul minier) urmau să se predea în limba germană, astfel că limba maghiară a fost trecută într-o postură secundară, ceea ce i-a nemulțumit pe unii comentatori care au acuzat noul sistem școlar ca fiind nepatriotic, adică nu s-au impus dorințele ungarilor, ci punctele de vedere ale conducerii centrale a imperiului. De altfel, politica de germanizare a instituțiilor statului (administrative, de învățământ etc) este binecunoscută și, drept urmare, nu vom stăruii asupra acesteia, limitându-ne la a o consemna ca pe o realitate din multinaționalul imperiu edificat de habsburgi. Au mai fost introduse în viața Academiei și alte măsuri imperiale:

¹⁶ AN – DJBh, *fond Academia de Drept din Oradea*, textul care precede inventarul fondului, f. 1

¹⁷ Alajos Bozóky, *op. cit.*, p. 9

¹⁸ AN – DJBh, *fond Academia de Drept din Oradea*, dos. 227, f. 3

1. a fost schimbată, în anul 1855, denumirea acesteia în *Academia de Drept Cezaro-Crăiască* din Oradea (poate că era mai potrivită, deoarece fondatoarea acesteia a fost împărăteasa Maria Terezia);

2. introducerea unui curs de istoria Austriei, în anul următor;

3. pentru a putea lucra oriunde (pe teritoriul imperiului), din anul 1857 au fost primiți la Academie candidați din Ungaria, Transilvania și Croația, ca și din alte părți ale monarhiei habsburgice;

4. Direcției de Poliție locală i s-au atribuit prerogative în direcția efectuării unor activități de urmărire și spionare a activității studenților (la Academie, ca și în societate: în plan politic și cultural-național);

5. s-a pretins o mai mare severitate față de studenții slabi la învățătură, care puteau fi îndepărtați¹⁹.

O adevărată relaxare s-a produs însă în anii 1860-1865, când s-a acceptat și învățământul la fără frecvență, astfel că numărul studenților a crescut considerabil (de la 83 în 1861 până la 188 în anul 1867²⁰). Chiar din primii ani ai dualismului austro-ungar, adoptat în 1867 de liderii politici ai celor două națiuni și calificat de Alexandru Roman ca o expresie a „*unio duarum contra plures*”, s-a trecut la afirmarea spiritului naționalist în preocupările Academiei orădene. Din 1867 s-a revenit, așadar, la vechiul nume de Academia Regală de Drept.

La 30 martie 1874 a avut loc o conferință care s-a ocupat de chestiunea reorganizării academiilor de drept provinciale, cea din Oradea fiind reprezentată de profesorul Alajos Bozóky. În acest an a și apărut *noul regulament de funcționare* a acestor instituții universitare. Pe baza acestuia, Academiei de Drept din Oradea i s-a conferit un statut echivalent cu celelalte facultăți de drept, cursurile sale având, de-atunci, o *durată de 4 ani*. Tot în același an Academia s-a mutat într-un sediu nou, impunător și corespunzător pentru o instituție de nivel universitar respectiv. În clădirea respectivă a funcționat până în anul 1934, deci o jumătate de secol. Conform noii organizări, în această instituție universitară se predau cursurile: Drept roman, Drept penal și Filosofia dreptului, Economie politică, Finanțe și Drept

¹⁹ Alajos Bozóky, *op. cit.*, p.166

²⁰ *Ibidem*, p. 167

financiar ungar, Drept civil austriac și ungar, Procedură civilă, Procedură Extraprocesuală, Drept comercial și cambial, Statistică, Drept administrativ ungar, Istoria dreptului, Drept canonic, Politică, Drept public ungar, Introducere în drept și științele de stat, Filosofie, Istoria civilizației și Medicina legală²¹. Studenții erau obligați să fie prezenți la 20 de ore de studii pe săptămână. După ce absolveau Academia, aceștia puteau fi angajați în instituțiile juridice, dar și în cele administrative.

Primul decan al Academiei a fost ales Gyula Haványi, care a deținut multă vreme această demnitate. Academia a continuat să pregătească seriile de studenți și a revenit la vechea ei denumire – de Academia Regală de Drept din Oradea – în anul universitar 1912/1913²². În timpul primului război mondial, numărul studenților a scăzut într-un mod alarmant, fiindcă mulți tineri au fost înrolați în armata austro-ungară. După 1918, Academia Regală de Drept din Oradea a fost integrată sistemului universitar din România.

În timpul celor treisprezece decenii de existență (1788-1918), la care ne-am referit, Academia Regală de Drept din Oradea a parcurs un „drum” sinuos, determinat de „mersul vremurilor” și de unele demersuri ale profesorilor acesteia, care au făcut, de multe ori, nu numai operă didactică, ci și una de formare intelectuală a tinerilor, mai ales prin cursurile conexe domeniului profesional. Din numărul impresionant de profesori care au predat cursuri la Academia orădeană se detașează câteva nume, care au ilustrat, la nivel de vârf, atât activitatea universitară, cât și pe cea cultural-științifică. Dintre acestea, reținem cel puțin trei, care s-au impus și în viața politică a Oradei și comitatului Bihor. Este vorba de: Nicolae Borbola (care a predat, între 1831-1835 și 1838-1840, științe politice, fiind totodată și director al școlilor naționale greco-catolice; ulterior a devenit canonic la Episcopia Greco-Catolică din Oradea și prepozit); Alajos Bozóky (primul monograf al Academiei Regale de Drept din Oradea și director al acesteia între anii 1879-1888; a predat cursul de Drept

²¹ *Istoria orașului Oradea...*, p. 296; Stelian Mândruț, *Învățămintul universitar juridic și agronomic din Transilvania în epoca dualismului austro-ungar*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, 1993, p. 175; Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Presa Universitară Clujeană, [Cluj-Napoca], 2000, p. 132

²² AN – DJBh, *fond Academia de Drept din Oradea*, textul care precede inventarul fondului, f. 1

roman) și Lajos Haványi (director al Academiei între anii 1861-1879; profesor de Drept privat maghiar, Drept comercial și procedură judecătorească, Drept administrativ; consilier regal din 1879; înnobilit pentru faptele sale filantropice, de îngrijire a cerșetorilor, sprijinire a maternităților și a unor studenți săraci).

Cea mai importantă contribuție a Academiei de Drept orădene a constat în producția sa de înalt nivel universitar, ea pregătind mii de studenți, care au avut posibilitatea de a ocupa funcții politice, ținta imediată a acestora. Desigur, au învățat în această Academie studenți maghiari (cei mai numeroși), români, evrei și germani. Suntem de acord cu afirmația unui istoric contemporan (care s-a ocupat de identificarea prezenței studenților români în instituțiile de învățământ superior din Ungaria și Transilvania), referitoare la Academia Regală de Drept din Oradea, unde „s-au format cei mai mulți juriști români”²³. Remarcând interesul studenților români pentru Academia Regală de Drept din Oradea, același autor argumentează această aserțiune cu un citat reprodus din revista *Familiei*, mai exact dintr-un comentariu nesemnat (care, în realitate, aparține lui Iosif Vulcan, autorul majorității materialelor din paginile de informații ale revistei): „mai toți oamenii noștri cu carte din aceste părți până la 1870 (dar și după aceea – n.n.), au ieșit de-aici”²⁴. După opinia aceluiași autor, între anii 1790-1848, la Academia din Oradea au studiat 318 români²⁵. După 1848, până la 1918, au urmat cursurile acesteia 698 de studenți români²⁶. Aceștia au constituit, în anul 1852, o *Societate de lectură*, împreună cu elevii români de la Arhigimnaziul catolic maghiar din Oradea. Ea a funcționat până în anul 1875 (când a fost desființată de autoritățile polițienești locale) și s-a afirmat ca unul dintre cei mai productivi factori de cultură națională²⁷.

²³ Cornel Sigmirean, *op. cit.*, p. 134

²⁴ *Familia*, 1889, nr. 11, p. 129-130

²⁵ Cornel Sigmirean, *op. cit.*, p. 135; Alajos Bozóky, *op. cit.*, p. 176-215

²⁶ Viorel Faur, Ioan Fleisz, *Studenții români la Academia de Drept din Oradea (1850-1918)*, în *Crisia*, 1987, p. 129-181

²⁷ Vezi, în acest sens, Viorel Faur, *Societatea de lectură din Oradea, 1852-1875. (Studiu monografic)*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 1978. Este de menționat faptul că, în anul 1871, a funcționat în cadrul Academiei o asociație a studenților, cu numele *Cercul de autoperfecționare*, principalele obiective ale acesteia fiind: aprofundarea științelor juridice și administrative (prin diverse exerciții și lucrări) (AN – DJBh, *fond Academia de Drept din Oradea*, dos. 342, f. 2-3; Alajos Bozóky, *op. cit.*, p.154).

Dintre numeroșii studenți români, care au urmat cursurile Academiei de Drept din Oradea, pe perioada 1788-1918, s-ar putea reține câteva sute, însă spațiul acestei reconstituiri nu ne permite decât consemnarea celor mai cunoscuți, atât pentru activitatea lor în domeniul justiției și administrației, cât și în societatea românească, în calitate de lideri politici și exponenți ai vieții culturale naționale: *Emanuil Gojdu* (personalitate politică, jurist excepțional, întreprinzător și întemeietorul celebrei fundații care-i poartă numele și din care au primit burse mii de tineri români – ca, de pildă, Octavian Goga și dr. Petru Groza –, pentru a urma cursurile a mai multor universități europene), *Alexandru Roman* (primul membru al Academiei Române din părțile de vest, profesor de limba și literatura română la Universitatea din Budapesta, editorul ziarului *Federațiunea*), *Iosif Roman* (frate al acestuia, ajuns vicecomite al comitatului Bihor și unul din conducătorii mișcării politice românești din Bihor), *Iosif Vulcan* (cunoscut cărturar român, fost editor și proprietar al revistei *Familia*, membru al Academiei Române), *George Pop de Băsești*, *Iuliu Coroianu*, *Georgiu Popa*, *Vasile Ignat*, *Vasile Mangra*, dr. *Aurel Lazăr*, dr. *Nicolae Zigre*, *Lucian Bolcaș*, dr. *Ioan Ciordaș* și mulți alții.

Am schițat istoricul Academiei Regale de Drept din Oradea pentru a reliefa contribuția acesteia la tradițiile universitare ale învățământului juridic din partea centrală a Europei²⁸. Ele sunt continuate de Facultatea de Științe Juridice din cadrul Universității din Oradea.

²⁸ Ovidiu Bozgan, *L'Academie de Droit d' Oradea: une experience universitaire manqué*, în *Analele Universității din București, Seria Istorie*, 1995, p. 79-82; Estrela Bădescu, *Academia de Drept din Oradea. Considerații istoriografice*, în *Cele trei Crișuri*, 2000, nr. 10-12, p. 11-14

FIORII DACISMULUI ÎN ȘCOALA ARDELEANĂ

Constantin MĂLINAȘ

În pofida imaginii compacte, pe care o sugerează entitatea Școlii Ardelene, această mișcare nu a fost deloc atât de omogenă în dinamica ei, precât a lăsat să se vadă în special istoriografia materialist-dialectică a trecutului regim, care a restrâns la maximum imaginea mișcării, concentrând-o mai mult pe paradigmele istorică și filologică, dar chiar și pe acestea scuturându-le de diversitatea lor reală, ignorând mai ales suportul ei teologic, care în fond a existat.

Se motivează acum, când se pot recupera toate fațetele mișcării, să se vadă din nou atât etapele ei, cât și structura ideatică a acestei mișcări, care nu a avut nici un document programatic explicit, dar a fost exemplară în voința și solidaritatea agenților ei pe graficul unor idei dominante, construind, în primul rând, opere și autori, care au condus la modelul de cărturar al Școlii Ardelene, care umbla cu candela și acționa cu cartea, dând lumina dragostei și cunoașterii de neam, pentru emanciparea și ridicarea acestuia la pilda și nivelul strămoșilor romani.

Se motivează astfel o nouă antologie de texte și de acțiune practică, de figuri mai mari, sau mai mici, care să arate că mișcarea aceasta nu a fost formală, ci s-a scurs în popor, a avut efecte. Se motivează în primul rând căutarea pentru lărgirea bazei documentare a mișcării, care e săracă, pentru a sprijini exegeza cu surse noi de informare, cât și recitirea cu ochi liberi a surselor primare și a bibliografiei stufoase în chestiune.

Se pot astfel dezvălui argumente, pentru a înțelege mișcarea dramatică a ideilor și sentimentelor acelor cărturari exemplari, cărunți întru iubirea de neam, ce au visat idei pure într-un imperiu atât de impur, trăind cu intensitate confruntări de conștiință, despre care ne-au lăsat prea puține mărturisiri directe, dar care se pot desluși din mișcarea istoriografică a epocii. Astfel, în raport cu dorința lor legitimă de ordine, voind a obține pentru români drepturi politice prin dezvăluirea descendenței lor pure din prestigioasa viță romană, una dintre problemele cu care s-au confruntat este aceea a

continuității daco-geților și, în ansamblu, se poate evalua că, într-o istorie a mentalităților la români, se va putea înregistra starea de simpatie față de daci tocmai datorită scrierilor istorice ale corifeilor Școlii Ardelene: Samuil Micu și Petru Maior, dar mai ales Gheorghe Șincai și Ion Budai-Deleanu. Într-adevăr, în construirea axiologică a romanității noastre, survin mereu în scrierile lor numele Daciei și faptele eroice ale autohtonilor, care apar ca suport cronologic și precedent geografic al latinității românilor, fiind de regulă relatate cu simpatie în pasaje, dintre care doar al lui Maior din *Istoria* de la 1812 este peiorativ: **„Tocmai de s-ar fi căsătorit sau mestecat dintr-înșii cu muieri dace, totuși romani ar fi rămas, iar nu alt neam s-ar fi făcut cu aceia”**.

Observăm că nici Maior nu respinge aici conviețuirea daco-romană și că, pe de altă parte, accentul polemic suscitât i l-a smuls Engel, care i-a acuzat pe români că ar fi: **„corcitură din bărbați romani și din muieri dace”**, ceea ce, lăsând la o parte intenția defăimătoare a expresiei istoriografului sas, corespundea în fond adevărului istoric. Credem că în epocă acest adevăr a fost un bun comun, a circulat, a avut adepți și a fost bine cunoscut reprezentanților Școlii Ardelene, dintre care unii și-au deschis sistemul de gândire istorică pentru a-l cuprinde, într-o măsură sau alta, dar nu pentru pedestal, ci într-un raport cel mult subaltern față de latinism.

La aceasta se cere o precizare. Frecvența Daciei și a dacilor în scrierile Școlii Ardelene este și o urmare a puternicei tradiții istorice, durate încă de la porțile Evului Mediu, de anticipare a numelor de țări și popoare, produs în erudiția de bibliotecă și care adesea nu însemna nimic, decât filiații fanteziste, din dorința de a da unui neam sau unei familii (a Corvineștilor, de pildă!) o descendență augustă.

Botezată întru latinism, Școala Ardeleană a purtat în liniște sarcina dacismului, precum femeile acelea "îngrecate", aflându-și nașul tardiv în exclamația retorică a lui B. P. Hasdeu *Pierit-au dacii?*, din *Foița de istorie și literatură*, Iași, 1860, apoi din serialul *Cine au fost dacii?*, publicat de revista *Familia*, la 1868, cu care dacismul eclozează ca un curent cultural la vedere.

În măsura în care în Școala Ardeleană, consemnarea Daciei și a dacilor e urmare a acelei tradiții europene, pozițiile lui Micu, Maior, Șincai, sau chiar I. Budai Deleanu coincid în nota că la ei clișeul

istoriografic nu are efect procustian, ci se suprapune obiectului, e adecvat și rostit în termeni proprii, care, cum vom vedea ceva mai încolo, au stârnit o rezonanță și mai accentuată, de lectură, în mediul cititorilor, favorabilă echilibrării dublei participări în etnogeneza românilor. În măsura în care depășesc tradiția istorică și adâncesc procesul de naștere a poporului român, între ei apar o serie de deosebiri, dintre care cele privind atitudinea față de daci sunt tot mai pronunțate, de la Micu, unde dacismul e inexistent, Maior, care polemizează, Șincai, în a cărui *Cronică* sunt numeroase pasaje ce vizează dacismul, la Ion Budai Deleanu, care are o concepție dacistă certă, complementară celei latiniste.

Pasajele daciste din primul volum al *Cronicii* lui Șincai au fost prima dată amplu evidențiate în unitatea lor și analizate cu discernământul necesar de către Ion Lungu (*Școala Ardeleană*, București, 1977). Aceste pasaje țin de tradiția istorică, atunci când Șincai îl numește pe Vlad Dracul „**prințul Dachilor**”, când Ioan de Hunedoara fuge de turci „**prin Dachia**” și tot el apoi: „**s-au dus în Dachia (sau Valachia) și pe Dan IV l-au făcut povățuitoriu țerei și au poruncit ca Dachii să asculte de dânsul**”. Dar ele depășesc tradiția istorică, acolo unde Șincai, mai deconectat, reflectă adiacent asupra unor elemente de continuitate dacă, sesizabile fie în procesele istorice, fie în însăși realitatea prezentă a românilor. Precum din prima categorie: „**Vlahii, carii tot o limbă au cu dachii, nici se deosebesc de dachii cei ce lăcuiesc lângă Dunăre**”.

Ion Lungu disociază exact că Micu, Maior și Șincai l-au urmat pe Dimitrie Cantemir, purist, și nu pe stolnicul Constantin Cantacuzino, ale căror opere le-au cunoscut, dar aceasta nu-l împiedică pe Șincai: „**care dispunea de o informație istorică mai bogată și multilaterală, să fie mai puțin ferm și consecvent în fața unor argumente, care vin în contradicție cu această poziție, cu atât mai relevante, cu cât implică și propriile observații, formulate în legătură cu solii dacilor la Roma, după războiul din 101-102**”.

Șincai s-a convins, la Roma, că dacii ciopliți în marmură de sculptori romani au un port: „**tocmai cum iaste portul românilor celor ce lăcuiesc pre lângă Sibiu**”, ceea ce, arată I. Lungu, însemna în fapt: „**o recunoaștere implicită a continuității daco-getice în Dachia și după cucerirea și colonizarea romană**” și însemna continuitate până la zi, sesizată de Șincai prin observație directă asupra naturii, cu

greutatea pe care observația și bunul-simț le ocupau în gramatica iluminismului. Felul în care enumeră triburile dacilor liberi, printre triburile germanice și scitice, care atacau provincia, ca și faptul că, afirmă istoricul, Traian a pus impozite grele pe daci, pentru a-i pedepsi „**pentru cele mai multe rebelii ale lor**”, concură de asemenea la ceea ce Ion Lungu delimitează a fi contribuția pozitivă a învățatului român în problema primei continuități, daco-getice. Cunoscută fiind densitatea discursului cronicăresc, unde, în puține cuvinte, se încifrează o aprofundată meditație istorică, asemenea pasaje nu pot fi rodul întâmplării și scăpării, ci al unei cumpănite gândiri a cronicarului, care avea în minte mai mult decât lasă să curgă prin pană.

Din punct de vedere bibliografic s-a cunoscut în sfera Școlii Ardelene că, în hărțile, manuscrisele și cărțile Europei, se afla trecută ideea continuității dacilor în valahi, precum s-au cunoscut și texte pur și simplu eronate, sau altele tendențioase, la adrese etnogenezei românilor. Probabil filiera prin care au parvenit informațiile daciste și modul polemic în care erau reproduse de adversarii românilor, ca și lipsa lor de eficiență politică și ideologică în lupta pentru drepturi și demnitate națională, a decis surclasarea lor de către latinism.

În ceea ce-l privește pe I. Budai Deleanu, lucrurile s-au clarificat. Dacă, în 1966, Ion Gheție afirma, sintetizând stadiul exegezei Școlii Ardelene: „**E aproape cu neputință să întâlnim o singură excepție de la afirmația unanimă a originii romane pure a poporului românesc. Convingerea aceasta este împărtășită fără rezerve și de Budai-Deleanu**” (în *Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu*, București, Editura Academiei, p. 29), în schimb, pe baza volumului de *Scrieri inedite*, îngrijit de regretatul profesor Iosif Pervain, se poate documenta că exilatul de la Lwow a fost cel mai avansat în dacism dintre reprezentanții Școlii Ardelene. El a urmărit numai adevărul istoric, s-a ferit, deși nu total, de simplificări istoriografice din necesități polemice, absolut firești și nobile în intenție și astfel a aproximat cel mai aproape de adevăr în acea perioadă rolul dacilor și romanilor în etnogeneză: prin amestec, prin conviețuire, prin comerțul de toate zilele, cum se exprimă. El a **resimțit că o continuitate (a populației daco-române în Dacia) nu poate fi afirmată cu destulă șansă prin argumente logice, atunci când se bazează pe o discontinuitate la temelia ei (a daco-geților în**

propria țară). Erudiția, precum și critica *Istoriei* lui Maior, i-au permis să-și dea seama că nu se poate cere cititorului să-și aplice bunul simț logic în două feluri, atât de diferite de la o pagină de istorie la alta. Intuind necesitatea unității istoriei românilor, el a căutat să adâncească preocupările exegetice ale Școlii Ardelene, să treacă dincolo de Dacia Traiană, dar nu înspre istoria Romei antice, ci a Daciei, să vină de demult, să lumineze spațiul de etnogeneză și din cele mai vechi timpuri și să arate acea prezență umană fără întrerupere, pe care Dacia Traiană să se așeze natural.

Se cuvine să aducem în atenție cazul *Cronicii de la Nürnberg* (1493), în care apar, pentru prima dată în tipar latin și german, pasaje daciste, precum citim: **„Regiunea Transilvaniei este așezată dincolo de Dunăre. A fost locuită odinioară de daci, popoare viteze și vestite prin multele înfrângeri ale romanilor...”**, respectiv mai încolo găsim, despre Muntenia: **„Acest pământ a fost locuit odinioară de geți, care l-au pus pe fugă rușinoasă pe Darius, fiul lui Histaspe și au pricinuit multe înfrângeri Traciei. În cele din urmă au fost subjugați și zdrobiți de forțele romane. Și a fost dusă acolo o colonie de romani, ca să-i țină în frâu pe Daci, sub conducerea unei oarecare Flaccus, după care a fost numită Flacchia. Apoi după o lungă bucată de timp, alterându-se numele, cum se întâmplă, a fost numită Valachia și în loc de flacci, locuitorii au fost numiți valahi”**.

De unde știa autorul german, Doctor **Hartmannus Schedel**, acestea? Notăm că el își făcuse studiile la Padova, unde aflase un manuscris al Papei Pius al II-lea, adică **Ennea Silvio Piccolomini (1458-1464)**, care, în scurtul său pontificat, a trimis călugări către răsărit, să adune date despre neamurile întâlnite în cale, date pe care le-a combinat apoi cu sursele bibliografice de cabinet și astfel a rezultat cronica. Schedel o află la Padova și redă integral manuscrisul ei în *Cronica de la Nürnberg*, astfel că textele de mai sus, tipărite latinește și nemțește la 1493, sunt de fapt texte papale, investite cu cea mai înaltă pondere și recunoaștere, aceea a Sfântului Scaun.

Ce mai trebuie subliniat? Că ele se întemeiază pe observarea realităților întâlnite în drum de emisarii papali, iar aprecierile despre limbă și neam sunt deduse din realitatea vizitată. Mai constatăm că autorul lasă continuitatea dacilor în țara lor, Dacia, dar îi pune sub frâul roman, adică dacii nu au dispărut, ci au fost supuși de noua autoritate romană, cu care au conviețuit, ajungând din etnonim în

etnonim până în actualitatea cronicii, ca valahi în Transilvania și Walachia.

În cronică lui H. Schedel se află și prima hartă tipărită a Europei, care prezintă interes din punct de vedere românesc, deoarece pe ea sunt figurate și Țările Române, în colțul din dreapta jos, într-o proiecție cartografică deformată, dar specifică pentru tehnica timpului și nivelul de cunoaștere de atunci. Vedem figurate traseele Dunării și Tisei, care sunt denumite latinește, e desenată Delta, dar și alte ape, care nu au nume, apare Marea. Sunt figurați Munții Carpați, fără a fi numiți, respectiv apar trei titluri de țări, Walachia, Transilvania și Wurtzlant (= Țara Bârsei), iar cu litere mai mici două localități: Wardein (= Oradea) și Sibenburg, cam pe la locul de așezare a Brașovului. Deși puțin, e foarte mult, dacă privim toată harta, în care se exprimă un fel de pangermanism toponimic, în care aflăm Germania Magna, înscrisă ca un brâu peste mijlocul Europei, Mare Germanicum înscrisă peste Baltica, Oceanus Germanicum lângă Anglia, respectiv Gotland pe lângă Riga, Tartaria lângă Mosovia (Moscova), sau Dacia, în mod surprinzător scrisă clar peste peninsula daneză (Dania!). Ceea ce nu este întâmplător și corespunde unei invenții de cabinet, închipuind migrarea spre nord a dacilor, ca să dea danezilor o descendență ilustră, dintr-un etnonim liber de succesiune. În acest loc și moment se află de fapt izvorul purismului latin, care a simplificat și expirat mai târziu misiunea Școlii Ardelene. În aceeași tradiție de cabinet, absolut falsă, se află credința în hiperborei, oamenii și împărații din nord, din noapte, care sunt înțeleși și așteptați ca niște înțelepți și salvatori, ce vin pe cai, sau plutesc pe râuri, ca varegii, sunt readuși cultural, lăsând urme de credință și trasee de coborâre nord-sud în poemele daciste ale lui Mihai Eminescu și la toți daciștii din prima etapă de recuperare a dacilor, încheiată cu articolul lui B. P. Hasdeu din revista *Familia*. Se recunoaște aici partea cea mai productivă literară, din închipuirea dacistă, îmbrăcată în vestimente romantice, care se potriveau foarte bine și formează o contribuție interesantă, prin care se continuă și se dezvoltă tema ruinelor, cu castele și personaje relicvare, înlocuind pe cele romane, prea obosite de o campanie lungă și sterilă.

Iată o idee de puternică sugestie, cum sunt numeroase în această gândire de migrațiune culturală nord-sud, anticipată cartografic în cartea foarte europeană, de la anul 1493, prin care se

proiectează o lumină nouă, clarificatoare, asupra unei îndelungate bibliografii și evoluții, de suport pentru tentativele daciste ale lui I. Budai-Deleanu, care, în acest caz, a gândit total diferit de Micu și de Maior, și mai avansat decât Șincai. Pentru autorul *Țiganiadei*, îmbrățișarea dacismului însemna fortificarea latinismului după 1800, când acesta se dovedise insuficient de eficace în planul luptei politice și iată de ce, prin el, se face și o trecere către miezul nou, romantic, al istoriografiei românești. Punerea în paralel a textelor, făcută de profesorul Iosif Pervain, arată că I. Budai Deleanu se raportează nu la Maior și Șincai, ci la Gibbon și Kopitar, iar ideile lui se află „**in nuce**” la istoriograful sas Michael Lebrecht (*Geschichte von Siebenburgen*, Sibiu, 1784, reeditată la 1791 și 1797 cu titlul schimbat), care afirmă: **„Măcar că rațienii era potrivnici lor și îi ura, totuși mulți dintr-înșii prin căsătorii, se înfrăținasă cu dacii și cu prilejul de obște ieșirii romanilor din Dacia au rămas pre loc. Acești rămași nu era cei de pre urmă oameni, precum de obște să zice, adică pentru aceea să fie rămas să nu avea de a pierdere nimic. Mai vârtos numai acei au ieșit care puțin sau nimică avea de a pierde”** (traducerea lui Ion Budai – Deleanu, apud Adolf Armbruster, *Dacoromanosaxonica*, București, 1980, p. 143-144).

El înțelegea continuitatea daco-geților ca o premisă logică și necesară a continuității dacoromane în Dacia postaugustiniană. Cel dintâi, care observă că în perimetrul Școlii Ardelene a putut să apară ideea tratamentului unitar, în corelație, al celor două momente din marea problemă a continuității, este Ion Lungu în monografia citată, când conchide asupra adversarilor: **„Pentru Eder, Engel și ceilalți adversari ai latinității și continuității românilor, discontinuitatea daco-geților constituie și premisa discontinuității coloniștilor romani în Dacia”**.

În stratul de mijloc al Școlii Ardelene se poate întâlni la nivelul exponenților o simplificare și o echilibrare a acelorași idei, mai accentuată decât la nivelul corifeilor. Exemplificăm cu protopopul cărturar **Sava Popovici din Rășinari**, care, la 22 august 1792, ține o predică, al cărei manuscris din fericire s-a păstrat și care reflectă idei daciste, mai tranșante chiar decât I. Budai – Deleanu. Sava Popovici, la îndemnul circular al Consistorului ortodox din Sibiu, expune în fața sătenilor descendența lor etnică: **„aflăm în istoriile noastre pre un viteaz craiu al Dații,**

adică al Ardealului, numele lui Decebal, sau Duciubal, stăpânind cu mare vitejie sub schiptrul orînduirii sale toată Dația, sau tot Ardealul”.

Apoi compune prestigioase portrete istorice, atât lui Decebal, cât și lui Traian, și face legătura dintre cele două neamuri, care conviețuiau: „atâta vreme cât au fost râmlienii sălășluitoari în pământul acesta, s-au înrudit cu alte neamuri, adică cu ardelenii (dații), râmlienii au luat în căsătorie fiice de ale Daților. Eșind dară râmlienii din pământul acesta mulți din cei ce s-au rudit și s-au căsătorit cu dații au rămas în pământul acesta și așa vedem o rămășiță a vestiților râmieni în țara Ardealului până în ziua de astăzi”.

În cuvântul lui Sava Popovici, care, semnificativ, și el evocă observarea directă a realității ca argument pragmatic, se vede cel mai bine cât de folositoare este, pentru atingerea adevărului istoric, tratarea unitară a celor două momente ale continuității în Dacia, încât concluzia cade firesc: „**Aceștia suntem chiar noi românii care până acum ne aflăm și ne numim și romani**”. Ioan Lupaș a trimis manuscrisul lui Sava Popovici tot la Lebrecht, unde sunt pasaje apropiate, comparabile cu ale lui Ion Budai – Deleanu. Se probează că asemenea idei intraseră într-o circulație mai largă în Transilvania încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, atât la nivelul corifeilor, care erau și ei diversificați, cât și în rândul exponenților Școlii Ardelene, a căror radiografie amănunțită în plan vertical poate fi dătătoare de adevărate surprize în ceea ce privește dilema dacistă, ce a însoțit și a înfiorat ca o umbră latinismul lor.

ASPECTE PRIVIND PROBLEMELE DE PERSONAL ȘCOLAR ȘI BISERICESC ALE PAROHIIILOR ORTODOXE DIN BIHOR (PRIMA JUMĂTATE A SEC. AL XIX-LEA)

Radu MILIAN

Școlile parohiale erau subordonate preoților, care aveau drept de inspecție și erau directori ai acestora. Acesta este motivul pentru care învățătorii se subordonau preoților. Ei îndeplineau și funcția de dascăl sau cantor în biserică (cântăreț în strană și ajutor al preotului n.n.). Motivul acestei subordonări era acela că învățătorii erau în cel mai bun caz absolvenți a doi, trei ani de școală preparandială, în timp ce preoții erau absolvenți ai școlii teologice, care cuprindea în primii doi ani și cursul preparandial. De asemenea, în condițiile lipsurilor financiare, se puteau cumula veniturile obținute din cele două slujbe. În acest sens, dam ca exemplu un contract prin care locuitorii din Oradea – Velența s-au învoit cu diaconul să le fie învățător cu plata pe care i-o poate da biserica, adică: pe anul 1834/1835, 70 de florini în bani și 4 stînjeni de lemne. Învățătorul va fi îndatorat pentru această plată (diaconul Popovici Pavel), „școală să-i placă și cu bună pace să o păzească”, să învețe pruncii; să „tare îndatorească”, așa și noi subscrișii, mai întâi ctitorii, lăsăm cum că, aceștia 70 de florini, în „totul angajării cu bună știre când se vor împlini trei luni îi vom sluji”. Actul a fost semnat în Oradea - Velența, la data de 1 Octombrie 1834. Actul este autentificat prin pecetea bisericii și un număr de 8 - 9 semnături¹.

O situație des întâlnită era și promovarea de la funcția de diacon la cea de preot. Mulți dintre diaconi cereau să fie hirotoniți preoți, deoarece câștigau mai bine și obțineau un statut de egalitate cu ceilalți preoți. De asemenea este știut faptul că, mulți preoți își susțineau rudeniile pentru funcția de cantor – învățător, chiar dacă erau mai slab pregătite. Certurile pentru avere și influență în parohie se lăsau de multe ori cu bătăi, înjurături în fața enoriașilor și plângeri la Consistoriu. De exemplu, în data de 6 aprilie 1799, preotul Ioan,

¹Arhivele Naționale – Direcția Județeană Bihor, fond *Episcopia Ortodoxă Oradea*, dos. 16a/1832 – 1838, f. 151

paroh într-un sat aparținând protopopiatului de Oradea, cerea consistoriului ortodox de Oradea, ca diaconul Ioan Popovici, să fie recunoscut preot pentru meritele sale².

Prin protocolul consistorial al Orăzii Mari, din 22 august/3 septembrie 1833, profesorul George Bocșan din localitatea Cefa, profesor de literatură, doctrine religioase și limba maghiară a fost numit de către protoprezbiterul Orăzii Mari, diacon în Cefa³. Preotul Zaharie Floruț din Cefa îl ceruse ca ajutor⁴. Preotul și 12 locuitori ai localității Cefa I - au recomandat pe Gheorghe Bocșan ca un bun candidat pentru hirotonisire (preoțire)⁵. Un alt diacon, Gheorghe Bejan cere consistoriului, la data de 18 septembrie 1838, să-l hirotonească (preoțească), deoarece a stat 6 săptămâni și a făcut slujba la biserică, e recomandat de preotul din Gurbediu – Ioan Beleş?. Cererea este înregistrată în Oradea - Velența⁶. În anul 1834, fostul diacon din Oradea Mare, Acsente Popovici, paroh în Păulești, cerea parohia din Picleu, mai bogată probabil, pentru a-și mări veniturile⁷. Din studiul cererilor făcute de preoți sau diaconi consistoriului, reiese că, foarte mulți preoți au activat înainte de a primii parohii ca diaconi (dascăli, cantori).

Au fost numeroase cazuri în care dorința diaconilor sau a preoților de a se afirma a împărțit parohiile în mai multe tabere, care îi susțineau în fața Consistoriului. Un astfel de exemplu este diaconul Floruț Zaharie, care ceruse să fie numit diacon în satul Cefa, deoarece preotul Popa Gavril era singur și nu avea ajutor de nădejde, iar el era *urednic de cinul preoțesc*. El spunea că e dorit de săteni, deoarece celălalt diacon, *nici pruncii nu-i învață, nici la biserică nu vine, ce umblă dintr-un ocol în altul cu pita*⁸ (aluzie la comerțul cu pâine făcut de acesta, probabil pentru întregirea veniturilor). Într-un alt caz, diaconul din Căuașd, Berțe Filimon, așezat în satul Sititelec, este acuzat de o parte dintre săteni că nu-și face datoria: întârzie la vecernie, nu merge la biserică, bea vinul și mănâncă prescura pentru

² *Ibidem*, dos. 6/1815, f. 127

³ *Ibidem*, dos. 16a/1832 – 1838, f. 146

⁴ *Ibidem*, f. 147

⁵ *Ibidem*, f. 148

⁶ *Ibidem*, f. 186

⁷ *Ibidem*, f. 116

⁸ *Ibidem*, dos. 9/1816 – 1817, f. 103

cele sfinte, iar pentru a-i întoarce pe săteni împotriva preotului îi momește cu pălincă. Informarea este făcută de Petru Popovici, paroh în Sititelec, în Oradea – Velența, la data de 23 August 1821⁹. La data de 30 Octombrie 1832, Consistoriul ortodox de Oradea, primește o scrisoare de la Nicolae Cojocariu, paroh și învățător (loc. indescifrabil). El se dezvinovățește de acuzele aduse de insultă și violență fizică aduse de un consătean, lucru care a determinat o anchetă consistorială. Potrivit relatării, sus-numitul se afla la o nuntă, unde, beat fiind, în toiul unei discuții cu niște consăteni, a fost agresat verbal de un alt nuntaș beat. În bătaia iscată, preotul l-a lovit pe bețiv cu un *tolcer* [strecurătoare n.n.] de pământ în cap. Fiindcă preotul s-a dovedit a fi mai puternic, bețivul s-a luat la bătaie cu diaconul. După ce s-a trezit din beție, consăteanul a depus plângere împotriva preotului, care i-a spart capul cu *tolcerul*. Preotul îi invocă ca și martori pe sătenii care au fost la nuntă și știu ce s-a întâmplat¹⁰. Într-un alt caz, diaconul Ioan Popovici din Săbolciu, a fost sfințit preot în dauna fiului parohului local și al diaconului Gheorghe Clepcea din Hotar, care era acuzat că a săvârșit taine preoțești fără a avea harul preoției¹¹. Preotul a încurajat o parte din săteni să se revolte împotriva noului diacon.

În luna aprilie 1844, la Oradea, în cadrul unei adunări în zona *Peța* au izbucnit o serie de tulburări cu privire la hirotonirea diaconului (învățător) Ioan Fâșie. Aceste tulburări au fost provocate deoarece o parte a poporului voia, iar alta nu voia să fie hirotonit. Episcopul Gherasim Raț, cere un raport despre cele întâmplate, pentru a putea lua o decizie¹². Într-un alt caz, Gherasim Raț îi scrie protopopului Orășii – Mari să-i dea o relație despre diaconul Ioan Drăgan din Cheresig, sau despre socrul său, pentru a fi pus preot în Gepiu. Din tonul scrisorii reiese că protopopul nu prea făcea jocul episcopului la numirile de preoți. Scrisoarea a fost trimisă din Arad, la data de 22 septembrie 1844¹³. În anul 1833, Diaconul Antonovici, ajunge notar consistorial. El a fost acuzat de către protoprezbiterul Orășii – Mari, Atanasie Boțco, într-o scrisoare adresată episcopului

⁹ *Ibidem*, dos. 10/1819 – 1822, f. 101

¹⁰ *Ibidem*, dos. 15/1826 - 1832 f. 85 - 87

¹¹ *Ibidem*, dos. 27/1843 - 1845, f. 47, 126 - 128

¹² *Ibidem*, f. 155 - 161

¹³ *Ibidem*, f. 173

(24 iunie 1844), că, începând cu anul 1838 *a început să bage zâgzanie între diferiți preoți și diaconi*¹⁴. Acestea sunt doar câteva dintre diferențele care-i opuneau pe diaconi preoților.

Lipsa de preoți face ca hirotonirea diaconilor să se facă fără a se ține seama de nevoile școlii sau să fie o competiție reală. Competiția se dădea doar pentru cele mai bune posturi. Lipsa preoților a fost pentru biserica ortodoxă ca o boală cronică, care s – a întins până târziu, în a doua jumătate a secolului XIX. Încă din data de 15 iunie 1817, printr-o scrisoare adresată consistoriului, mai multe sate s-au plâns că nu au preoți de mult timp, deoarece, fie sunt prea bătrâni, fie au murit. De aceea oamenii mureau neîmpărtășiți sau nebotezați. Deoarece nimeni nu se îngrijea de biserică și școală, exista pericolul trecerii la alte religii¹⁵. Simeon Popovici, administratorul protopopiatului Oradea, într-o adresă către protopopul de Oradea, despre moartea preotului Popa Pavel din Călătea, cere să se dea voie diaconilor (învățători) să se hirotonească, pentru a ține locul preoților, până la găsierea altor soluții. Acest lucru, benefic pentru biserică, a fost în nenumărate cazuri rău pentru școală, deoarece aceasta rămânea fără învățător, iar meseria de preot era mai tentantă pentru diaconi, deoarece erau mai bine plătiți. Informarea a fost emisă în Oradea – Velența, la data de 19 iunie 1817¹⁶. La 18 octombrie 1/817, Procopie Bolici, arhimandrit și administrator eparhial, îi trimite lui Mihail Manuilovici, protopopul Orăzii – Mari și asesor al comitatului, hotărârea consistoriului diecezal privind pregătirea preoților pentru locurile vacante. Potrivit acestei hotărâri, *până se va ridica școala clericală*, cei dornici să ocupe aceste posturi și să devină preoți, să-și cumpere cărți de cult, să ceară sfaturi de la protopopi, să învețe învățătura creștinească și alte orânduielei bisericești, fie singuri cu ajutorul protopopilor și a preoților iscusiți, fie la *alte școli streine* unde să învețe acele învățături care nu sunt contrare „legii noastre”. Cei care reușesc să acumuleze acele învățături sunt vrednici de a intra în treapta preoției. Pe aceștia, consistoriul îi poate hirotoni întru preoți pentru parohiile vacante¹⁷. Problema a fost doar parțial rezolvată. În anul 1834, Pavel Popovici, administrator protoprezbiterial, cere

¹⁴ *Ibidem*, f. 163

¹⁵ *Ibidem*, dos. 9/1816 – 1817 f. 39 - 40

¹⁶ *Ibidem*, f. 41

¹⁷ *Ibidem*, f. 66

consistoriului să-i pună pe diecii (diaconii) *primiți și preoțiți* în parohiile vacante: Brădet, Dumbrăveni, Drăgănești, Vintere (5 mai 1834)¹⁸. Se pare că problema nu a fost rezolvată nici până în anul 1845, deoarece, în data de 3 Octombrie 1845, Teodor Balint, protopopul Meziadului și paroh în Beiuș, trimite o relatare consistoriului cu privire la o serie de locuri vacante de preoți în satele Câmpanii de Sus, Sighiștel și Câmpanii de Jos. Dintre care, doar unul s-a ocupat, și acela prin abuz, deoarece numai un singur preot din cei trei au avut copii. Este vorba de Vasalie, pe care *prin înșelăciune* l-au făcut diacon în Drăgănești, apoi s-au dus pe ascuns în protopopiatul Meziadului, recomandat de fostul protopop Pavel. Teodor Balint cere episcopului să trimită acolo pe Ioan Tuduțe din același sat, care spre deosebire de *Vasalie, cel cu purtări rele*, s-a purtat bine atât în biserică, cât și la școală¹⁹. Consistoriul din Oradea – Velența, în data de 18 martie 1845, i-a cerut protopopului Meziadului, Teodor Balint, să facă recomandare pentru Ioan Tuduțe, deoarece Vasalie din Câmpani, elev al Institutului clericesc din Arad, *nu este bun nici la școală*²⁰. În data de 22 martie 1845, sătenii din Câmpani îi scriu episcopului să intervină, deoarece Popovici și Ioan Tuduțe fiul său îi îndeamnă pe săteni la răzmeriță, îi cumpără cu bani (300 fl.), îi îndeamnă la bătaie, pentru a fi numit preot în Câmpani²¹.

Aceste situații nu au fost de natură să favorizeze progresul școlar. Desigur, nu putem generaliza această situație la întreg învățământul ortodox din Bihor. Totuși, lipsa de cadre calificate și lipsa stabilității pe post, nu au fost în măsură să determine o creștere calitativă a învățământului confesional ortodox în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Aceste lipsuri au fost conștientizate și remediate în măsura posibilităților de către ierarhia ortodoxă a Consistoriului orădean.

¹⁸ *Ibidem*, dos. 16a/1832 – 1838, f. 123

¹⁹ *Ibidem*, dos. 27/1843 - 1845, f. 177

²⁰ *Ibidem*, f. 170

²¹ *Ibidem*, f. 191

ARADUL, ORADEA ȘI REPREZENTANȚII LOR ÎN CENTRUL EVENIMENTELOR DE LA SFÂRȘITUL ANULUI 1918

Ion ZAINEA

La izbucnirea primei conflagrații mondiale, când premierul maghiar Istvan Tisza a început presiunile asupra fruntașilor români pentru a le smulge declarații de fidelitate față de monarhia dualistă, Partidul Național Român din Transilvania a hotărât să întrerupă orice activitate politică. După aproape patru ani de tăcere, la 27 decembrie 1917, Partidul Național Român hotărăște reluarea activității sale și susținerea, prin presă și chiar în parlamentul de la Budapesta, a dreptului popoarelor de a dispune de soarta lor. Activitatea Comitetului Executiv se concentrează la Arad, locul de apariție al ziarului *Românul*¹. Treptat, până în vara anului 1918, se va realiza o reorganizare a conducerii partidului și o restructurare a programului său politic, acțiune ce va fi coordonată și condusă de arădenii Vasile Goldiș, Ioan Suciuc, Ștefan Cicio-Pop și orădeanul Aurel Lazăr². Ei vor transforma Aradul într-un centru politic, unde principiile wilsoniene cu privire la rezolvarea problemelor națiunilor mici, erau dezbătute și adaptate la situația românilor³.

Acțiunile hotărâte ale naționalităților din imperiu, care la Congresul de la Roma, din 8 aprilie 1918, au hotărât ca fiecare popor să-și proclame dreptul de a-și constitui propria naționalitate și unitate de stat, vor determina Partidul Național Român să intre în acțiune și să treacă la fapte. Comitetul Executiv se întrunește la Oradea, în cunoscuta ședință din 12 octombrie 1918, ce poartă amprenta inspirației politice a lui Aurel Lazăr și Vasile Goldiș.

Cea mai mare parte a informațiilor, provenite, majoritatea, din surse contemporane cu evenimentul⁴, relevă implicarea și meritele

¹ Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 288

² *Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918*, Editura politică, București, 1970, p. 538

³ Ion Rusu-Abrudeanu, *România și războiul mondial. Contribuțiunile la studiul istoriei războiului nostru*, București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1921, p. 401

⁴ Ion Clopoșel, *Revoluția de la 1918 și unirea Ardealului cu România*, Editura revistei „Societatea de mâine”, Cluj, 1926; Roman Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926; Petru E. Papp, *Din trecutul Beiușului. Pagini de glorie și jertfe*, Editura Tipografiei „Doina”,

celor doi atât în convocarea și organizarea ședinței, cât și în ceea ce privește Declarația adoptată cu acest prilej. Propunerea de a convoca Comitetul Executiv chiar la Oradea a făcut-o Aurel Lazăr⁵. Ideea i-a venit la sfârșitul lunii septembrie 1918, când Vasile Goldiș a publicat în ziarul *Aradi Hírlop* un articol în care „fixa atitudinea poporului român, repetând cunoscutele sale păreri despre factorul chemat să se pronunțe în numele Românilor”⁶. Găsind articolul „excelent”, iar momentul apariției „perfect ales”, Aurel Lazăr îi comunică lui Goldiș, la 4 octombrie 1918, că, date fiind schimbările radicale și importanța evenimentelor ce se derulau, ar trebui convocat urgent Comitetul Executiv, „singurul în măsură să ia o hotărâre și să facă o declarație”. El îi sfătuiește pe amicii săi din Arad, Vasile Goldiș, Ștefan Cicio-Pop, Ioan Suci, să nu stea pe gânduri și „să pornească fără întârziere la acțiune”. Propunerea lui Aurel Lazăr a fost însușită de Goldiș, care l-a avertizat imediat pe Teodor Mihali⁷, vicepreședinte al Partidului Național Român, președintele Grupului parlamentar român de la Budapesta.

Pentru desfășurarea conferinței, Aurel Lazăr a pus la dispoziție locuința sa din Oradea, ceea ce, în acele vremuri, reprezenta un act de curaj. Ca loc de întâlnire al Comitetului fusese propus și Sibiu, dar a fost preferată Oradea deoarece „era mai ușor de acceptat de cei din Vest”, arădenii și orădenii deci, care au format majoritatea celor prezenți, iar casa ospitalieră a lui Aurel Lazăr oferea „mai bun adăpost decât hotelul din Sibiu”, unde pentru aceeași zi, 12

Beiuș, 1928; Ion Jelecutean, *O scurtă biografie, Vasile Goldiș*, Arad, 1932; Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la Unire*, vol. I, Editura Institutului de Arte Grafice „Grafica”, Oradea, 1938; Silviu Dragomir, *Vasile Goldiș, luptătorul și realizatorul politic*, Sibiu, 1936; Idem, *Vingt-cinq ans après la reunion de la Transylvanie a la Roumanie*, în *Revue de Transylvanie*, Tomes VII-IX, Bucharest, 1944; Alexandru Vaida-Voevod, *Memorii* (prefață, ediție îngrijită, note și comentarii de Alexandru Șerban), vol. I, Cluj-Napoca, 1994; *Destrămarea monarhiei austro-ungare. 1900-1918*, București, 1964; *Desăvârșirea unificării statului național unitar român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, Editura Academiei, București, 1968; Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968; Idem, *Făurirea statului național unitar român. 1918*, vol. II, Editura Academiei, București, 1983; Ioan Scurtu, *Alba Iulia. 1 Decembrie 1918*, Editura Sport-Turism, București, 1988; Viorel Faur, *Viața politică a românilor bihoreni. 1849-1918*, Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1992

⁵ Roman Ciorogariu, *op.cit.*, p. 144

⁶ Silviu Dragomir, *Vasile Goldiș, luptătorul și realizatorul politic*, p. 16

⁷ Idem, *Vingt-cinq ans après la reunion de la Transylvanie a la Roumanie*, p. 15

octombrie, Vasile Mangra convocase Sinodul Național Bisericesc. O ședință politică ținută în același timp, n-ar fi făcut decât să atragă o dată în plus atenția guvernului, ar fi expus poate Biserica Ortodoxă Română la noi măsuri represive din partea acestuia și ar fi dus cu siguranță la compromiterea ambelor acțiuni. Totodată, fruntașii politici români nu voiau să ofere lui Vasile Mangra prilej „de a face pe patriotardul”⁸.

Din cei opt membri ai Comitetului Executiv prezenți la lucrările Conferinței din ziua de 12 octombrie 1918, cinci erau arădeni și bihoreni: Ștefan Cicio-Pop, Vasile Goldiș, Ioan Suciu, Aurel Lazăr și Ioan Ciordaș, la care se adaugă Gheorghe Crișan, ca „oaspete” sau „invitat” (mai aveau această calitate Sever Dan și Gheorghe Popovici)⁹.

Tema pe marginea căreia s-a discutat, a fost „Atitudinea Comitetului național în situația politică actuală”, stabilindu-se că Partidul Național Român trebuie să dea o declarație prin care să-și facă cunoscut punctul său de vedere. Unul din cele două proiecte de *Declarație* supuse spre aprobare Comitetului a aparținut lui Aurel Lazăr¹⁰. Proiectul său, pe care îl anexase scrisorii trimise lui Goldiș în 4 octombrie, scris pe o filă, în limba maghiară, pentru a fi citit în parlament, menționa, mai întâi, că declarația se face în numele Comitetului Executiv al Partidul Național Român. Ea revendica pentru poporul român dreptul de autodeterminare și garanții pentru exercitarea acestuia, contestând parlamentului maghiar dreptul de a reprezenta națiunea română. Acest drept îl vor avea numai delegații aleși de Congresul național. Așa cum menționează Silviu Dragomir, care s-a aflat în posesia textului, declarația lui Lazăr exprima interesele națiunii române, acesta având „intuiția clară a primului gest ce trebuia făcut de poporul său în momentul intrării în luptă”¹¹.

⁸ Alexandru Vaida-Voevod, *op.cit.*, p. 128

⁹ Aceștia sunt menționați în procesul verbal al ședinței (Petru E. Papp, *op.cit.*, p. 200). Potrivit altor surse, contemporane cu evenimentul, la ședință ar fi participat, în afară de Aurel Lazăr, următorii: Teodor Mihali, Alexandru Vaida, Ștefan Cicio-Pop, Vasile Goldiș, Ioan Suciu, Gheorghe Popovici, Gheorghe Crișan, Nicolae Ivan, Ioan Ciordaș, Nicolae Comșa, Ioan Nedelcu, Gheorghe Dobrin și Petru Cornean (*Nagyóvárad Napló*, 1918, nr. 226, p. 2)

¹⁰ Cel de-al doilea fusese întocmit de Alexandru Vaida-Voevod

¹¹ Silviu Dragomir, *Vingt-cinq ans après la reunion de la Transylvanie a la Roumanie*, p. 16

Proiectele lui Lazăr și Vaida au fost supuse spre dezbateri celor prezenți. Discuțiile nu s-au referit la conținutul *Declarației*, cu care toți erau de acord, ci doar la maniera de formulare: unii, în frunte cu Alexandru Vaida, o voiau mai explicativă, mai motivată, în timp ce alții (Vasile Goldiș, Aurel Lazăr), mai declarativă, mai ultimativă, așa cum a și fost redactată. S-a hotărât, în cele din urmă, ca o comisie, alcătuită din Vasile Goldiș, Aurel Lazăr și Sever Dan, să studieze cele două proiecte de Declarație, să-l aleagă pe cel mai potrivit și să-i dea o formă finală. Comisia a lucrat timp de două ore, iar Goldiș, „omul condeiului, stilizatorul impecabil de comunicate”, a formulat, în cele din urmă, un text nou, în care se regăsesc pasaje atât din proiectul lui Lazăr, cât și din cel al lui Vaida. Redactat în termeni solemni și concisi, în concordanță cu gravitatea momentului, noul text de *Declarație* a fost acceptat de Comitet.

Membrii Comitetului au discutat și modalitatea de a populariza *Declarația*. Unii au opinat ca să fie tradusă în mai multe limbi și publicată în presa europeană, în timp ce alții, în frunte cu Ștefan Cicio-Pop au susținut, de la început, ca ea să fie citită în parlamentul de la Budapesta. A fost aleasă cea din urmă cale, iar Comitetul l-a delegat pe Alexandru Vaida-Voevod cu citirea *Declarației*.

Conferința de la Oradea a ales, în partea sa finală, o „comisie”, un fel de birou al Comitetului Executiv, cu sarcina de a lucra permanent pentru a pune în aplicare principiile *Declarației* adoptate. Din cei șase membri ai biroului executiv, trei erau arădeni și orădeni: Vasile Goldiș, Ștefan Cicio-Pop și Aurel Lazăr, al patrulea, Ioan Suci, fiind cooptat ulterior¹². Sediul comitetului urma să fie la Arad.

¹² Sursele care fac mențiunea membrilor „comitetului de șase”, prezintă următoarea situație:

Autorul	MEMBRI					
S. Dragomir	T. Mihali	Șt. C. Pop	I. Suci	A. Vlad	A. Lazăr	V. Goldiș
R. Ciorogariu	T. Mihali	Șt. C. Pop	A. Vaida	A. Vlad	A. Lazăr	V. Goldiș
I. Clopoșel	I. Maniu	Șt. C. Pop	I. Suci	A. Vlad	A. Vaida	V. Goldiș
Petru E. Papp	T. Mihali	Șt. C. Pop	A. Vaida	A. Vlad	A. Lazăr	V. Goldiș

Prin urmare, componența Comitetului pare a fi cea dată de Petru E. Papp și Roman Ciorogariu, adică: Vasile Goldiș, Aurel Lazăr, Aurel Vlad, Alexandru Vaida, Ștefan Cicio-Pop și Teodor Mihali, confirmată și de alte surse, *Nagyvárad Napló*, 1918, nr. 226, p. 2

Arădenii și orădenii au avut un rol important și în ceea ce privește tratativele cu social-democrații, în vederea constituirii Consiliului Național Român Central. Astfel, la întâlnirea din 6 octombrie 1918, de la hotelul *Jagërhorn* din Budapesta, a reprezentanților Partidul Național Român și Partidului Social Democrat, secția română, din partea celor dintâi au participat la discuții, alături de Alexandru Vaida-Voevod, Vasile Goldiș și Aurel Lazăr¹³. S-a discutat propunerea socialiștilor de a constitui un consiliu național român și s-au pus, în principiu, bazele unei viitoare colaborări. Delegatul socialist Enea Grapini a fost informat despre ședința Comitetului Executiv al Partidul Național Român, ce urma să aibă loc la Oradea pe 12 octombrie și asigurat că propunerea lor va fi analizată cu acest prilej¹⁴.

Ștefan Cicio-Pop, Vasile Goldiș și Aurel Lazăr au făcut parte din delegația Partidul Național Român, alături de Alexandru Vaida-Voevod, Ioan Erdelyi și Aurel Vlad, pentru tratativele din 28 octombrie 1918 cu Consiliul Național Maghiar, foarte interesat de rezolvarea problemei naționale, în principal a celei românești¹⁵. Potrivit declarațiilor făcute de Karoly Mihalyi, președintele Consiliului Național Maghiar, românii cereau „o extrem de largă autonomie, care ar fi dus la o mult mai slabă legătură cu Ungaria”¹⁶, cerere pe care reprezentanții Consiliului Național Maghiar nu erau dispuși să o admită, motiv pentru care tratativele au eșuat.

Ștefan Cicio-Pop, Aurel Lazăr și Vasile Goldiș au făcut, de asemenea, parte din delegația Partidul Național Român, care mai cuprindea pe Teodor Mihali, Alexandru Vaida-Voevod și Aurel Vlad, care, în seara zilei de 29 octombrie, tot la hotelul *Jagërhorn* din Budapesta, s-a întâlnit pentru discuții în vederea constituirii Consiliului Național Român Central, cu delegația secției române a Partidului Social Democrat¹⁷. Socialiștii au propus ca formula de

¹³ Tiron Albani, *Memorii*, Editura Științifică, 1969, p. 43; M. Constantinescu, *Actul Unirii. 1 Decembrie 1918*, în *Desăvârșirea unificării statului național unitar român*, p. 366

¹⁴ *Constituirea Consiliului Național Român Central la 30 octombrie 1918* relatată de Enea Grapini, în Ioan Scurtu, *op.cit.*, p. 107

¹⁵ Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, p. 330

¹⁶ *Telegraful român*, 1918, nr. 110, p. 2

¹⁷ Tiron Albani, *Memorii*, p. 49-51; Idem, *Douăzeci de ani de la Unire*, I, p. 158-159; Ioan Scurtu, *op.cit.*, p. 107-108

colaborare un Consiliu format din câte șase reprezentanți din partea fiecărui partid, formulă pe care naționalii au acceptat-o. Lista nominală a celor din urmă a fost prezentată de Ștefan Cicio-Pop¹⁸. Din cei șase reprezentanți ai Partidul Național Român în Consiliul Național Român Central, jumătate erau arădeni și orădeni: Ștefan Cicio-Pop, Vasile Goldiș și Aurel Lazăr¹⁹. Cel dintâi a fost ales președintele acestui organism, menit să îndrume și să conducă întreaga mișcare națională românească. Când, în prima sa ședință plenară, ținută în 1 noiembrie 1918, s-a pus problema orașului în care să se stabilească sediul permanent al Consiliului Național Român Central, la propunerea aceluiași grup a fost ales Aradul, iar Ștefan Cicio-Pop a oferit, în acest scop, locuința sa²⁰. Tot acum s-a convenit ca din cei 12 membri ai Consiliului, să desfășoare o activitate permanentă aici doar șase, respectiv Ștefan Cicio-Pop, Vasile Goldiș și Aurel Lazăr din grupul național, ceilalți trei fiind din grupul socialist (Ion Fluieraș, care era și el arădean, Iosif Jumanca și Enea Grapini)²¹.

Atitudinea de centru-stânga pe care se situa, în cadrul partidului și a mișcării naționale, grupul Vasile Goldiș, Aurel Lazăr, Ștefan Cicio-Pop și Ioan Suciuc²², atitudine întărită de grupul social-democraților și de prietenia dintre cei trei arădeni, va fi imprimată întregii activități a Consiliului Național Român Central, deși „grupul de la Dej” (Teodor Mihali și Alexandru Vaida) nu întotdeauna s-a declarat de acord cu ea. Legăturile lui Vasile Goldiș și Aurel Lazăr cu

¹⁸ Tiron Albani, *Memorii*, p. 50

¹⁹ 1918 la români. *Documentele Unirii*, vol. VII, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 57-58

²⁰ Din str. Fabian Gabor nr. 7, azi str. Ștefan Cicio-Pop nr. 3. Din cele 10 camere ale locuinței, 8 camere, cele mari, au fost puse la dispoziția C.N.R.C.: salonul, sufrageria și camera băieților – situate în aripa dreaptă a casei – pentru C.N.R.C., și alte cinci camere din aripa stângă, cu destinația birouri, pentru secretariatul C.N.R.C. și Garda Națională (Ovidiu Olariu, *O casă istorică, în Românul*, Arad, serie nouă, 1993, nr. 2, p. 3). O parte din serviciile C.N.R.C. vor fi mutate, în zilele de 11-12 noiembrie, în localul Școlii civile de băieți (*Românul*, 1918, nr. 1, p. 1)

²¹ Ovidiu Olariu, *Fondul Enea Grapini* (II), în *Românul*, serie nouă, 1993, nr. 4, p. 3. Ceilalți membri vor activa în teritoriu, sau vor primi alte însărcinări în calitate de reprezentanți ai Consiliului: Alexandru Vaida și Teodor Mihali la Dej și Cluj, Aurel Vlad la Orăștie, Iuliu Maniu la Viena, Tiron Albani la Tapiosuly (pentru a ține legătura cu slovacii), iar Baziliu Surdu și Iosif Renoiu să rămână la Budapesta.

²² *Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 373-374 și 390

social-democrației constituie o dovadă a înțelegerii rolului crescând al acestei mișcări și a unei concepții moderne în epocă.

La 2 noiembrie 1918, Consiliul Național Român Central își începe activitatea la Arad, care va deveni pentru o lună centrul politic al mișcării naționale românești din Transilvania și Ungaria. Este motivul pentru care președintele acestuia, Ștefan Cicio-Pop, se adresează intelectualilor români cu pregătiri speciale, cerându-le să vină la Arad pentru a fi incluși în secțiile Consiliului Național Român Central. Solicita, totodată, consiliilor și gărzilor naționale din comitate să trimită câte un intelectual și un ofițer la Arad, pentru a fi instruiți în legătură cu organizarea comitatelor.

Începându-și activitatea la Arad, Consiliul Național Român Central adresează, în 2 noiembrie, apelul intitulat *Către națiunea română*²³. Aducând la cunoștință înființarea sa, în baza dreptului de liberă dispunere a națiunilor, se cerea poporului „să fie cu răbdare și iubire către neamul lor”, care a intrat acum în rândul națiunilor libere, să aibă încredere și să se alătore Consiliului Național Român Central, recunoscut de marile puteri și de guvernul maghiar și care reprezintă întreg neamul românesc din Transilvania și Ungaria.

În ziua următoare, un alt *Apel*²⁴ adresat românilor cerea acestora să nu dea crezare știrilor tendențioase, ci numai hotărârilor Consiliului Național Român Central, care le vor fi aduse pe parcurs la cunoștință.

Activitatea de organizare a consiliilor și gărzilor naționale, de informare și coordonare a activității acestora, va fi mult ușurată și va spori în intensitate odată cu reparația, la 8 noiembrie 1918, a ziarului *Românul*, condus de Vasile Goldiș. În primul său număr de la reparație, *Românul* publică apelul Consiliului Național Român Central, subliniind că „a învins ideea ca fiecare națiune să dispună liber asupra sorții sale, să fie egal îndreptățită și fiecare om să aibă tot aceleași drepturi”²⁵.

Ca membri permanenți ai Consiliului Național Român Central, Ștefan Cicio-Pop, Vasile Goldiș și Aurel Lazăr, iar alături de ei Ioan Fluieraș, s-au implicat direct în activitatea, de mare importanță și responsabilitate, privind luarea tuturor deciziilor și

²³ Alexandru Roz, *Consiliul Național Român Central și gărzile naționale române din Arad. Acte și documente*, vol. I, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1993, p. 126

²⁴ Arhivele Naționale-Direcția Județeană Arad, fond *Român Ciorogariu*, rola 3, cadru 590

²⁵ *Românul*, 1918, nr. 1, p. 1

elaborarea tuturor documentelor, care vor deveni de acum înainte hotărâtoare pentru soarta românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. Membrii din Arad ai Consiliului Național Român Central țineau ședințe cu mare regularitate, zi de zi²⁶. Lui Aurel Lazăr, care n-a stat permanent la Arad, i s-a încredințat sarcina înființării Consiliului Național Român din comitatul Bihor și va conduce, în calitate de președinte al acestuia, întreaga acțiune de organizare a românilor din comitat, în vederea unirii cu România. Se va afla la Arad ori de câte ori prezența sa era necesară, în general atunci când Consiliul se întrunea în plen, pentru a lua hotărâri de maximă importanță.

Un astfel de moment a fost ședința din 9 noiembrie 1918, când s-a elaborat nota ultimativă prin care Consiliul Național Român Central soma guvernul maghiar să-i cedeze și să-i recunoască autoritatea în cele 26 de comitate cu populație majoritar românească²⁷. Ședința, condusă de Ștefan Cicio-Pop, s-a ținut ca de obicei în locuința acestuia²⁸, fiind prezenți membrii permanenți ai Consiliului. Naționali, prin Vasile Goldiș, au propus înaintarea unui memoriu la Budapesta, în care să se solicite guvernului trimiterea, în termen de 15 zile, a unei delegații la Arad, pentru a stabili, de comun acord, granițele dintre Transilvania și Ungaria. Socialiștii, al căror punct de vedere a fost exprimat de Enea Grapini, erau însă de altă părere. Ei considerau că, fiind stăpân pe situație, Consiliul Național Român Central trebuie să trateze, de la egal la egal, nu cu guvernul ci cu Consiliul Național Maghiar. De aceea au pledat pentru trimiterea unei note ultimative, răspunsul să fie cerut în 48 de ore, iar pentru tratative să nu se meargă la Budapesta, ci delegația maghiară să se deplaseze la Arad²⁹. Acceptându-se, în cele din urmă, punctul de vedere al socialiștilor, s-a redactat, în consecință, nota ultimativă, ce

²⁶ Ion Clopoțel, *op.cit.*, p. 102

²⁷ 1918 *la români. Documentele Unirii*, VII, p. 200-201. Actul reprezenta răspunsul Consiliului Național Român Central la condițiile incluse în armistițiul încheiat, câteva zile mai devreme, la Belgrad, între guvernul Karolyi și generalul Franchet D'Esperey, care, stabilind linia demarcațională pe Mureș, lăsa neatinsă administrația maghiară, inclusiv în zona ocupată de Antantă.

²⁸ Constantin Dumitrescu, *Din lunga timpului bătaie. Anul 1918 în amintirile unor martori oculari*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 221

²⁹ Tiron Albani, *Memorii*, p. 61

va fi remisă guvernului maghiar, în ziua următoare, prin intermediul orădeanului Ioan Erdelyi, reprezentantul Consiliului Național Român Central pe lângă guvernul Republicii Ungare.

Răspunsul guvernului maghiar a fost adus la Arad, în 13 noiembrie 1918, de ministrul naționalităților, Oszkar Jaszi, trimis pentru tratative în fruntea unei delegații numeroase. Din partea Consiliului Național Român Central, pentru tratative au fost delegați Vasile Goldiș, Ștefan Cicio-Pop, Ioan Erdelyi, Enea Grapini, Ion Fluieraș și Iosif Jumanca. Acestora li se vor alătura, o zi mai târziu, Iuliu Maniu, Aurel Lazăr și Aurel Vlad³⁰.

Încercând să se folosească de principiile wilsoniene în scopul salvării integrității Ungariei, răspunsul guvernului maghiar, prezentat de ministrul Jaszi³¹, contesta dreptul Consiliului Național Român Central de a prelua puterea în cele 26 de comitate, pe motiv că n-ar fi în spiritul acestor principii, pe teritoriul respectiv locuind, după statisticile aduse de Jaszi, mai mulți neromâni decât români. Arătând însă că guvernul maghiar recunoaște dreptul poporului român de a dispune de propria-i soartă, în sensul principiilor wilsoniene Jaszi propune, până la Conferința de pace, un plan de confederare politico-administrativ în cadrul Ungariei.

Delegații Consiliului Național Român Central au examinat propunerile guvernului, pe care le-au găsit inacceptabile, hotărând, prin urmare, să le respingă. În dimineața zilei următoare are loc o nouă ședință, dându-se acum formă definitivă răspunsului, pe care Vasile Goldiș a primit sarcina să-l comunice oficial la redeschiderea tratativelor³².

La reluarea discuțiilor, înainte de a se prezenta comunicatul oficial, au vorbit Ștefan Cicio-Pop și Aurel Lazăr, ambii reproșând ministrului Jaszi barbariile comise de așa-numitele „gărzi de oțel” maghiare. Vasile Goldiș a prezentat apoi răspunsul oficial al Consiliului Național Român Central, prin care acesta respingea propunerile guvernului maghiar. „Națiunea română – se spunea în comunicat – pretinde cu tot dreptul independența sa deplină de stat și nu admite ca acest drept să fie întunecat prin rezolvări provizorii...”³³.

³⁰ Ion Clopoțel, *op.cit.*, p.83 și 87

³¹ *Românul*, 1918, nr. 6, p. 1; *Nagyóvár*, 1918, nr. 256, p. 2

³² Ion Clopoțel, *op.cit.*, p. 87; *Românul*, 1918, nr. 7, p. 1

³³ *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, Biblioteca Despărțământului București a Asociațiunii ASTRA, București, 1 decembrie 1943, p. 36-37; Ion Clopoțel, *op.cit.*, p. 89

Încercând să salveze ce se mai putea, Oszkar Jaszi face o nouă propunere, care în esență menținea, într-o formă ușor schimbată, suveranitatea Ungariei asupra Transilvaniei³⁴. De aceea, la cererea lui Iuliu Maniu, discuțiile sunt din nou întrerupte pentru două ore, timp în care Consiliul Național Român Central urma să-și formuleze răspunsul său definitiv la noile propuneri.

La reluarea convorbirilor, al doilea răspuns oficial al Consiliului Național Român Central este prezentat de Aurel Lazăr³⁵. Răspunsul constata faptul că părțile n-au ajuns la o înțelegere principială, Consiliul Național Român Central neputând accepta explicația guvernului maghiar referitoare la dreptul națiunii române de a exercita puterea executivă în teritoriile locuite de români; că a doua propunere a lui Jaszi oferă națiunii române doar o autonomie limitată și prin urmare Consiliul Național Român Central nu poate primi nici acest proiect. Cu toate acestea, dorind să asigure ordinea publică, integritatea persoanei și averii, Consiliul Național Român Central declară că este hotărât să susțină, pe mai departe, consiliile naționale înființate în baza dreptului de liberă dispunere și să continue activitatea de organizare a gărzilor naționale. Cere în acest scop Consiliului Național Maghiar, să-i pună la dispoziție armele și banii necesari, să îndrume organele administrative ca să sprijine activitatea consiliilor naționale române și să abroge ordonanța Ministerului de război prin care era permis organelor militare să înființeze gărzi naționale.

Acest răspuns l-a dezarmat pe Jaszi, care s-a văzut nevoit să constate cu emoție nereușita tratativelor, exprimându-și totodată regretul că toate stăruințele sale au rămas fără ecou în rândul delegației române.

Pentru a face cunoscute lumii întregi aspirațiile națiunii române, Consiliul Național Român Central adresează, în 18 noiembrie, manifestul intitulat *Către popoarele lumii*, act elaborat de arădenii din Consiliu, în limbile română, franceză și engleză³⁶.

³⁴ 1918 la români. Documentele Unirii, VII, p. 331-332; Ion Clopoțel, *op.cit.*, p. 93-94; Aurel Cosma, *Tratatulele româno-maghiare de la Arad, 13 și 14 noiembrie 1918*, în *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, p. 38-39

³⁵ *Nagyvarad*, 1918, nr. 257, p. 1; *Românul*, 1918, nr. 7, p. 1-2; 1918 la români. Documentele Unirii, VII, p. 332-333

³⁶ 1918 la români. Documente externe, II, p. 1218-1219

Arătând că organizarea sa în stat liber, față de care guvernul maghiar și-a manifestat opoziția, o va face pe temeiurile democrației, care va asigura libertatea și egalitatea tuturor cetățenilor, în vederea realizării aspirațiilor sale, națiunea română solicită sprijinul popoarelor lumii și a întregului neam românesc.

Conștient că orice amânare putea periclita acțiunea și dăuna cauzei naționale, la 20 noiembrie 1918 Consiliul Național Român Central lansează chemarea poporului român la Alba Iulia pentru a ține adunarea națională³⁷. Pregătirea și organizarea Adunării Naționale de la Alba Iulia este încredințată lui Ioan Suci, care s-a remarcat și în constituirea consiliilor și gărzilor naționale românești, și formarea batalioanelor de moși de la Brad. Cu o energie de admirat, Suci s-a achitat în mod exemplar de însărcinarea primită. În afara acțiunii sale organizatorice, dr. Ioan Suci este ales și președinte al Consiliului Național Român din Ineu, devenind delegatul acestui consiliu la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

În acțiunea de pregătire a Marii Uniri s-a implicat direct și Episcopul arădean Ioan Ignatie Papp, originar din părțile Beiușului (com. Pocioveliste). Între altele, episcopul arădean, în calitate de locțiitor de mitropolit al Ardealului, a inițiat actul de ADEZIUNE a episcopilor Bisericii Ortodoxe Române și Bisericii Greco-Catolice la marea Sfat al Națiunii Române (C.N.R.C.), emis în ziua sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil (1918) și publicat în *Românul* din 11/24 noiembrie 1918. Evidențind că pentru înfăptuirea „dreptului popoarelor de liberă dispunere” este necesar ca națiunea română să fie „guvernată de fiii ei”, episcopii declarau că recunosc marele consiliu național român ca reprezentantul și conducătorul politic al națiunii române din Ungaria și Transilvania, simțindu-se îndreptățiți și îndatorați a conlucra din toate puterile la întruparea „aspirațiilor noastre naționale”. Semnatarii sunt: Demetriu Radu și Valeriu Traian Frențiu, de la Oradea, Ioan Papp, de la Arad, iar alături de ei Miron Cristea și Iuliu Hossu.

Asigurându-se de atitudinea de expectativă a guvernului maghiar față de adunare, care declarase că, pentru a evita vărsarea de

³⁷ Arhivele Naționale-Direcția Județeană Arad, fond *Ioan Suci*, dos. 3, f. 44. Adunarea a fost convocată prin curieri speciali, care au răspândit în toate colțurile Ardealului cele 40000 de manifeste (Ștefan Cicio-Pop, *Revoluția din 1918 și alipirea la Țara-mamă*, conferință ținută la Cluj în 19 ianuarie 1927 și publicată în *Patria*, 1927, nr. 17, p. 3)

sânge, nu va opune nici o împotrivire³⁸, Consiliul Național Român Central face ultimele pregătiri. În câteva ședințe restrânse la Arad, este elaborat proiectul *Rezoluției*, ce urma să fie supusă spre aprobare adunării, în ședința din 28 noiembrie dându-se proiectului forma finală. În ziua următoare, membrii Consiliului Național Român Central au plecat la Alba Iulia. Aici, în preziua adunării, Consiliul a ținut ultima sa ședință, pentru a dezbate într-un cadru mai larg și a da o formă definitivă actului Unirii³⁹.

Două probleme au generat discuții aprinse și atitudini diferite: modalitatea înfăptuirii unirii (cu condiții sau fără) și autonomia și conducerea Transilvaniei până la alegerea Constituantei și semnării tratatelor de pace. În cadrul discuțiilor, arădenii și orădenii s-au situat în grupul celor care, dorind ca unirea să nu fie cu nimic umbrită, au cerut ca ea să se facă fără nici un fel de condiții. Problema autonomiei, chiar provizorii, a Transilvaniei, a fost de asemenea combătută de aceștia, ei raliindu-se propunerii de integrare imediată a acesteia în viața de stat a României⁴⁰.

La Alba Iulia, arădenii și orădenii prezenți la Marea Adunare au participat la toate momentele acesteia. Episcopul Ioan I. Papp a fost ales unul din cei trei președinți ai Adunării, Ștefan Cicio-Pop și Ion Flueraș, vicepreședinți, Sever Miclea și Gheorghe Crișan, secretari. La adunarea din sala Cazinoului primul care a luat cuvântul și care a deschis de fapt lucrările adunării a fost Ștefan Cicio-Pop, președintele Consiliului Național Român Central, care, în cuvântul său, a evidențiat evenimentele principale în timpul celor patru ani de război și mai ales evenimentele din toamna anului 1918, subliniind rolul important îndeplinit de către Consiliul Național Român Central în vederea organizării Marii Uniri. I-a urmat la cuvânt Ioan Suciu, organizatorul principal al Marii Adunări Naționale, raportorul Comisiei de Validare, care a prezentat situația alegerii delegaților și prezenței acestora la Marea Adunare, arătând că sunt prezenți 1228 de delegați și că deci Adunarea este capabilă „a aduce hotărâri decisive”. Discursul festiv și solemn în cadrul Adunării a fost rostit

³⁸ Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, p. 371

³⁹ S. Dragomir, *Vingt-cinq ans après la reunion de la Transylvanie a la Roumanie*, p. 30

⁴⁰ Vasile Netea, *O zi din istoria Transilvaniei. 1 Decembrie 1918*, Editura Albatros, București, 1970, p.153-154

de Vasile Goldiș. Tot el a prezentat, în final, *Rezoluția*⁴¹, care proclama unirea tuturor românilor din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și a teritoriilor locuite de aceștia cu România. În calitate de președinte, Episcopului Ioan I. Papp i-a revenit marea cinste de a rosti cuvântarea de încheiere a adunării, semn al prețuirii marilor sale merite în lupta pentru Unire. În cuvântare, Episcopul sublinia însemnătatea adunării, arătând că „timbrul adevărat al acestei sărbători”, unice în felul ei, nu este dat de numărul celor prezenți, ci de scopul ei, care scop „abia și-ar afla condei care să-l descrie” și „grai care să-l exprime în cuvinte”⁴².

Mulți alți arădeni și orădeni au fost prezenți pe Câmpul lui Horea, pe lângă cei prezenți în Sala Cazinoului⁴³, alături de cei peste 100000 de români veniți din toate colțurile Transilvaniei la aceste mare praznic național. Conținutul *Rezoluției* a fost făcut cunoscut mulțimii prin amenajarea unor tribune, în cele patru puncte cardinale ale platoului, de la înălțimea cărora au citit și vorbit purtătorii de cuvânt ai adunării. La tribuna principală, unde se afla și prezidiul Adunării, au luat cuvântul reprezentanții celor două biserici naționale, precum și fruntașul politic Aurel Lazăr⁴⁴. Alți oratori s-au adresat mulțimii de la tribune neoficiale. Însoțit de Ioan Ciordaș, Aurel Lazăr a vorbit la „nu mai puțin de douăsprezece tribune”, „timp de patru ore”⁴⁵, realizând, în acea zi, un adevărat record în materie de oratorie.

Se împlinea astfel, cum remarca un participant, „nu numai un etern comandament al dreptății divine, ce stă la temelia existenței pământești, dar în același timp lua întruchipare și idealul de unitate, spre care tindeau, în mod firesc, copiii unui popor răzlețit”⁴⁶.

Vasile Goldiș a făcut parte din delegația care a dus la București, pentru a prezenta oficialităților, actul unirii. De asemenea,

⁴¹ Vasile Goldiș, *Discursuri rostite în preajma Unirii și la Asociațiunea culturală ASTRA*, București, 1928, p. 18; Arhivele Naționale-Direcția Județeană Arad, fond Vasile Goldiș, dos. 1, f. 13

⁴² Alexandru Roz, *Episcopul Ioan Ignatie Papp, președinte al Marii Adunări Naționale*, în *Românul*, serie nouă, 1993, nr. 2, p. 3

⁴³ Județul Arad a avut 42 delegați oficiali, iar județul Bihor 66, în total 108 delegați, din cei 1228

⁴⁴ Vasile Netea, *op.cit.*, p.173.

⁴⁵ Tiron Albani, *Aurel Lazăr, tribunul poporului*, în *Gazeta de Vest*, 1930, nr. 380, p. 1

⁴⁶ Ion Mateiu, *Preludiile unității naționale*, Tipografia „Unirea”, Brașov, 1936, p. 19

arădenii Ștefan Cicio-Pop, Vasile Goldiș, Ioan Suciu, Ioan Flueraș, orădeanul Aurel Lazăr și alții alături de ei au fost aleși membri ai Marelui Sfat Național al Transilvaniei, alcătuit din reprezentanți ai tuturor categoriilor sociale, iar apoi în Consiliul Dirigent, însărcinat să conducă, pentru o perioadă de timp limitată, afacerile curente ale Transilvaniei. Vasile Goldiș și Ștefan Cicio-Pop au fost aleși vicepreședinți ai Consiliului Diregent (alături de Alexandru Vaida-Voevod și Aurel Vlad). Ștefan Cicio-Pop a primit conducerea resortului Armatei și Siguranței Publice, care s-a ocupat de problemele militare ale Transilvaniei: recrutarea tinerilor, stabilirea centrelor de recrutare, organizarea serviciului sanitar în armată, formarea și organizarea armatei ardelenne în teritoriile nou unite. Lui Vasile Goldiș i s-a încredințat conducerea resortului Instrucției Publice și Cultelor, care s-a ocupat de probleme de învățământ, cultură și artă. Ioan Suciu a primit conducerea resortului pentru organizarea și pregătirea Constituției, în fruntea căruia s-a aflat până în decembrie 1919, când va fi numit președinte al Comisiei Superioare Agrare. Ioan Suciu a fost însărcinat și cu elaborarea proiectului de reformă electorală, care să fie supus dezbaterii Marelui Sfat Național. Aurel Lazăr a condus resortul de Justiție. Sub directsa îndrumare a început și s-a definitivat treptat organizarea internă a resortului, putându-se trece la ampla și complexa acțiune de așezare pe baze românești a justiției din teritoriile unite cu România la 1 Decembrie 1918, în vederea unei uniformizări pe întreaga țară. În fine, Ioan Flueraș a primit conducerea resortului Sănătății și Ocrotirilor Sociale.

În concluzie, după reintrarea în activitate a Partidului Național Român, în cursul anului 1918 și, mai ales, în ultima parte a acestuia, Aradul, Oradea și reprezentanții lor s-au aflat în mijlocul evenimentelor care au condus treptat, dar sigur, spre Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, unde s-a proclamat unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România.

Sibiul, unde se stabilește sediul Consiliului Dirigent, va lua locul Aradului ca centru al acțiunii naționale românești. Însă arădenii Ștefan Cicio-Pop, Vasile Goldiș, Ioan Suciu, Ion Flueraș, ca și orădenii Aurel Lazăr, Roman Ciorogariu vor continua să aibă un rol important în cadrul României Mari, la făurirea căreia au avut o contribuție

hotărâtoare. Astfel, Ștefan Cicio-Pop va ajunge ministru fără portofoliu la departamentul Justiției în cabinetul Ion I. C. Brătianu (1919), membru al Baroului Ilfov, președinte al Camerei Deputaților (1928). Vasile Goldiș va fi ministru fără portofoliu în guvernul Ion I. C. Brătianu, ministru al Cultelor și Artelor în cabinetul Alexandru Averescu (1926), președinte al ASTREI (1923-1934). Ion Flueraș a făcut parte din delegația României la Conferința de Pace de la Paris, a lucrat în cadrul ministerului Muncii, a devenit președinte al Confederației Generale a Muncii (1926); după 1944 a reorganizat, alături de Titel Petrescu, Partidul Social Democrat, motiv pentru care a fost arestat, închis și asasinat în închisoarea de la Gherla (1948). Ioan Suciu a devenit, din decembrie 1919, președinte al Comisiei Superioare Agrare, calitate în care a coordonat lucrările de reformă agrară. Aurel Lazăr a fost deputat P.N.R., apoi P.N.Ț., în toate parlamentele României până în 1930, vicepreședinte al Camerei Deputaților în 1928, vicepreședinte al Uniunii Avocaților din România, primar al municipiului Oradea (1928-1930). În fine, Roman Ciorogariu, al cărui nume se leagă deopotrivă de Arad și Oradea, unul din cei mai vajnici conducători ai luptei naționale, numărându-se între realizatorii actului de la 1 Decembrie 1918, a ajuns după Unire episcop de Oradea (1920) și membru de onoare al Academiei Române (1921), rămânând deopotrivă pentru arădeni și orădeni militantul prezent în toate sectoarele, cu devotament pilduitor, patriotism luminat și slujire sfântă.

VICTOR ONIȘOR MILITANT ȘI PARTICIPANT LA FĂURIREA ȘI CONSOLIDAREA UNIRII DE LA ALBA-IULIA

Luminița MOGA

Unirea tuturor românilor a fost un ideal îndeplinit la Alba Iulia la 1 Decembrie 1918, moment de redefinire a personalității românilor la începutul unui nou drum istoric. Întreaga opinie publică, alături de elite, a fost chemată pentru a-și gândi existența, nu doar a o trăi spontan, pe toate planurile sale: politic, economic, social, cultural. Victor Onișor spunea că: *„Unirea tuturor Românilor, visul nostru de secol, desigur, că nu s-a putut îndeplini fără de a nu-și pretinde jertfele sale. Aceste jertfe trebuiesc relevate și prezentate, ca exemplu de patriotism și abnegație pentru urmași, cari sigur se vor întreba cum s-a înfăptuit Unirea românilor? – Cum trăiau ei atunci, luptele pe care le-au dus, suferințele pe care le-au îndurat. Sau poate totul s-a făcut în mod lent, contrar tuturor principiilor evoluției istorice a oricărui neam și multe alte întrebări...”*¹.

Victor Onișor, născut de elită, n-a lipsit din vârtoarea evenimentelor istorice. A fost un ofițer al armatei în primul război mondial, alături de alți colegi care și-au dat viața pentru cauza națiunii române. În toamna anului 1918 a reprezentat Năsăudul la Marea Unire, pe bază de credențional, fiind o personalitate marcantă a momentului. A reprezentat comitatul Bistrița-Năsăud la Marea Unire, cerând drepturi egale pentru toți cetățenii convins fiind că neamul românesc va străluci peste toate neamurile.

Pentru a lămuri posibilele întrebări ale urmașilor săi, Victor Onișor a realizat în 1919 un studiu privind evenimentele premergătoare Unirii tuturor românilor și actul Unirii de la Alba-Iulia din 1918. Arhivele din Bistrița dețin în dosarul numărul 5 (*fond. Dr. Victor Onișor*) un studiu redactat pe 137 de file. Este scris la mașină pe o hârtie transparentă de calitate inferioară. Greu lizibil datorită

¹ Arhivele Naționale – Direcția Județeană Bistrița-Năsăud, *fond Dr. Victor Onișor*, dos. 5/1919, f. 2

trecerii timpului, documentul conține anumite adnotări ale autorului (cu un creion negru – n.n.) și un scris grăbit de mână. Rezultă de aici preocuparea permanentă a lui Victor Onișor pentru a da forma dorită textului redactat. A fost un perfecționist în tot ceea ce a întreprins.

Fiind permanent preocupat de scrierile cu caracter istoric din perioada respectivă, constată că abia dacă s-au făcut câteva încercări de a descrie evenimentele premergătoare unirii Ardealului cu Țara Mamă, restul fiind doar povestiri bazate pe întâmplări subiective, ce nu au avut la bază documente istorice din acele vremuri. Adevărul, spunea el, are la bază declarațiile martorilor, ale conducătorilor care au trăit în acele momente, care au participat la derularea celor mai importante evenimente istorice pentru români. El dorea redactarea unei istorii complete, demers absolut necesar pentru ca urmașii noștri să nu ajungă în postura de a da din umeri atunci când istorici străini vor dori informații despre revoluția din 1918 - 1919 din Ardeal. Implicarea deplină în redactarea acestui studiu va fi completată de modestia autorului, atunci când va fi vorba de contribuția personală la unele evenimente, dar și de simplitatea și claritatea expunerii: *„Din parte-mi nu am ambiția, ca să scriu această istorie, dar sunt convins, că voi contribui și eu la această operă națională, când bazat pe documente istorice și cercetări serioase, voi încerca a da descrierea unor părți din ansamblul întâmplărilor de atunci, cari de altfel sunt în legătură directă unele cu altele și cari au creat și au asigurat ținerea Adunării Naționale de la Alba-Iulia a Românilor din Ardeal, Banat și celelalte părți locuite de Români”*².

După expunerea motivelor care l-au determinat să redacteze acest studiu, autorul face o prezentare a tuturor popoarelor care locuiau în Transilvania, precum și a situației lor juridice, sociale, economice. După el românii, popor blând, religios, încrezător în propriile lui destine, a fost lovit nemilos în drepturile lor, ținut, prin orice mijloace în întunericul neștiinței, pierzându-și astfel toată încrederea în opresorii lor. Sub dominația maghiară nu s-au bucurat de drepturi cetățenești egale fiind desconsiderați. Cu toate acestea, în subconștientul lor a existat de-a lungul vremurilor ostile o fărâmă de speranță îndreptată spre crezul comun de a se uni cu Țara Mamă. Portretele tuturor mucenicilor români: Horea, Cloșca, Crișan, a curajosului Avram Iancu erau fixate cu evlavie pe pereții fiecărei case

² *Ibidem*, f. 2

locuite de români, acestea fiind icoane vii, mărturii ale sacrificiilor morale și materiale care s-au împlinit în închisori, ori cimitire. Deși numeric românii au constituit întotdeauna o majoritate indiscutabilă față de națiunile conlocuitoare secuiei și sașii, totuși lupta nu s-a dat pe picior de egalitate. Minoritarii au fost oportuniști, ascultând întocmai de administrația acelor vremuri. Conducătorii unguri ofereau anumite privilegii celor care le erau loiali, compromisurile făcând parte din modul de-a face politica. În această luptă, uneori chiar a supraviețuirii, românii nu erau cruțați, nu au beneficiat de drepturi economice, culturale, politice, în calitate de contribuabil la toate taxele și impozitele cetățenești, ci dimpotrivă de insulte, nedreptăți, înscenări de tot felul.

Victor Onișor a fost preocupat și de soarta învățământului, limba și școala fiind două elemente importante pentru afirmarea și definirea poporului român. Existau în Transilvania câteva licee (Brașov, Blaj, Beiuș, Năsăud) care au fost susținute cu jertfe grele din contribuțiile exclusive ale comunităților românești. Acolo s-au format însă o mare parte a luptătorilor naționali, s-a hrănit dragostea și mândria de neam, s-a sădit visul românilor: Marea Unire, devenită realitate la Alba-Iulia. Revizorii maghiari controlau permanent aceste școli încercând să le creeze dificultăți elevilor și profesorilor, scopul final fiind acela al maghiarizării și slăbirii acestor izvoare de cultură românească. Cu toate obstacolele pe care le aveau de trecut tinerii vremurilor acelora nu s-au rușinat să recunoască că sunt români, chiar mândrindu-se cu originea lor latină.

După prezentarea poporului român și a nedreptăților l-a care a fost supus de regimul maghiar, Victor Onișor ne vorbește despre înființarea școlilor confesionale românești, care au fost susținute cu jertfe foarte mari din partea bisericilor, dar și a țăranilor români. Pentru o mai bună înțelegere autorul detaliază: în anul 1858 erau 49 școli capitale, 2151 școli triviale, 198 școli de fete; adunate erau 2398 școli populare ce erau frecventate de circa 90.000 de elevi. Dintre acestea 460 erau școli cu predare în limba germană și 98 cu predare în limba română. Autorul prezintă situația școlilor susținute de bisericile românești din Ardeal în anul 1918³. Toate aceste date

³ Mitropolia Ortodoxă Română din Transilvania, Banat și fosta Ungarie a avut 1552 de școli populare, cu 1780 de învățători și 175.000 de elevi

informative au fost prezentate de Victor Onișor cu scopul de a judeca obiectiv starea deplorabilă a situației culturale în care se găseau românii în acele momente, față de numărul populației existente.

Una dintre măsurile cele mai grave de maghiarizare a fost „Legea Aponny din 1907”: *„Legea aceasta a fost o revoltătoare sfidare a trecutului și existenței noastre și o provocare directă la luptă pe viață și moarte. Una din dispozițiunile cele mai grave a fost aceea, prin care se oprea redeschiderea școlilor confesionale închise din lipsă de mijloace. Dispoziția aceasta dispunea că dacă o comună bisericască a cerut Statului o subvenție pentru școală și dacă această subvenție a fost refuzată, școala respectivă trebuia închisă; iar patronul ei adică comuna bisericască pierde pentru totdeauna dreptul de a o redeschise, chiar și în cazul, când mai târziu situația materială i-ar permite aceasta. Tocmai la 9 ani (după 9 ani-n.n.), adică la 1916 în toiu războiului mondial același Aponny a suspendat dreptul de autonomie al școalelor normale confesionale românești”⁴.*

Misiunea istorică a presei ardelene în acele vremuri nu se putea realiza plenar deoarece fondurile bănești erau precare, ziarele existente: *Tribuna* (Sibiu); *Gazeta Transilvaniei* (Brașov); *Românul* (Arad); *Unirea* (Blaj); *Telegraful Român* (Sibiu), etc. nu puteau satisface pe deplin exigențele, dorința de informare a românilor. Pe de altă parte, pe baza unor bănuieli neîntemeiate, intelectualilor români li s-au intentat procese, după care au fost condamnați la închisoare. Activismul politic a adus cu sine o creștere a proceselor declanșate de guvernul maghiar jurnaliștilor români. Atunci au fost îngădite o serie de libertăți poporului nostru, în general realizându-se o colonizare amplă, forțată, a maghiarilor în Transilvania care va fi stopată abia după Marea Unire. Deputatul dr. Jakabffy Elemér publică în anul 1918 un studiu prezentat Parlamentului Ungariei privind situația condamnărilor pentru delikte de presă. Din anul 1905 până în anul 1914 au fost condamnați 90 intelectuali români (ortodocși și greco-catolici). În anumite circumstanțe chiar și ungurii au recunoscut faptul că: *„toate aceste ilegalități și schinguiri au fost mai mult păgubitoare decât folositoare țării. În astfel de împrejurări dorul de eliberare de sub jugul milenar era alimentat indirect chiar de către unguri”⁵.*

⁴ Arhivele Naționale – Direcția Județeană Bistrița-Năsăud, *fond Dr. Victor Onișor*, dos. 5/1919, f. 5

⁵ *Ibidem*, f. 8

Desigur presa momentului: broșurile și revistele vremii, conțineau discursurile parlamentare ale aleșilor noștri care au contribuit la deșteptarea conștiinței naționale și la educația poporului român. Rol deosebit în dezvoltarea sentimentului național l-au jucat bisericile românești, care i-au îndemnat pe români să țină veșnic treaz crezul într-un viitor mai bun, luminându-i pe credincioși prin predicile din timpul liturghiei, cărțile religioase, mai ales prin susținerea școlilor necesare pentru educarea tineretului.

Măsurile de oprimare au culminat cu înființarea la Hajdudorog a Episcopiei greco-catolice maghiare în anul 1912, compusă din „*un capitolu și șase canonici, având 163 de parohii cu 849 filiale conduse de 111 preoți, și 41 capelani, iar credincioșii acestei biserici erau în număr de cca. 200.000. Serviciul divin se făcea în limba maghiară, deși legile (instituiau obligatoriu folosirea-n.n.) limbii grecești arhaice*”⁶. Înființarea acestei episcopii pregătea terenul pentru Biserica greco-catolică maghiară, manevră politico-religioasă pentru deznaționalizarea românilor. Obiectivul nu a fost atins deoarece românii s-au opus prin organizarea unor adunări populare de protest, ce au pregătit Adunarea de la Alba Iulia, precum și prin proteste vehemente în Parlamentul maghiar.

În data de 17 februarie 1914 s-a ținut o ședință a Comitetului Central Executiv al Partidului Național Român din Ungaria și Transilvania, la Budapesta. Aici contele Tisza István, primul ministru a dat citire unei *Rezoluțiuni*, ce prevedea la inițiativa lui, stabilirea unor raporturi normale între poporul român și factorii vieții de stat. „*Luptând în spirit constituțional cu arme legale pentru asigurarea existenței naționale, a liberei dezvoltări și afirmări politice, culturale și economice poporului român în cadrele statului ungar și având conștiința comunității de interese între națiunea maghiară și națiunea română, numai puțin considerând însemnătatea particulară a neamului românesc pentru situația Imperiului austro-ungar, Partidul Național-Român de la înființarea sa a avut și are convingerea, că deslușindu-se dreptatea și patriotismul scopului său programatic, prin conlucrarea factorilor dirigenți ai monarhiei se va înlătura conflictul între condițiunile de existență națională a poporului român în țările Coroanei Sft. Stefan și între politica de guvernământ a Statului Ungar practică de la inaugurarea vieții constituționale în anul 1867*”⁷ .

⁶ *Ibidem*, f. 4

⁷ *Ibidem*, f. 4

În această situație, constatând cu regret declarația ministrului președinte, Victor Onișor surprinde foarte bine faptul că nedreptățile suferite de poporul român nu se opresc acolo, ci se întetesc începând cu anul 1867, prin noua lege electorală, legea presei, împărțirea circumscripțiilor electorale și ordinul referitor la desfășurarea întrunirilor publice. Cu toate acestea contele Tisza István promitea Partidului Național Român, în schimbul renunțării la ideea autonomiei Transilvaniei, următoarele privilegii: întrebuințarea limbii române în administrație și justiție; mărirea numărului de funcționari în administrație; subvenționarea bisericilor și a școlilor confesionale; întrebuințarea limbii române în timpul orelor de religie; aprobarea funcționării societăților culturale românești; revizuirea problemei bisericii unite maghiare din Hajdúdorog. Din partea maghiară s-a dorit cu orice preț începerea unor tratative pe tema mai sus menționată. Ca urmare s-au format două comisii: una din partea Partidului Național Român, formată din: Gheorghe Pop de Băsești, Iuliu Maniu, Alexandru Vaida Voevod, Teodor Mihali, Vasile Goldiș, Aurel Vlad, Valeriu Braniște, Vasile Lucaciu și Octavian Goga; cea de-a doua compusă din contele Tisza István asistat de ministrii de Justiție, Interne și Instrucție. După o scurtă perioadă de la declanșarea tratativelor comisia românilor a fost redusă la 3 persoane: Iuliu Maniu, Teodor Mihali și Valeriu Braniște. Rezoluția finală redactată în urma defășurării tratativelor a constatat că ele au eșuat. Opinia publică maghiară a primit cu satisfacție starea de lucruri considerând pe contele Tisza un adevărat erou național „*dăruindu-i epetete cari de cari mai bombastice*”. Între timp românii ardeleni și-au dat seama de intențiile ungarilor de a-i submina ca națiune de sine stătătoare, fiind îndemnați indirect să-și accentueze eforturile pe linia organizării și rezistenței împotriva regimului maghiar. Din acest moment Budapesta declanșează arestarea masivă a elitei românești, închisorile de la Aiud, Sighet, Fărăgaș, Seghedin, Sibiu, Cluj, Brașov, Vac devenind aproape neîncăpătoare.

În această situație tensionată la 28 iunie 1914 are loc atentatul de la Sarajevo, moștenitorul tronului Austro-Ungariei va fi asasinat împreună cu soția sa, Sofia, de studentul Princip Gavril, membru al unei organizații secrete sârbești antihabsburgice. Intrarea SUA în război, principiile lansate de președintele Wilson în vederea autodeterminării națiunilor îi vor încuraja și pe românii ardeleni în

lupta pentru emancipare națională. Acestea sunt momentele externe care i-au ajutat pe români în demersul lor spre împlinirea dezideratului național conturat și consolidat de-a lungul secolelor.

La 22 mai 1917 guvernul Tisza va demisiona ca urmare a unor neînțelegeri cu Curtea de la Viena în ceea ce privește introducerea Legii votului universal secret.

La Oradea – Mare a fost convocată ședința Comitetului Executiv al Partidului Național Român din Ardeal. După îndelungi discuții a fost redactat textul Declarației care trebuia să fie citit în Parlamentul maghiar. Victor Onișor menționează faptul că documentul avea la bază un ante-proiect redactat de Alexandru Vaida Voevod, la moșia sa de la Olpret, județul Someș, la 10 octombrie 1918. În data 18 octombrie 1918 la Budapesta în Parlament deputatul Vaida-Voevod va ține un discurs emoționant (prezentat integral de Victor Onișor în studiul său –n.n.) fiind mereu întrerupt de deputații Tisza și Wekerle. Ca urmare vorbitorul exclamă de la tribună: *„Am avut parte de fericirea, că de când și-a reluat activitatea politică, contele Ștefan Tisza pe care cât vă aduceți încă aminte a suspendat-o până la 1910 de câte ori am vorbit în Parlament, nu au trecut 48 de ore, ca să nu mă fi culcat la pământ, să nu mă fi măcinat „*⁸*”*. Tot Vaida-Voevod amintește în discursul său despre punctul 10 al principiilor lui Wilson: *„dezvoltarea autonomă a popoarelor din Austro-Ungaria”*; precum și despre punctul 4: *„orice doleanță națională precizată în mod clar trebuie satisfăcută, fără discordie sau disensiune”*. Numai respectând aceste principii putem da mâna pe viitor, doar atunci când vom fi națiuni libere, cu drepturi egale, pe o bază adevărat democratică, creștină și conformă acestora, relatează deputatul român, acuzat că: *„tinde să dezmembreze națiunea maghiară sau să o reducă”*. Deosebit de interesantă este atitudinea presei locale maghiare, cea care a comentat declarația Partidului Național Român. Autorul studiului redă traducerea articolului de fond al ziarului „Világ” scris de Biro Ludovic: *„Astăzi a vorbit în numele Românilor Deputatul Alexandru Vaida Voevod. Și acest Parlament Ungar ghemuit sub greutatea păcatelor sale nu s-a putut ridica măcar în aceste zile istorice, ca să asculte cu atențiune discursul până la sfârșit. Chiar dacă ar fi găsit 100 de puncte în cari nu sunt de acord cu oratorul, ar fi trebuit să-l asculte cu seriozitatea demnă de doliul nostru*

⁸ *Ibidem*, f. 12

național. În loc să facă aceasta au îmbrâncit, s-au obrăznicit și au țipat... Parlamentul nici nu și-a dat osteneala să cerceteze mai deaproape aceste plângeri, ci au pornit cu furie împotriva oratorului”⁹. Se poate observa cu ușurință faptul că autorul articolului condamnă cu ironie înțelegerea greșită de către autoritățile maghiare a problemei naționale, chiar a principiilor wilsoniene.

Victor Onișor surprinde cu obiectivitate declarațiile din presa maghiară cu privire la discursul oratorului ardelean, precum și implicațiile acestuia asupra Parlamentului maghiar, a actorilor politici prezenți în sală. Discursul a deranjat prin claritate, simplitate, expunerea directă a doleanțelor națiunii române, iar intervențiile deputaților maghiari au fost așteptate și contracarate de acesta. O altă parte a presei maghiare își va manifesta indignarea față de acest discurs. Ziarul naționalist „Budapesti Hirlap” va scrie: „Dl. Vaida a vorbit în felul exagerat al cehilor și Wekerle a constatat cu drept cuvânt, că răbdarea Parlamentului maghiar a fost pusă la încercare ascultând în liniște și până la sfârșit pe orator”¹⁰. Punctul de vedere al oportuniștilor, era acela potrivit căruia singura modalitate de a rezolva problema națională era cea a utilizării „cravașei”, nicidecum cea a toleranței, înțelegerii și respectului.

În acest context, pe data de 30 octombrie 1918 se înființează Consiliul Național Maghiar, rezultat al revoluției militarilor din Budapesta, care toată noaptea i-au terorizat pe localnici prin strigătele și cântecele lor. Concomitent se va constitui și Consiliul Național Român al Națiunii Române din Ungaria și Ardeal format din reprezentanții ai Partidului Național Român și ai Partidului Social-Democrat din Ungaria¹¹. După constituire au avut loc întâlnirii între reprezentanții celor două Consilii. Una dintre cele mai interesante se desfășoară la 28 octombrie 1918, când la masa tratativelor au fost chemate și celelalte naționalități conlocuitoare sârbii și slovaciei, alături de români. Rezultatul ei a fost unul trist pentru maghiari, Károly Mihály mărturisea că: „românii cereau o extrem de largă autonomie, care ar

⁹ *Ibidem*, f. 19, 20

¹⁰ *Ibidem*, f 20

¹¹ P.N.R.-ul era reprezentat din: Dr. Al. Vaida Voevod, Dr. Ștefan C. Pop, Vasile Goldiș, Dr. A. Vlad, Dr. A. Lazăr, în timp ce P.S.D. de: Ioan Flueraș, Iosif Jumanca, Eneea Grapini, Bazil Surdu, Tiron Albani, Iosif Renoiu. vezi *Ibidem*, f. 23

*fi dus la o mult mai slabă legătură cu Ungaria*¹². După constituirea C.N.R.C., a fost lansat un Apel către toți românii afirmându-se că el s-a format pe baza principiului autodeterminării națiunilor și să „nu dea ascultare îndemnurilor venite din parte streină precum nici crezare știrilor cari nu sunt subscrise de Consiliul Național Român”¹³.

În ziua de 31 octombrie 1918 Tisza István a fost ucis în propria sa locuință. Acest eveniment, ce dorea ruperea de trecutul austro-ungar, a facilitat instalarea guvernului democrat Károly Mihály. Manifestul către țară a acestuia avea ca obiectiv apropierea autorităților de oamenii simpli. Se spunea că în curând poporul va fi izbăvit de suferințele războiului, se garanta independența totală a statului ungar; se spunea că ungurii sunt liberi ca popor și tocmai de aceea trebuie să dea mâna frățească cu toate popoarele care locuiesc în patria lor. De asemenea se vorbea de restituirea tuturor libertăților pierdute: a presei, judecătoria juraților, dreptul de asociere și întrunire, vot universal secret pentru femei: „Am învins cetățeni, muncitori și soldați ne-am atins ținta nu mai e lipsă de a continua lupta. 4 ani și jumătate ne-au silit să ducem jugul pustirii și a morții, să vie acuma munca reînvierii și a vieții. Am luptat, acum să lucrăm: Liniște, răbdare și încredere cere de la poporul Ungariei primul guvern poporal”¹⁴. Acest Manifest includea programul radical și revoluționar al noului guvern maghiar. Totodată, el marchează începutul dezmembrării Ungariei, datorită incitării la dezertare a ostașilor, la încetarea luptelor pe fronturi. Erau ordine clare care nu puteau fi încălcate. Văzând acestea, ministrul Naționalităților, Jászi Oszkár, la insistențele prim ministrului Károly, a cerut reprezentanților românilor o întrevedere în sala Primăriei din Budapesta în data de 31 octombrie 1918. Ședința s-a desfășurat într-o atmosferă de calm, din partea românilor participând: Dr. Ștefan Cicio Pop, Dr. Alexandru Vaida Voevod, și Dr. Ioan Erdely. După îndelungi discuții, în care au fost prezentate samavolniciile comise asupra românilor, în timp ce maghiarii făceau referire la eventuala autonomiei a Ardealului, s-a ajuns la hotărâri finale comune și anume: Comitetul Partidului Național Român să fie

¹² Ion Zainea. *Aurel Lazăr (1872-1939) viața și activitatea*, Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană, 1999, p. 93

¹³ Arhivele Naționale – Direcția Județeană Bistrița-Năsăud, *fond Dr. Victor Onișor*, dos. 5/1919, f. 23

¹⁴ *Ibidem*, f. 24

echivalentul Consiliului Național Maghiar regnicolar; să se separe contingentele armatei din ținuturile românești după naționalitate, iar soldele acestora să se achite din bugetul statului; să se organizeze consilii și gărzii înarmate comunale și județene românești aflate sub conducerea Comitetului Național Român. După ședință Al. Vaida Voevod se va întoarce la Cluj, împreună cu un anume domn Schuller. Călătoria a fost aproape imposibilă, cu multe peripeții (trenul era ticsit de soldați care executau focuri de armă prin care își manifestau bucuria încheierii războiului – n.n.). Au ajuns la destinație în data de 1 noiembrie 1918. Primul drum pe care omul politic român l-a făcut a fost la avocatul dr. Constantin Poruțiu căruia i-a prezentat situația din Budapesta și de la care a luat informații privitoare la situația din Cluj. Aici au fost organizate deja gărzile naționale prin efortul dr. Amos Frâncu și dr. Emil Hațieganu, ultimul judecător la Tribunalul din Cluj. Concomitent, la Viena, pe baza indicațiilor lui Iuliu Maniu, se va înființa Senatul Central al Ofițerilor și Soldaților Români, alcătuit din 12 membri. Acesta a hotărât umătoarele: toți ofițerii și soldații români să stea neclintiți în serviciul „cauzei sfinte a Națiunii Române”; toți ofițerii și soldații trebuie să respecte întocmai ordinele date de Senat, fără întârziere. Dr. Iuliu Maniu i-a dat comanda Senatului generalului Ioan Boeriu, care va reorganiza regimentele românești aflate în străinătate, concentrându-le în Viena și Praga. În acel moment s-a înființat și Consiliul Național Român din Viena, care a redactat un Apel către toți ofițerii români și a solicitat tuturor românilor să se înscrie pentru a fi înregimentați în unitățile militare române, deoarece Consiliul Național Român ducea lipsă de ofițeri. În același moment la Viena ordinea a fost păstrată și întreținută de Regimentul 64 Orăștie. Victor Onișor menționează faptul că s-a constituit și la Praga o Legiune română formată din cadrele Regimentelor nr. 2 și 51. Afând despre existența acesteia Consiliul de la Viena a trimis doi membri pentru a stabili o punte de legătură. După sosirea delegaților la Praga, Legiunea de acolo a lansat un Apel către Senatul Central de la Viena în care precizează: *“Legiunea Română din Praga constituită din ofițeri și soldați români bucovineni ardeleni și ungureni, aruncați de oarba oblăduire Austro-Ungară în celălalt colț al fostei monarhii, ca să țină încătușată libertatea, unui popor, care vrea să trăiască și care a învins veselă, că este dat să vadă zorii unei vârste mai fericite pentru întreaga omenire salută cu cea mai mare bucurie Senatul*

*Central al Ofițerilor și soldaților din Viena. Se simte fericită Legiunea din Praga, că a nutrit aceleași gânduri ca și frații din Viena, și promite că va ținea cu trup și cu suflet hotărârile pe cari le va lua Senatul constituit, ca secție militară a Comitetului Național Român din Ardeal Bucovina și Ungaria cu sediul în Viena*¹⁵. Documentul este semnat de doi ofițeri care adaugă: „Cu Dumnezeu înaintea/ Legionarii români din Praga 5 noiembrie 1918”.

După întâlnirea de la Viena, Dr. Ștefan Cicio Pop a revenit la Arad unde a înființat Consiliul Național Român Central, ca organ suprem și for central de organizare al românilor. Aradul a fost ales centrul, deoarece era mai aproape de Budapesta, de Banat, putea comunica ușor cu Oradea - Mare, organizând cu maiorul Alexandru Vlad o gardă militară română puternică. Nu a fost ușor de realizat acest lucru în „mijlocul aceluia focar de șovinism maghiar”, mai cu seamă că generalul de infanterie Siegler Conrad nu dorea să împartă armatele după naționalități, fiind fidel statului maghiar, pe care nu dorea cu nici un preț să îl dezamăgească. În acele momente de cumpănă a intervenit dr. Ștefan Cicio Pop care l-a muștrătat spunându-i: „dacă el și-a călcat jurământul nu are dreptul să ducă poporul Românesc după el”. În felul acesta l-a obligat să renunțe la ideea ca soldații români să jure credință republicii ungurești. Momentul dificil a fost depășit prin curaj și credință în neamul românesc, singurele arme ale intelectualilor români din acele vremuri.

În ceea ce privește organizarea consiliilor naționale și a gărzilor, a păstrării ordinei și disciplinei în zona Someșului, rolul hotărâtor l-au avut dr. Teodor Mihali și dr. Alexandru Vaida Voevod. Au fost date instrucțiuni clare pentru buna desfășurare a tuturor acțiunilor care urmau să se deruleze în 3 noiembrie și 11 noiembrie 1918. Conținutul formularelor de jurământ era diferit în funcție de zona unde se aflau ostașii români. Redăm unul din textele scrise, și anume Avizul Ministrului de Război maghiar: „*Aduc la cunoștința ofițerilor, subofițerilor, și soldaților români din Ardeal și Ungaria, că au să depună jurământul de credință în mâinile Consiliului Național Român. Leafa, solda li se va plăti în tocmai cum li se plătește celor cari au jurat Consiliului Național Maghiar*”¹⁶. Evenimentele politice care

¹⁵ *Ibidem*, f. 25

¹⁶ *Ibidem*, f. 43

s-au derulat în acele momente erau precipitate. Războiul fusese pierdut de Puterile Centrale, Croația își declarase independența în Dieta de la Zagreb, naționalitățile conlocuitoare, în special românii din Ardeal și Banat, au preluat treptat puterea, ceea ce i-a determinat pe unguri cu ultimele forțe să mai încerce să „salveze” ce credeau că se mai poate salva. Astfel a fost trimis la Arad Jászi Oszkár, ministrul Naționalităților. În aceste momente întreg Ardealul și Banatul era împânzit de apeluri și manifeste adresate naționalităților, în special românilor, de către guvernul maghiar în încercarea de a le determina să renunțe la idealurile lor naționale. În data de 3 noiembrie 1918, monarhia austro-ungară a încheiat un Armistițiu cu țările beligerante ale Antantei, moment în care comandantul trupelor Antantei din Balcani a invitat la Belgrad delegați ai guvernului maghiar în încercarea de a semna Armistițiul.

Datorită faptului că la aceste tratative nu a participat nici un delegat român, membru al C.N.R.C., Iuliu Maniu va da anumite instrucțiuni celor de la Arad să trimită guvernului maghiar o notificare prin care să solicite ungerilor „*imperiul*” (preluarea puterii – n.n.) asupra tuturor ținuturilor românești. Prevăzător, cunoscându-i foarte bine pe unguri, le transmite că în situația în care se va izbi de un refuz își va declina orice răspundere privind evoluția situației politico-militare din zonă. Urmându-i instrucțiunile în data de 9 noiembrie 1918 Consiliul Național Român Central trimite guvernului Károly Mihály următoarea notificare: *„În urma desvoltării precipitate a evenimentelor, am ajuns la convingerea, că în conformitate cu drepturile de liberă dispunere a popoarelor și în interesul Națiunii Române și a minorităților conviețuind cu românii în scopul menținerii ordinii publice și siguranței persoanelor și avutului lor, este necesar, ca de pe acum să preluăm întreaga putere a guvernului în ținuturile locuite de Români în Ungaria și în Ardeal. Aceste ținuturi cuprind următoarele comitate: Timiș, Torontal, Caraș Severin, Arad, Bihor, Satu Mare, Maramureș, Bistrița-Năsăud, Solnoc Dobâca, Sibiu, Brașov, Făgăraș, Treiscaune, Turda, Arieș, Hunedoara, Ciuc, Sălaj, Cojocna, Mureș, Turda, Alba-inferioară, Târnava-mică, Târnava-mare, Odorheiu, precum și în părțile locuite de Români din comitatele Bichiș, Cenad și Ugocea. Guvernul urmează să dea de urgență popoarelor din Ungaria și Ardeal un manifest în acest sens și să treacă sub autoritatea noastră toate instituțiile politice, administrative, juridice, școlare, financiare, militare, precum și căile de comunicație. Peste toate*

aceste regiuni nici o altă autoritate nu va putea dăinui. În acest caz noi putem garanta ordinea și siguranța averilor și persoanelor. În cazul contrar am fi nevoiți a aduce la cunoștința poporului și lumii întregi printr-o proclamație, că ne-ați împiedicat de la libera folosință a drepturilor noastre și vom înceta orice colaborare cu autoritățile actuale. Iar pentru urmările eventuale noi declinăm orice răspundere, care va cădea întreagă asupra guvernului maghiar”¹⁷. În continuarea textului se menționează faptul că vor fi respectate principiile invocate de Wilson față de celelalte popoare. Puterea de la o națiunea la alta se va transmite de către o comisie mixtă (alcătuită din maghiari și români), iar guvernul va fi ales la Sibiu. Notificarea se încheia simplu, românii așteptau răspunsul ungarilor până în data de 12 noiembrie 1918, orele 18,00. Guvernul maghiar a primit notificarea și a cerut românilor o amânare de o zi și jumătate, deoarece Jászsi Oszkár se întorcea la Arad doar în data de 13 noiembrie. Tratativle între cele două națiuni au început în sala de ședinței a Prefecturii din Arad. Din partea Consiliului Național Român Central au participat: Dr. Ștefan Cicio Pop, Vasile Goldiș, Aurel Lazăr, Aurel Vlad, Virgil Bontescu, Petru Groza, Ioan Suci, Mihail Gropșian, Iustin Marșeu, Cornel Iancu, Valer Pop, Gheorghe Crișan, Sever Miclea, iar din partea socialiștilor români erau prezenți: Ioan Fluieraș, Iosif Jumanca, Enea Grapini. Din partea maghiarilor au fost prezenți la masa tratativelor: Jászsi Oszkár, Bokany Dezideriu, dr. Racz Iuliu, secretar de Stat, dr. Roth Otto, guvernator al Banatului, dr. Apathy, dr. Varjassy, precum și funcționari din cadrul Direcției Oficiului de Statistică din Budapesta. Iuliu Maniu a fost chemat direct de la Viena la aceste tratative. Pentru început Ștefan Cicio Pop a completat ordinea de zi a ședinței vorbind despre doleanțele românilor cuprinse în notificarea trimisă guvernului maghiar. Intervine Jászsi Oszkár care se arată neplăcut surprins de doleanțele românilor. El afirmă că guvernul maghiar nu dorea să schimbe starea de lucruri, ordinea existentă. Argumentele părții române sunt bazate pe numărul românilor care trăiesc aici conform ultimelor date statistice. Pretențiile lor, afirma Jászsi, dacă ar fi puse în aplicare, ar însemna încălcarea principiilor wilsoniene „ar schimba oprimarea națională de azi cu o altă apăsare”. Declarația acestuia este vehement combătută de Vasile Goldiș și Ștefan Cicio Pop,

¹⁷ *Ibidem*, f. 47

moment în care Jászi Oszkár propune înființarea unei comisii internaționale care să verifice veridicitatea celor afirmate anterior (numărul românilor raportat la numărul maghiarilor și a celorlalte naționalități conlocuitoare – n.n.). Bokany Dezideriu care-l susține pe Jászi, afirmă că în cazul unirii românilor cu Regatul Român el va pune în mișcare toată muncitorimea Europei. Vasile Goldiș a combătut cu putere afirmațiile acestuia. Comitetul Național Român nu poate vorbi în numele poporului, doar adunarea de la Alba-Iulia va putea stabili cu exactitate doleanțele lor, modul de îndeplinire al acestora. Reprezentantul guvernului maghiar Jászi Oszkár a făcut noi propuneri reprezentanților românilor, ele fiind combătute de Dr. Aurel Lazăr: „*Marele Sfat Național Român nu poate accepta interpretarea dată de reprezentantul guvernului maghiar principiului de autodeterminare, deoarece guvernul maghiar nu recunoaște dreptul națiunii române, de a exercita puterea executivă, pe teritoriile locuite de români*”¹⁸. După eșuarea tratativelor cu guvernul maghiar, Jászi Oszkár s-a reîntors la Budapesta. Consiliul Național Român Central s-a adresat tuturor popoarelor civilizate, aducându-le la cunoștință faptul că maghiarii nu se dezic de vechile metode autoritare, astfel că românii doresc să se dezlipească de ei, să se unească cu România „*în dorința ca poporul român să fie pe veci unul și nedespărțit*”.

Măcelul de la Beliș, efect al eșuării tratativelor cu ungurii, nu i-a descurajat pe români, ci dimpotrivă i-a determinat să se organizeze cât mai repede în gărzi naționale pentru a se putea apăra. Acolo au fost uciși aproximativ 40 de țărani români de către cei 60 de soldați înarmați, din ordinul generalului Dietrich, trimis de guvernul maghiar pentru a instaura, chipurile, ordinea și disciplina. Motivația uciderii a fost aceea că românii au avut curajul de a pune stăpânire pe conducerea comunei lor. Cenușa mocnindă a rămășițelor cadavrelor a fost consemnată într-un Proces-Verbal de către o comisie mixtă care a sosit la fața locului în data de 12 noiembrie 1918, deși evenimentul se petrecuse la 8 noiembrie. Expediția detașamentului de militari unguri a continuat și în satele învecinate. Ei au condamnat la moarte un evreu cu întreaga familie, deoarece fuseseră martorii atrocităților comise. Sentința nu a fost dusă la îndeplinire, deoarece a sosit detașamentul românesc în comună. Cazul măcelului de la Beliș a fost

¹⁸ *Ibidem*, f. 49

prezentat Consiliului Național Român Central din Arad de către dr. Emil Hațieganu. Raportul detaliat al evenimentelor derulate a fost dat de reprezentantul Consiliului Național Român din Cluj, domnul Augustin Pordea, după ancheta desfășurată la fața locului. Numărul victimelor și ale persoanelor agresate nu a fost cunoscut cu exactitate, motiv pentru care nu a putut fi întocmită o situație statistică exactă.

Starea de fapt petrecută acolo i-a determinat pe români să se mobilizeze rapid pentru a lupta împotriva tuturor abuzurilor armatei maghiare. Gărzile naționale s-au remarcat printr-o activitate intensă, sub conducerea Comandamentului Suprem de la Arad condus de maiorul Vlad, forul suprem militar al gărzilor române. În data de 20 noiembrie 1918 s-a adus la cunoștința tuturor românilor înființarea gărzilor naționale în toate comitatele locuite de români, în vederea împlinirii idealului suprem: Unirea cu Regatul Român. În comuna Năsăud a fost organizată o întrunire la 23 noiembrie 1918¹⁹, unde dr. Victor Onișor a citit mesajul Biroului Consiliului Național Român din Năsăud și a fruntașilor români de acolo, privind desemnarea celor două persoane care vor participa la Adunarea de la Alba-Iulia²⁰. Tot atunci a fost redactată o scrisoare de convocare a tuturor românilor din toate ținuturile ungurești și românești pentru a fi prezenți în data de 1 Decembrie 1918 la Alba-Iulia, unde va avea loc o mare Adunare Națională. Textul acestei chemări este următorul: *„Istoria ne cheamă la fapte. Mersul irezistibil al civilizațiunii omenești a scos și neamul nostru românesc din întunericul robiei la lumina cunoștinței de sine. Ne-am trezit din somnul de moarte și vrem să trăim alături de celelalte națiuni ale lumii liberi și independenți. În numele dreptății externe și a principiului liberei dispozițiuni a națiunilor, principiu consacrat acum prin evoluțiunea istoriei. Națiunea Română din Ungaria și Transilvania vrea să-și hotărască însăși soarta sa deacum înainte. Toate neamurile din preajma noastră și-au determinat viitorul prin rezoluțiuni în conformitate cu sufletul lor național. E rândul nostru acum. Națiunea Română din Ungaria și Transilvania are să-și spună cuvântul său hotărâtor asupra sorții sale, și acest cuvânt va fi respectat de lumea întreagă, el este chiar așteptat, pentru ca pe gurile Dunărei și pe drumul larg, unde comunică pulsul vieții economice între*

¹⁹ Vezi Anexa 1

²⁰ Arhivele Naționale ale României București, *fond Consiliul Dirigent, Secțiunea Prezidențială*, dos. 3, f. 1

*Apus și Răsărit, să se poată înfăptui ordinea și neamurilor prejmuitoare să li se procure tichna trebuitoare la munca binecuvântată spre desăvârșirea umană*²¹. În acest scop a fost convocată Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia la 1 Decembrie 1918, duminica la orele 10,00.

Au fost invitați toți episcopii, preoții, protopopii celor două confesiuni; câte doi delegați ai societăților culturale; câte 2 delegați din fiecare reuniune a meseriașilor și femeilor; din fiecare școală medie; gărzile naționale vor fi reprezentate de către un ofițer și un soldat; delegați ai Partidului Social Democrat Român; delegați ai muncitorimii organizate; ai universităților; fiecare cerc electoral a trimis câte cinci reprezentanți. Toate păturile sociale au fost reprezentate la această Adunare. Demersurile pentru buna desfășurare a evenimentelor au fost făcute de Biroul Consiliului Național Român Central, iar comanda supremă a gărzilor naționale a emis un ordin care se referea la numirea delegaților pentru Marea Adunare de la Alba - Iulia. Comanda trupelor pentru susținerea ordinii este dată căpitanilor Florian Medrea și A. Bogdan.

Studentimea universitară a lasat și ea un apel redactat de studentul Laurențiu Luca: *„Marele Sfat al Națiunii Române ne cheamă să ne spunem cuvântul prin doi delegați ai noștrii la Adunarea Națională convocată la Alba-Iulia. Chemarea ne găsește răsfirați pe la vetrele părintești, unde am plecat mânați de dragostea și datoria ce o avem față de neamul românesc. Cu vigurozitatea tinereții să dăm tot sprijinul Marelui Sfat al Națiunii Române pentru realizarea idealului nostru: Unirea tuturor Românilor... Să dăm dovadă în fața lumii că suntem fii demni ai Națiunii Române și nu mai voim să stânjim în cătușele unei culturi streine, care ne-a ros și înveninat spiritul nostru public de decenii întregi, ce adăpându-se din cultura genuină românească să lucrăm pentru binele Națiunii Române spre desăvârșirea omenirii*²² .

Marea Unire de la Alba-Iulia a fost rezultatul unor eforturi organizatorice supraomenești, putem spune, a tuturor românilor indiferent că erau din Banat, Transilvania, Țara Ungurească, revoltați de încălcările repetate ale drepturilor și demințății lor. Bunătatea, îngăduința, toleranța acestui popor s-au transformat în acele zile într-

²¹ Arhivele Naționale- Direcția Județeană Bistrița-Năsăud, *fond Dr. Victor Onișor*, dos. 5/1919, f. 79, 80

²² *Ibidem*, f. 82

un curaj extrem, demn de rezultatul final: Unirea. Tot atunci s-a constituit Marele Sfat Național al Țării, format din 212 membrii din toate zonele Transilvaniei. Victor Onișor a fost și el membru în marele conclav național, reprezentând Năsăudul. După Marea Adunare de la Alba-Iulia, în data de 2 Decembrie 1918, în Sala Tribunalului Alba a avut loc o nouă adunare în care s-a votat constituirea unei „*comisii de candidare a membrilor*” care au fost aleși pentru guvernul provizoriu (Consiliul Dirigent – n.n.). Dr. Iuliu Maniu a fost cel care a luat cuvântul și i-a propus drept candidați pe: P.S. Episcopii Miron E. Cristea și Iuliu Hossu, Dr. I Suci, Dr. Aurel Lazăr, precum și pe Ioan Fluieraș. În finalul ședinței Iuliu Maniu a propus ca Rezoluțiunea adoptată la 1 Decembrie la Alba-Iulia, împreună cu alegerile care au fost efectuate în 2 decembrie, să fie aduse la cunoștința Majestății Sale Regelui Ferdinand I, precum și guvernului central, și Corpurilor Legiuitoare Române de la București. Dr. Silviu Dragomir propune să se trimită următoarea telegramă: „ *Către Maiestatea Sa Regele Ferdinand I, Adunarea Națională a românilor din Ardeal, Banat și Țara Ungurească, ținută în Alba-Iulia, glorioasa cetate a lui Mihai-Viteazu, a decretat într-un elan de entuziasm, fără margini cu unanimitate, unirea teritoriilor sale cu Regatul României. Vestindu-vă hotărârea aceasta, care încoronează aspirațiile de veacuri ale neamului românesc, rugăm pe Maiestatea Voastră, primiți omagiile, ce venim a Vi le exprima cu profundă supunere*”²³. Răspunsul Regelui Ferdinand I a fost unul patetic, înflăcărat plin de mulțumire către Atotputernicul Dumnezeu pentru faptul că i-a îngăduit să contribuie la această măreață faptă, ca împreună cu poporul român să participe la aceste înălțătoare momente. Mărturisirea că așa cum a fost părtașul suferințelor, umilințelor, durerilor poporului în același mod, acum, este părtaș al bucuriei tuturor românilor, glasul domniei sale s-a unit cu glasul poporului și a strigat plin de nădejde: „*Trăiască România Mare una și nedespărțită*”. Regina Maria a trimis și ea o telegramă plină de căldură, dragoste de mamă, îmbrățișându-și poporul cu multă iubire. A trimis o scrisoare de mulțumire tuturor românelor din Transilvania, Banat și Ungaria „*fiice vrednice ale acelora, cari dealungul veacurilor au purtat o luptă hotărâtă și plină de jertfe a cărei biruință a fost văzută Duminecă la Alba-Iulia*”²⁴.

²³ *Ibidem*, f. 120

²⁴ *Ibidem*, f. 121

După momentul Marii Unirii elita intelectualității năsăudene a fost chemată să preia funcții de înaltă responsabilitate. Dr. Victor Onișor a devenit profesor titular de drept administrativ și financiar al noii Universității românești din Cluj. Unirea tuturor românilor a legat sufletele și conștiințele neamului românesc. Năsăudenii s-au implicat în totalitate în efervescența evenimentelor naționale, prin participarea la desfășurarea evenimentelor locale.

Bibliografie

Arhivele Naționale – Direcția Județeană Bistrița-Năsăud, *fond Dr. Victor Onișor*, dos. nr.5, 9, 14/1919

Victor Corvin Jinga (nepotul lui Victor Onișor) cercetător științific I, director științific al Institutului de Biologie și Patologie Celulară al Academiei Române. *Interviu- București, 9 iulie 2007.*

Zainea, Ion. *Aurel Lazăr (1872-1930) viața și activitatea*, Cluj – Napoca: Presa Universitară Clujeană, 1999.

O PUBLICAȚE A ÎNVĂȚĂTORILOR DIN BIHOR – „RÂNDURI”

Maria DONCA

Prezentare generală

Primul război mondial a făcut multe jertfe și în rândul dascălilor. Cei care s-au întors la școlile lor – sau mai bine zis la ceea ce mai rămăsese din ele – le-au reparat, le-au dereticat, au construit altele. Și nu doar atât. Setea de cunoaștere, dorința de a-și împărtăși idei, experiențe, de a fi în rând cu cercetările pedagogice, cu creațiile literare, le-a fost călăuză în activitatea lor de apostolat.

Așa se explică faptul că până și în sate din județul nostru întâlnim învățători care au făcut posibilă apariția unor reviste pentru învățători, dar nu numai. Amintim astfel revista „RÂNDURI”¹, care «a aprins,,luminița în unul din satele modeste ale acestui județ”, afirmă Const. Tălvescu»².

Revista „RÂNDURI” apare în anul 1934, la 1 decembrie, sub conducerea dascălului, Rânkitză Bratu³, dorindu-se a fi „un suflu nou

¹ Lăudăm inițiativa profesorului Constantin Butișcă de a retipări, într-o ediție anastatică – care reproduce o tipăritură prin imprimare sau gravare cu ajutorul anumitor procedee chimice (DEX, Ed. Academiei RSR, București, 1975, p. 35), numerele apărute din *RÂNDURI*, știut fiind faptul că este greu să aduni la un loc reviste apărute în urmă cu peste 60 de ani și distribuite în diferite părți. Cartea poartă titlul *RÂNDURI, Revistă lunară – ediție anastatică* -, apărută în Editura Brevis, la Oradea, în 2008.

Din păcate, Biblioteca Județeană „Gheorghe Șincai” din Oradea nu posedă în colecția sa decât șase apariții, respectiv No. 1 / 1935, 2 / 1935, 3-4 / 1935, 5 / 1936, 7 / 1936, 8-9 / 1936.

Toate trimerile noastre către colecția revistei *RÂNDURI* au în vedere ediția anastatică amintită mai sus, motiv pentru care la notele de subsol vom adăuga – în paranteză - doar pagina la care se regăsește și-n volum.

² Nae Antonescu, *Reviste pentru învățători: Crișul Negru*, în *Convorbiri didactice*, 1996, Nr. 1, p. 1

³ **Negreșit, istoria dovedește că fiecare generație are parte de astfel de dascăli, care au ridicat profesia la rang de artă, dăruind învățăceilor nu doar cunoștințe, ci și parte din sufletul lor, în mod necondiționat. În urmă cu treizeci și trei de ani pășeam pragul Liceului Pedagogic din Oradea. Aduceam cu mine freamătul anilor copilăriei împletit cu copleșitoarea întrebare dacă voi reuși să devin învățătoare și, mai ales, ce fel de învățătoare... L-am cunoscut. Era domnul profesor cu chipul scâldat de zâmbet și întotdeauna cu vorbe senine, chiar și atunci când vreunul**

de viață”⁴, iar satul modest pomenit de către Const. Tălvescu este Fânațe.

Apariția revistei este semnalată în ziarul *Gazeta de Vest*⁵ din 13 Ianuarie 1935.

Perioada de apariție a acestei reviste se întinde până în anul 1936.

Încă de la primul număr aflăm că alături de acest învățător mai exista un redactor responsabil al revistei, și anume „preotul satului, Alexandru Nica (prezent pe copertă ca Al. Nica – n.n.), iar ca administrator, Ioan Aron, (I. Aron pe copertă – n.n.) fiu al satului, pe atunci inspector școlar la Arad”⁶.

Intenția inițială a acestui colectiv era să scoată câte o revistă lunar, dar întâlnim pe perioada apariției sale abateri de la această specificație, în sensul că sunt cazuri de apariții bilunare, dar și apariții o dată la două luni, ba chiar la trei luni. Numărând, aflăm că „au pornit de la Fânațe (și apoi din Beiuș) spre cititori din toată țara 17 reviste: o revistă de patru pagini, 10 reviste de 8 pagini și 6 reviste de 20 de pagini (în total 204 pagini de format mare: 26 × 18 cm, dintre care 3 goale)”⁷.

dintre noi nu-și învățase așa cum s-ar fi convenit lecția. Ne preda Limba și literatura română, așa că ni s-a părut firesc să se ocupe de apariția revistei, „abc – Revista Elevilor Liceului Pedagogic – Oradea”, să ne îndrume în publicarea unor articole (cu răbdarea-i binecunoscută), să ne încurajeze ori de câte ori era nevoie.

Anii au trecut și o altă publicație, tot a respectivului liceu era condusă de dumnealui: „Convorbiri didactice”. Ajunsă la rându-mi dascăliță, am trecut de la publicarea în revista elevilor în cea a cadrelor didactice. De aceleași încurajări, sfaturi și răbdare am beneficiat din partea domnului profesor. Soarta a făcut să fie mutat la Colegiul de Institutori. Era firesc ca și acolo să trudească la susținerea unei publicații: „Psyche”. Nu ne-a uitat. Din nou ne-a adunat lângă dumnealui, ne-a încurajat să publicăm și acolo. Dacă astăzi scriu despre Revista „Rânduri” îi datorez tot domnului meu profesor. Mi-a făcut cunoscută revista, mi-a dăruit exemplare din colecția personală, m-a ajutat să găsesc alte informații și, mai presus de toate mă încurajează cu același zâmbet din liceu, căci, dumnealui va rămâne pentru toată generația mea, Domnul Profesor. La ceas aniversar vă doresc, „La mulți ani!” și vă mulțumesc!

⁴ Rilu Popovicu, *Îndemn spre culmi*, în *RÂNDURI*, 1934, No.1., p. 1(p. 11)

⁵ *INFORMAȚII*, în *Gazeta de Vest*, 1935, No. 1396, p. 8:

«**Rânduri**. In comuna Fânață din județul Bihor apare de câteva luni (mai precis de o lună – n. n.), revista „Rânduri”, sub conducerea d-lor Rânkitză Bratu, Al. Nica și I. (sic!) Aron. In numărul de față (No. 2 / 1935 – n. n.) colaborează: B. Danubiu, I. Aron, Nora, Partenie Bara, Gh. Boboc, George Leona, Sorin Ghimpe, etc. Un număr de 8 pagini costă 5 lei.»

⁶ Constantin Butișcă, *op. cit.*, p. 1

⁷ *Ibidem*, p. 2

Cercetările personale ne permit să rectificăm informația privitoare la formatul acestei reviste, deoarece anunțul prezent în *Gazeta de Vest* din 13 Octombrie 1935 spune că: «„**Rânduri**”- revista literară, care apare la Fânața – Bihor, și-a mărit formatul. A apărut zile (sic!) acestea cu un editorial semnat de d-l C. Borc, revizor școlar la Beiuș, iar proză și versuri semnează: Fl. Stănică, Ovidiu Drimba, Sabin Vasia, T. Mărăscu, Valentin Zefiru și B. Danubiu.»⁸.

În articolul „Către cititori” Constantin Borc spune că „Primele numere (după preluarea revistei de către Revizoratul școlar Beiuș – n.n.) au apărut în vechiul format redus, (...) Din luna Decembrie 1935, revista apare în formatul actual (...)”⁹. Nu se precizează care este acest „format actual”, dar și această specificare dovedește că n-a existat un singur format al revistei.

Tot în susținerea diferenței de format a revistei în perioada apariției sale aducem și informația că revista cu No. 10-11-12 / 1936, respectiv pentru lunile Iunie - Iulie - August are formatul de 31× 24 cm.¹⁰

Cele 17 apariții ale revistei sunt următoarele:

- 1). Anul I. No. 1. – 1 Decembrie 1934;
- 2). Anul I. No. 2. – Ianuarie 1935;
- 3). Anul I. No. 3 – Februarie 1935;
- 4). Anul I. No. 4 – Martie 1935;
- 5). Anul I. No. 5 – Aprilie 1935;
- 6). Anul I. No. 6 – Mai - Iunie 1935;
- 7). Anul I. No. 7 – Iulie – August 1935;
- 8). Anul I. No. 8-9 – Septembrie 1935;
- 9). Anul I. No. 10 – Octombrie 1935;
- 10). Anul II. No. 1 – 1 Noembrie 1935;
- 11). Anul II. No. 2 – 15 Noembrie 1935;
- 12). Anul II No. 3-4 – Decembrie 1935;
- 13). Anul II No. 5 – Ianuarie 1936;
- 14). Anul II No. 6 – Februarie 1936;
- 15). Anul II No. 7 – Martie 1936;
- 16). Anul II No. 8-9 – Aprilie – Maiu 1936;
- 17). Anul II No. 10-11-12 – Iunie – Iulie – August 1936.

⁸ *INFORMAȚII*, în *Gazeta de Vest*, 1935, No. 1601, p. 8

⁹ Constantin Borc, *Către cititori*, în *RÂNDURI*, 1936, No. 10-11-12, p. 18 (p. 212)

¹⁰ Revista *RÂNDURI*, exemplar din colecția personală

Se poate observa că avem două reviste cu No. 2 ale aceluiași an 1935, respectiv cea din ianuarie și cea din noiembrie, fapt pentru care pe parcursul lucrării, pentru a se evita confuzia, vom specifica și Anul I sau Anul II de apariție în acest caz.

Titlul revistei rămâne neschimbat pe parcursul apariției sale, schimbându-se însă subtitlul. Dacă primele cinci numere apar cu subtitlul *Revistă lunară*, începând cu No. 6 / 1935 acesta se schimbă în *Revistă literară* pentru două numere, după care se transformă în *Revistă literară și culturală – pedagogică*, până la No. 5 / 1936 inclusiv. Cea din urmă schimbare va fi cea de *Revistă de cultură literară și pedagogică*, începând cu No. 6 / 1936, subtitlul fiind păstrat până la ultima sa apariție.

Tot din revistă aflăm că Redacția și administrația acesteia avea sediul în satul Fânață – Bihor, oficiul poștal Băița, dar numai până la revista cu No. 7 / 1935 inclusiv, după care cele care urmează până la No. 3 - 4 / 1935 inclusiv au două sedii redacționale: Redacția I. - Fânață, iar Redacția II și Administrația – Revizoratul Școlar - Beiuș. Revizorul școlar Const. Borc explică înființarea celei de-a doua redacție în articolul „Domnilor Colegi”, „... am căzut de acord cu fondatorii revistei „RÂNDURI”, ca cu (sic!) timpul să o transformăm într’o tribună a învățătorilor din revizoratul Beiuș, făcând din ea organul nostru de afirmare profesională și difuzorul tuturor chestiunilor de ordin școlar (...) și va căuta să îmbrățișeze la sânul ei pe toți colegii dornici de a contribui cu scrisul lor, pentru a-i îmbogăți paginile, scoțând din anonim talente, numeroase și în breasla noastră”.¹¹ În același scop prin rubrica *Redacționale și administrative* corespondenților revistei li se atrage atenția că redacția de la Beiuș va fi cea la care trebuiesc trimise „articolele cu caracter pedagogic”¹².

Începând cu No. 5 / 1936 apare inscripționată doar o singură redacție, aceasta fiind cea a Revizoratului Școlar din Beiuș, fapt anunțat și prin *Poșta Redacției*¹³, unde se completează și cu faptul că manuscrisele literare și revistele cu care se realizează schimburi pot fi trimise tot la Fânață, la directorul revistei, Rânkitză Bratu.

O dată cu apariția No. 6 / 1936, numele învățătorului Rânkitza Bratu nu mai apare ca Director, ci ca Fondator. Totodată, numele

¹¹ Constantin Borc, *Domnilor Colegi*, în *RÂNDURI*, 1935, No. 8-9, p. 1, (p. 63)

¹² *Redacționale și administrative*, în *RÂNDURI*, 1935, No. 8-9, p. 8, (p. 70)

¹³ *Poșta Redacției*, în *RÂNDURI*, 1936, No. 5, p. 18, (p. 132)

redactorului responsabil, Alexandru Nica, este așezat doar pe ultima pagină scrisă a revistei, cu caractere de-o șchioapă.

Referindu-ne la prețul revistei, găsim și aici schimbări pe traseul apariției sale. Dacă primul număr costa 3 lei, începând cu al doilea număr vom găsi 5 lei, iar de la No. 3-4 / 1935 apare doar valoarea abonamentului anual, de 100 lei (pentru abonații independenți – n. n.) și 200 lei pentru instituții. O excepție întâlnim după acest No. 3-4 / 1935, și anume la No. 6 / 1936, unde apare înscrisul cu abonamentul, dar și prețul de 10 lei (acesta din urmă fiind pe ultima pagină a revistei, respectiv pagina 20).

Revista este tipărită pe întreg traseul editorial de către Tipografia și librăria „Doina” din Beiuș.

Pornind de la cele patru pagini ale revistei la începuturile sale și ajungând la deloc neglijabilul număr de douăzeci, remarcăm dorința fondatorilor revistei de a prezenta lumii o publicație cu rubrici variate și atractive. Amintim printre acestea: *articole pe teme diverse, fragmente din romane, poezii, cronici literare, recenzii de cărți, semnalarea unor reviste, a unor cărți* care au apărut în județul nostru și nu numai, *cugetări, multe epigrame și nu mai puțin umor.*

Întâlnim și *culegeri de folclor* ale unor dascăli din această zonă a județului Bihor inserate în paginile revistei.

Un loc cu totul aparte își vor găsi dezbaterile pe *teme pedagogice* pe care școala le are în atenție.

Benefică este și rubrica *Poșta redacției* care, de-a lungul apariției revistei, va avea diverse denumiri: *Redacționale și administrative, Corespondențe, Administrative, Poșta redacției și administrației.*

Nu sunt omise nici anunțurile făcute la decesul unor învățători ai acestui revizorat sau a unor oameni de litere.

În unele dintre numere întâlnim și reclame ale diverselor firme din zonă.

De-a lungul timpului revista a avut o paletă largă de colaboratori. În prefața semnată de prof. Constantin Butișcă a acestei Ediții anastatice aflăm că sunt nume de învățători (T. Mărăscu, Vasile Sala), de profesori de la liceul din Beiuș (N. Bocu, director), de revizori școlari (Vasile Tiba, Ștefan Bălă, Constantin Borc și Miron Mechiu), de inspector școlar (Gh. Tulbure), de folcloriști (Ion Bradu), cel al lui Gabriel Țepelea (parlamentar al României după anul 1989). Am descoperit chiar și un nume de elev de școală primară (Partenie Bara).

Multe din numele celor care semnează în paginile revistei sunt pseudonime, după cum aflăm din aceeași prefață: *B. Danubiu* este învățătorul Bratu, originar de la Dunăre, de la Turnu Severin, *Nora* este scrierea întoarsă a numelui de familie al lui Ioan Aron, *Țilica din Vașcău* nu este altul decât Vasile Sala. Tot în această înșiruire a numelor, respectiv pseudonimelor semnatarilor articolelor prezente în revistă apare numele lui Rilu Popovici, iar în paranteza care-l succede, întrebarea: „oare tot Rânciță Bratu?”¹⁴. Credem că putem da noi un răspuns prin informația pe care am descoperit-o la o rubrică *Redacționale și administrative* unde apare următoarea solicitare: „Dl. Rilu Popovici e rugat să treacă pela redacție”¹⁵, ceea ce ne face să credem că acesta n-ar fi Rânciță Bratu, căci este puțin probabil că prezența la redacție (care încă era în satul Fânață!) a celui care se ocupa de revistă și locuia în același sat ar fi fost cerută prin intermediul unui anunț scris în paginile acesteia.

Ne atrage în mod deosebit atenția titlul revistei: „RÂNDURI”, a cărui semnificație o deslușim în versurile poeziei cu care debutează revista: „A scrie rânduri de proză și de vers, / Probleme arzătoare a vieții românești, / Pe alba de hârtie cu dor să adâncești, / (...) / E lucru fericit, / La care s'a gândit, / Purtați de 'nalte gânduri, / Fondatorii revistei – Rânduri – ”¹⁶.

Teme pedagogice dezbătute în articolele prezente în revistă

Truda celor aproape doi ani de apariție a revistei s-a materializat în multe articole care dezbat o serie de teme pedagogice, dintre care amintim:

- individualizarea învățământului;
- educația cooperatistă;
- măsurarea inteligenței la copii;
- importanța acordată școlii primare și învățătorului;
- școala activă;
- orarul în școala primară;
- metoda centrelor de interes;
- cunoașterea prin intermediul intuiției;
- infraționalitatea minorilor.

¹⁴ Constantin Butișcă, *op. cit.*, p. 2

¹⁵ *Redacționale și administrative*, în *RÂNDURI*, 1935, No. 7, p. 8 (62)

¹⁶ Unul pentru cetitori, *Pentru „Rânduri”*, în *RÂNDURI*, 1934, No. 1, p. 1, (p. 11)

În continuare vom prezenta articolele care dezbat temele enumerate mai sus.

Tema „individualizării învățământului” o regăsim în multe dintre articolele prezente de-a lungul timpului în revistă. Exemplificăm prin cele două articole scrise de către Dumitru Prada, care poartă tocmai acest titlu, „Individualizarea învățământului”, precum și cu alte articole care alături de această temă dezbat și alte idei.

Autorul afirmă că educația trebuie să evite „a nivela individualitățile”, ca să nu „dea produse de fabrică, rezultat al unei aplicări identice a aceluiași norme asupra tuturor indivizilor, ci opere de artă, cari rezultă dintr’o aplicare variată – conformă diferitelor firi individuale – a normelor generale”¹⁷. Atenționează asupra faptului că educație individualizată nu înseamnă educație individuală, adică „școală pentru fiecare individ aparte”, ci „o educație pe clase cu respectarea individualității fiecărui elev, în așa fel (...) ca fiecare individualitate să-și găsească în educația și învățământul pe care-l primește, putința de dezvoltare a însușirilor sale caracteristice”¹⁸. În ceea ce privește clasa de elevi consideră necesară o reorganizare a acesteia, deoarece un învățător nu-și poate face pe deplin datoria dacă „are 60 de elevi, grupați în 7 clase”¹⁹, astfel încât propune să se organizeze „clase speciale, pentru unități de aceeași structură: a) normală, b) supranormală, c) subnormali, și d) înapoiți”²⁰, iar ca număr de 15 – 20 elevi.

În vederea aplicării unor reale măsuri de individualizare a activității școlare, învățătorul Dumitru Prada consideră imperios necesar ca alături de *cunoașterea individualității copilului și a organizării școlare pe clase* să se aibă în atenție și *programa, profesorul și metoda aplicată*.

Referindu-se la *cunoașterea individualității copilului*, scoate în evidență că aceasta implică două lucruri, respectiv ereditatea și mediul din care face parte, insistând asupra necesității unei *programe diferențiate*, respectiv pentru copiii de la sat și cei de la oraș, întrucât au afinități sufletești diferite și pornesc de la alte cunoștințe legate de

¹⁷ Dumitru Prada, *Individualizarea învățământului*, în *RÂNDURI*, 1935, No. 3 - 4, p. 12 (p. 106)

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, 1936, No. 5, p. 8 (p. 122)

²⁰ *Ibidem*.

mediul în care trăiesc. Tot legat de programă socotește că aceasta trebuie simplificată, cu mai puțină materie, astfel încât activitatea prioritară de acumulare de cunoștințe și de reproducere să fie înlocuită cu una formativă, să se încurajeze activitatea spontană a copilului, prin care se va manifesta individualitatea.

În vederea realizării unei reale individualizări a învățământului, Dumitru Prada consideră foarte importantă pregătirea cadrului didactic.

Autorul amintește că există multe procedee care pot fi folosite în cunoașterea individualității copilului, oprindu-se doar asupra fișei individuale pe care o consideră baza cunoașterii copilului.

Referitor la fișa individuală de observație precizăm că începând cu anul 1930 și până în anul 1937 se poate afirma că învățământul primar parcurge „epoca fișei individuale (...) numită astfel pentru că în această epocă învățătorimea trăia și lucra oarecum sub obsesia fișei și a pedagogiei individualiste, iar conducerea superioară a școlii primare dădea o atenție deosebită obligației alcătuirii fișei.”²¹

Un moment de referință al acestei perioade îl constituie anul 1934, când Ministerul Instrucțiunii a hotărât „obligativitatea introducerii fișelor individuale”²².

Profesorul Lucian Bologa, într-un articol din Revista Asociației Generale a Învățătorilor din România, „Școala și Viața”, prezenta două cerințe de bază ale fișei individuale: „1) aplicabilitatea ei în cercuri cât mai largi, 2) posibilitatea de a cunoaște cu ajutorul ei individualitatea copilului cât mai amănunțit”²³.

L. Onchiș, în articolul cu titlul „Corespondența interșcolară ca mijloc de educație și cunoaștere a individualității”²⁴, vine și completează și cu alte metode la care poate apela învățătorul pentru „diagnosticarea firii copiilor și a aptitudinilor lor înăscute”. Alături de fișa de observație asupra căreia s-a oprit Dumitru Prada, amintește „fizionomica, grafologia, (...) testele”. Atrage însă atenția asupra

²¹ S. S. Bârsănescu profesor universitar, *Istoria pedagogiei românești*, București, Societatea Română de Filosofie, 1941, p. 192

²² Ion Gh. Stanciu, *Școala și pedagogia în secolul XX*, E.D.P., București, 1983, p. 147

²³ Lucian Bologa, *Școala și Viața*, în *Revista Asociației Generale a Învățătorilor din România*, 1933, No. 10, p. 417

²⁴ L. Onchiș, *Corespondența interșcolară ca mijloc de educație și cunoaștere a individualității*, în *RÂNDURI*, 1936, No. 6, p. 7 (p. 141)

faptului că „nouă ne trebuiesc teste și fișe făcute de pedagogi români, pentru copiii români”. Remarcăm preocupările învățătorilor pentru valorificarea educativă a specificului național și pentru angajarea școlii într-o activitate educativă care să corespundă intereselor poporului român.

Propune, tot ca un mijloc eficient de cunoaștere a copiilor, corespondența interșcolară, definită de el ca „schimbul de scrisori dintre copiii a două sau mai multe școli. De obicei, corespundează o școală dela șes cu una dela munte sau deal, una dela munte cu una dela mare, una dela sat cu alta dela oraș sau în alte combinații”.

Reala preocupare a dascălilor pentru o pregătire cu valențe multiple a copiilor, se desprinde și din faptul că învățătorul Onchiș sesizează latura interdisciplinară a acestei acțiuni de corespondență între copii, prin care ei își vor exercita scrisul, cititul, cunoștințele geografice, precum și deprinderile sociale și morale.

Florian Stănică subliniază la rândul-i că „dacă până acum s’a lucrat uniform cu toți școlarii, acum când s’a făcut constatarea că între indivizi este o diferențiere, o variație considerabilă, inerentă că pentru fiecare sunt necesare anume metode de educație și într’un anume fel utilizate”²⁵.

În articolul cu titlul *Educația cooperatistă* semnat „Nora”, este făcută o pledoarie pentru acest tip de activitate. Autorul consideră că este nimerit ca școala primară, să nu mai urmărească doar „o acțiune de ordin pur cultural: instrucția tinerelor vlăstare”, ci, „trebuie să se integreze în opera de culturalizare a maselor, în acțiunea de ridicare economică și socială, să răspândească ideia civilizației în toate colțurile unde aceasta a întârziat să apară”.

Ca un prim pas în această direcție propune constituirea *cooperativei școlare* al cărui principiu important este ajutorul reciproc și ale cărei realizări se vor constitui într-un exemplu pozitiv pentru țaranul român care nu prezintă încredere în *cooperatie*, căci el, „a cunoscut munca individuală și desorganizată, sub o formă egoistă de acaparare în dauna semenului și o muncă colectivă, dirijată de un sbir zelos, în folosul unui profitor puțin cunoscut.”²⁶.

²⁵ Florian Stănică, *Însușirile cerute educatorului de școală nouă*, în *RÂNDURI*, 1936, No. 7, p. 15 (170)

²⁶ Nora, *Educația cooperatistă*, în *RÂNDURI*, 1935, No. 10, p. 3, (p. 73)

Autorul încheie cu speranța revenirii vremurilor de glorie ale cooperăției școlare, făcând trimiteri la Spiru Haret (ministru al Instrucțiunii între anii 1887-1889, 1901-1904 și 1907-1910 - n. n.), care de-a lungul activității sale a valorificat „cooperăția din care răsare sentimentul solidarității, puterea de autoajutorare, autoresponsabilitate și autoconducere a țăranilor”²⁷.

Dezbaterea pe tema educației cooperatiste este continuată într-un alt articol, de data aceasta semnat de I. Gr. Arsenie și care poartă ca titlu *Cooperăția în învățământul primar*.

Încă de la început autorul precizează că nu va „mai stărui asupra importanței capitale pe care cooperăția o are ca auxiliar al învățământului și ca mijloc pentru o reeducare cooperatistă a maselor”, ci va arăta „aplicațiunea practică pe care o are în învățământ”²⁸.

Această „aplicațiune practică” constă în înființarea pe lângă școală a unei „cooperative școlare, cu articole de librărie și cu tot felul de mărfuri de cari au trebuință elevii”²⁹. Încă de la început li se vor explica elevilor foloasele aduse de această cooperativă, dar și condițiile pe care trebuie să le îndeplinească ei pentru a face parte din ea.

Modul în care este înființată această cooperativă școlară, aportul major al copiilor atât la înființarea, cât și-n desfășurarea activității cuprinse în statutele sale, responsabilitățile pe care le au, bilanțul contabil pe care trebuie să-l facă la sfârșit de an, găsirea de acțiuni prin care să-și mărească veniturile, nu constituie altceva decât o reală educație antreprenorială³⁰, prin care, așa cum precizează și autorul, „când vor fi mari se vor asocia și vor înființa tot felul de cooperative”, sau „copilul se deprinde cu munca ordonată, putând mai târziu să-și alcătuiască o gospodărie mai frumoasă și mai bine aranjată”³¹.

²⁷ Ioan Barbulescu, *Omul școlaii*, în *Școala de Vest*, 1932, No. 1, p. 3-4

²⁸ I. Gr. Arsenie, *Cooperăția în învățământul primar*, în *RÂNDURI*, 1935, No. 2, (Anul II.), p. 3, (p. 89)

²⁹ *Ibidem*, p. 4, (p. 90)

³⁰ *Ibidem* „... dacă se vor găsi cel puțin 30 de elevi care să subscrie câte o acțiune de 50 lei pe care se obligă s’o achite în 2 ani și să verse imediat 10% din capitalul subscris, se va proceda la constituirea cooperativei. După aceasta elevii membri își vor alege din sânul lor un consiliu de administrație format din 9 membri, 3 cenzori titulari și 3 supleanți, un președinte și un vice-președinte, un casier și un vânzător. După ce se vor completa statutele, se vor trimite pentru aprobare Oficiului Național al Cooperăției.”

³¹ *Ibidem*

Trecând apoi în revistă exemplele pe care le prezintă I. Gr. Arsenie în sprijinul valorificării în activitatea școlară a educației cooperatiste, descoperim că acestea se înscriu pe linia activităților interdisciplinare. Limba și literatura română este prezentă prin întocmirea acelor „scrisori de comandă, răspunsuri la scrisori, oferte, facturi”, matematica prin calculele pe care vor trebui elevii să le facă pentru a realiza „contabilitatea cooperativei”. Demn de remarcat aici este faptul că autorul sugerează ca acei elevi care au dificultăți în ceea ce privește calculele să fie puși în postura de vânzători sau de casieri, astfel că vor fi obligați să învețe. În ceea ce privește geografia, aceasta este prezentă prin vehicularea numelor de localități în care se găsesc societăți similare, cu care pot ține o corespondență. Educația estetică este prezentă și ea „prin desenarea și scrierea reclamelor, prin felul de aranjament al mărfurilor în rafturi prin împachetarea lor”.

Deloc de neglijat este educația morală care se realizează în cadrul acestei cooperative, prin cumpărarea de „cărți și caete, ba chiar și îmbrăcăminte pentru elevii săraci și *silitori la învățătură*”³² (subl. n.), prin dezvoltarea spiritului de solidaritate, de respectare a avutului public, de dezvoltare a democrației în alegerea de către copii a membrilor în consiliile de administrație, ținând cont de faptul că nu toți elevii cuprinși provin din aceleași straturi sociale.

Conștient de piedicile pe care le-ar putea întâmpina în înființarea unor astfel de cooperative școlare, piedici puse „mai ales din spiritul refractar al părinților”, încheie totuși încrezător articolul căci „copiii de sigur că ne vor ajuta”³³.

Aflăm din cuprinsul revistei că acest articol, *Cooperația în învățământul primar*, este o „conferință intimă”³⁴ dezbătută în cadrul unui cerc cultural.

Prezentând activitatea danezului Nicolae Frederic Grundving – „cel care a înființat școala superioară populară, care avea drept scop să ridice pe cetățeni la ceace se numește personalitate

³² Ibidem

³³ Ibidem

³⁴ *Redacționale și administrative*, în *RÂNDURI*, 1935, No. 2, (Anul II.), p. 8, (p. 94): „**D-lor conferențieri ai cercurilor culturale:** Revista a promis publicarea conferințelor intime mai bine reușite. Începem chiar din acest număr cu „Cooperația școlară” și continuăm numărul viitor cu „Individualizarea învățământului”. De acea trebuiesc studiate temeinic, turnate în fraza concise, scrise pe o singură pagină și citibil.”

integrală”, „de educație a cetățeanului prin școala superioară țărănească”, Dumitru B. Călugăru prezintă înfiriparea ideii școlii țărănești sub conducerea Asociației „Astra”³⁵, care are ca drept scop obținerea unor „rezultate frumoase” în ridicarea culturală și profesională a țăranului, propunând ca pe lângă școlile primare să se creeze „apartamente pentru școalele țărănești iar cursurile adulților de seara vor deveni școli vii de ziua, cu experiență practică”³⁶.

Observăm și de această dată implicarea învățătorilor, a școlii, precum și a altor asociații culturale în viața satului, atât prin pregătirea elevilor prin educația cooperatistă, prin și pentru muncă, reprezentând un model pentru săteni, cât și prin educarea directă a adulților din satele județului, prin intermediul școlii primare.

Ștefan Bălă aduce în atenție inteligența copiilor prin articolul cu titlul *Măsurarea inteligenței la copii*. Consideră că în vederea măsurării inteligenței copiilor, „metodul cel mai practic și utilizabil, din câte a produs pedagogia experimentală este al lui Binet”, iar, „stabilirea scării metrice a inteligenței, a fost un eveniment în lumea pedagogiei și psihologiei moderne”³⁷.

În scopul stabilirii gradului de inteligență a copiilor dintr-o clasă, autorul enumeră, „condițiunile necesare pentru o bună experiență:

a) Experiențele să fie preparate dinainte și să ai tot materialul necesar.

b) Să lucrezi într’o cameră izolată.

c) Să pr(i)mești pe copil cu prietenie și cu afabilitate.”³⁸

De o reală importanță sunt și pașii prezentați în scopul testării elevilor, astfel că propune ca întrebările să fie prezentate gradual, să încurajezi copilul, iar în ceea ce privește consemnarea răspunsurilor

³⁵ Viorel Faur, Florin Ardelean, *ISTORICUL DESPĂRȚĂMÂNTULUI „ASTREI” DIN BEIUȘ (1898 – 1918)*, Editura Universității din Oradea, 2006, p. 17:

«La 24 februarie 1898 s-a desfășurat adunarea de constituire a despărțământului beiușan. Președintele acesteia, Paul Pap, „într-un cuvânt de deschidere scurt, concis și bine aplicat”, informează despre împrejurarea că în august 1898 *Astra* își va ține adunarea generală anuală în Beiuș și că el a fost „autorizat a organiza imediat” un despărțământ cu sediul în Beiuș, la care întreprindere este dator fiecare, „după înțelepciunea sa”, să „zeleze”.»

³⁶ Dumitru B. Călugăru, *Școala țărănească și Nicolae Frederic Grundvoing*, în *RÂNDURI*, 1936, No. 7, p. 17 (171)

³⁷ Ștefan Bălă, *Măsurarea inteligenței la copii*, în *RÂNDURI*, 1935, No. 10, p. 6, (p. 76)

³⁸ *Ibidem*, p. 7, (p. 77)

copiilor acestea să se facă,,într'un caet special, după modelul scării textuale: cele afirmative prin semnul +, cele negative prin semnul –
"39.

Scopul acestor examinări este de a,,deosebi pe întârziați, din punct de vedere al funcțiilor sufletești, de cei neîntârziați, fapt ce ajută la înființarea claselor de: anormali și normali"40.

Prin articolul *Domnilor Colegi*, semnat de revizorul școlar Const. Borc și amintit deja pe parcursul lucrării noastre, autorul marchează satisfacția faptului că,,pentru școala primară a început o nouă eră. Peste tot se observă o intensă înviorare, datorită spiritului de înțelegere al actualului Ministru (Dr. C. Angelescu la Departamentul Instrucțiunii, al Cultelor și Artelor41 – n. n.) și a muncii însuflețite depuse de noi". Tot aici apare și îndemnul ca,,paralel cu munca ce o depunem pentru ridicarea școalei, e necesar să ne străduim a ne asigura o ascendență culturală demnă de persoana învățătorului, manifestându-ne în toate direcțiile ca oameni bine pregătiți pentru rolul de îndrumători sociali"42.

Pe pagina imediat următoare articolului pe care-l pomeneam mai sus, cel scris de revizorul școlar Constantin Borc – în care se pomenea și despre,,importanța deosebită ce se acordă școalei primare și învățătorului, în opera de dezvoltare a neamului nostru"43, găsim un alt articol, *Satul românesc – Așa cum se prezintă astăzi*, scris de către Florian Stănică, a cărui imagine despre învățători și școala primară din sate este diametral opusă:,,Și preoții, ca și învățătorii, sunt lipsiți de considerațiune, sprijin, ajutor, din partea forurilor competente."44.

În ceea ce privește activitatea școlară, același Florian Stănică o acuză de faptul că,,n'are nicio filiațiune cu satul și interesele vitale, inexorabile ale acestuia, este străină cu totul de problemele speciale și inerente ale mediului ambiant (...) este mai mult o școală a orașului, pregătind pe copil pentru o altă viață,

39 *Ibidem.*

40 *Ibidem.*

41 Conf. dr. Ioan Scurtu (coord.), *Istoria României între anii 1918 – 1944. Culegere de documente*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1982, p. 502 - 503

42 Const. Borc, *Domnilor Colegi*, în *RÂNDURI*, 1935, No. 8-9, p. 1, (p. 63)

43 *Ibidem.*

44 Florian Stănică, *Satul românesc – Așa cum se prezintă astăzi*, în *RÂNDURI*, 1935, No. 8-9, p. 3, (p. 65)

decât cea natală, (...) sădește în suflete desrădăcinarea de mediu, prepară din fiecare un candidat la funcționarism sau la exod spre oraș.”⁴⁵. Asistăm totodată și la nemulțumirea acestuia vizavi de politicianizarea școlii de către conducătorii lor.⁴⁶

Articolul *Școala cărții și școala copilului* scris tot de Florian Stănică face o pledoarie pentru eliminarea din școală a unei învățări bazate doar pe memorie. Autorul nu este de acord nici cu atmosfera care există în clasă, deoarece este, „rece, inchizitorială, cu copiii fixați în bănci, cari răspund și învață la comandă, toți după aceleași principii și metode stereotipe și osificate”⁴⁷. Este nemulțumit și de faptul că «se urmărește cu strictetă satisfacerea orarului și a programei, se respectă până la paradox calapodul, „treptelor formale”, siluindu-se aptitudini și însușiri psihofizice, distrugându-se spontaneitatea și spiritul creator al copiilor»⁴⁸. Consideră că programa amintită mai sus nu corespunde pentru că, „este elaborată din birouri, necroită pe măsura sufletului copilului”, iar metodele și principiile valorificate la clasă ar fi, „formulate pe presupuneri subiective și empirice”⁴⁹.

În comparație cu ceea ce Florian Stănică critică în școală, propune să fie înlocuit de, „un mediu plăcut, căutat cu dragoste, care să-i satisfacă interesele vitale, naturale, să-i desvolte, să-i desăvârșească în mod natural potențialitățile native. Printre mijloacele de efectuare a educației să se intercaleze jocul, povestea și cântul, căci copilul este afectivitate, spontaneitate, fantezie și cânt. În centrul învățământului să fie fixat copilul, așa cum este el, nu așa cum ni-l închipuim noi.”⁵⁰

⁴⁵ *Ibidem*, p. 2, (p. 64)

⁴⁶ *Ibidem*., „Preoții și învățătorii, în parte înregimentați în sciziparitățile politice, iar restul inexistenți pentru statul politic, sunt completamente inefectivi, ineficace și adesea inoportuni. Unii, - indubitabili agenți electorali, ce pentru un blid de linte s’au făcut coade de topor, - au consimțit tacit și poate și inconștient – serafica inconștiență a multora ...?! – la creierea situației de mizerie, de desconsiderare a tagmei în care prin forța lucrurilor se integrează. Ceilalți neglijați și neîncurajați de nimeni, lipsiți de o selecție obiectivă, printr’un criteriu echitabil și logic, au devenit un leșt incomod, o parte, iar alta un loz de speculat pentru agenții electorali.”

⁴⁷ Florian Stănică, *Școala cărții și școala copilului*, în *RÂNDURI*, 1935, No. 2 (Anul II), p. 5, (p. 91)

⁴⁸ *Ibidem*, p. 5-6 (p. 91-92)

⁴⁹ *Ibidem*, p. 6 (p. 92)

⁵⁰ *Ibidem*.

I. Bradu supune și el atenției necesitatea realizării unui învățământ care „să țină seama de înclinațiile firești ale școlarului” astfel încât „să formeze oameni activi, cu simț practic, capabili să se organizeze”⁵¹, obiectiv care nu se poate realiza decât apelându-se la *școala activă* (n. n.), care „definește munca, o excelentă educație a spiritului, întâi prin felul cum se armonizează perfect cu firea copiilor închinată aproape întotdeauna spre acțiuni și în al doilea rând prin existența prinosului de energie pe care copilul îl cheltuie în jocurile sale cu tendințe constructive”⁵².

Problema orarului școlar este reluată în numărul următor al revistei, No. 3-4 / 1935, în articolul *Orarul în școala primară* semnat de către Const. Borc.

Pornind de la definirea orarului - „planul sistematic după care va munci în clasa sa” – autorul atrage atenția că în întocmirea unui orar bun învățătorii trebuie să țină seama de „cele prevăzute la art. 112 din regulamentul legii inv. primar”, iar „începând cu acest an școlar, în orar trebuiesc puse ore speciale și pentru educația de toate felurile, care până acum s’a făcut concomitent cu instrucția”.

Amintește că în scrisoarea adresată tuturor învățătorilor de către ministrul Dr. Angelescu, acesta cere ca în orar să fie prezente în „două sau trei jumătăți de zi, după masă (...) comunități de muncă cu copiii (în atelierile de lucru manual, de gospodărie casnică, în grădina școlară, șezători școlare, ședințe de igienă, ansamblu coral cu elevii din toată școala, reuniuni de sport), străjerie, cercetășie, excursiuni ș.a.”. Se spune totodată că timpul consumat cu aceste activități nu va scădea „timpul destinat pentru instrucție”, căci se va prelungi activitatea de dimineață „cu echivalentul ce se consumă în acest scop”.

Const. Borc recunoaște că astfel întocmit un orar școlar conduce la depășirea celor 30 de ore săptămânal la care este obligat de lege un învățător să muncească, ceea ce-ar putea conduce la unele obiecții, dar tot el continuă că pentru preîntâmpinarea „unor asemenea opinii, trebuie s’o spunem că învățătorul nu este un funcționar cu ore de serviciu limitate, cari nu se depășesc fără remunerație în plus. El este un făuritor de suflete și acestea nu sufăr întârziere; iar munca lui

⁵¹ I. Bradu, *Reflexii asupra activismului pedagogic*, în *RÂNDURI*, 1936, no. 6, p. 4 (138)

⁵² Idem, *Un imperativ pedagogic*, în *RÂNDURI*, 1936, No. 7, p. 9 (163)

niciodată nu poate căpăta răsplata cuvenită în numerar. Învățătorul este un apostol și opera la care e chemat nu se poate numi apostolat dacă toate obstacolele nu sunt învinse cu plăcerea ce crează mulțumirea de sine și întărește credința în forțele sale.”

Epuizând motivele pentru care „nici cei cari câștigă milioane nu pot fi mai mulțumiți ca un învățător care recoltează în clasa sa succese”, autorul prezintă în continuare factorii de care trebuie să țină seamă dascălul în întocmirea orarului, împărțindu-i în factori interni învățământului, precum și o serie de factori externi acestuia. Exemplificăm în continuare acești factori:

- factorii interni:

„a) obiectele de învățământ cari obolesc mai repede, pentru că acestea să fie puse în orele în cari școlarii pot atinge maximum de concentrare intelectuală,

b) obiectele pentru cari elevii prezintă mai mare interes, factor ce întreține puterea de activitate;

c) distribuirea rațională a recreațiilor, menite a da posibilități organismului să-și refacă energia pierdută prin activitate;

d) metoda care favorizează activitatea;

e) corelațiunea între materii;

f) câte ore trebuiesc consacrate culturii generale și câte educației sociale și lucrărilor practice (art. 112 reg.).”;

- factorii externi: „aerul, hrana, somnul, cari prin buna satisfacere a lor, ar evita surmenajul, favorizând de asemenea activitatea”⁵³.

În continuarea articolului, Const. Borc încearcă să prezinte, oarecum practic, cum trebuie întocmit un orar. Arată astfel că **în prima oră** din orar trebuie să fie pus un obiect mai ușor, deoarece elevii să se poată adapta muncii, **în ora a doua** să se pună un obiect mai greu, cum ar fi matematica sau gramatica, deoarece elevii se pot concentra mai bine, urmând ca **în ultima oră** să se pună un obiect îndrăgit de copii, pentru a le putea menține interesul. Atrage atenția asupra faptului că nu trebuie să se regăsească în orar obiecte de studiu care să se întindă pe durata a două ore consecutive, deoarece aceasta ar conduce la pierderea interesului elevilor; este necesar să se țină seama și de „legătura dintre materii, aplicând metoda centrelor

⁵³ Const. Borc, *Orarul în școala primară*, în *RÂNDURI*, 1935, No. 3 - 4, p. 4 (p. 98)

de interes și principiul concentrației (istoria cu geografia, citirea cu memorizarea, compunerea cu gramatica etc.)”⁵⁴. Totodată dexteritățile se vor planifica doar pe jumătăți de oră, în scopul realizării unei activități variate.

La fel de important cu cele prezentate anterior califică și durata pauzelor pe parcursul unei zile, astfel că prima va fi de 5 – 8 minute, iar cea de-a doua să fie mai mare, de 10 – 12 minute, deoarece urmează după un obiect mai greu. Important la aceste pauze este că ele trebuie să fie sub supravegherea și organizarea cadrului didactic.

Ideea supravegherii pauzelor copiilor o întâlnim și la I. Bradu, care spune că „Recreațiile copiilor trebuiesc supravegheate și toate manifestările copiilor trebuiesc îndreptate către tot ce e bun și frumos.”⁵⁵.

Deoarece un învățător este „conducător a patru până la șapte clase, cu câte 70 – 80 elevi”⁵⁶, în alcătuirea orarului trebuie să țină seamă și de acest lucru, mai ales „că la clasele I –IV, cel mai mult timp este utilizat pentru cultura generală, pe când la clasele V-VII, 2/3 din timp se va consacra educației sociale și activității practice, în favorul căreia s’a înființat cele câteva centre practice”⁵⁷.

Orarul, respectând prevederile legale va cuprinde „înainte de masă (...) 3 1/2 ore, spre a compensa timpul ce-l folosește pentru organizarea comunităților de muncă: într’o după masă cu clasele I-IV și în 2 sau 3 cu clasele V-VII”⁵⁸, iar „în prima 1/2 de oră ce s’a adăugat orarului zilnic, trebuie să se cerceteze frecvența, să se cerceteze școlarii din punct de vedere igienic, hrană, somn, ce fapte au săvârșit, evidențiind consecințele bune sau rele, să se facă cercetări pentru completarea fișei pedagogice ș.a. elevul adaptându-se odată cu aceasta mediului școlar în care a revenit, introducându-se pe nesimțite în activitatea școlară”⁵⁹.

Autorul motivează pe parcursul articolului că un orar întocmit după toate cerințele exprimate mai sus „ar da posibilitate școlii primare românești să se strecoare mai cu ușurință printre

⁵⁴ *Ibidem*, p. 5 (p. 99)

⁵⁵ I. Bradu, *Jocul și importanța lui educativă*, în *RÂNDURI*, 1936, No. 5, p. 5 (p. 119)

⁵⁶ Const. Borc, *Orarul în școala primară*, *RÂNDURI*, 1935, No. 3 - 4, p. 4 (p. 98)

⁵⁷ *Ibidem*, p. 5 (p. 99)

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*.

greutățile ce-i stau în cale și să facă un pas mai înainte spre idealul care se vede încă departe”⁶⁰.

Dacă în articolul *Orarul în școala primară* era doar amintită „metoda centrelor de interes”, în același număr întâlnim un articol care dezbate mai pe îndelete această metodă, articolul purtând semnătura lui G. Boboc, iar ca titlu *Metoda centrelor de interes*.

După ce trece în revistă stadiile interesului la copii, precum și perioadele în care se manifestă, G. Boboc face o trimitere la țările în care învățământul se predă conform centrelor de interes.: Turcia, Republica socialistă a sovietelor rusești, Argentina, Statele Unite ale Americii de Nord, Austria, Elveția și Italia. Aducând în discuție situația din România, își exprimă nemulțumirea că, deși s-a scris și s-a discutat despre această metodă, totul rămâne la nivel teoretic, deoarece în practică chiar și încercările care se fac sunt abandonate „de frica programei și a altor considerente”⁶¹. Această „frică de programă” o întâlnim la mai mulți autori.

În încercarea de prezentare a acestei metode, autorul apelează la următorul exemplu: «Avem de predat lecția de citire „Toamna”. Toate celelalte obiecte de învățământ, trebuie să aibă legătură cu toamna. La „memorizare” o poezie despre toamnă, la „șt. naturale”: fenomenele naturale de toamnă, la „gramatică” exemplele luate spre analiză, să fie despre toamnă. La desemn, la compunere, la caligrafie și l. manual, cât material nu avem despre toamnă!»⁶².

Definește apoi „metoda centrelor de interes” prin: „este metoda care cere educatorilor, ca toate cunoștințele ce le capătă copiii în școală să fie legate unele de altele așa încât să-i dea un tot, să-i dea o melodie. După cum notele așezate pe un portativ, la întâmplare, nu ne dă nici o armonie, așa și cunoștințele elevului, cari n’au între ele nici o înrudire, nu-i sunt de nici un folos.”⁶³.

Autorul consideră că aplicarea acestei metode se poate face doar dacă se respectă o serie de condiții: o bună pregătire a învățătorului, dublată de o mare responsabilitate, deoarece ar trebui să aibă o mai mare libertate de acțiune, inclusiv în modificarea programei analitice, dar totodată și o cunoaștere temeinică a locului

⁶⁰ *Ibidem*, p. 4 (p. 98)

⁶¹ G. Boboc, *Metoda centrelor de interes*, în *RÂNDURI*, 1935, No. 3 - 4, p. 11 (p. 105)

⁶² *Ibidem*, p. 10 (p. 104)

⁶³ *Ibidem*.

natal al copiilor, scop în care se impune înființarea unui muzeu al satului, în care să se oglindească prezentul și trecutul acestuia.

Articolul cu titlul *Factorul primordial al cunoașterii, „Intuiția”* semnat de Onchiș Lazăr, îl regăsim în trei dintre aparițiile revistei⁶⁴.

Remarcăm la acest articol o foarte bună structurare a cunoștințelor, noțiunilor abordate, precum și valorificarea unor surse bibliografice consacrate în domeniul pedagogic.

În structura articolului întâlnim următoarele puncte:

1. Definiția intuiției
2. Procesul psihic al formării intuițiilor. Clasificarea lor
3. Importanța intuiției în învățământ
4. Rolul acordat intuiției în decursul timpurilor (Scurt istoric)
5. Intuiția ca metodă și principiu de învățământ
6. Scopul învățământului intuitiv
7. Predarea lecțiilor de intuiție
8. Rezumatul procedurii

În definirea noțiunii de „intuiție” pornește de la prezentarea originii acesteia, după care aduce în atenție definițiile date de F. Buisson și Rădulescu – Motru, iar apoi stabilește că, „în înțelesul școlar, astăzi înțelegem prin intuiție, cunoașterea unui obiect prin cât mai multe simțuri”⁶⁵.

În încercarea de a arăta importanța intuiției în învățământ, autorul prezintă punctul de vedere al „părinților consacrați ai Pedagogiei, în convingerea că orice altă încercare, n’ar fi decât o parafrază mai puțin eficace și mult inferioară a acestora”: Comenius, Pestalozzi, Herbart⁶⁶.

În ceea ce privește intuiția ca metodă și principiu de învățământ, Onchiș Lazăr ne spune că, „avem intuiția ca obiect de învățământ în primele 2 clase pentru copiii începători; dar și ca metodă și principiu de învățământ pentru toate obiectele”⁶⁷.

Referindu-se la scopul învățământului intuitiv, după ce le înșiră pe cele trei: *instructiv* (teoretic), *educativ* (formal), *practic*, citează

⁶⁴ Onchiș Lazăr, *Factorul primordial al cunoașterii, „Intuiția”*, în *RÂNDURI*, 1935, No. 2 (Anul II), p. 7-8 (p. 92-93), 1935, No. 3-4, p. 16-17 (p. 110-111) și 1936, No. 5, p. 10-11 (p. 124-125)

⁶⁵ *Ibidem*, No. 2 (Anul II), p. 8 (p. 93)

⁶⁶ *Ibidem*, No. 3-4, p. 16 (p. 110)

⁶⁷ *Ibidem*, p. 17 (p. 111)

din programa analitică: „învățământul intuitiv are de scop nu numai a deprinde pe elevi să observe totul cu atenție și precizie, agerindu-le astfel simțurile și îmbogățindu-le mintea cu cunoștințe și experiențe, cari să le servească ca temelie a întregii lor culturi; dar ai obișnui să exprime cele ce văd, simt și gândesc, prin vorbire clară și corectă”⁶⁸.

În ceea ce privește predarea lecțiilor de intuiție, autorul ne atrage atenția că „nu se va face după un calapod fix, ci după împrejurările și necesitățile locale și momentane”⁶⁹. De remarcat este faptul că se insistă asupra efectuării lecțiilor de intuiție în „mediul înconjurător imediat: grădină, câmp, pădure, pășune, livadă, vie, lac, eleșteu, izvor, râu, în sat, oraș, atelier, fabrică, etc.”, deoarece „intuițiile câștigate în mediul lor natural sunt incomparabil superioare celor dobândite în clasă”⁷⁰.

În rezumarea procedului, L. Onchiș ne prezintă 4 modele, după cum urmează:

A: După P. Pipoș;

B: După planul german;

C: După Dl. D. Teodosiu;

D: Procedeu integral⁷¹.

⁶⁸ *Ibidem*, 1936, No. 5, p. 10 (p. 124)

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ *Ibidem*, p. 11 (p. 125):

A. După P. Pipoș, avem următorul plan:

1. *Pentru un obiect artificial*: a) Numele, b) locul, c) numărul, d) forma, e) culoarea, f) părțile, g) materia, h) maestrul care l'a pregătit, i) scopul, j) regule morale, l) rezumat, m) comparație cu alte obiecte.

2. *Pentru un animal*. a) Numele, b) descrierea corpului după părțile principale cum sunt: capul, trunchiul și extremitățile, c) părțile, culoarea, comparațiuni, etc.

3. *Pentru o plantă*: a) Numele, b) mărimea, c) părțile: rădăcina, trunchiul, ramurile, foile, floarea cu potirul și corola, d) fructele, e) locul unde crește, f) timpul când înflorește, g) folosul, h) comparații cu alte plante, i) rezumat.

4. *Pentru un mineral*: a) Numele, b) însușirile de: mărime, greutate, duritate, culoare, formă ș. c. l. c) Locul și modul aflării, d) folosul, c) comparațiunea.

B. După planul german:

1. Genul obiectului (Definiția) 2. Părțile principale și apoi cele secundare. 3. Însușirile: culoare, formă, etc. 4. Materialul din care e făcut. 5. Meșteșugarul. 6. Folosul.

C. După Dl. D. Teodosiu.

Metoda: Analitico-sintetică, forma întrebătoare.

În legătură cu ultimul procedeu ne spune că l-a aplicat timp de un an, cu rezultate chiar mai bune decât se așteptase.

Încheie articolul cu concluzia că, „intuiția este factorul primordial și instrumentul cel mai de preț și indispensabil al cunoașterii”⁷².

În articolul *Infractorii minori*⁷³, scris de către I. Aron, autorul definește *infractorii minori*, abordează *cauzele infrafracțiunii* la această vârstă, selectează din *măsurile pentru înlăturarea infrafracțiunii*, aduce în discuție *școalele de corecție* (sic!), considerând *educația infractorilor o problemă de stat*.

Pregătirea: consistă într'o povestire sau ghicitoare prin care se ajunge la subiect. Uneori ea poate lipsi.

Predarea: consistă în intuire în ordinea: Infățișarea obiectului întreg, analiza lui, stăruind asupra părților esențiale necunoscute, ori cunoscute rău de către copil. Alte cunoștințe cari nu pot rezulta din intuire ca: viața, foloasele, etc.

Resumatul consistă în sinteza observațiilor esențiale și 'n constatarea progresului făcut de copii cu această lecție.

Aplicarea consistă în: desen, modelaj, povestiri, ghicitori ori compoziții în legătură cu subiectul, când aplicarea practică nu e cu putință imediat.

D. Procedeu integral

I. Aranjarea la subiect print'o povestire, ghicitoare sau o scenă din viața animalului sau obiectului. (Pregătirea aactivă).

II. Observațiile și cunoștințele anterioare ale copiilor în legătură cu subiectul. (Răscolirea masei apercptive a copiilor).

III. Prezentarea subiectului și observarea liberă a copiilor timp de câteva minute (Constatarea puterii de atenție și observație, necesară studiului individualității).

IV. Intuirea subiectului prin întrebările auxiliare ale învățătorului după următoarele puncte: 1. Infățișarea generală. 2. Părțile principale și secundare. Rolul lor în viața animalului. 3. Comparații.

V. Viața animalului. 1. Unde trăiește? 2. Cum și din ce-și face locuința? 3. Cu ce hrănește și cum își procură hrana? 4. Cât trăiește? 5. Cum se înmulțește? 6. Cum își îngrijește urmașii? 7. Diferite obiceiuri. (Psihologia animalului).

VI. Foloasele și pagubele pe cari ni le aduce; atitudinea pe care trebuie s'o luăm față de el.

VII. Sintetizarea observațiilor și cunoștințelor cari trebuie să rămână în mintea copilului.

VIII. Aplicarea la viața practică. Credințele populare, povești, cântece, descântece sau ghicitori în legătură cu subiectul. 2. Compoziții originale referitoare la diferite scene din viața subiectului, cunoscute de copii. 3. Desenarea sau executarea din lut sau plastilină a subiectului. 4. Îngrijirea sau cultivarea reală a animalului sau plantei învățate.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ I. Aron, *Infractorii minori*, în *RÂNDURI*, 1935, No. 2 (Anul I), p. 3-4 (p. 17-18) și No. 3, p. 5-6, (27-28)

În definirea infractorilor, I. Aron, apelând la noile orientări ale pedagogiei vremii în ceea ce privește individualitatea umană, constată că infractorii sunt „o categorie de indivizi cari nu pot fi încadrați în niciuna din categoriile de: supra-normali, normali ori sub-normali desvoldați, ei fiind recrutați din toate aceste clase, dar cari prin însăși constituția lor psiho-fiziologică nedefinită și mai ales prin consecințele provocate de existența unor anomalii în ființa lor, dau de gândit societății și se impun spre studiu oamenilor consacrați”⁷⁴.

Încercând să descifreze cauzele infracțiunii, acestea sunt descoperite în *structura psiho-fiziologică a individului*, precum și în *condițiile de mediu* în care trăiește infractorul minor. În ce privește cea din urmă categorie, aici este prezentată familia, căreia i se atribuie un rol determinant în educarea copiilor și îndepărtarea acestora de la acțiunile infracționale, iar ca mediu exterior regăsim „vecinii, prietenii răi de școală sau de stradă, educatori cu scăderi morale, lectură sau cinematografi”⁷⁵.

Autorul menționează apoi că, o dată cu cunoașterea cauzelor care conduc la declanșarea infracțiunilor, pot fi gândite măsurile prin care să se evite acestea. Măsurile care se impun a fi luate în acest scop sunt catalogate ca *măsuri preventive* și *măsuri represive*.

În cadrul celor dintâi se precizează că un rol important trebuie să și-l asume școala, prin studiul individualității elevului, astfel încât „copiilor (...) să li se dea posibilitatea pentru o acțiune normală a impulsurilor și instinctelor”⁷⁶. Se menționează mai departe că dacă măsurile preventive nu dau roade, atunci trebuie să se apeleze la cele represive, printre acestea trebuind să se înscrie „reeducarea lor în instituții speciale zise școala de corecție”, în care să se realizeze „reeducarea și corijarea individului ca să poată fi redat în bune condițiuni societății, să contribuie după aptitudinile sale la progresul social”⁷⁷.

Regretul autorului este că nu sunt suficiente astfel de „școale (sic!) de corecție”, motiv pentru care i se pare firesc ca statul să le introducă sub formă de obligativitate, dar totodată și gratuit, deoarece consideră că problema infracționalității nu mai aparține doar pedagogiei, ci „se ridică prin sine însăși la rangul de problemă se stat”⁷⁸.

⁷⁴ *Ibidem*, No. 2 (Anul I), p. 3, (p. 17)

⁷⁵ *Ibidem*, p. 4, (p. 18)

⁷⁶ *Ibidem*, No. 3, p. 5, (p. 27)

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 6, (p. 28)

Prezentare de tradiții populare românești

Alături de articolele care dezbat teme pedagogice, pe parcursul apariției revistei se regăsesc și articole care prezintă *tradiții populare românești*.

În articolul *Portul național*, semnat R. B. (credem a fi inițialele fondatorului revistei, adică Rânkitză Bratu), acesta își exprimă nemulțumirea față de abandonul purtării costumului popular, care, deși, „atât de pitoresc este cinstit la noi numai în ocazii solemne”⁷⁹. Își exprimă regretul că până și, „satele noastre de la șes suferă crunt de influența vestimentară occidentală”, căci «fetele de țăran au aruncat portul mamei și al bunicii pentru un petic de „crêpe de chine”»⁸⁰. Tot el dă răspunsul la întrebarea unde mai există costumele naționale, acest răspuns fiind: „La munte. Acolo s’a conservat și tot acolo va dispărea cea din urmă iie, de nu se va găsi un român la vorbă și la port să oprească nebunia.”⁸¹.

Își exprimă mai departe satisfacția că, „d-l. Mihalache (I. Mihalache – ministru de interne în cadrul guvernului condus de Al. Vaida – Voevod, guvern al Partidului Național-Țărănesc – 11 august - 19 octombrie 1932 și al guvernului condus de Iuliu Maniu – 20 octombrie 1932 – 13 ianuarie 1933⁸² - n.n.) a fost primit în audiență la Vatican (Italia) în costum național. A învins protocolul care pretindea frac.”⁸³

În încheierea articolului autorul îndeamnă doamnele, domnișoarele și domniile la a purta veșmintele strămoșești, „oprind astfel satele să imite apusul prin noi.”⁸⁴

La mai bine de un an de la apariția acestui articol, aceeași îngrijorare o întâlnim exprimată și de Nic. I. Popa, care spune „un lux superficial, costisitor, supărător, bântue ca o molimă printre sătence. Pretutindeni ciorapi de mătăasă, pantofi cu tocuri de-o șchioapă, (Louis XV) buze boite, obrazuri vopsite.”⁸⁵

⁷⁹ R. B., *Portul național*, în *RÂNDURI*, 1934, No. 1, p. 2 (p. 12)

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² conf. dr. Ioan Scurtu, *lucr. cit.*, p. 499-450

⁸³ R. B., *Portul național*, în *RÂNDURI*, 1934, No. 1, p. 2 (p. 12)

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ Nic. I. Popa (autori sunt Gh. D. Mugur și V. Voiculescu, deoarece s-a făcut corectura în No. 10-11-12 / 1936, p. 20), „*Pseudocultura*”, în *RÂNDURI*, 1936, No. 8-9, p. 8 (p. 182)

NORA semnează un interesant articol, cu titlul *Despre colinde*. Încă de la început arată importanța studierii, „folklorului unui popor”, acesta fiind „o producție a energiilor sale (...), fiind o manifestare a colectivității, o contribuție la opera de cultură universală”⁸⁶. Clasifică apoi poezia populară în *poezie lirică* (cea în care se realizează „exprimarea stărilor de simțire personală a poetului anonim din popor ca: dorul, jalea, admirația, bucuria”) și în *poezie epică* (în care are loc „exprimarea sentimentului cu ajutorul unei întâmplări sau a unui fapt din lumea exterioară”⁸⁷). Încadrând *colinda* în cea din urmă categorie, trece apoi la definirea acesteia ca fiind „în speță o producție populară religioasă căci exprimă sentimentul religios în legătură cu evenimentele însemnate ale cultului creștin și însoțește în multe cazuri ritualul cultului”⁸⁸.

De-a lungul articolului regăsim exemple de colinde care prezintă „evenimentul Nașterii Domnului”, „patimile D.”, „taina judecății”, „taina botezului”, „problema petrecerii viitoare la rai sau la iad”, „bogăția și sărăcia”, și altele, precum și informația că multe dintre ele se regăsesc în mai multe variante, diferite de la sat la sat.

În încheiere remarcăm îndemnul adresat de autor de a conserva colindele prin adunarea și publicarea lor, identificându-se astfel „cu ceea ce poporul are mai nobil”⁸⁹.

Cu credința că producțiile populare ale poporului român merită să dăinuie de-a lungul vremii, întâlnim și în rândurile revistei colecții de folclor. Ni se pare semnificativ a insera în acest studiu câteva elemente din aceste prezentări.

Strigături

Florică de muhor
Ardă-te focul de dor
Dorul vine, dorul mea
Dorul pe inima mea.

Mândra bat-o soarele

Nevasta ca și mine
N'am bărbat nu mă rușine
Fo-s nevasta ca și o floare
Bărbatul mort pe picioare
Fo-s nevasta ca și-a cruce
Bărbatu' deabia se duce

⁸⁶ Nora, *Despre colinde*, în *RÂNDURI*, 1935, No. 2, p. 1, (p. 15)

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ *Ibidem*, p.3, (p. 17)

Și-a vândut fuioarele

*Cum le-o dat cum le-o vândut
Nici un cot n'o mai țesut.
Dintr'o sută de fuioare
N'are nici un lat de poale.*

*Tot am vrut nană să ți spui
Câte blide ai 'n cui
Unul în cuiu, unul sub pat
Și nici unul nu-i spălat.*

*Perină cu fața albie
Toată noapte o aștept să vie
Drăguț mândru Vasalie
Ca să-mi de guriță dulce
Pernă cu pene moi
Bade dă-mi gura 'napoi.*

*Am un bărbat cât un nuc
De foame abia mă duc
Am un bărbat cât un fag
De foame abia mă trag
Cetină mândră de silnă
N'am bărbat numă osândă*

*Cetină mândră de brad
N'am bărbat nu mă necaz.
Ținu maica zile cu afun
Ca să capăt bărbat bun
Bărbatu' ce-am căpătat
Și noapte-o să fi mâncat
Și mai rău n'aș fi căpătat.*

Țilică din Vașcău⁹⁰

Cântece din Bihor

*La umbra de dumblajnic
Aș șide ca bade-un pic;
Da mă tem c'oi zăbovi
Și maica m'o sudui,
Că io-am mai șezut odată
Și-o vrut maica să mă bată.*

*Cât fusă iarna de mare
Tăt cu mândra'n șezătoare.
Dăr doi ochi ca mura neagră
Nu dormiu o iarnă'ntreagă.
Când fu colo'n primăvară
Dusără-să, mă lăsară;
D'altu-o șezut și-o dormit
Și pă mândr'o dobândit.*

*Mândra me d'amu-i un an
Dintr'un măr ne săturam;
Dintr'un măr și dintr'o pară
Ne era cina 'ntr'o sară,
D'amu și fii cu vica
N'ar ajunge nimica.*

*Mândru-i codru d'îmbobit
I-os tânăr și bușulit
Mândru-i codru d'împănat,
Io-s tânăr și supărat.*

*Plângeți ochi și lăcrămați,
Că voi sânteți vinovați:
Ce-ați văzut văzut, tăt ați iubit,*

⁹⁰ Țilică din Vașcău (Vasile Sala – n. n.), *Folklor din regiunea Vașcăului*, în RÂNDURI, 1935, No. 5, p. 6 (p. 44)

Irima me ce voioasă
Băut-o d'apă smoloasă,
Cine-o băgat smol în ie
Fie-i d'amară lume.

La urmă v'ați bănuuit.
Tăceți ochi, nu plângereți
Las'să-mi plângă irima,
Că ea nu să ia sama.
culese de Ion Ivan⁹¹

Strigături din Bihor

- Comuna Curățele. -

De popa și de birău
Nimeni nu gândește rău,
Dar de mândra și de mine
Nimeni nu gândește bine.

*

Nana mea cu firea (ei) îi
Neagră și pălit'oa fi
Iar io cu fire (a) me (a)
Tă dragă m'a fi lume.

*

Cucule dela pădure
Dute la nana și spune
Să nu fie supărată
Că și la i-oiu mere-odată.

*

Neagră-i Doamne pădure
Mai neagră-i inima me
Neagră-i Doamne frunza'n spini
Mai neagră-i inima'n mini.

*

Dute dor cu două peni (pene)
Până la badea'n Moreni.
De te 'ntreabă că ce fac?
Spune-i că m'am 'nstrăinat.
De te 'ntreabă după cine
Să nu-i spui, că mi-e rușine.

Cântă-și pasărică 'n iarbă
Cânte pân'a răguși
Ce-a fost bade ... n'a mai fi!

*

Cântă puiul cucului
În coarnele plugului
Așa-și cântă de cu drag
Stau boii în loc, nu trag.
Pupăza cântă 'n tileagă
Și mâna la boi să meargă.

*

Țucu-ți morții șapca me
Cum te-oiu vinde și te-oiu be (a)
Și te-oiu vinde la birău
Și te-oiu be la făgădău.

*

Mânciti nană urgie
Cum îmi mâncași omenie
Că te-ai dus sara pân'n sat
Cu mine te-ai lăudat.

culese de Petrică⁹²

⁹¹ Ion Ivan, *Cântece din Bihor*, în RÂNDURI, 1936, No. 7, p. 13-14 (p. 167-168)

⁹² Petrică, *Folklor. Strigături din Bihor*, în RÂNDURI, 1936, No. 10-11-12, p. 16 (p. 210)

Semnalarea unor reviste și cărți

Încă de la început, revista *RÂNDURI* își prezintă surorile în ale scrisului, rubrica *Reviste* fiind prezentă apoi pe întreg traseul editorial al acesteia.

Alături de titlul revistei și localitatea în care apare, regăsim și alte informații cum ar fi: cine conduce revista, câteva nume dintre cei care semnează articole în numărul respectiv, ba chiar și scurte prezentări ale unor articole.

În prezentarea revistei orădene *Familia* se precizează că are o „ținută occidentală, scrisă de condee strălucite”⁹³. Regăsim aceste „condee strălucite” prezentate într-un alt număr al revistei *RÂNDURI*⁹⁴: D. M. G. Samarineanu, directorul revistei, cu un fragment din romanul său „Kyazim”, O. Șuluțiu, «cronicarul „Familiei”» face recenzia a șapte cărți, amintită fiind „Oceanografie” a lui Mircea Eliade, Al. Busuioceanu, care se ocupă de cronica plastică, Gib. Mihăescu cu un fragment din romanul „Donna Alba”, precum și alții.

Revistei *Străjerul*, tot orădeană, i se semnalează apariția. Se spune despre ea că „este scrisă sincer, inteligent și cu nerv. Reprezintă aici, la granița de Vest, naționalismul pur, integral” și pentru că a debutat o dată cu revista *RÂNDURI*, i se urează „viață lungă și prosperitate”⁹⁵.

Ca revistă pentru educație și învățământ regăsim *Satul și școala* (apare la Cluj), prezentată ca fiind „cea mai viguroasă revistă pedagogică din Ardeal” apărută „prin strădania dlor prof. C. Iencica și Dimitrie Goga”⁹⁶

În ceea ce privește revista *Școala noastră* (Zalău), în *RÂNDURI* sunt prezentate doar aparițiile lunare ale acesteia, la rubrica „Ziare și reviste primite la redacție”.

Revista *Satul*, ce apare la București, este prezentată de-a lungul a mai multor numere din *RÂNDURI*, căci ea „constitue un însemnat aport în viața culturală a satelor noastre”⁹⁷.

⁹³ *Reviste*, în *RÂNDURI*, 1934, No. 1, p. 4 (p. 14)

⁹⁴ *Ibidem*, 1935, No. 6, p. 7-8, (p. 53-54)

⁹⁵ *Ibidem*, No. 5, p. 8 (p. 46)

⁹⁶ *Ibidem*, 1936, No. 8-9, p. 20 (p. 194)

⁹⁷ *Ibidem*, 1935, No. 3, p. 8 (p. 30)

Despre revista *Hotarul* care „vine” de la Arad se scrie că face parte din „lanțul spiritual din Vestul țării”⁹⁸.

Este prezentată și o revistă scrisă de „frații noștri de dincolo de ocean”, în care se regăsește „nostalgie și iubire de patrie”. Este vorba despre revista *Viața nouă* (*The Newlife*) din America⁹⁹.

Vom înșira în continuare o parte din mulțimea revistelor prezentate, alături de câteva nume ale celor care semnează articolele, indiferent că sunt proză, versuri, critică literară, filozofie, sociologie:

- *Adevărul literar și artistic* - Al. A. Philippide, Tudor Arghezi, G. Călinescu;

- *Pașini literare* (Turda)- Emil Cioran, Lucian Blaga;

- *Viața literară* - Mircea Eliade, E. Lovinescu, Radu Gyr;

- *Revista Fundațiilor Regale* - Mircea Eliade, N. Iorga, H. H. Stahl, Șerban Cioculescu, I. Al. Brătescu-Voinești, Octavian Goga, Gala Galaction, Tudor Arghezi;

- *Pământul* (Călărași)- N. Iorga, Cezar Petrescu;

- *Gândirea* - Lucian Blaga, Radu Gyr;

- *Vremea* – Mircea Eliade, Emil Cioran, Victor Eftimiu;

- *Însemnări* – Liviu Rebreanu.

Chiar dacă nu în așa număr mare ca revistele, întâlnim și prezentare de „cărți noi” în cuprinsul revistei. Amintim dintre acestea următoarele titluri: „Cartea dela San Michele”, de Axel Munthe („perlă în mijlocul noianului de literatură pornografică și sensuală a timpului contemporan”¹⁰⁰), „Ochii Maicii Domnului”, de Tudor Arghezi („o carte de mari destine și de înaltă morală, din care respiră sensuri noi și taine adânci”¹⁰¹), „Oceanografie”, de Mircea Eliade („e o colecție de eseuri în cari Dl- Mircea Eliade rezolvă chinuitoarele întrebări ale sufletului și minții omenești cu o mare artă în a surprinde ineditul și actualitatea acestora”¹⁰²).

De o prezentare aparte se bucură cartea „Sate și dascăli” scrisă de Gh. Tulbure, inspector general. Se spune despre această carte că este „un mănunchiu de articole risipite prin diferite publicații”, în

⁹⁸ *Ibidem*, No. 7, p. 8 (p. 62)

⁹⁹ *Ibidem*, 1936, No. 6, p. 19 (p. 153)

¹⁰⁰ *Cărți*, în *RÂNDURI*, 1935, No. 2, (p. 22)

¹⁰¹ *Cărți noi*, în *RÂNDURI*, 1935, No. 5, p. 8 (p. 46)

¹⁰² *Ibidem*.

care a surprins aspecte din viața școlii din mediul rural, grație „experienței școlare” acumulate în cei treizeci de ani de activitate.

Pe parcursul cărții, Gh. Tulbure, prin fraze „calde și sobre” subliniază necesitatea unei pedagogii noi, constituindu-se într-un „sănătos îndreptar în munca învățătorului”¹⁰³.

In memoriam

Revista Rânduri își face loc în paginile sale și pentru amintirea celor trecuți în veșnicie. Un articol impresionant este cel care prezintă trecerea în neființă a tânărului dascăl Nicolae Huidu, învățător suplinitor cu diplomă la școala primară din comuna Remetea, care a murit la „29 Febr. în prezența colegului Purza Vasile, mers să-l vadă și să-l îmbărbăteze”¹⁰⁴.

Cu tristețe este anunțat și decesul lui Hariton Firănescu, învățător în Albești, care „este al doilea coleg, pe care în această primăvară moartea îl răpește dintre noi”¹⁰⁵.

Alături de învățători îl regăsim pe Cincinat Pavelescu, „prinț al epigramei și a madrigalului”¹⁰⁶, pe Const. Bacalbașa, „ilustru gazetar, literat și istoric”¹⁰⁷, Panait Istrati, „un genial povestitor de circulație universală”¹⁰⁸ și Gib Mihăescu, „literat și gazetar”¹⁰⁹.

Poșta redacției

La această rubrică apare, așa după cum ne putem da seama din denumirea rubricii, o corespondență între redacția revistei și colaboratorii sau cititorii, respectiv abonații revistei.

Aflăm astfel că alături de învățătorii și profesorii din județul Bihor au colaborat la această revistă persoane din întreaga țară: M. Ghibuș din Dubești Severin, G. Busnea - Moldoveanu din Brăila, N. Mitan din Meidanchioi -Tulcea¹¹⁰, Sergiu Ludescu, București¹¹¹,

¹⁰³ RÂNDURI, *RECENZII*, Sate și dascăli de Gh. Tulbure, în RÂNDURI, 1936, No. 10-11-12, p. 17 (p. 211)

¹⁰⁴ A murit un dascăl +Nicolae Huidu, în RÂNDURI, 1936, No. 7, p. 4 (p. 158)

¹⁰⁵ RÂNDURI, 1936, No. 7, p. 20 (p. 174)

¹⁰⁶ B. Danubiu, *Cincinat Pavelescu*, în RÂNDURI, 1935, p. 1 (p. 15)

¹⁰⁷ RÂNDURI, 1935, No. 3, p. 8 (30)

¹⁰⁸ B. Danubiu, *Panait Istrati*, în RÂNDURI, 1935, No. 6, p.1 (p. 47)

¹⁰⁹ Idem, *Gib Mihăescu*, în RÂNDURI, 1935, No. 1, p.1 (p. 79)

¹¹⁰ *Corespondențe*, în RÂNDURI, 1935, No. 3, p. 8 (p. 30)

¹¹¹ *Redacționale și administrative*, în RÂNDURI, 1935, No. 10, p. 8 (p. 78)

Mihail Lungianu, București¹¹² și mulți alții, prin această rubrică lăudându-le articolele trimise.

Referindu-ne la categoria abonaților la revistă, încă de la prima apariție se precizează că „Cine primește și reține No. 1. din rev. „Rânduri” e obligat, să trimită abonamentul până la 20 Dec. a.c. (1934 – n. n.) Pomană nu facem.”¹¹³

În a doua apariție a revistei regăsim aceeași solicitare pentru plata abonamentului, dar de data aceasta se completează cu informația referitoare la distribuirea chitanței pentru abonamentele deja achitate. Tot aici mai apare o notiță, care spune așa: „Majoritatea cititorilor cari ne-au returnat revista sunt de profesie învățători. Concluzii nu tragem-”¹¹⁴.

Și-n cea de-a treia apariție întâlnim o astfel de cerere: „Rugăm achitați-vă abonamentul. Chestia cu pomana nu mai merge.”¹¹⁵.

În numărul următor li se atrage din nou atenția cititorilor restanți la plata abonamentului: **„Abonații cari nu-și achită abonamentul până la 15 Aprilie a.c. (1935 – n. n.) vor risca să nu mai primească revista. Suntem hotărâți să nu mai trimetem aceluia cari uită să ne plătească. Ne susținem din abonamente, nimeni nu ne subvenționează. Credem că s’a înțeleș.”**¹¹⁶

Regăsim chiar și o epigramă adresată «Abonaților rev. „RÂNDURI” cari nu și-au achitat abonamentul»:

„Că n’ăți plătit
Desigur, aveți vreo scuză;
Un lucru e netăgăduit:
Cine se scuză, se acuză.”¹¹⁷.

La două numere după atenționarea prezentată mai sus, întâlnim o alta: **„D-nii abonați în restanță sunt rugați să achite abonamentul. Gândiți-vă la imensele impasuri financiare ce ne stau în față. Leafa modestă de funcționar rural o sacrific numai pentru a vă pune la dispoziție o revistă scoasă cu mari jertfe. – Atât. –”**¹¹⁸.

¹¹² *Poșta Redacției*, în *RÂNDURI*, 1936, No. 5, p. 18 (p. 132)

¹¹³ *Ibidem*, 1934, No. 1, p. 4 (p. 14)

¹¹⁴ *Redacționale și administrative.*, în *RÂNDURI*, 1935, No. 2 (Anul I), p. 8 (p. 22)

¹¹⁵ *Administrative*, în *RÂNDURI*, 1935, No. 3, p. 8 (p. 30)

¹¹⁶ *Redacționale și administrative*, în *RÂNDURI*, 1935, No. 4, p. 8 (p. 38)

¹¹⁷ *Epigrame*, în *RÂNDURI*, 1935, No. 6, p. 1 (p. 47)

¹¹⁸ *Redacționale și administrative*, în *RÂNDURI*, 1935, No. 6, p. 8 (p. 54)

În numărul 7 / 1935 este inserată o nouă chemare la plata revistei: „Mulțumim călduros prietenilor cari ne acordă sprijinul lor material și moral neprecupetit. Rugăm însă abonații restanțieri să aprecieze just munca noastră și să se gândească răsfoind revista, că aceasta costă bani și că nu ne subvenționează nimeni ci ne susținem numai din abonamente. Obligațiile noastre sunt în funcție de felul cum abonații își respectă propriile lor obligații față de revistă.”¹¹⁹.

Aminteam în lucrarea noastră că începând cu No. 8-9 / 1935 revista *RÂNDURI* intră sub patronatul revizoratului școlar Beiuș, motiv pentru care apare următorul anunț: „Acest număr al revistei se trimite tuturor învățătorilor din revizoratul Beiuș. Cei ce refuză abonarea, vor restitui revista până la 20 Oct., pe adresa administrației: Revizoratul școlar Beiuș.”¹²⁰.

Chiar și sub noua redacție întâlnim anunțuri ca: „Toți cei ce au primit numărul precedent al revistei și nu ni l’au restituit la termen, sunt considerați abonați.”¹²¹.

La mai puțin de o lună, un alt apel: „Abonații vechi cari n’au achitat abonamentul pe anul I, sunt rugați să numai stea la îndoială și să trimită abonamentul restant, achitând astfel nu munca celor dela revistă ci cheltuelile ivite cu scoaterea ei. E o datorie de onoare pentru cei (ce) se respectă.”¹²².

În februarie 1936, întâlnim: „Restanțieri rugăm achitați abonamentul! Revizuiți-vă conștiințele și veți constata că ați abdicat dela o elementară datorie. Nu cerem decât pentru existența revistei.”¹²³.

Luna martie a aceluiași an aduce și ea o solicitare, chiar dacă este scrisă cu litere de-o șchioapă: „D-nii abonați cari nu și-au achitat încă abonamentul sunt rugați să se gândească la enormele greutateți cu cari ne luptăm pentruca să asigurăm apariția regulată a revistei și să ne trimită infima sumă de 100 Lei.”¹²⁴.

Revista pentru lunile iunie-iulie-august 1936 (ultima apariție a revistei *RÂNDURI*– n. n.) aduce în atenție lista abonaților particulari

¹¹⁹ *Ibidem*, No. 7, p. 8 (p. 62)

¹²⁰ *Ibidem*, No. 8-9, p. 8 (p. 70)

¹²¹ *Ibidem*, No. 10, p. 8 (p. 78)

¹²² *Ibidem*, No. 2 (Anul II), p. 8 (p. 94)

¹²³ *Poșta redacției și administrației, în RÂNDURI*, 1936, No. 6, p. 19 (p. 153)

¹²⁴ *Ibidem*, No. 7, p. 20 (p. 174)

„cari ne-au achitat la vreme abonamentul”¹²⁵. Se poate observa din această listă că erau abonați din județul Bihor, dar și din Buzău sau Argeș, ceea ce demonstrează faptul că revista a avut o răspândire largă la nivelul țării noastre.

Am enumerat toate aceste apeluri la plata abonamentului revistei pentru a dovedi condițiile grele în care a apărut aceasta pe parcursul a mai bine de doi ani.

Nu vrem însă ca să se creadă că învățătorii ar fi fost insensibili la această acțiune de ridicare a învățământului din revizoratul Beiuș, ci era o urmare firească a stării pecuniare precare a acestora. Aducem ca argumente intervențiile din ziarul *Gazeta de Vest*, în care se anunță întârzierea plății salariilor învățătorilor în această perioadă.

- 22 februarie 1935: „Profesorii și învățătorii nu și-au primit salariile nici pe luna Ianuarie. Astfel, ei, dela 20 Decembrie anul trecut nu au primit nici un ban în contul salariilor lor.”¹²⁶;

- 23 februarie 1935: „Membrii corpului didactic din Bihor n’au primit salariu de două luni (subl. n.). E de prisos să descriem aci starea sufletească în care se găsesc acești luminători ai poporului. E totuși prea mult să-și ducă existența fără salariu timp de două luni.

Peste toate acestea se mai răspândise și svonul, că guvernul ar intenționa să reducă din nou salariile.”¹²⁷

Concluzii

Revista *RÂNDURI* are o semnificație aparte în palmaresul publicațiilor școlare apărute în județul Bihor în perioada interbelică, în sensul că a apărut într-un din satele¹²⁸ acestui județ. Acesta este Fânață, iar cel care a făcut posibil acest lucru este chiar învățătorul din sat, pe nume Rânkitză Bratu.

Revista debutează în decembrie 1934 și apare până în luna august a anului 1936.

Dacă la începutul apariției sale, de redacția și administrația acesteia se ocupa învățătorul amintit mai sus, susținut fiind de preotul satului (Alexandru Nica) și un „fiu al satului”, dar care lucra

¹²⁵ *Redacționale și administrative.*, în *RÂNDURI*, 1936, No. 10-11-12, p. 20 (p. 214)

¹²⁶ *Profesorii n’au primit salarii de două luni*, în *Gazeta de Vest*, 1935, No. 1418

¹²⁷ *Salariile dascălilor*, în *Gazeta de Vest*, 1935, Nr. 1419, p. 1

¹²⁸ Constantin Butișcă, *op. cit.*, scrie în prefață (p. 1): „Nu avem știință despre o altă revistă care să fi apărut în perioada interbelică într-un alt sat al țării”.

la Arad ca inspector școlar (I. Aron), la mai puțin de un an de la apariția sa, respectiv în septembrie 1935, revista intră sub auspiciile Revizoratului Școlar din Beiuș care preia treptat întreaga activitate de coordonare a acesteia.

Intenția vădită a fondatorilor revistei a fost aceea de a insera în paginile revistei părți din creațiile literare proprii, ale altor confrăți, precum și ale unor scriitori consacrați, alături de prezentarea unor teme de interes școlar.

De-a lungul apariției sale, în cuprinsul revistei regăsim și recenzii de cărți, cronici literare, precum și prezentări de reviste, semnate de învățători din județul nostru și din alte județe.

De o reală atenție se bucură articolele care dezbat teme pedagogice, psihologice sau sociale. Amintim astfel teme ca: studiul individualității copilului (Dumitru Prada, L. Onchiș și Florian Stănică), măsurarea inteligenței la copii (Ștefan Bală), organizarea școlii conform aptitudinilor copiilor (Florian Stănică și I. Bradu), raportul școlii cu familia și societatea (G. Sfârlea și Gavril Cosma), orarul în școala primară (Constantin Borc), organizarea școlii în conformitate cu centrele de interes (G. Boboc), dezvoltarea unei atitudini de cooperare între copii (Nora și I. Gr. Arsenie), toate acestea pentru a dezvolta o școală activă (I. Bradu), care să-l formeze pe viitorul adult.

În revistă se regăsesc și preocupările învățătorilor pentru experimentarea didactică, așa cum ne-o dovedește articolul lui Onchiș Lazăr, care prezintă constatările sale în urma aplicării metodei intuiției la clasa pe care o conduce, iar Ștefan Bală dezvoltă modalitatea practică de a măsura inteligența la copii.

Tot aici se oglindește dorința dascălului de a se elimina infraționalitatea din rândurile școlarilor, precum și căile care conduc la ameliorarea cazurilor care se confruntă cu astfel de situații.

Alături de articolele care reliefează strădania învățătorilor pentru perfecționare profesională, în revistă se regăsesc și preocupările acestora pentru susținerea unui climat benefic desfășurării vieții în satele noastre, precum și pentru păstrarea vie a tradițiilor și obiceiurilor strămoșilor (R. B. și Nora).

Revista semnalează în paginile sale și apariții ale unor reviste și cărți, apărute în județul nostru sau în țară.

Pe durata a celor aproape doi ani de apariție, revista *RÂNDURI* contribuie la ridicarea profesională și culturală a învățătorilor din județul Bihor, într-o perioadă în care aceștia se confruntau cu reale probleme financiare, care face cu atât mai lăudabil gestul de a scoate o revistă, cât și acela de a o cumpăra.

Bibliografie

- Colecția revistei *RÂNDURI* – 1934-1935-1936
- Barbulescu, Ioan, *Omul școlii*, în *Școala de Vest*, 1932, No. 1
- Bârsănescu, S. S. profesor universitar, *Istoria pedagogiei românești*, București, Societatea Română de Filosofie, 1941, p. 192
- Bologa, Lucian, *Școala și Viața*, în *Revista Asociației Generale a Învățătorilor din România*, 1933, Nr. 10.
- DEX, Editura Academiei R. S. R., București, 1975.
- Faur, Viorel, Ardelean, Florin, *Istoricul Despărțământului „ASTREI” din Beiuș (1898 – 1918)*, Editura Universității din Oradea, 2006
- Gazeta de Vest*, 1935, No. 1396, 1418, 1601
- Scurtu, Ioan conf. dr. (coord.), *Istoria României între anii 1918 – 1944. Culegere de documente*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1982.
- Stanciu, Ion Gh., *Școala și pedagogia în secolul XX*, E. D. P., București, 1983.

NAE IONESCU ȘI ACTUALITATEA POLITICĂ INTERBELICĂ

Vistian GOIA

Un comentator pasionant al actualității noastre politice a fost Nae Ionescu, o personalitate polivalentă, pe cât de controversată, pe atât de incomodă pentru oamenii puterii din perioada interbelică a veacului XX. Universitar adulat de o mare parte a studențimii bucureștene, gazetar care și-a format un stil propriu, mentor recunoscut pentru o întreagă generație de filosofi și scriitori, ziaristul de la „Cuvântul” (1926-1938) are totdeauna opinii și atitudini care-i surprind pe contemporanii săi. Să ne oprim la câteva.

În 1930, ziaristul este preocupat de „criza partidelor politice”. După el, partidele s-au născut în chip natural „din condițiile de viață ale statelor moderne”, ele sunt fenomene naturale, „organe din organismul societății”, de aceea e absurd să li se nege existența și să se preconizeze suprimarea lor.¹

Pe de altă parte, Nae Ionescu recunoaște că partidele politice cunosc uneori „crize”, dar ele sunt o realitate „dialectică”. Ca atare, existența unui singur partid este un nonsens; partid înseamnă „parte”, iar partea nu poate epuiza întregul. Prin definiție, partidul este o „structură polemică”, întrucât el se opune unui alt partid.

În continuare, gazetarul cade în câteva erori aplicând rigid raționamentul bazat pe dialectica filosofului.

Prima eroare rezultă din afirmația „năistă” că partidul „trebuie să fie dogmatic, exclusivist și intolerant”.² El nu admite nici „discuții”, nici „tranzacțiuni” cu privire la țelurile pe care le urmărește și este dușmanul oricăror veleități de „spirit critic”. Astăzi nimeni nu mai susține așa ceva, deși unele manifestări ale Partidului Democrat, patronat de Traian Bănescu, parcă îi dau dreptate lui Nae Ionescu.

A doua eroare a gazetarului de la „Cuvântul” este aceea cu privire la destinul efemer al partidului. În momentul „când și-a înfrânt adversarul, partidul politic și-a subscris propria sentință de moarte”, pentru că el nu poate exista decât în opoziție. Rămânând

singur, partidul se confundă cu „țara“, realitate care duce la înlăturarea partidelor politice. Aici ziaristul dă două exemple: „Bolșevismul“ din Rusia și „Fascismul“ din Italia. Însă cele două „false partide“ s-au născut datorită dictaturii și nu mecanismului democrației. Apoi, înfrângerea unui partid nu constituie decesul lui. El trece în opoziție și, de obicei, se reface, dacă există cu adevărat o democrație multipartidă.

E adevărat în parte raționamentul final din articol, conform căruia partidele politice nu sunt realități cu existență perpetuă, ci ele pot dispărea la un moment dat. Așa s-a întâmplat cu Partidul Conservator, care s-a stins la sfârșitul Primului Război Mondial, după cum P. U. N. R.-eul, aflat în mare vogă după revoluția din 1989, a dispărut după câțiva ani, pentru că mesajul său avea un prea mare accent patriotic și naționalist. Or, intrarea țării în Uniunea Europeană presupunea dezavuarea unor mesaje de acest fel.

Tot atât de originale sunt părerile lui Nae Ionescu cu privire la „politica“ pe care guvernul o duce în numele țării. Într-un articol din 1932, publicat tot în „Cuvântul“, sub titlul „Problema politicii noastre de stat“, ziaristul supune judecății două orientări în această chestiune.

În contextul începutului de an calendaristic, ziaristul își apleacă urechea la ce discutau cititorii săi în prima lună din 1932. El observă că lumea vorbea de răsturnarea guvernului țărănist și de pregătirea liberalilor de a reveni la putere.

„Se schimbă guvernul?“ se întreabă retoric gazetarul, care se identifică și acum cu cititorul de rând, neștiutor dacă se schimbă. Nae Ionescu știe din capul locului cum să-l ridice pe cititorul său prezumtiv la o judecată limpede și la o înțelegere cât mai aproape de adevăr a ceea ce se petrece în jurul său. Deci nu-l complexează, ci îl face partener în felul de a vedea realitatea politică la un moment dat.

„Noi cetitori în cafea sau în stele nu suntem; nici viziuni nu avem și nu auzim nici «voci»“. Dumnezeu, se confesează ziaristul, nu i-a dat nici lui astfel de daruri, ci i-a îngăduit să fie cu judecata pe care el a hărăzit-o tuturor oamenilor simpli din jurul lui. De aceea el nu a profetizat niciodată, nici în politică, nici altfel.³

Însă, cum politica e treabă omenească și cum toate treburile omenești sunt supuse judecății, gazetarul va judeca și politica. Din nou el simte nevoia de a se adresa cititorilor precum un orator

ascultătorilor săi: „Și cititorii ne sunt martori, nu ne-am înșelat nici prea des, nici prea tare”. Ca atare, dorind să afle dacă se schimbă ori nu guvernul, va apela tot la judecată, cu scopul de a se lămuri „ce se poate întâmpla, ce e normal să se întâmple”. Ultimele două propoziții ne amintesc de emisiunea „Cadrane” (Radio România) a lui Paul Grigoriu, propozițiile fiind des repetate fie de publiciștii de astăzi, fie de analiștii politici.

Spre deosebire de alți ziariști din perioada interbelică a veacului trecut, Nae Ionescu crede că politica este o îndeletnicire în care fantezia este cu totul exclusă, iar desfășurarea ei este supusă bunei judecăți. După cum vedem, fiind profesor de logică și filozofie, vocabularul gazetarului e populat cu cuvinte aparținând domeniilor respective.

Judecând „băbește”, afirmă el, un guvern stă sau pleacă, după cum e rău sau bun, după cum răspunde nevoilor politice de stat, după cum știe care e politica României în 1932. Ea poate fi de două feluri, afirmă răspicat gazetarul.

Prima este politica preconizată de „Cuvântul”, numită o „politică net revoluționară”. Lumea aflându-se în criză, el recomandă o „decuplare” a României de politica mondială și așezarea politicii de stat pe „structura țărănească”, singura care poate oferi o „completă rodire a puterilor rasei noastre”.⁴ Astăzi, cele două ipoteze susținute de inteligentul Nae Ionescu ni se par „fanteziste”, chiar în contradicție cu cel care afirmase, pe drept, că în politică „fantezia” nu are ce căuta.

A doua cale, susținută de alți contemporani ai ziaristului, pleca de la realitatea că ceea ce se numea „criza noastră” era cuplată cu a celorlalți. De aceea trebuia așteptat să se vadă ce fac aceștia, Apoi să ne strecurăm „de azi pe mâine” și să se treacă la refacerea țării.

Răspunzând la întrebarea inițială: care e politica de stat la 1932, gazetarul e de părere că ea trebuie să se limiteze la „rezolvirea provizorie a chestiunilor mărunte, așteptând ca soluția cea mare să ne vină dinafară”. E politica celui „puțințel bine”, de care vorbea Iorga, politica aceasta fiind pe placul tuturor.⁵

Nu cumva politicienii de după revoluția din 1989 aplică pentru oamenii sărmani o politică a celui „puțințel bine”, iar pentru ceilalți o politică a „prea mult binelui”!

Se observă din acest articol că gazetarul Nae Ionescu nu se limitează la comentariul actualității politice în concreto, ci filosofează în jurul evenimentelor. Nu reiese, de exemplu, dacă a căzut ori nu guvernul și dacă liberalii au ajuns la putere. Pentru el, un eveniment diurn e un pretext pentru a se ridica de la concret spre principii și concepte cu caracter general și abstract.

Note

1. Nae Ionescu, *Roza vânturilor*, București, Ed. „Roza vânturilor“, 1990, p. 177.
2. *Ibidem*, p. 178.
3. *Ibidem*, p. 285.
4. *Ibidem*, p. 287.
5. *Ibidem*, p. 289.

DOCUMENTE PRIVIND TRECEREA FRONTIEREI DINTRE ROMÂNIA ȘI UNGARIA DE CĂTRE EVREI (APRILIE-MAI 1944)

Antonio FAUR

Problematica istorică a trecerii frauduloase a evreilor, în primăvara și vara anului 1944, din Ungaria în România, pentru a-și găsi salvarea, a fost considerată una „dintre cele mai controversate”¹. A fost invocată, pe lângă interpretarea subiectivă a unor autori de lucrări, și absența documentelor, în temeiul cărora să se argumenteze convingător acest fenomen al căutării, de către evreii din Ungaria horthystă, a unui drum spre libertate, care ducea – în acele împrejurări – spre România. Preocupat, mai ales, de identificarea unor surse documentare care să conțină informații precise cu privire la „periculoasele căi de scăpare”² a evreilor din Ungaria, am efectuat investigații în arhivele din vestul României și am descoperit mai multe documente, la care ne-am referit în lucrările pe care le-am publicat.

Este vorba de un set de documente (în număr de 30), emise de autoritățile din județul Bihor în lunile aprilie și mai 1944. Deși informații din acestea au fost făcute cunoscute de noi³, acum le publicăm integral, pentru a fi utilizate de cercetători, în vederea elaborării unor lucrări de sinteză, având ca obiect tragicele

¹ Randolph L. Braham, *Prefață* la ediția în limba română la cartea lui Zoltán Tibori Szabó intitulată *Frontiera dintre viață și moarte. Refugiul și salvarea evreilor la granița româno-maghiară (1940-1944)*, Editura Compania, [București], p. 7

² *Ibidem*, p. 8. Același profesor american remarcă, cu deplin temei, faptul că la frontiera Ungariei cu România se aflau câteva mari ghetouri, între care desigur și cel din Oradea, al doilea ca mărime de pe teritoriul Ungariei.

³ Antonio Faur, *Original documentary contributions on the Bihor illegal “Pathways” for Crossing Jews over the Border from Hungary to Romania*, în *Studia Europaea*, 2008, nr. 3, p. 221-230; *Idem*, *Contributions of the Mayor Teodor Popoviciu (from Vârciorog, Bihor county) to the Salvation of the Hundreds of Jews from „certain death” (1944)*; *Idem*, *Noi date despre evreii care s-au salvat de la moarte, trecând granița din Ungaria în România (iunie 1944)* (propus pentru editare în *Studia Iudaica*, 2009); *Idem*, *Unpublished documents Referring to Crossing the Border from Hungary during the Months of Aprilie and May 1944*, în *Analele Universității din Oradea, Seria Istorie-Arheologie*, tom XIX, 2009, p. 183-186

experiențe ale evreilor din regiunea Crișana în acel an fatal (pentru ei) 1944, când au fost ghetoizați⁴ și, apoi, duși în lagărele morții. Referindu-se la această realitate istorică atât de dureroasă, un gazetar contemporan a ajuns la următoarele concluzii: „Deportarea (evreilor de pe teritoriul de atunci al Ungariei – n.n.) s-a făcut, într-adevăr, sub presiune germană, dar ea nu ar fi fost posibilă fără complicitatea administrației maghiare, a prefecturilor, primăriilor, poliției și jandarmeriei, care au răspuns cerințelor germane cu un exces de zel inimaginabil. Mulți maghiari au participat efectiv la ghetoizarea evreilor, în timp ce alții i-au denunțat pe evreii care încercau să se ascundă sau să scape (sul.ns.-A.F.). După deportare, nu puțini maghiari au depus cereri pentru a obține bunurile evreilor deportați”⁵.

Au fost însă și evrei care au încercat să se salveze, îndreptându-se spre granița cu România, abandonând tot ce aveau, în speranța că vor scăpa din ghearele morții. O parte dintre ei au reușit să treacă, în mod fraudulos această graniță, ajutați fiind de călăuze locale (numele câtorva sunt menționate în documentele pe care le publicăm) care au folosit „filieră” sigure (și acestea apar în sursele documentare). Ceea ce este, după opinia noastră, deosebit de important, se referă la numele evreilor ajunși în România și care au fost surprinși de grăniceri, jandarmi și alte autorități. Acestea constituie mărturii incontestabile despre modalitățile prin care s-au salvat de la o moarte sigură numeroși evrei care au trecut frontiera în România. Este, de asemenea, evident faptul că unii dintre aceștia s-au îndreptat spre două centre importante din vestul României (mai exact orașele Arad și Timișoara), în care comunitățile locale i-au adăpostit și le-au procurat acte, beneficiind și de o oarecare complicitate a autorităților locale.

Precizăm că nu ne-am propus să elucidăm, cu acest prilej, toate chestiunile legate de experiențele prin care au trecut evreii veniți din Ungaria în zona de vest a țării. Este un aspect istoric care merită a fi tratat cu responsabilitate și rigoare, apelând la cât mai multe surse documentare.

⁴ Această ghetoizare „s-a efectuat cu o deosebită cruzime” (Zoltàn Tibori Szabó, op. cit., p. 63), astfel că o „mare parte a evreimii maghiare din provincie a pierit” (*Ibidem*, p. 65).

⁵ Zoltàn Tibori Szabó, op. cit., p. 66

Ne-am decis să includem documentele din anexă în acest volum ca un semn de apreciere pentru personalitatea omagiată, care este autorul mai multor studii despre istoria evreilor din Bihor, precum și al unei cărți recent apărute⁶.

ANEXE DOCUMENTARE

1.

Legiunea Jandarmi Bihor Postul Jandarmi Ginta
Secret *Treceri frauduloase peste frontieră*

NOTĂ INFORMATIVĂ NR. 38 Din 28 Aprilie 1944

În comuna Ginta au fost prinși 4 evrei, veniți fraudulos din Ungaria, în România.

Raportăm că, în ziua de azi, 28 Aprilie 1944, în comuna Ginta, raza acestui post, au fost prinși de noi patru evrei, anume: 1. Katz Iosif, de 20 de ani; 2. Kahan Marta, de 18 ani; 3. Krakovschi Jan, de 34 ani și 4. Paukher Kain Isaac, de 18 ani, toți veniți fraudulos, peste frontieră, din Ungaria în România.

Acești evrei au fost prinși la sosire în comuna Ginta, după circa 1-2 ore, fiind anunțați la post de către populație.

Locuitorii care i-au adus în comuna Ginta au reușit să fugă, fără ca să poată fi prinși.

Cercetând și urmărind, în mod amănunțit, am aflat că locuitorii ce au adus la Ginta pe susnumiții evrei sunt Ticrat Teodor, zis Delea, de 37-42 de ani, și Mihai a Petrii Dărabului, de 50-54 de ani, ambii din comuna Tășad, cari, după declarația evreilor aduși, au fost personal peste frontieră până la Oradia, deunde i-au luat și i-au trecut frontiera printre comunele Sântelec – Felcher, la Tășad, deunde au venit până la Ginta, unde au fost prinși evreii.

Evreii, cu actele dresate cu Nr.58, din 28 Aprilie 1944, au fost înaintați la Garnizoana Tinca.

⁶ Vezi *Lista lucrărilor tipărite* de (Corneliu Crăciun), apărută în prima parte a acestui volum omagial.

Cu Nr.33, din 26 Aprilie 1944, am cerut urmărirea la postul [de] jandarmi Tășad.

Credem că acești indivizi se ocupă în mod intens cu trecerea de indivizi peste frontieră din Ungaria în România și din România în Ungaria, încasând sume mari de bani.

Informația sigură.

Legiunei Jand. Bihor

Șeful postului Jand. Ginta,

Jand. Pl. P. BEJENARU

Raportat:

[L. Ș.] Legiunei de Jand. Bihor

Secției Jand. Bihor

[Mențiune pe partea stângă a documentului:] „*REZUMAT*. În com[una] Ginta au fost prinși 4 evrei veniți fraudulos din Ungaria în România”.

(Arhivele Naționale-Direcția Județeană Bihor, *fond Legiunea de Jandarmi Bihor*, dos 45/1944, f.291)

2.

LEGIUNEA JANDARMI BIHOR SECȚIA JANDARMI HOLOD

SECRET: Problema:Evreiască

NOTĂ INFORMATIVĂ

nr.30 din 30 Aprilie 1944

În ziua de 28 Ap[rilie] 1944, pe la orele 5 dimineața, aflându-ne în inspecția postului jandarmi Ginta, am fost informați că trei indivizi (bărbați) și o femeie, străini de localitate și suspecti, au intrat în comună plini cu noroi și interesându-se de drumul de urmat înspre Moldova.

Plecând personal în căutarea lor, însoțit de plot. Rinder Vasile dela postul Ginta și încă de doi jand[armi] în termen, am reușit să-i aflăm și, arestându-i, am stabilit că sunt:

1. Krakovschi Jan, supus polon, de fel din Cehoslovacia, evreu având 6 clase liceu, venit din Budapesta.

2. Pouker Kain Isac, de 18 ani, evreu născut în Borșa, Maramureș, având 2 clase liceu.

3. Kaț Iosif, de 20 ani, născut în Supurul de Jos, Sălaj, evreu cu patru clase [de] liceu, venit din Oradea.

4. Kahan Martha, de 18 ani, concubina celui dela punctul 1, născută în Berecsaz, Cehoslovacia, terit[oriu] maghiar, care are acte false, pe numele de Bulwa Iadviga.

Numiții au fost conduși în comuna Ginta de către doi indivizi-afirmativ de origine etnică română și s-ar numi Ticrat Teodor și Mihai a Petrii Dărabului din comuna Hidișel-Bihor- cari n-au putut fi prinși de noi, întrucât, în timp ce noi [ii] căutam pe acești evrei, aceștia doi din urmă au dispărut în pădurile com[unei] Mocear.S-a intervenit la postul Hidișel, pentru a-i reține și a-i trimite postului Ginta, pentru cercetări.

Acești doi din urmă, ar fi plecat după acești evrei până în Oradea, și i-au condus până în Ginta, fiind în legătură cu un evreu din Oradea, al cărui nume nu-l știu, dar care a început a se ocupa intens cu trecerea clandestină a evreilor din Ungaria în România.

Numiții evrei, arătați mai sus, declarau că au fugit din Ungaria din cauza persecuțiilor germane contra lor.

Întrucât bănuim că ușor s-ar putea întâmpla să facă parte dintr-o organizație de spionaj comunistă, mai ales că cel dela punctul 3 este de origină din Iași, unde a domiciliat mai mult timp; cu actele dresate și toate obiectele aflate asupra lor, au fost înaintați Garnizoanei Tinca, spre cercetare.

Am luat măsuri de organizarea unui serviciu de noapte, întrucât sunt inf[ormații] că f[oarte] mulți evrei din Ungaria au început a trece în România.

Informația sigură.

Șeful Secției Jand. Holod, Raportat:

Jand. Plut.Maj. Borlea P [L.Ș.] Leg. Jand. Bihor

[Mențiune pe partea stângă a documentului:]

„Rezumat. Evreii din Ungaria au început a trece, în mod clandestin, în România, ei fiind conduși de diferite persoane de pe granița noastră, cari îi călăuzesc spre România, în schimbul unor sume mari de bani.

(*Ibidem*, dos. 45/1944, f. 281)

3.

COPIE

Nr. 10.203
Anul 1944, luna Aprilie, ziua 30
Legiunea Jandarmi BIHOR

Către
Batalionul ¼ Grăniceri
Beiuș

Am onoare a înainta, odată cu prezenta, pe indivizii:
1. Adamczyc Iosif; 2. Adamczyc Iadviga; 3. Olejasz Ana; 4. Adamczyc
Helena, pentru a dispune să fie trecuți peste frontieră în Ungaria,
deoarece numiții sunt evrei, conform ordinelor și dispozițiilor în
vigoare.

Odată cu numiții, înaintăm și următoarele obiecte personale:

- Trei ceasuri brățare marca „Castel”.
- Patru portmoneuri, dintre care trei de pânză și unul de piele.
- 247 pengö și 11 fileri.
- Trei per[echi] acte de celuloid, unul având un carnet de identitate maghiar.
- Diferite acte personale și scrisori ungurești.
- Un toc rezervor „tintanoun”.
- Patru dinți, doi albi și doi gălbeni.
- Trei geamantane și un pachet, toate cu linterii.

Comandantul Legiunei Jand. Bihor,
Lt. Colonel *Rusu Ștefan*

[Mențiune pe partea stângă a documentului:]

30 Aprilie 1944. Am primit originalul corespondenței cu cele
prevăzute în adresă. Cdt. Bat.1/4 Gr.

Lt. Colonel /ss/ *Perhaita*

(*Ibidem*, dos. 12/1944, f. 1931)

4.

LEGIUNEA JANDARMI BIHOR SECȚIA JANDARMI HOLOD

SECRET.

Problema: evreiască, și treceri
clandestine peste frontieră

NOTĂ INFORMATIVĂ

Nr.31 din 2 Mai 1944

Urmare la nota noastră informativă Nr.30 din 30 Aprilie 1944, relativ la trecerile evreilor peste frontiera din Ungaria în România.

În ziua de 2 Mai 1944, la trenul Mierlău-Holod, ce sosește în gara Holod la orele 11,22, făcând controlul călătorilor sosiți în gara Holod cu acest tren, am identificat pe evreul Móka Andras, născut în 1904, în județul Sălaj, care a trecut fraudulos din Ungaria în România, intenționând a merge la Arad, ori Timișoara.

Numitul a fost reținut de noi și, făcându-i-se percheziția corporală, am găsit asupra sa un număr de 207 pengő și 56 fileri.

Împreună cu procesul verbal dresat, a fost trimis garnizoanei Tinca, pentru cercetare.

Întrucât avem informații că evreii din Ungaria trec în România nu numai peste câmp și păduri, ci vin și cu trenul, am luat măsuri ca conductorii trenurilor, imediat ce observă asemenea cazuri, prin gara cea mai apropiată să anunțe gara Holod, iar gara Holod să anunțe postul [de] jand[armi] Holod, pentru a nu ne scăpa nici unul din cei ce eventual ar veni cu trenul.

Șeful secției Jand[armi] Holod,
Plut. Major. *Borlea P.*

Raportat:
Legiunei Jand. Bihor
[L.Ș.]

[Mențiune pe partea stângă a documentului:]

REZUMATUL: Treceri clandestine de către evrei, din Ungaria în România.

(*Ibidem*, dos. 45/1944, f. 294)

5.

NOTĂ

În rândurile populației evreești se discută că nu mai au mult și scapă de sub teroarea la care au fost supuși, și atunci vor lua la răspundere pe acei care au acționat contra lor.

Mai discută că evreii au o evidență clară asupra tuturor acelor cari au făcut abuzuri contra lor, având și lista acelor și unde petrec toți acei ce i-au persecutat.

Asupra averilor furate dela evrei, se va răspunde de foștii conducători și că statul va fi obligat să restituie totul și să-i despăgubească pe evrei.

În măsura în care armatele rusești s-au apropiat, evreii au luat o atitudine mai îndrăzneată.

Sunt informații că în Ungaria contra evreilor s-au luat măsuri severe și că sunt deportați în locuri necunoscute, fără a se ști de ei, din care cauză sunt îngrijorați și se cred totuși mai în siguranță în România.

[Adnotări pe document:]

1. „Ordin să fie suprav[egheați] de aproape și pentru orice constatare să se drezeze acte” (semnătură indescifrabilă).
2. „Dat ordin Nr. 1298, din 2 Mai 1944. Post Ginta și Tinca”.
3. „Prin ord[in] circ[ular]”.

(*Ibidem*, dos. 45/1944, f. 122)

6.

Legiunea Jandarmi Bihor Postul Jandarmi Ginta
SECRET Problema: *starea de spirit a evreilor*

NOTĂ INFORMATIVĂ din 3 Mai anul 1944

Suntem informați că printre evreii cu domiciliul forțat în comuna Ginta și printre restul populației circulă șvonuri că, în curând, vor veni la Beiuș două batalioane din armatele germane,

lucrul ce nemulțumește foarte mult pe evrei, fiindu-le frică, că vor păți ca evreii din Ungaria.

Deci starea evreilor este foarte neliniștită, neștiind scopul venirii trupelor germane la Beiuș.

Pintre evrei se discută că prin comunele de pe lângă frontieră și, în special, prin păduri se află fugiți din teritoriul Ungariei mai mulți evrei, cărora românii le furnizează știri și le duc mâncare, iar aceștia intenționează cu toții să vină în România, unde [știu] că au scăpare.

Se mai svonește că românii din teritoriul cedat le procură și acte românești la evrei, numai cu scop să-i scape, cu cari acte vin apoi în România, dându-se drept români sau evrei botezați.

Am luat măsuri de strictă supraveghere a evreilor din Ginta și de urmărirea celor care ar intenționa să vină în comună.

Informația neverificată.

Șeful Postului Jand. Ginta,
Plut. Petru Bejenaru

Legiunei Jandarmi Bihor *Jand.*

[L.Ș.]

Raportat: Secției Jand. Holod

[Adnotare pe document:]

„Circulare și se va face un control sever” (s.s. indescifrabilă)

[Mențiune pe partea stângă a documentului:]

REZUMAT: Starea de spirit a evreilor din Ginta este foarte neliniștită, fiindu-le frică că vin în Beiuș armate germane.

(*Ibidem*, dos. 45/1944, f.207)

7.

SECRET:

No. 1276

din 4 Maiu 1944

Inspectoratul de jandarmi Timișoara

Către,

Legiunea de jandarmi Bihor

Binevoii a cunoaște că, în urma măsurilor de represiune luate de către trupele germane contra evreilor din Ungaria, foarte mulți evrei își caută scăparea trecând fraudulos frontiera în România.

Față de această situație, luați cele mai severe măsuri de pază pe frontieră pentru identificarea acestor evrei, contra cărora se vor dresa acte legale și înainta de îndată justiției.

Inspector jandarmi Timișoara, [L.Ș.]

Colonel, I. Sîrbu

(Ibidem, dos. 45/1944, f. 206)

8.

Nr. 10.281

Anul 1944, Luna Mai, ziua 4

Legiunea Jandarmi Bihor

Către

Batalionul ¼ Grăniceri Beiuș

Am onoare de a înainta, odată cu prezenta, pe indivizii evrei: 1. Bejan Alexandru; 2. Beker Marian; 3. Kovslovska Sofia; 4. Kovslovska Iadviga; 5. Kovslovska Irina; 6. și Kovslovska Kristina, pentru a dispune să fie trecuți peste frontieră, în Ungaria, deoarece numiții sunt evrei, conform ordinelor și dispozițiilor în vigoare.

Tot odată, înaintăm și obiectele și actele personale ale numiților, împreună cu suma de 150 de pengö.

Comandantul Legiunei Jand. Bihor,

Lt. Colonel /ss/ Rusu Ștefan

Conform cu originalul:

Comandantul Legiunei Jand. Bihor,

Lt. Colonel Rusu Ștefan

[Mențiune pe partea stângă a documentului:]

4 Mai 1944. Am primit originalul corespondenței, împreună cu indivizii în cauză. Ungaria, Plot. major, /ss/ Popescu

(Ibidem, dos. 12/1944, f. 1932)

9. COPIE

Nr. 10.294

Anul 1944, luna Aprilie,7

*Către,
Batalionul ¼ Grăniceri Beiuș*

Am onoarea a înainta, odată cu prezenta, pe indivizii:
1.Ulanowsky Gheorghe; 2.Kmak Iadviga; 3.Rudovitz Padinski;
4.Szkovonszka Ianina; 5.Gabritz Ioan; 6.Adamski Marian; 7.Bojtaș
Zenon; 8. Slovinszki Ioan; 9.Luncensyika Felicia; 10.Bernaki Leon; 11.
Bernaki Franciska; 12.Marszsalek Zenoveva; 13. Marszalek Antonina
și 14. Gabrietz Cazimir, pentru a dispune darea lor peste frontieră în
Ungaria, întrucât susnumiții sunt de origină etnică evrei, cetățeni
polonezi.

Tot odată, înaintăm și obiectele și actele personale, prevăzute
pe contrapagină.

Comandantul Legiunei Jand. Bihor,
Lt. Colonel /ss/ Rusu Ștefan

Conform cu originalul:
Comandantul Legiunei Jand. Bihor,
Lt. Colonel Rusu Ștefan

[Mențiune pe partea stângă a documentului:]

7 Mai 1944. Am primit originalul corespondenței, împreună cu
indivizii și obiectele.

Plot. major./ss/ Popescu.

NOTĂ

-Szlovinski Ioan, una brichetă, 164 fileri, un portmoneu și haine de
îmbrăcăminte și acte personale.

-Luncensyika Felicia: un portmoneu cu fotografii și un pachet cu
lenjerie, precum și actele personale.

-Adamski Marian: una mașină bărbierit, o pensulă, un toc creon
metal, lenjerie și îmbrăcăminte.

-Bojtaș Zenon: două portomnee, un port țigaret, un briceag, una perie de dinți cu toc și diferite rufării.

-Gabritz Ioan și fiul său Cazimir: un port țigaret, un briceag cu oglindă, una pereche foarfeci mici, actele personale, una mașină bărbierit și 8 fileri.

-Szlovinski Ianina: actele personale și linjerie.

-Rudovitz Padinsky: cinci cămăși mătasă albastră, două per[echi] ciorapi, un costum haine gris, una pelerină cachie, trei perechi ismene panama, una raniță albă, un portmoneu gol, 20 fileri și un ceas marca „Doxa” de argint cu lanț.

-Bernaki Leon, cu soția Marsalek: Antonina și fiica: 750 pengö și rufăria aflată asupra lor.

(*Ibidem*, dos.12/1944, f.1930)

10.

Legiunea Jandarmi Bihor Post[ul] Jandarmi Sâmbăta
SECRET *Problema evreiască*

NOTĂ INFORMATIVĂ

Nr. 11 din 7 Mai 1944

Raportăm că, în ziua de 7 Mai 1944, orele 14, noi am prins patru bărbați evrei și una femeie, toți fugiți din Ungaria, în mod clandestin, în România.

Evreii prinși de noi sunt următorii:

1. Abrudan Petru
2. Wais Lajos
3. Haimoviciu Iosif
4. Kovaciu Gheorghe
5. Simion Maria.

Acești evrei se dau drept români, cazul lui Abrudan Petru, care a avut și acte false, iar Simion Maria susținea întruna că este româncă, dar nu are nici un act.

Acești evrei au spus că încă o mulțime de evrei sunt din orașele și satele din Ungaria, cari vin spre frontiera României, cu scopul de a se stabili în România, iar cei mai mulți cari știu românește și-au procurat acte false, pentru a putea șede în România.

Evreii din Ungaria cari fug în România se îndreaptă spre centrele mari ca Aradul, Timișoara etc. iar pentru a putea pătrunde până la acele orașe, ei oferă sume importante de bani organelor de control care îi întâlnesc.

Asemenea caz am avut și subsemnatul, când mi s-a oferit de cei cinci evrei, suma de 120.000 lei, numai ca să-i las în pace ca să poată merge la Arad, unde nu pot fi ușor prinși.

Evreii mai sus arătați, cu actele dresate și cu raportul nostru Nr.209 din 7 Mai 1944, au fost înaintați delegatului M. St. M. din Tinca, prin serviciul de transferare.

Șeful Post[ului] Jandarmi Sâmbăta, [L.ș.]
Pl. Chirilă Crăciun

[Mențiune pe partea stângă a documentului:]

REZUMATUL: Credem că și la alte posturi s-ar fi putut întâmpla astfel de oferte din partea acestor evrei, deoarece ei au trecut pe la pichetele de grăniceri și trei posturi de jandarmi, deoarece ei au parcurs pe șoseaua națională tot timpul călătoriei prin România.

(Ibidem, f. 382)

11. COPIE

Nr. 10.318
Anul 1944, Luna Mai, 7
Legiunea Jandarmi BIHOR

Către
Batalionul ¼ Grăniceri Beiuș

Am onoare a înainta, odată cu prezenta, pe indivizii:
1. Gancz Rozalia; 2. Gantz Edita; 3. Kahan Iosif; 4. Kahan Irina; 5. Kahan Agneta; 6. Scapira Marcu; 7. Katz Avram; 8. Resner Edmund; 9. Stein Ela; 10. Stein Edit, pentru a dispune darea lor peste frontieră în Ungaria, deoarece numiții sunt de originea etnică evrei, conform ordinelor și dispozițiilor în vigoare.

Odată cu numiții înaintăm și următoarele obiecte și acte personale:

- 1.1545 pengö.
2. Două cuțite.

3. Un clește, precum și rufăria aflată asupra lor și un cias de buzunar cu lanț.

Comandantul Legiunei Jand. Bihor,

Lt. Colonel /ss/ Rusu Ștefan

Conform cu originalul:

Comandatul Legiunei Jand. Bihor,

Lt. Colonel Rusu Ștefan

[Mențiune pe partea stângă a documentului:]

7 Mai 1944 Primit originalul corespondenței împreună cu obiectele și indivizii în cauză. Plot. Major /ss/ Popescu

(Ibidem, dos.12/1944, f.1929)

12. COPIE

Nr. 10.330

Anul 1944, Luna Mai, ziua 9

Legiunea Jandarmi Bihor

Către

Batalionul ¼ Grăniceri Beiuș

Am onoare de a înainta, odată cu prezenta, pe indivizii: 1. Weisz Ludovic;

2. Marmor Moisa; 3. Freidman Iosif, 4. Wesberger Pepi; 5. Haimovitz Iosif, de origine etnică evrei, pentru a dispune darea lor peste frontieră în Ungaria, conform ordinelor și dispozițiilor în vigoare.

Odată cu numiții înaintăm următoarele acte personale și obiecte:

-Una mie șase sute șaptezeci și cinci lei și

-340 pengö.

Comandantul Legiunei Jand. Bihor,

Lt. Colonel /ss/ Rusu Ștefan

Conform cu originalul:

Comandantul Legiunei Jand. Bihor,

Lt. Colonel Rusu Ștefan

[Mențiune pe partea stângă a documentului:]

10 Mai 1944. Primit originalul, împreună cu indivizii în cauză.

Plot. Major /ss/ Popescu

(Ibidem, f. 1928)

13. COPIE

Nr. 10.333
Anul 1944, Luna Mai, ziua 12
Legiunea Jandarmi Bihor

Către
Batalionul ¼ Grăniceri Beiuș

Am onoare a înainta, odată cu prezenta, pe indivizii: 1.Spiegel Filip; 2.Spiegel Ana și fata sa Susana, de 2 ani, de origină etnică evrei, pentru a dispune darea lor peste frontieră în Ungaria, conform ordinelor și dispozițiilor în vigoare.

Tot odată, cu numiții înaintăm și următoarele:

-Suma de lei 8000/opt mii/.

-Patru sute pengö.

-Un portmoneu de piele, precum și geamantanele, cu diferite haine aflate asupra lor.

Comandantul Legiunei Jand. Bihor,
Lt. Colonel /ss/ Rusu Ștefan,

Conform cu originalul:
Comandantul Legiunei Jand. Bihor,
Lt. Colonel Rusu Ștefan

[Mențiune pe partea stângă a documentului:]

12 Mai 1944. Primit originalul împreună cu indivizii și obiectele specificate în adresă.

Plot. Major, /ss/ Popescu

(Ibidem, f. 1926)

14. COPIE

Nr. 10.373
Anul 1944, Luna Mai, ziua 14
Legiunea Jandarmi Bihor

Către
Batalionul ¼ Grăniceri Beiuș

Am onoare a înainta, odată cu prezenta, pe indivizii:

1.Roth Iacob; 2.Volski R. Marian; 2.Duschenek Anton; 3.Vojnița Iosif; 4.Buczek Stanislav și Tunicinki Ladislau.

Întrucât susnumiții sunt de origine etnică evrei, vă rugăm să binevoiți a dispune darea lor peste frontieră în Ungaria, conform ordinelor și dispozițiilor în vigoare.Tot odată, înaintăm și următoarele obiecte:

- 1597 de pengö.
- Cinci dolari.
- Șapte portmonee de piele.
- Patru tocuri rezervoare.
- Două creioane negre.
- Trei bricege și diferite acte personale.

Comandantul Legiunei Jand. Bihor,

Lt. Colonel /ss/ Rusu Ștefan

Conform cu originalul:

Comandantul Legiunei Jand. Bihor,

Lt. Colonel Rusu Ștefan

[Mențiune pe partea stângă a documentului:]

14 Mai 1944. Am primit originalul corespondenței, împreună cu indivizii și obiectele prevăzute în adresă.

Cdt. Bat. ¼ Gr.,

Lt. Colonel /ss/ Perhaita

(Ibidem, f.1925)

15.

Nr. 10.375

Anul 1944, Luna Mai, ziua 16

Legiunea Jandarmi Bihor

Către

Batalionul ¼ Grăniceri Beiuș

Am onoare de a înainta, odată cu prezenta, pe indivizii: 1. Stein Solomon; 2.Stein Dora; 3.Stein Herman; 4.Lox Iosif; 5.Nussbaum Eugen; 6.Nussbaum Magdalena; 7. Kohn Tubi; 8. Magulies Ager; 9. Krautz Berta; 10. Hager Marcus; 11.Hager Schiben; 12.Goldring Eugenia; 13.Viesel Eva, de origine etnică evrei, rugându-vă să

binevoii a dispune darea lor peste frontieră în Ungaria, conform ordinelor și dispozițiilor în vigoare.

Tot odată, înaintăm și următoarele: 20.164 lei, 50 pengo.

Comandantul Legiunei Jand. Bihor,

Lt. Colonel /ss/ Rusu Ștefan

Conform cu originalul:

Comandantul Legiunei Jand. Bihor,

Lt. Colonel Rusu Ștefan

[Mențiune pe partea stângă a documentului:]

16 Mai 1944. Am primit originalul corespondenței, împreună cu obiectele. Cdt. Bat. ¼ Gr.,

Lt. Colonel/ss/ Perhaita

(*Ibidem*, f.1924)

16. COPIE

Nr. 10.403

Anul 1944, luna mai, [ziua] 17

Legiunea Jandarmi Bihor

Către

Batalionul ¼ Grăniceri Beiuș

Am onoare a înainta, odată cu prezenta, pe indivizii:

1. Poznaiska Ștefania; 2. Poznaiska Helena; 3. Gdirasca Edviga; 4. Kacsis Alexandru și 5. Listovska Eugenia, de origină etnică polonezi, rugându-vă să binevoii a dispune darea lor peste frontieră în Ungaria, conform ordinelor și dispozițiilor în vigoare.

Comandantul Legiunei Jand. Bihor,

Lt. Colonel /ss/ Rusu Ștefan

[Mențiune pe partea stângă a documentului:]

17 Mai 1944. Am primit originalul corespondenței, împreună cu indivizii.

Plot. Major /ss/ Popescu

(*Ibidem*, f. 1923)

NOTĂ

În orașul Beiuș am fost informat că evreica, soția evreului Edelstein, din serviciul depozitului Băruția, face dese călătorii în Timișoara, fără nici o autorizațiune specială necesară deplasărilor evreilor din alte localități.

În ultimul timp a fost de 4 ori la Timișoara, ultima dată fiind săptămâna trecută.

Este semnificativ faptul că această evreică nu este observată la plecarea sau la sosirea ei cu trenul din gara Beiuș de către organele Poliției din localitate și sunt bănueli că numita se duce cu aprobarea tacită a Poliției.

a[gent] No. 246

[Însemnări pe document:]

1., „No.1516/19.V .1944”

2., „Comunicare Ploștii Beiuș”. s.s. indescifrabilă

(*Ibidem*, dos 45/1944, f. 1057)

18.

Legiunea de Jand[armi] Bihor

Postul de jand[armi] Ant Problema: *starea de spirit a populației*

NOTĂ INFORMATIVĂ

No. 29 din 21 mai 1944

Cu ocazia serviciului de patrulare, ce am executat la data de 20-21 mai 1944 prin raza acestui post de jand[armi].

Am fost informat că printre populația din raza acestui post circulă zvonul că orașele Arad și Timișoara nu vor fi bombardate de inamic, și aceasta pentru că inamicul știe că în aceste orașe se află mulți jidani, și că inamicul - și în special Anglia - [ii] simpatizează pe jidani.

Se mai vorbește că jidanii din orașele Arad și Timișoara ar fi făcut una cerere, prin care au cerut Angliei ca orașele de mai sus să nu le bombardeze, și pe care cerere acești jidani au înaintat-o Angliei, care a

primit cererea și [a] promis jidanilor că orașele Arad și Timișoara nu le va bombarda și nu va da voie nimănui să bombardeze aceste orașe.

Informația este sigură.

Șeful post[ului] de jandarmi Ant, [L.ș.] Raportat: Secției Jd. Ghiorac
Jand[arm] Plot[onier] Legiunea Jd. Bihor

Ardeleanu Nicolae

[Mențiune pe partea stângă a documentului:]

REZUMAT: Printre populația în raza acestui post de jand[armi] circulă zvonul că orașele Arad și Timișoara nu vor fi bombardate de inamic, și aceasta pentru că inamicul știe că în aceste orașe sunt și se află în prezent mulți jidani.

(Ibidem, f.732)

19.

LEGIUNEA DE JANDARMI BIHOR

POSTUL DE JANDARMI
DRĂGĂNEȘTI

NOTĂ INFORMATIVĂ nr. 13
din 23 Mai 1944

CONȚINUTUL

Individul Ignea Ioan, pensionar din Lipova, fost agent polițienesc pe lângă Chestura Poliției Municipiului Oradea, în noaptea de 20-21 mai 1944, a trecut fraudulos peste frontieră din Ungaria în România, aducând un număr de 4 evrei, care au fugit din lagărul de internabili Oradea, de frică să nu fie împușcați de germani.

Dela Oradea au fost aduși prin comuna Betfia, de către un român, cu numele de Ardelean, până în comuna Hidișelul de Jos, la individul Bungău, lângă pichetul de grăniceri români.

Trecerea s-a făcut cu învoirea șefului postului de grăniceri români, pentru care a primit, în schimb, suma de 20.000 lei, iar locuitorul Ardelean, la fel, a fost plătit cu suma de 20.000 lei.

Din Hidișel au fost duși de locuitorul Bungău la Ginta, primind suma de 4.000 lei, ear de aici au fost luați de mecanicul trenului din seara de 22 Mai 1944, pe locomotivă, până la Arad.

Individul Ignea a venit în Beiuș, de a vizitat niște prieteni, făcând parte din familii marcante, unde am stat de vorbă cu el personal.

La sosire, numitul fiind cam turmentat de băutura, a spus că-i trebuiesc din partea C[ercului] Terit[orial] niște acte din care să se constate că Cercul trimite pe acei evrei la Timișoara, pentru cercetări, ca să nu fie opriți de către jandarmi, însă, după puțin timp, a revenit, spunând că acest lot de evrei s-a aranjat, și deja s-au trimis la destinație în Timișoara, însă, ca să se asigure de acte pentru alții care urmează a fi scoși din lagăr, din Oradea, și trecuți clandestin peste frontieră în România, printre care și rabinul din Cluj, pentru care se plătește de către cumunitatea evreiască din Tmișoara suma de 1.000.000 lei, numitul este în legătură cu un alt pensionar, fost funcționar la poliția Oradea și Timișoara, al cărui nume nu l-am putut obține din discuțiile cu Ignea.

Informațiunea s-a raportat D-lui Loc. Col.,
Comand[antul] Leg[iunii], verbal.

ȘEFUL POSTULUI DE JANDARMI DRĂGĂNEȘTI, Sectorul Jand.
Budureasa
[s.s. indescifrabil]
Raportat: Leg. Jand. Bihor

[Mențiune pe partea stângă a documentului:]

REZUMAT: *Individ* care se ocupă cu traficul de evrei peste frontieră, din Ungaria în România.

(*Ibidem*, f.819)

20.

Problema: diverse.

NOTĂ INFORMATIVĂ 1575
din 23 Mai 1944

Pentru expulzarea peste frontieră în Ungaria a evreilor veniți clandestin din Ungaria în România, grănicerii maghiari au refuzat

primirea acestor evrei, din care cauză grănicerii români îndrumează acești evrei peste frontieră în Ungaria la voia întâmplării, fără ca aceștia să fie preluați de cineva.

Pentru ca acești evrei să nu se întoarcă iarăși în România, am dat ordin tuturor posturilor de frontieră de a face dese patrulări și pânde, în vederea prinderii acestora.

Informațiune sigură.

Comandantul Legiunei Jand. Bihor, Raportat:

Lt. Colonel *Rusu Ștefan* Inspect. G-1 al Jandarmeriei

Subinspect. G-1 Timișoara

Inspect. Jand. Timișoara

Biur. St. Militar Sibiu

[Mențiune pe partea stângă a documentului:]

REZUMAT: Grănicerii maghiari refuză primirea evreilor ce se expulzează din România.

(*Ibidem*, f.832)

21. COPIE

Nr. 10.447

Anul 1944, Luna Mai, ziua 23

Legiunea Jandarmi Bihor

Către

Batalionul ¼ Grăniceri

Beiuș

Am onoare a înainta, odată cu prezenta, pe evreii: 1.Fridman Herman, și 2. Katliars Ioan, pentru a dispune trecerea lor peste frontieră în Ungaria, conform ordinelor și dispozițiilor în vigoare.

Odată cu numiții înaintăm și următoarele:

-1. Un ceas marca "Lagendorf"

-2. Suma de lei 3000 (trei mii)

-3. Un briceag, un portmoneu de piele și două port carnet de celuluiod.

Comandantul Legiunei Jand. Bihor,

Lt. Colonel /ss/ Rusu Ștefan

Conform cu originalul:
Comandantul Legiunei Jand. Bihor,
Lt. Colonel Rusu Ștefan

[Mențiune pe partea stângă a documentului:]

23 Mai 1944

Primit originalul, împreună cu indivizii și obiectele.

Cdt. Bat. ¼ Gr.

Lt. Colonel/ss/ Perhaita

(*Ibidem*, dos. 12/1944, f.1922)

22.

Nr. 10.460
Anul 1944, Luna Mai, ziua 24
Legiunea Jandarmi Bihor

Către
Batalionul ¼ Grăniceri Beiuș

Am onoare a înainta, odată cu prezenta, pe indivizii: 1.Szabo Atila; 2.Korznjowski Antona; 3.Knopczyk Iadviga; 4. Knopczyk Helena; 5. Knopczyk Ierzy; 6.Szezygtowska Franciska; 7. Szezygtowska Helena; 8. Szezygtowska Roman, pentru a dispune darea lor peste frontieră în Ungaria, fiind de origină etnică evrei conform ordinelor și dispozițiilor în vigoare.

Tot odată, înaintăm și mai multe acte ale susnumiților, găsite cu ocazia percheziției ce li s-a făcut.

Comandantul Legiunei Jand. Bihor, *Lt. Colonel /ss/ Rusu Ștefan*

Conform cu originalul: Comandantul Legiunei Jand. Bihor,

Lt. Colonel Rusu Ștefan

[Mențiune pe partea stângă a documentului:]

24 Mai 1944. Primit originalul corespondenței, împreună cu evreii.

Cdt. Bat. ¼ Gr., *Lt. Colonel /ss/ Perhaita*

(*Ibidem*, f.1921)

23. COPIE

Nr. 10.471
Anul 1944, luna mai, ziua 26
Legiunea Jandarmi Bihor

Către
Batalionul ¼ Grăniceri Beiuș

Am onoare a înainta, odată cu prezenta, pe indivizii:

1. Kaminski Ioan; 2. Palukowski Leon; 3. Stankiewicz Ion;
4. Ulynczyk Henrik; 5. Roziewicz Adam Ioan; 6. Leckedia Ciuki; 7.
Jagodzinka Sofia; 8. Graiska Rozalia și fetițele; 9. Stankiewicz și 10.
Graiska Helena, de origine etnică evrei, vă rugăm să binevoiți a
dispune darea lor peste frontieră în Ungaria, conform ordinelor și
dispozițiilor în vigoare.

Tot odată, înaintăm și următoarele obiecte:

- Patru portmonee de piele
- Cinci ceasuri brățare, dintre care unul defect.
- Trei stilouri, unul defect, dintre care unul cu port
- Trei bricege, dintre care unul nichelat.
- Trei ceasuri de buzunar, dintre care unul defect
- Trei mii două sute optzeci de pengö.

Comandantul Legiunei Jand. Bihor,
Lt. Colonel /ss/ Rusu Ștefan

Conform cu originalul:
p. Comandantul Legiunei Jand. Bihor,
Căpitan,
Văleanu Vasile

[Mențiune pe partea stângă a documentului:]

26 Mai 1944. Primit originalul corespondenței, împreună cu indivizii
în cauză și obiectele.

Plot. Maj. /ss/ Popescu

(Ibidem, dos. 12/1944, f.85)

24. COPIE

Nr. 10.472
Anul 1944, luna mai, ziua 26
Legiunea Jandarmi Bihor

Către
Batalionul ¼ Grăniceri Beiuș

Am onoare a înainta, odată cu prezenta, pe individul:

1. Bernath Artur, de origină etnică evreu, pentru a dispune darea lui peste frontieră în Ungaria, conform ordinelor și dispozițiilor în vigoare. Tot odată, înaintăm și actele personale ale susnumitului.

Comandantul Legiunei Jand[armi] Bihor,
Lt. Colonel /ss/ Rusu Ștefan

Conform cu originalul:
p. Comandantul Legiunei Jand. Bihor,
Căpitan Văleanu Vasile

[Mențiune pe partea stângă a documentului:]

26 Mai 1994. Primit originalul corespondenței, împreună cu individul în cauză.

Plot. Major /ss/ Popescu

(Ibidem, f. 84 și 1919)

25. COPIE

Nr. 10.488
Anul 1944, Luna Mai, ziua 27
Legiunea Jandarmi Bihor

Către
Batalionul ¼ Grăniceri Beiuș

Am onoare a înainta, odată cu prezenta, pe indivizii:

1/ Jager Izidor și 2/ Kurtag Ladislau, de origină etnică evrei, rugându-vă să binevoiți a dispune darea numiților înapoi peste frontieră, conform ordinelor și dispozițiilor în vigoare.

Totodată, înaintăm și următoarele obiecte:

- 1.15.468 / cincisprezece mii patru sute șase zeci și opt / lei,
2. Trei portmonee de piele și diferite acte personale ale susnumiților.

Comandantul Legiunei Jand. Bihor,
Lt. Colonel /ss/ Rusu Ștefan

Conform cu originalul:
Comandantul Legiunei Jand. Bihor,
Lt. Colonel Rusu Ștefan

[Mențiune pe partea stângă a documentului:]

27 Mai 1944 Primit originalul corespondenței, împreună cu
indivizii în cauză și obiectele prevăzute în adresă.

Cdt. Bat. ¼ Gr. Lt. Colonel /ss/ Perhaita

(*Ibidem*, f. 1917)

26. COPIE

Nr. 10.488
Anul 1944, Luna Mai, ziua 27
Legiunea Jandarmi Bihor

Către
Batalionul ¼ Grăniceri Beiuș

Am onoarea a înainta, odată cu prezenta, pe indivizii:

- 1/ Tzar Stanislau și
- 2/ Vojcienchovski Ioan, de origină etnică evrei, rugându-vă să binevoiți a dispune darea lor peste frontieră, conform ordinelor și dispozițiilor în vigoare.

Tot odată, înaintăm și două portmonee de piele, una tabacheră
de tablă, un săculeț și diferite acte și fotografii.

Comandantul Legiunei Jand. Bihor,
Lt. Colonel /ss/ Rusu Ștefan

Conform cu originalul:
Comandantul Legiunei Jand. Bihor,
Căpitan Văleanu Vasile

[Mențiune pe partea stângă a documentului:]

27 Mai 1944. Primit originalul corespondenței, împreună cu indivizii în cauză.

Cdt. Bat. ¼ Gr. Lt. Colonel/ss/ Perhaita

(*Ibidem*, f. 86)

27. COPIE

Problema: starea de spirit a populației.

Notă informativă nr. 11

Din 27 maiu 1944

Informăm:

1. Populația română din teritoriul cedat Ungariei este nemulțumită de procedeul armatelor germane ce trec prin Ungaria, care, intrând în curțile și casele locuitorilor, iau ce găesc: paseri, pui, ouă și porci, fără să plătească ceva.

2. Se vorbește că în teritoriul cedat au venit jandarmi germani pentru a-i înlocui pe jandarmii maghiari, în care nu mai au încredere.

3. În Ungaria, autoritățile administrative și militare (jandarmii) au adunat pe toți evreii din comuna Vadul Crișului, pe care i-au închis în școală, fără să le dea de mâncare, cu scopul ca acești evrei să nu aibă timpul necesar pentru a ascunde banii și lucrurile de valoare.

Pentru ca să nu sufere evreii de foame în școală, populația română din această comună a cerut preotului greco-catolic din comună, cu numele de Ladi, să meargă la autoritățile maghiare și să ceară permisiunea autorităților ca românii să le dea hrană evreilor.

Preotul s-a prezentat la jandarmii maghiari, și a cerut aceasta, care i-au admis cererea.

Se vorbește că, la plecarea evreilor din comună, evreii au lăsat preotului bani, pentru a pomeni în biserică poporul român, mai mult timp.

Când evreii au fost ridicăți și transportați din comună de jandarmii germani și maghiari, românii de acolo au exprimat oarecare părere de rău, iar jandarmii au zis: „Lăsați-i în pace, căci după ce se termină cu evreii, vine rândul românilor”.

Informațiunile neverificate.

Şeful Secţiei Jand. Finiş,

Jand. Plut. Major Tătaru Alexandru [L.ş.] Raportat:

Legiunei Jandarmi Bihor

[Menţiune pe partea stângă a documentului:]

REZUMAT: Populaţia română din teritoriul cedat este nemulţumită de comportarea armatei germane ce trece prin Ungaria şi îngrijorată de măsurile luate în Ungaria contra evreilor.

(*Ibidem*, dos. 45/1944, f.1340)

28.

DARE DE SEAMĂ

din 29 Mai 1944

Asupra activităţii informative desfăşurate conform ordinului de căutare din 27 Mai a.c., privitor la filarea unui grup de evrei până la trecerea lor peste frontieră de către grăniceri.

CONSTATĂRI:

În ziua de 27 Mai 1944, un grup de evrei, compus din 15 persoane, au fost predaţi Batalionului $\frac{1}{4}$ grăniceri din Beiuş, pentru a fi trecuţi peste frontieră în Ungaria.

Cum însă existau bănueli că o parte din evreii intraţi în ţară în mod fraudulos, în loc să fie trecuţi peste frontieră, înapoi de unde au venit, sunt conduşi la Arad de anumite persoane-, unde li se procură acte de către comunitatea evreiască din Arad pentru a putea rămâne în ţară sau emigra în alte ţări.

Împreună cu Plot. Mureşan Vasile, am filat acest grup de evrei, care au plecat din Beiuş în seara zilei de 27 Mai a.c., fiind escortaţi de către D-1 Plot. Maj. Popescu, secretarul Bat[alionului] de grăniceri, cu destinaţia de a fi trecuţi peste frontieră în Ungaria, după cum se vorbea şi ne-a afirmat-o chiar şi un grănicer care mergea în serviciul de curier, spre Deva, de la Beiuş.

În gara Holod însă, aceşti evrei nu au fost daţi jos din tren, pentru a schimba direcţia spre frontieră, spre Hidişelul de Sus, pe unde se obişnuia să se treacă evreii în Ungaria şi s-a continuat

drumul spre Ciumeghiu, și pe unde, dealtfel, ne precizase și grănicerul, că vor fi trecuți peste frontieră, în Ungaria.

Nici în gara Ciumeghiu nu s-a făcut debarcarea acestor evrei, continuându-se drumul cu aceștia până la Arad.

Au ajuns în gara Arad în dimineața zilei de 28 Mai a.c., unde au fost lăsați liberi din tren și, trecând prin gară foarte ușor, deoarece nu era nici-un control, deși în Arad, în acea zi urma să se facă razii generale.

Eșind din gara Arad, parte din acești evrei au început să fugă prin oraș, iar o parte s-au urcat în două trăsură. Menționez că, în acest timp, evreii erau priviți dela distanță de d-l. plot. maj. Popescu, care îi escortase până în gara Arad.

Subsemnatul, am luat numărul acelor două trăsură, și am continuat imediat filarea grupului de evrei ce se compunea din 3 bărbați, care au mers numai pe străzi laterale până ce au intrat în sinagoga evreiască din Piața Luptei (fostă Cercetașilor), Nr. 14, din Arad.

Plot. Mureșan, care mersese ca să solicite concursul poliției și gărzi militare din gara Arad, a voit să[-i] aresteze pe cei care se urcaseră în trăsură, cu concursul poliției și gărzii militare, însă a intervenit domnul Colonel Perhaitzer, comandantul Bat. $\frac{1}{4}$ grăniceri, și d-l plot. maj. Popescu, care escortase, dealtfel, pe evrei până în gară, sub pretext că evreii se află sub paza D-lor, pe care trebuie să-i conducă la delegatul St. M. din Arad, pentru cercetări. Nu au fost însă nici aceștia, care mai rămăseseră, conduși la delegatul M. St. M., ci au fost lăși liberi, care au fost filăți de către plot. Mureșan, până ce și aceștia au intrat în aceiași sinagogă- dela adresa de mai sus, unde, dealtfel, ne-am întâlnit după despărțirea dela gară.

Menționez că subsemnatul nu am fost de față la cele petrecute cu grupul de evrei ce se urcase în cele două trăsură în gara Arad.

Imediat după cele arătate mai sus, împreună cu plot. Mureșan, am mers și am anunțat Chestura Poliției Arad, la aceasta fiind, la orele 6 dim[ineața], de serviciu comisarul Safta și agentul Stanca, precum și comisarul Albu. Poliția numai pela orele 7 $\frac{1}{2}$ a luat măsuri de urmărirea evreilor semnați-, de față fiind și plot. Sărmășan, de la reședința Legiunei [de] Jand[armi] Arad.

Nu știu ce s-a mai petrecut cu acești evrei, deoarece am primit ordin dela domnul comandant al Legiunei Jandarmi Bihor, ca, după

ce îi vom semnala poliției Arad, să ne înapoiem la Beiuș, misiunea noastră terminându-se în acel moment.

Agent Nr. 245.

(Ibidem, dos. 45/1944, f.1101)

[Însemnare pe document:] „Raport special” [s.s. indescifrabil]

29.

Legiunea Jandarmi Bihor Postul jand. Serghiș

Notă Informativă Nr. 11

din 30 Maiu 1944

Conținutul pe scurt:

În cătunul Surducel, cu ocazia serviciului de patrulare ce am făcut în ziua de 29 Maiu 1944, am fost informat că la locul numit Valea Râului, spre comuna Corbești, în ziua de 27 Maiu 1944, au fost găsiți un număr de 6 prizonieri ruși, care își preparau masa în gamele, în pădure, de către mai mulți copii ce pășteau vitele.

Din sursă sigură, pe Valea Râului, între comunele Dobrești-Corbești-Bucuroaia-Serghiș și Poiana hoților, pe o distanță de 20 km, teren împădurit (desiș), s-ar afla atât prizonieri ruși, evadați din lagăre germane, evrei fugiți din Ungaria cât și dezertori din comune vecine, care, profitând de aceste locuri ascunse, își caută scăparea.

Ar necesita efectuarea unei razii cu efectiv mare, pentru scotocirea amănunțită a acestei văi, numită Valea Râului, cât și în jurul ei.

Informația sigură.

Șef Post Jd. Șerghiș
Plot. Moisa

[L.ș.] Legiunei Jd. Bihor
Raportat:
Secției Jd. Ceica

[Mențiune pe partea stângă a documentului:]

REZUMAT: La locul numit Valea Râului sunt adăpostiți diferiți dezertori, prizonieri și evrei fugiți din Ungaria.

[Însemnare pe document:] „Şeful secţiei Ceica va concentra jand[armi] din secţie şi executa razie” [s.s. indescifrabil]

(*Ibidem*, f. 1384)

30.

Inspectoratul Jand[armi] Timişoara Legiunea Jandarmi Bihor

DARE DE SEAMĂ

asupra modului de procedare cu evreii care au trecut fraudulos frontiera din Ungaria în România.

Primul evreu trecut din Ungaria a fost Katz Samoil, care a oferit şefului de post din Tinca suma de lei 200.000 pentru a-l trece peste frontieră. Legiunea l-a trimis din post în post, pentru a fi dat peste frontieră, şi dela primul post a evadat, probabil mituind pe jandarmul soldat Georgescu de la postul jand[armi] Pocola, lucru ce însă nu s-a putut dovedi. A doua zi a fost prins din nou şi trecut clandestin peste frontieră.

Având în vedere că în urma evenimentelor din Ungaria s-a prevăzut că vor trece evrei în masă în România şi cum se prevedea că aceşti evrei, în majoritatea lor, vor avea asupra lor sume mari de bani, pe care îi vor întrebuinţa pentru a mitui grănicerii şi jandarmii, cu scopul să fie lăsaţi în România, pentru a preveni acest lucru am luat contact cu d-l Lt.-colonel Perhaita, comandantul Bat[alionului] ¼ Grăniceri, pentru a găsi modalitatea de a împiedica orice neregulă.

D-l Lt.-colonel Perhaita mi-a cerut să dau în primire evreii prinşi direct Bat. ¼ Grăniceri, domnia sa luându-şi obligaţiunea ca, prin personalul ce are la dispoziţie, să-i treacă direct peste frontieră, lucru ce s-a şi făcut.

Subsemnatul, fiind informat în ziua de 25 mai 1944 că majoritatea evreilor daţi în primire Bat[alionului] ¼ Grăniceri, în loc să fie trecuţi peste frontieră, ajung la Arad, am dispus ca primul transport de evrei să fie urmărit de agenţii Mureşanu şi Cătănoiu de la legiune, lucru ce s-a şi întâmplat în ziua de 27 Mai a.c.

Legiunea a predat în ziua de 26 şi 27 Mai 1944, 15 evrei, pentru a fi daţi peste frontieră de către grăniceri, şi aceştia au plecat

cu trenul din Beiuș, la orele 21, conduși de un plot[onier] major, care i-a dus până la Arad, unde i-a lăsat liberi.

Agentul Mureșan i-a denunțat poliției gării Arad și comandantului militar al gării, pentru a-i reține pe acești evrei; poliția gării și comandantul militar, în urma intervenției plot. major Popescu, care i-a escortat până la Arad, i-a lăsat liberi.

Agenții au continuat urmărirea lor prin orașul Arad și, văzând că toți acești evrei s-au adunat la sinagoga evreiască, i-au denunțat comisarului de serviciu, al Chesturii Arad, care s-a dus să-i rețină.

Legiunea, luând informațiuni ce s-a făcut cu acești evrei, că, în urma unui ordin al Inspect. Reg. de Poliție Timișoara, au fost puși în libertate, cazul s-a raportat la I.G.J. și Inspectoratului Timișoara cu Nr. 1707 din 2 iunie 1944.

Legiunea a dat în primire în total Batalionului $\frac{1}{4}$ Grăniceri, de la 1-26 mai 1944, [un număr de] 103 evrei.

De la data de 27 mai a.c., pentru a nu se mai întâmpla asemenea nereguli, Legiunea a dispus ca toți evreii trecuți fraudulos frontiera să fie dați peste frontieră de jandarmi de încredere. De la 27 mai c. la 4 iunie, legiunea a trecut peste frontieră 54 evrei.

Având în vedere că autoritățile maghiare refuză primirea acestor evrei, trebuie să-i trecem peste frontieră noaptea, clandestin, și aceștia, chiar în aceeași noapte, se reîntorc prin alt loc; am avut cazuri când un evreu a fost prins de 3 ori trecut fraudulos peste frontieră.

Având în vedere că terenul, în majoritatea lui, este împădurit, este foarte probabil ca unii dintre ei să ajungă până la Arad, ținta tuturor evreilor cari trec în România.

Pentru a pune capăt, odată pentru totdeauna, acestor peregrinări, propunem ca toți evreii trecuți fraudulos din Ungaria în România să fie trimiși la Curtea Marțială, pentru a fi judecați.

Comandantul Legiunei Jand. Bihor,
Lt. Colonel Rusu Ștefan

(Ibidem, f. 1098)

ORGANIZAȚIILE ANTICOMUNISTE DIN MUNȚII APUSENI ȘI LUMEA RURALĂ

Augustin ȚĂRĂU

Mișcarea de rezistență anticomunistă din România a luat o nouă turnură după anul 1948. Valul acțiunilor de represiune declanșat de putere împotriva membrilor fostelor partide istorice, ai Mișcării Legionare ori ai Bisericii Române Unite, a condus la reorganizarea vechilor formațiuni și centre de rezistență, precum și la nașterea altor asemenea structuri, cum au fost: «Organizația T», «Vlad Țepeș», «Valurile Dunării», «Dihorul» etc. Nici acestea din urmă nu s-au dovedit însă a fi promotoarele unor tactici de luptă cu mult mai

diferite față de cele aplicate de antecesoarele lor, majoritatea organizațiilor fiind lichidate încă din fașă de către Securitate. Diferită era numai compoziția noilor grupuri, în rândurile acestora putând fi întâlniți profesori și funcționari „epurați”, elevi și studenți urmăriți pentru activitate legionară sau „manistă”, preoți și credincioși greco-catolici care refuzaseră reîntoarcerea la ortodoxie, ofițeri „deblocați” și muncitori, foști membri ai PSD.

Totuși, poate fi constatată o schimbare de tactică din partea rezistenței, grație contextului politic internațional determinat de „defecțiunea iugoslavă”¹, în direcția acțiunilor de organizare a unor

¹ „Defecțiunea iugoslavă” s-a născut în jurul intenției formulate de Iosip Broz Tito de a constitui în sudul Dunării o federație iugoslavo-bulgară, idee la care a achiesat și Gheorghe Dimitrov, conducătorul Bulgariei la acea vreme, inițiativă salutăată inițial și de Kremlin, care, chiar și într-o atare formă, își vedea realizată astfel mai vechea ambiție a „panslavismului”. Fricțiunile dintre Belgrad și Moscova au intervenit în momentul în care Tito s-a gândit să extindă această „federație” asupra tuturor

rețele subversive zonale, apte să intervină împotriva puterii de stat la momentul declanșării unui conflict armat între URSS și blocul occidental. „În banda în care m-am încadrat – declara în acest sens arestatul Ion Ilieș, fost component al rezistenței din Făgăraș – intenționam să activez până la schimbarea regimului democrat din țara noastră, schimbare care scontam să se facă pe calea războiului declanșat de imperialiști contra comuniștilor”² – sau – „Am recrutat elemente de sprijin ale bandei și am păstrat arme cu scopul de a organiza grupuri de elemente dușmănoase în munți, care, în cazul izbucnirii unui război, să acționeze împotriva regimului comunist” – avea să mărturisească la anchetă Gheorghe Șușman, unul dintre cei mai vânați „partizani” din Apuseni³.

Noile organizații anticomuniste n-au întârziat să-și anunțe prezența în curând. În octombrie 1948, Alexandru Moghioroș s-a deplasat la Moscova pentru a preda o serie de manifeste răspândite prin Reșița de gruparea anticomunistă «*Pentru Patrie și Rege*», în vreme ce Iosif Chișinevschi îi înmâna reprezentantului sovietic la București, Mihail Susaikov, un lot de manifeste „cu caracter troțkist”, care, în viziunea sa, urmăreau nici mai mult, nici mai puțin decât „sabotarea luptei purtată toată viața de Ana Pauker și ceilalți conducători ai PMR pentru crearea condițiilor de unire a României cu URSS”⁴.

statelor central- și est-europene, incluzând aici Iugoslavia, Bulgaria, România, Polonia, Ungaria, Albania și Grecia (după ce comuniștii greci vor fi preluat puterea cu sprijin militar iugoslav). Noua propunere a lui Tito a trezit la Kremlin suspiciuni legate de menținerea dominației Uniunii Sovietice asupra zonei în cauză, în condițiile coagulării unui nou pol de putere controlat de Belgrad. În iulie 1947 Stalin are o rundă de convorbiri cu Gheorghe Dimitrov, după care îl convoacă la Moscova și pe Tito. Acesta preferă să-și trimită reprezentanții, gest care va fi catalogat de Stalin drept sfidare și care va conduce la condamnarea publică a „*deviației titoiste*” în cadrul ședinței Kominform-ului ținute la București în iunie 1948. Cristina Vohn, *Tito în dizgrația!*, în *Jurnalul Național* (București), 26 mai 2006, p. 1-4

² CNSAS, fond *Penal*, dos. 16, vol. 2, f. 273. Apud: Iuliu Crăcană, *Rezistența anticomunistă din Munții Făgăraș între anii 1948-1955. Grupul Gavrilă*, în *Mișcarea armată de rezistență anticomunistă din România*, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Editura Kulluys, București, 2003, p. 11

³ *Ibidem*, dos. 31, vol. 1, f. 122. Apud: Elisabeta Neagoe, *Grupul de rezistență Leon Șușman (1948-1957)*, în *Mișcarea armată de rezistență anticomunistă din România*, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Editura Kulluys, București, 2003, p. 55

⁴ Eugen Denize, *Comunismul românesc de la începuturi până la moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej*, în *Memoria*, nr. 44-45/2003, p. 7

După declanșarea procesului de colectivizare, țărănimea, care și până atunci se dovedise a fi principalul element de sprijin material al grupurilor de rezistență, își intensifică colaborarea cu acestea, au loc răzmerițe, iar unii participanți iau drumul munților alăturându-li-se. În schimb, populația urbană, mult mai bine monitorizată de autorități, trecea la o rezistență pasivă. „Astăzi, cea mai mare parte a populației României, cu excepția unei minorități reduse, constituită din membrii de partid, este legată, într-o formă sau alta, de mișcarea de rezistență. Mare parte din populația țării este animată de dorința de libertate și de dușmănie față de regimul comunist, care se manifestă printr-o sistematică ineficiență în muncă, prin sabotarea planului cincinal” – constatau serviciile occidentale de informații asupra stării de spirit a populației⁵. Cu alte cuvinte, comuniștii rămăseseră pe mai departe izolați de marea masă, în ciuda simulacrelor de legitimare regizate cu ocazia alegerilor din 1946 și 1948, în vreme ce societatea românească era numai în aparență divizată, pentru că de o parte a baricadei se aflau aceleași lachei ai Moscovei, bine cunoscuți din perioada interbelică, iar de cealaltă se găsea întregul popor, care într-o formă sau alta se împotriva utopiei comuniste.

Și unii și alții aveau motivațiile lor. În timp ce majoritatea, după cum am văzut, era interesată de recuperarea drepturilor și libertăților răpite de noul sistem, minoritatea comunistă lupta cu acribie pentru păstrarea pozițiilor și privilegiilor dobândite prin intermediul sistemului. Promotorul intereselor suprastructurii comuniste era însuși Gheorgiu-Dej. El scăpase în 1948 ca prin urechile acului de mânia lui Stalin, care-l bănuia că ar cocheta cu erezia „titoistă”, numai după ce-și asumase voluntar ingratul rol de raportor la ședința extraordinară a „Biroului Informativ asupra situației din Partidul Comunist din Iugoslavia”, întrunită pentru a-l discredita în mod oficial pe șeful comuniștilor din statul vecin – așa după cum avea să susțină Constantin Doncea până la sfârșitul zilelor sale⁶. Era de așteptat în aceste condiții ca liderul nostru să-și dea toată silința pentru a recâștiga încrederea stăpânului de la Kremlin, cu atât mai mult cu cât era conștient și de faptul că era „lucrat” din interiorul partidului de concurenții „kominterniști” pe care îi plasase Moscova în staful PCR. De aceea, nu și-a făcut o

⁵: Alexandru Popescu, *op. cit.*, p. 28

⁶ Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 234-235

problemă de conștiință atunci când, de la tribuna Kominform-ului, a fost însărcinat să înfieze doctrina iugoslavă de construirea a socialismului. „Încercarea nerușinată și fățarnică a clicii lui Tito de a-și ascunde poziția anticomunistă și antisovietică în fața mișcării revoluționare din întreaga lume și în fața clasei muncitoare și a oamenilor muncii din Iugoslavia, în dosul frazelor despre construirea socialismului și despre așa zisa «linie independentă» față de cele două lagăre în care este împărțită astăzi lumea, a suferit un eșec total și a provocat un profund dezgust. Clica lui Tito a trecut fățiș în lagărul imperialist al ațățătorilor la război și se află în slujba imperialiștilor americani – acuza Gheorghiu-Dej⁷.

Astfel poate fi explicată recrudescența cu care el a acționat în anii următori împotriva oricărei forme de opoziție ce ar fi putut pune sub semnul întrebării nu numai procesul de bolșevizare a țării, ci însăși propria-i soartă, fie că aceasta venea din interiorul partidului, fie că venea din afara lui. Această angoasă îl va însoți întreaga viață, chiar dacă în anumite momente ale activității sale politice a mimat anumite gesturi de răzvrătire sau „independență” față de linia trasată de URSS, stare ilustrată de obsesia maladivă cu care și-a eliminat apropiații, mai mult sau mai puțini adversari, chiar și după moartea lui Stalin, ori încăpățănarea cu care a continuat procesul de colectivizare după ce majoritatea țărilor din lagărul comunist renunțaseră la el. De altfel, la numai un an după ce-și susținuse raportul în plenul ședinței Kominform-ului, va găsi potrivit să le „expliciteze” subalternilor de la București rațiunea și „justețea” epurărilor efectuate în ultima vreme printre rândurile „partidelor frățești” din statele satelite Uniunii Sovietice. „Faptele date la iveală la procesul de la Budapesta, în Republica Populară Bulgaria, în Republica Populară Română și în celelalte țări de democrație populară au dovedit pe deplin că Tito, Rankovici, Kardelj, Djilas, Pjade, Goșneak, Maslarici, Bebler, Mrazovici, Vukmanovici, Koce Popovici, Kidrici Neškovici, Zlati, Velebit și alții, Rajk, Brankov, Traicio Costov, Pătrășcanu și cei care împărtășesc ideile lor sunt agenți ai serviciilor de spionaj imperialiste anglo-americane” – reitera Dej⁸.

⁷ Rezoluția Biroului Informativ asupra situației din Partidul Comunist din Iugoslavia, Editura PMR, București, 1948, p. 28

⁸ Raport prezentat la Consfătuirea Biroului Informativ al partidelor comuniste, care a avut loc în a doua jumătate a lunii noiembrie 1949, Editura PMR, București, 1949, p. 2

Sub Gheorghiu-Dej, eliminarea oricărei forme de opoziție a devenit politică de stat, și nu s-a limitat numai la „curățirea rândurilor partidului”, ci a acoperit toate sectoarele societății românești. Obsesia prezervării „cuceririlor și noilor victorii realizate, zi de zi, de către clasa muncitoare în alianță cu țărănimea muncitoare, în frunte cu partidul comunist” a devenit preocuparea de bază a întregului aparat politic și de stat. Documentele vremii, de la cele emanate de organizațiile de bază ale partidului până la presă, evocă cu prisosință direcția imprimată în acest sens de infailibilul lider de la București. Fără excepție, acestea conțin în preambulul lor expunerea de motive livrată de doctrina oficială, ca un veritabil rechizitoriu: „În perioada de trecere de la capitalism la socialism, lupta de clasă se ascute și ia formă tot mai concretă, în această luptă dușmanul de clasă caută, din ce în ce mai înverșunat, ca să frâneze mersul înainte al societății, caută cu orice cale ca să puie bețe în roate, și pentru aceasta întrebuințează cele mai mârșave metode. Pentru a putea dăuna mai mult, pentru a putea desfășura o activitate contrarevoluționară cu mai mult succes, dușmanul de clasă caută să se infiltreze chiar și în rândurile membrilor de partid, încearcă să pună mâna pe posturi de conducere pe linie politică și administrativă, făcând fracțiuni în sânul partidului. Istoria Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, istoria luptelor pe care le-a dus Partidul Bolșevic împotriva dușmanului intern și extern, ne învață că, față de încercările dușmanului, față de acei care vreau să restaureze exploatarea omului de către om, trebuie să luăm atitudine hotărâtă și revoluționară până la capăt, căci numai prin vigilență ascuțită, zi de zi, putem să-i demascăm și să-i scoatem din rândurile noastre”⁹. O atare încadrare putea lesne trimite pe oricine în temniță.

Desecretizarea arhivelor fostei Securități a adus un plus de lumină în descifrarea mecanismelor care au stat la baza constituirii noilor organizații anticomuniste, asupra modului lor de formare, a scopului urmărit și a motivațiilor care i-au determinat pe membrii acestora să se reunească și să acționeze împreună. Cele mai multe dintre ele au acționat în zonele muntoase, greu accesibile, arcul

⁹ AN-DJ Bihor, *fond Comitetul Județean Bihor al PCR-Comisia de verificare a cadrelor*, dos. Klein Emeric, f. 40

Carpaților transformându-se într-o veritabilă fortăreață a rezistenței, supusă, ce-i drept, sub un continuu asediu al forțelor de represiune. Cea mai cunoscută grupare din Transilvania, „banda lui Ioan Gavrilă-Ogoranu”, a acționat în Munții Făgăraș, în raioanele Făgăraș, Sibiu și Agnita, în special pe Valea Pojorâtei, ajungând să fie calificată într-un raport al Securității, pe anii 1953-1954, drept cea mai importantă din țară, fiind formată din tineri intelectuali, foști legionari¹⁰. Conform aceluiași raport, tinerilor români li s-au alăturat și alte elemente de etnie germană, foști membrii ai SS și ai Grupului Etnic German¹¹. „Banda Leon Șușman” a acționat în Apuseni, zona de operațiuni a acestuia fiind în părțile Turda-Ocna Mureș-Aiud-Blaj, cu precădere în preajma localităților Dumbrava, Cisteiu de Mureș, Micoșlaca, Ciugudu de Sus, Alecuș, Ormeniș, Cicău, toate așezate pe Valea Mureșului¹². Tot în Apuseni au activat „grupul Nicolae Dabija”, pe Valea Arieșului, Valea Dobrei, cu centrul de comandă într-o grotă de pe Muntele Mare¹³, și „grupul Teodor Șușman”, pe o arie mai largă, cuprinzând satele din jurul comunelor Răchițele și Fântânele, apoi cele de pe Valea Arieșului, unde au organizat rezistența din zona Sălcia, Poșaga, Ocoliș, precum și zona Beiușului, din Bihor¹⁴.

În Munții Maramureșului au acționat mai multe organizații. „Grupul Ieud”, condus de Gavrilă Iușco, a activat în satele de pe Valea Izei, cu preponderență în jurul localităților Ieud, Dragomirești și Rozavlea, unde „partizanii” aveau foarte mulți sprijinitori¹⁵. După destrămarea organizației, cei care au izbutit să se sustragă arestării au aderat la „grupul Țibleș”, prin mijlocirea teologului Vasile Pașca, din

¹⁰ Iuliu Crăcană, *Rezistența anticomunistă din Munții Făgăraș între anii 1948-1955. Grupul Gavrilă*, în *Mișcarea armată de rezistență anticomunistă din România*, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Editura Kulluys, București, 2003, p. 9

¹¹ *Ibidem*, p. 10

¹² Elisabeta Neagoe, *Grupul de rezistență Leon Șușman (1948-1957)*, în *Mișcarea armată de rezistență anticomunistă din România*, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Editura Kulluys, București, 2003, p. 48

¹³ Adrian Brișcă, *Rezistența anticomunistă din România, 1944-1962*, în *Arhivele Totalitarismului*, nr. 26-27 din 2000, p. 156-175

¹⁴ Lucreția Jurj-Costescu, *Patru ani de rezistență cu arma în mână în Munții Apuseni*, în *Memoria*, nr. 327/2005

¹⁵ Stănescu Adrian, *Din istoria rezistenței anticomuniste din România (IV). Rezistența anticomunistă din Banat*, în *Curierul Românesc* (București), nr. 9 (212)/septembrie 2004, București, p. 1

Târgul Lăpuș, urmărit pentru trecutul său național-țărănist¹⁶. Tot în Munții Țibleșului au acționat în perioada 1949-1953 și alte grupuri de rezistență anticomunistă, printre acestea numărându-se gruparea condusă de pădurarul Nicolae Pop, din Lăpușul Românesc, și cea condusă de Ion Popșa și Ion Ilban, din Dragomirești. Cel mai numeros a fost însă grupul organizat de Nicolae Pop, zis a lui Ichim¹⁷. În Munții Banatului, în zona Teregova, și-a desfășurat activitatea grupul colonelului Ion Uță, fost prefect al județului Severin între anii 1943-1944, însumând în jur de 20 de membri, care au desfășurat acțiuni concrete împotriva comuniștilor din mai 1947 și până în noiembrie 1949. În părțile Vârciorovei, a operat grupul condus de Aurel Vernichescu¹⁸.

Fără excepție, toate aceste organizații s-au coagulat în jurul unor personalități locale, al căror trecut era într-un fel sau altul legat de activitatea politică a regimurilor anterioare venirii la putere a comuniștilor, foști legionari, foști țărăniști, liberali sau socialiști, ofițeri, dascăli sau funcționari epurați, cei mai mulți dintre aceștia figurând în listele de urmăriți general ale Ministerului de Interne. Așa de pildă, Maiorul Nicolae Dabija, din Comandamentul Inspectoratului de Grăniceri Oradea, a intrat în obiectivul delegatului NKVD din Garnizoana Arad, unde ofițerul își desfășura serviciul, din pricina Ordinului «Mihai Viteazu» și a medaliei «Crucea de Fier» câștigate pe Frontul de Răsărit. Aflând că urma să fie arestat, s-a retras la socrii în Turda, împreună cu soția, iar aici s-a alăturat cumnaților săi, frații Traian, Alexandru, Viorel și Nicolae Macavei, urmăriți la rândul lor de jandarmi pentru rănirea a patru agenți care veniseră să-i ridice de la domiciliu pentru o presupusă „contrabandă cu aur”. În realitate, familia maiorului devenise indezirabilă regimului comunist pentru afinitățile național-țărăniști pe care le cultiva, aceasta înrudindu-se cu patriotul Ștefan Cicio-Pop. Cei patru fugari s-au adăpostit în munți, pe cursul superior al Arieșului, unde au pus bazele organizației «*Frontul Apărării Naționale - Corpul de Haiduci*», în a cărei rețea au fost cooptați foarte mulți țărani din zonă.

¹⁶ Ana-Maria Luca, *Răzvrățiții din pădurile Maramureșului voievodal*, în *Jurnalul Național* din 10 mai 2004, București, p. 1

¹⁷ Adrian Stănescu, *Din istoria ... (IV)*, p. 1

¹⁸ Nucleul activ al grupului Vernichescu avea 29 de partizani. Cf. *Gardianul* (București), 21 noiembrie 2002

Dabija s-a integrat grupului în februarie 1948, după care a luat legătura cu o altă organizație anticomunistă din acele părți, «*Liga apuseană a moșilor*», ce număra peste 400 de membri, cu scopul de a închea o macrostructură de rezistență sub titulatura «*Frontul Apărării Patriei Române*»¹⁹. Pregătirea militară și experiența acumulată pe front, îi formaseră ofițerului convingerea că răsturnarea regimului comunist ar fi posibilă numai prin efortul conjugat al tuturor grupurilor de „partizani” din Carpați, pe care nutrea să le aducă sub o comandă unică²⁰.

O vastă rețea anticomunistă, tot sub conducerea unor foști ofițeri de carieră, s-a dezvoltat în Munții Banatului. Colonelul Ioan Uță, fost prefect „țărănist”, s-a retras în munți în vara anului 1947, la scurtă vreme după ce autoritățile au scos Partidul Național Țărănesc-Maniu în afara legii, conștient fiind că urma să fie ridicat în curând de către Securitate. I s-a alăturat inginerul Aurel Vernichescu, fost legionar, cei doi reușind să adune în jurul lor un grup de alți 20 de fugari și apoi să dezvolte un serios cerc de „sprijinitori” în rândul țăranilor din zona Plugova. Colonelul Uță a urmărit să pregătească populația pentru un război de gherilă în eventualitatea declanșării așteptatului conflict militar dintre anglo-americani și sovietici²¹. În acest sens grupul și-a orientat activitatea, de început, în scopul procurării armamentului și muniției necesare viitoarelor acțiuni. De remarcat este sprijinul oferit de legionarul Gheorghe Cristescu, care le-a trimis o mitralieră²².

Aurel Vernichescu, devenit „țărănist” în urma unui conflict avut cu Zelea Codreanu prin anii '30, și-a creat o organizație proprie în zona Vârciorova, fără a întrerupe însă legăturile cu grupul condus de Ioan Uță. Cei doi și-au propus să declanșeze în a doua jumătate a lunii aprilie 1949 o acțiune militară de mari proporții împotriva aparatului de stat comunist din Banat și Crișana, prin ocuparea, cu sprijinul populației, a prefecturilor din Timișoara, Arad, Lugoj și Caransebeș. „Partizanii” lui Vernichescu aveau misiunea de a bloca accesul auto și feroviar prin trecătoarea Armeniș, spre a împiedica astfel pătrunderea unităților militare de intervenție. Dezvoltarea

¹⁹ Adrian Brișcă, *Rezistența ...*, nr. 26-27 din 2000, p. 156-175

²⁰ Ionițoiu Cicerone, *Victimele terorii comuniste. Arestați, torturați, întemnițați, uciși. Dicționar-D*, vol. I, Editura Mașina de scris, București, 2000-2002

²¹ Adrian Brișcă, *Rezistența ...*, p. 156-175

²² Adrian Stănescu, *Din istoria ... (II). Rezistența anticomunistă din Banat*, în *Curierul Românesc*, nr. 6/iunie 2004

rețelei anticomuniste către județele Arad și Bihor și contactarea altor grupuri de rezistență din aceste zone a căzut în sarcina oamenilor din organizația «*Partizanii României Mari*» din Timișoara, alcătuită din studenți de la Medicină și Politehnică și condusă de funcționarul Ică Tănase²³. Legată de același plan de eliberare a Banatului și Crișanei este și activitatea grupului condus de tandemul Nicolae Popovici și Nicolae Doran, fost comisar-ajutor al Biroului Siguranței din Reșița²⁴. În schimb, legionarul Spiru Blănaru, conducătorul grupării anticomuniste din zona Teregovei a refuzat să se ralieze planului propus, limitându-se la acțiuni locale, punctuale, dar lipsite de anvergură²⁵. La fel va proceda și comandorul Petru Domășneanu, chiar dacă după căderea grupurilor conduse de cei doi, organele de anchetă s-au străduit să ticluiască rechizitoriile în așa fel încât să forțeze teza unei largi conspirații anticomuniste²⁶.

Cu totul diferită a fost situația căpitanului Ștefan Popescu, din Bihor, care a devenit „partizan” silit de „victoria” repurtată de către forțele BPD în alegerile din noiembrie 1946. Ofițerul fusese delegat de liderul bihorean al PNT-Maniu, Teodor Rocsin, ca observator al „țărăniștilor” la secțiile de votare din plasa Vașcău, misiune pe care a acceptat-o, deși comandantul său, colonelul Codarcea Sabin, îi recomandase sincer să nu se implice. De teama arestării care-l aștepta, nu s-a mai prezentat la unitatea militară la care era angajat și s-a retras în pădurile din zona muntoasă ce străjuiește bazinul Crișului Negru, găsindu-și gazdă pe la diferiți cunoscuți din satele vecine Vașcăului, cum au fost Terente Igna din Cusuiuş, protopopul Aurel Terebenț și Ilca Baba, soacra fostului primar Ionaș Benea, cu toții „oameni de omenie, cu frica lui Dumnezeu”, care l-au și ajutat adesea să-și vadă familia²⁷. Spre deosebire de Nicolae Dabija, Popescu nu a inițiat nici o acțiune împotriva regimului și nici nu și-a constituit vreo organizație anticomunistă, singura motivație a sa fiind aceea de a se sustrage arestării.

²³ Adrian Brișcă, *Rezistența ...*, nr. 26-27 din 2000, p. 156-175

²⁴ Adrian Stănescu, *Din istoria ... (II)*

²⁵ Adrian Brișcă, *Rezistența ...*, p. 156-175

²⁶ *Scânteia*, nr. 1458/22 iunie 1949; *Ibidem*, nr. 1459/23 iunie 1949; *Ibidem*, nr. 1462/26 iunie 1949, p. 1

²⁷ Ștefan Pavel Popescu, *Amintiri amare, în Echinoc* (Cluj-Napoca), nr. 123 din 1998; vezi, mai ales, Antonio Faur, *Căpitanul Ștefan Popescu – liderul grupului de rezistență din sudul Bihorului (1946-1950)*, Editura Universității din Oradea, 2007

Din aceleași motive, tânărul avocat Leon Șuşman și-a părăsit domiciliul și a plecat în munți. Absolvent al Facultății de Drept din Cluj, el a ocupat funcția de prefect al Poliției din Turda pe timpul guvernării legionare, după care a participat la rebeliunea din ianuarie 1941. S-a ales cu o condamnare de 10 ani, pedeapsă pe care însă n-a executat-o, fugind în Apuseni. După decretul de amnistie din 14 decembrie 1945, s-a reîntors acasă și s-a ocupat cu avocatura, până în noaptea de 14/15 1948 mai când comuniștii au început valul de arestări împotriva legionarilor, fiind căutat acasă de șeful Securității din Turda, Albon²⁸. Grupul care-i va purta numele a luat ființă în mai 1948, când i s-au alăturat doi frați ai săi, Gheorghe și Ieronim, tot de teama arestării. Primul, preot greco-catolic la Seminarul din Blaj, l-a contactat pe Gheorghe Broscățeanu, șeful grupării legionare «*Corpul Răzleților*» și va reuși să evite internarea, în vreme ce Ieronim va fi prins și închis în octombrie 1948. În primii doi ani s-au mai alăturat Cornel Deac, Nicolae Moldovan, Iacob Târziu, Simion Bărduțiu, Alexandrina Teglaru, Dumbrăveanu Ioan și Maria Gligor²⁹. Compoziția grupului era eterogenă, atât sub aspectul apartenenței politice a membrilor, cât și al motivației care-i determinase pe noii veniți să intre în rezistență. Iacob Târziu aparținea categoriei preoților greco-catolici care refuzaseră revenirea la ortodoxie și în plus mai făcuse parte și dintr-o organizația de rezistență „țărănistă” condusă de Ioan Robu și Alexandru Maxim. Alexandrina Teglaru fusese șefa «cetățuilor de fete» de la Universitatea din Cluj și apoi a Organizației Legionare Feminine din Ardeal, iar Maria Gligor activase la rândul ei în Mișcarea Legionară³⁰. Organizația își va spori rândurile prin venirea preoții greco-catolici Simion Roșa, din Poșaga de Jos, fost deputat PNT, și Grigore Jaflea, din Poșaga de Sus, iar mai târziu, în 1953, cu țăranul Ioan Boboia, zis Forgău, din Săgăgea (județul Alba)³¹.

Dacă la început fiecare dintre membrii organizației a fost determinat de câte o cauză personală să ia calea munților, cu timpul motivația va câștiga în maturitate și se va cristaliza în jurul aceluiași scop, „subminarea regimului comunist” instaurat în țară, reiterat de altfel în dosarele de judecată instrumentate de Tribunalul Militar

²⁸ Elisabeta Neagoe, *op. cit.*, p. 46

²⁹ *Ibidem*, p. 47-48

³⁰ *Ibidem*, p. 49

³¹ *Ibidem*, p. 51

de la Cluj. „Toți membrii bandei am urât regimul democrat popular din RPR. În plus, fiecare dintre noi era urmărit de organele de stat, fie pentru activitate legionară, fie pentru alte fapte criminale săvârșite împotriva legilor statului. Membrii bandei, între noi, purtam discuții și ne încurajam reciproc în activitatea dușmănoasă pe care o desfășuram” – mărturisește Gheorghe Șușman în anchetă³². Realitatea este că în întreaga zonă, dar nu numai aici, populația rurală era pătrunsă de o adâncă neîncredere în viabilitatea regimului comunist, care alimenta speranțele țărănimii într-o apropiată destrămare a sistemului.

Tot în Apuseni, un alt grup s-a focalizat în jurul gospodarului Teodor Șușman senior, un țăran înstărit din comuna Răchițele, județul Cluj, fost primar, foarte stimat de consătenii săi deoarece în 1925 obținuse drepturi speciale pentru moți, în urma unei audiențe la regele Ferdinand. După alegerile din 1948, acesta și-a părăsit domiciliul, după ce în mai multe rânduri primise vizita organelor de Securitate, el fiind unul dintre fruntașii PNT-Maniu. În curând i se vor alătura feciorii săi Teodor, Traian și mai târziu Avisalon. Acesta din urmă reușise să fugă de sub escortă în timp ce era condus la sediul Securității din Huedin³³. La constituirea grupului a „contribuit” din plin noul primar al comunei,, comunistul Pascu Suci, autorul mai multor note informative înaintate autorităților, îmbogățite de acesta cu o mulțime de minciuni referitoare la familia Șușman. Ferindu-se să dea nume, chiar și după 1989, Teodor Suci, unul dintre colaboratorii grupului, povestește cum că „cineva a pârât că nu poate organiza aici partid și nu se înscriu oamenii din sat în Partidul Comunist din cauza lui Șușman, că îi minte Șușman, că el îi împotriva comunismului și oamenii s-ar înscrie dacă nu i-ar minți el”³⁴.

În 1950 a aderat la grup chiaburul Ioan Popa, zis Cioată, din Călata, prin mijlocirea lui Aurel Han, om de legătură al „bandei”³⁵, iar în luna august Mihai Jurj, un sprijinitor al fugarilor. Bănuind că a fost trădat, el a reușit să-și părăsească domiciliul în momentul în care

³² CNSAS, *fond Penal*, dos. 31, vol. 1, f. 42

³³ ASRI București, *fond Informativ*, dos. 2701, vol. I, f. 4

³⁴ Octavian Coman, *Rezistența din munții României, o formă de alteritate față de regimul comunist în perioada 1944 – 1958*, în *Prolegomene*, 2005, p. 14,

³⁵ Ioan Popa, zis Cioată, fost șofer al marelui Ion Antonescu. Cf. Ana-Maria Luca, *op. cit.*, p. 1

lucrătorii Securității au descins la casa lui spre a-l aresta³⁶. Soția lui, Lucreția Jurj, a fost reținută cu această ocazie și a fost ținută în anchetă până în luna septembrie. De îndată ce s-a văzut liberă, femeia a plecat în munți. După 1989 femeia a povestit că soțul său avusese legături cu fugarii din familia Șuşman Teodor încă din anul 1948, când aceștia i-ar fi propus să organizeze rezistența anticomunistă în zona Câmpeni. De asemenea, socrul ei, fost pădurar, era în legătură cu „partizanii” celeilalte „bande subversive” cunoscute tot sub numele Șuşman³⁷.

³⁶ „Într-o seară de august 1950, după ce se lăsase întunericul – povestește Lucreția Jurj – ne-am pomenit cu șeful Ocolului silvic din Beliș, Alexandru Rîpan, însoțit de câțiva securiști. Rîpan i-a cerut soțului meu arma din dotare. Mihai avea armă, fiindcă preluase funcția de pădurar de la tatăl său, Nicolae Jurj. Mihai i-a spus că se duce s-o aducă; în camera alăturată, care avea un geam ce dădea spre pădure, erau mai multe arme. Soțul meu le-a luat pe toate, și muniția, a sărit afară și dus a fost. Și-a dat seama că a fost trădat și s-a dus la grupul de partizani, care nu era prea departe”. Apud: Lucreția Jurj-Costescu, *Patru ani de rezistență cu arma în mână în Munții Apuseni*, în *Memoria*, nr. 327/2005

³⁷ Lucreția Jurj, născută Lazea, face parte dintr-o familie de moți din satul Scărișoara, județul Alba, colonizată după Reforma Agrară a anului 1921 într-o *pustă* din Sudul județului Satu Mare (aparținând Sălajului din anul 1925), unde împreună cu alte familii de coloniști din satele Gârda și Săcătura au pus bazele noii localități Scărișoara Nouă (comuna Pișcolt). O parte a familiile coloniștilor au rămas pe mai departe în satul de obârșie, lucru care se va dovedi benefic celor colonizați, după aproape două decenii de la plecare, date fiind măsurile antiromânești dictate de regimul horthyst instalat în Ardealul de Nord odată cu Dictatul de la Viena. Pe 29 octombrie 1940, un convoi de 150 de căruțe cu țărani coloniști, expulzați din Scărișoara Nouă de autoritățile ungurești, care se îndrepta spre punctul de frontieră Hidișelu de Sus, de pe noua graniță româno-maghiară, a fost oprit la Oradea, ca monedă de schimb, pentru a forța mâna autorităților românești să retrocedeze o cantitate de material lemnos exploatat din fosta pădure a *Ordinului Catolic «Premonstratens»*, rămasă pe teritoriul Bihorului de Sud, în România. Situația coloniștilor devenise cu atât mai disperată, cu cât, ofițerul ungar, Fritz, care ordonase măsura, îi obligase pe români să-și vândă toate bunurile pe „bani de nimic”, sub motivația că aparțin Ungariei, și în condițiile în care grănicerii români așteptau în zilele următoare sosirea unui no grup de expulzați numărând peste 1.000 de oameni. După dezamorsarea conflictului, realizată prin onorarea pretențiilor ungarilor, o parte a coloniștilor s-a reîntors în satele lor de origine, iar o altă parte a fost dirijată de Prefectura județului Bihor-Sud către comuna Făget, din județul Timiș-Torontal, care dispunea de un excedent de locuri de cazare și de muncă. Până la sfârșitul anului 1940, punctul de frontieră Hidișelu de Sus a fost trecut de 4.024 de coloniști expulzați: 1.078 din colonia Mihai Bravu, 481 din colonia Regele Ferdinand, 127 din colonia Gepiu, 802 din Aleșd și împrejurimile lui, 500 din Salonta, toate din Bihorul de Nord, precum și 1.036 de coloniști din Șimian, Horea și Scărișoara Nouă, județul Sălaj. Cf. Constantin Moșincat, Augustin Țărău, *op. cit.*, p. 76-77

Familia Lucreției Jurj s-a reîntors în satul natal, Scărișoara, județul Alba. Aici l-a cunoscut pe viitorul său soț, Mihai Jurj, pădurar, fiul vitreg al mătușii sale Samfira, măritată în localitatea vecină, Ponor, cu care se va căsători în 1947. Lucreția Jurj-Costescu, *op. cit.*

Gruparea „Făgăraș” se deosebește de celelalte organizații de gen prin faptul că geneza ei nu s-a produs în jurul vreunui nucleu format din membrii ai fostelor partide istorice ori din ofițeri „deblocați”³⁸. Ion Gavrilă, ca fost conducător al organizației legionare de tineret «*Frățiile de Cruce*» din Ardeal, a reușit să adune în jurul său pe Marcel Cornea, Nicolae Mazilu, Ioan Mogoș, Andrei Hașu, Virgil Radeș, Silviu Socol, Nicolae Stanciu, Gheorghe Arsu, cu toții foști colegi la Liceul „Radu Negru” din Făgăraș, care vor forma nucleul organizației³⁹. Aceștia activaseră în diferite organizații mai mărunte, ca «*Mănunchiul de prieteni*», «*FDC*», «*Vultanul*». Majoritatea suferiseră prigoana antonesciană după Rebeliunea din 1941. După declanșarea valului de arestări din primăvara anului 1948, grupul se îmbogățește cu noi membrii, care au luat drumul pribegiei de teama represaliilor comuniste⁴⁰.

Cristalizarea organizației s-a produs pe data de 1 mai 1950, atunci când nucleul, alcătuit din Andrei, Laurian și Gheorghe Hașu, Ion Gavrilă, Ion și Gelu Novac, Gheorghe Șovăială, Silviu Socol, Remus Sofonea și Ion Chiujdea s-au retras în munți și au ținut o primă ședință legionară⁴¹. Primul lider al organizației a fost Andrei Hașu, vechi legionar, condamnat la 5 ani de închisoare pentru participare la rebeliune în Arad, iar apoi Ion Chiujdea, cu același trecut, fost student la Științe Naturale. A urmat Ion Gavrilă⁴². În ce privește pregătirea militară, Gheorghe Hașu și Ioan Pop au fost decorați pe frontul din Moldova, unde au fost răniți, Laurian Hașu a fost decorat pe frontul din apus, iar Chiujdea și Gavrilă făcuseră școala militară de ofițeri, după care luptaseră pe front în 1944⁴³.

„Banda Gavrilă desfășoară o activitate de instigare a populației la nesupunere față de legile RPR, de instigare a populației naționaliste, de crime și jafuri îndreptate asupra organelor de stat și unităților socialiste” – se spune în raportul Securității⁴⁴, lucru confirmat și de arestatul Victor Metea în cadrul anchetei. „Scopul nostru a fost de a duce lupta contra regimului actual, sub această

³⁸ Iuliu Crăcană, *op. cit.*, p. 9

³⁹ *Ibidem*, p. 10

⁴⁰ *Ibidem*, p. 19

⁴¹ *Ibidem*, p. 12

⁴² *Ibidem*, p. 13

⁴³ *Ibidem*, p. 12

⁴⁴ CNSAS, *fond Documentar*, dos. 36, f. 37

formă, de grup înarmat, deoarece doream schimbarea regimului față de care nutream idei contrare” – declara acesta⁴⁵. Un alt obiectiv mărturisit în anchetă de partizanii arestați a fost și acela de a-i lămuri pe țărani să nu se înscrie în gospodăriile agricole colective⁴⁶.

Supraviețuitorii „grupului Gavrilă Iușco”, din Maramureș, format în jurul nucleului de elevi legionari de la Liceul din Sighet, s-au înrolat în organizația lui Ioan Popșa, din aceeași zonă. După două săptămâni de la fuziune, grupul de tineri a trecut botezul focului într-o confruntare armată cu oamenii Miliției, ca urmare a trădării „camaradului Vlad Dănilă”, identificat ulterior, informator recrutat și infiltrat de Securitate. „Două săptămâni mai târziu – povestește Gavrilă Iușco – pe când mergeam de la Ieud la Dragomirești, am înnoptat la un morar, iar doi dintre noi s-au dus la Săliștea cu o armă ce trebuia reparată de celebrul fugar Pașca, renumit pentru faptul că țintea bine. Ghinionul nostru a fost că unul dintre cei doi colabora cu Securitatea, și l-a turnat pe celălalt, care a fost arestat”⁴⁷. Amănuntul, inserat în relatare, referitor la contactarea partizanului Pașca confirmă faptul că între grupurile de rezistență din zonă existau legături de colaborare pe linie logistică și că ele se bucurau de ajutorul aceleași rețele de „sprijinitori”.

Ioan Popșa, liderul și organizatorul „bandei de la Dragomirești”, i-a cooptat în gruparea sa pe Gavrilă Iușco și pe Petre Hotico, prin intermediul lui Ioan Ilban, un consătean, împreună cu care au hotărât lărgirea organizației. Într-o primă etapă li s-au mai alăturat țărani Ioan Zubașcu, Ilie Zubașcu, Dumitru Jurco, Ioan Net și Dumitru Petrovan, iar mai târziu Ioan Ardelean, Vasile Țicală și Vasile Țicală a Lupului. După ce Securitatea a trecut la arestarea rețelei de „sprijinitori” din sate, au mai luat calea munților și Ioan Ilban, Ilie Zubașcu, Vasile Ofrim, Ioan Rubel Ardelean, Dumitru Petrovan și fiul acestui, Ioan Petrovan, pe atunci elev la Sighet⁴⁸.

⁴⁵ Idem, *fond Penal*, dos. 16, vol. 18, f. 213

⁴⁶ *Ibidem*, f. 122, 207

⁴⁷ Ciprian Dragoș, *op. cit.*, p. 1

⁴⁸ Pentru anihilarea organizației conduse de Ioan Popșa, Securitatea a operat 75 de arestări în rândurile țărănilor din zonă, cuprinse în dos.ul „*Lotul bandei teroriste Popșa Ioan*”. Datorită numărului mare de încarcerări depuși în arestul DRSP Oradea, căpitanul de securitate Iosif Pálkovits a divizat lotul în nouă grupe, în vederea bunei desfășurări a procesului. Vezi ASRI București, *fond Documentar*, dos. 905/1949-1950, volumul 2, f. 91-92

Nicolae Pop, cel care va ajunge liderul unui alt important grup de rezistență din Munții Țibleșului, era pădurar de meserie, profesie care prin natura ei îi oferise vrând-nevrând un contact permanent cu partizanii. El ajunge să ia calea munților în luna mai 1949, la scurtă vreme după ce Securitatea l-a capturat pe fugarul Vasile Pașca, fost „țărănist”⁴⁹, pe care Pop îl găzduise încă din luna aprilie 1948⁵⁰. Reușește să înșele vigilența subofițerilor care-l aduseseră pe Pașca la o confruntare și dispăre în pădure unde-l întâlnește pe partizantul Vasile Hotea, împreună cu care îl vor scoate din mâinile securiștilor pe camaradul lor. I s-au alăturat apoi cei doi copii ai săi, Achim și Aristina, de teama represaliilor care-i așteptau, iar din primăvara anului 1950 și vecinul lor, Ioan Măț, din același motiv. Soția lui Nicolae Pop zăcuse la pat nu mai puțin de 17 săptămâni după „interogatoriul” de la Miliție⁵¹.

Organizația s-a format din elemente eterogene provenite fie din grupări anticomuniste anihilate de forțele de ordine, fie din categoria de „fugari” urmăriți de Securitate pentru trecutul lor politic, cei mai mulți din clasa țărănească. În toamna lui 1950 grupul și-a sporit rândurile prin venirea unor urmăriți din familiile Chindriș, Dunca și Hotico, precum și a unui grup de șapte militari dezertori de la detașamentul de muncă Săcel-Iza, toți din Ieud⁵², care intraseră în vizorul Securității pentru propaganda împotriva colectivizării, ce o făceau printre colegii de arme⁵³. În luna decembrie 1950 li s-a alăturat preotul greco-catolic Atanasie Oniga, fugit și el de teama represaliilor care urmau să se abată asupra lui, de pe urma incidentului petrecut de sărbătoarea Sfântului Dumitru, când enoriașii săi i-au botezat cu sila în râul Lăpuș pe activiștii trimiși în comună cu propaganda ateistă⁵⁴, iar în 1951 au mai venit trei

⁴⁹ Vasile Pașca, absolvent al Academiei Teologice Române din Oradea, fuge în munți după arestarea liderului țărănist Iuliu Maniu, odată cu declanșarea valului de arestări împotriva membrilor PNȚ. *Ibidem*

⁵⁰ Idem, *fond Informativ*, dos. 2426, vol, 1, f. 16

⁵¹ Adrian Brișca, *Rezistența ...*, p. 42-67

⁵² Aceștia au fost: Ștefan și Vasile Chindriș, vărul acestora, Dumitru Chindriș, Ioan și Dumitru Hotico, Gavrilă Dunca, Ilieș Dunca. Ana-Maria Luca, *Răzvrățiții din pădurile Maramureșului voievodal*, în *Jurnalul Național* din 10 mai 2004, București p. 1

⁵³ ASRI București, *fond Informativ*, dos. 2425, vol, 1, f. 4

⁵⁴ Ștefan Bellu, *Pădurea răzvrătită. Mărturii ale rezistenței anticomuniste*, Baia Mare, Editura Gutinul, 1993, p. 64

legionari, Mircea Dobre, din Ieud⁵⁵, Vasile Tivadar, din Rona de Sus, și Ioan Rusu, din Sighet, împreună cu doi tăinuitori, Vasile Blaga și Toader Jurj⁵⁶, și cu Vasile Hotea din Hârnicești, aduși de Vasile Pașca după căderea grupului din Ieud⁵⁷.

Toate organizațiile anticomuniste pomenite până aici nu ar fi putut supraviețui fără sprijinul larg și dezinteresat al comunităților rurale în hotarele cărora și-au desfășurat activitatea. Până la un moment dat, ele au întreținut în conștiința țăranimii speranța prăbușirii regimului comunist și a restaurării vechilor rânduieli moștenite de la înaintași. Sub acest aspect trebuie perceput sacrificiul benevol asumat de sute de țărani care au luat drumul pușcăriilor și lagărelor pentru vina de a-i fi găzduit, hrănit și protejat pe „partizanii” din munți. Numai „grupul Dabija” număra peste 400 de „sprijinitori”, cifră impresionantă care a determinat organele justiției militare să împartă imensa masă de oameni în 13 „loturi” pentru a putea gestiona eficient „actul de justiție”⁵⁸. Soții Gheorghe și Maria Balea, moți din Apuseni, au fost arestați pentru motivul că fiica lor, Alexandrina Popa, a acordat ajutor medical partizanilor răniți în confruntările cu Securitatea pe Muntele Mic⁵⁹. Familia Daia din Galda de Sus a avut și ea de suferit de pe urma colaborării cu „partizanii” lui Dabija. Au fost arestați și condamnați la ani grei de închisoare Augustin, Sabin și Emil Daia, ultimul fiind asasinat pe 5 aprilie 1950 din ordinul generalului Nicolschi⁶⁰. Unii colaboratori nici n-au mai apucat să beneficieze de judecata comunistă. Elevul Ioan Turcu, din comuna Vigard, va fi ucis în anchetă în aprilie 1949 la Securitatea din Alba Iulia, alți doi copărtași din Aiud, soț și soție, vor fi asasinați în propria casă în noaptea de 5/6 martie 1949. Pe 7 octombrie vor fi executați doi țărani din Cheile Runcului, iar pe 20 august 1950 este împușcat Ioan Trifa, împreună cu doi consăteni, nu înainte de a fi torturați.

Pentru a putea supraviețui mai lesne, unele organizații s-au scindat în echipe mai restrânse numeric, care au căutat să se cantoneze în zone apropiate de satele lor de obârșie, acolo unde se

⁵⁵ Nepotul preotului din Ieud. Vezi Ana-Maria Luca, *op. cit.*, p. 1

⁵⁶ ASRI București, *fond Informativ*, dos. 2426, vol. 1, f. 17

⁵⁷ Ana-Maria Luca, *op. cit.*, p. 1

⁵⁸ Adrian Brișcă, *Rezistența ...*, p. 156-175

⁵⁹ Cicerone Ionițoiu, *Victimele... Dicționar-B*

⁶⁰ *Ibidem*

bucurau de sprijinul rudelor și în general al celei mai mari părți a populației. În aprilie 1949 „grupul Leon Șușman” s-a divizat și el, fie pentru a fi mai ușor de alimentat și protejat cele două nuclee mai mici, fie datorită unor dispute, cu Simion Bărduțiu, legate de modul de acțiune – sursele sunt contradictorii⁶¹. Echipa fraților Șușman s-a îndreptat către Munții Apuseni, spre comuna Arada, unde aveau oamenii de sprijin. Aici grupul se scindează din nou, după divergențe similare avute cu Deac Cornel, frații Șușman îndreptându-se acum spre Valea Arieșului, către Poșaga, unde Leon avea prieteni legionari care-l mai găzduiseră și pe timpul prigoanei antonesciene. Minuscula echipa va activa în raza localităților Pietroasa, Gârbova de Sus, Hidiș, Vârful Trascău, Sângeorz, Ponor, Lunca, Muncelu, Ocoliș, Muntele Bedeleu, Negrești, pe versantul de Nord-Est al Apusenilor, mai precis, între masivele Trascău și Muntele Mare⁶². „Partizanii” vor face o serie de incursiuni și în părțile muntoase ale Bihorului, din jurul localităților Șuncuiuș, Vadu Crișului, Topa de Criș, unde-i aveau colaboratori pe Ioan Toderaș, zis Studentu, Teodor Toderaș, zis Todea Șchiopului, alți doi verișori ai acestora, și pe Ioan Condrovici. Acesta din urmă povestește că în toamna anului 1949 trupele de Securitate din Oradea au reușit încercuirea grupei conduse de Gheorghe Șușman, undeva pe Valea Drăganului, în urma informațiilor furnizate de „fugarul Hodișan”. El afirmă că Șușman Gheorghe ar fi fost împușcat mortal cu această ocazie, pe „Dealul Corbului”, în ziua de 14 septembrie⁶³. În realitate „partizantul” a fost capturat de abia în iulie 1957, ceea ce ne face să credem că zvonul morții sale ar fi putut fi pus în circulație chiar de către Securitate, cu scopul de a descuraja țărănimea care-i acorda sprijin.

Intrarea celor doi preoți, Simion Roșa, din Poșaga de Jos, și Grigore Jaflea, din Poșaga de Sus, în rândurile grupului a însemnat un moment esențial pentru existența ulterioară a echipei de fugari, deoarece – se subliniază în dosarul de anchetă – „și-au lărgit rețeaua gazdelor pe care le vizitau, după necesitățile pe care le aveau”⁶⁴, preoții fiind foarte iubiți de locuitorii zonei. Aprecierea de care se bucurau oamenii bisericii este confirmată de declarațiile date

⁶¹ Elisabeta Neagoe, *op. cit.*, p. 49

⁶² *Ibidem*, p. 50

⁶³ Dan Simai, *Haiduc de Șuncuiuș*, în *Bihoreanul* (Oradea), 9 ianuarie 2006

⁶⁴ CNSAS, *fond Penal*, dos. 31, vol. 1, f. 47-48

sprijinatorii arestați. „Pe părintele Jaflea l-am ajutat deoarece a fost preot cu mulți ani înainte în satul nostru, era bătrân și era de origine țăran sărac, și îmi era milă de el” – declara arestatul Ilie Vlad⁶⁵, făcând un recurs la trecutul părintelui, în ton cu declarația arestatului Gligor Bedelean: „am crezut că fac bine dacă-l ascult pe preotul Roșa Simion – spune acesta – și nu m-am îndurat ca să-l denunț, deoarece era preot în sat la noi de vreo 28-30 de ani”⁶⁶.

Alte mărturii evocă sentimentul datoriei sacre de care ambii preoți au dat dovadă față de foștii lor enoriași, chiar și în noua lor calitate de urmăriți. „La începutul lunii noiembrie 1949 (...) murindu-mi tatăl și neavând preot în sat cu care să-l îngrop – declară arestatul Ioan Ștefan Boboiaia – m-am dus la fugarul Jaflea acasă spre a-l chema pe el să facă slujba”⁶⁷, iar arestatul Teodor Beț declara: „Prin luna decembrie 1953 am fost cununat, la locuința lui Trâncă Teodor, de urmăritul Jaflea, care mi-a fost naș (...) tot la locuința socrului meu Trâncă Teodor, urmăritul Roșa a organizat cursuri de religie greco-catolică”⁶⁸. Însă nu numai serviciile divine prestate de cei doi preoți au fost singurele argumente care au motivat omenia țăranilor locului față de fugari, ci și buna și curata lor educație creștină dobândită de-a lungul timpului. „Recunosc că am cunoscut situația lor de urmăriți – spune arestatul Isidor Măgurean – și cu toate acestea nu i-am denunțat organelor de stat, pentru că nu voiam să fie arestați, deoarece erau preoți greco-catolici, și religia îmi interzicea să fac acest lucru”⁶⁹, în vreme ce Valer Crai, un alt sprijinitor arestat, declară: „Deoarece eu nu am trecut la ortodocși în urma celor spuse de cei doi, ei au venit la mine și în anii următori pentru a mă spovedi și cumineca. De asemenea, în fiecare an veneau de câte două-trei ori pentru a face la mine în casă slujbe clandestine”⁷⁰.

Grupul „Țibleș” s-a scindat în septembrie 1951, odată cu plecarea preotului Atanasie Oniga, în urma unor neînțelegeri avute cu Nicolae Pop, și a legionarilor Mircea Dobre și Vasile Blaga⁷¹, care și-au

⁶⁵ *Ibidem*, vol. 9, f. 43

⁶⁶ *Ibidem*, vol. 15, f. 40

⁶⁷ *Ibidem*, vol. 7, f. 191

⁶⁸ *Ibidem*, f. 208-209

⁶⁹ *Ibidem*, f. 281

⁷⁰ *Ibidem*, vol. 8, f. 13

⁷¹ ASRI București, *fond Informativ*, dos. 2426, vol. 1, f. 18-19

găsit refugiu pe la țărani din satele Suciu de Sus și Groșii Țibleșului⁷². Au plecat apoi legionarii Vasile Tivadar și Ioan Rusu, care din motive de siguranță s-au îndreptat către zona Sighetului, unde aveau rude⁷³. Alături de Nicolae Pop au mai rămas doar copiii săi, Achim și Aristina, și Ioan Măț.

O vastă rețea de colaboratori a înconjurat și „grupul Teodor Șușman”. Acțiunile represive declanșate de Securitate în anul în toamna anului 1949 împotriva țăranilor din zona Răchițele⁷⁴, și continuate pe tot parcursul anului 1950, s-au soldat cu zeci de persoane arestate și anchetate, însă au scos în evidență simpatia de care membrii „bandei” se bucura în rândurile populației și solidaritatea manifestată de aceasta pentru cauza „fugarilor”⁷⁵. Semnificativ în acest sens este chiar un raport al Securității, care referindu-se la Teodor Șușman junior, subliniază faptul că „prietenii îi sunt toți moșii din zona de munte, fiind cunoscut sub numele său de «fugar politic» și popularizat în rândul masselor moțești, care de altfel îl sprijină în toată opera lui de fugar” – concluzia finală fiind că – „toată populația moțească îl sprijină, natural și pe tatăl său, cu alimente, informații etc”⁷⁶. Grupul se bucura de același sprijin și în satele bihorene de pe celălalt versant al Apusenilor, unde „partizanii” și-au găsit adesea adăpost pe la țăranii din zona Beiușului⁷⁷. Lăsând la o parte trauma produsă de trădarea venită tocmai din partea rudelor sale apropiate, și care a condus la uciderea soțului său, Lucreția Jurj va face lumină, după 1989, în misterul care a învăluit atâți ani motivația sprijinului deliberat de care grupul a beneficiat din partea țăranilor. „De aia am și putut rezista – povestește femeia – că ne-a sprijinit lumea de pă sate cu mâncare, haine, cu adăposturi” – continuă ea – „Au făcut-o că aveau aceleași speranțe ca și noi, oamenii ne-au susținut cu tăt sufletu”⁷⁸.

⁷² Ana-Maria Luca, *op. cit.*, p. 1

⁷³ ASRI București, *fond Informativ*, dos. 2426, vol. 1, f. 18-19

⁷⁴ Până la 25 octombrie 1949 au fost arestate de Direcția Regională Cluj a Securității Poporului 10 persoane, într-o primă etapă, cuprinse în dos.ul de urmărire „Lot Victoria Șușman”. Idem, *fond Documentar*, dos. 905/1949-1950, volumul 2, f. 37

⁷⁵ Cornel Jurju, Cosmin Budeancă, *Suferința nu se poate da la frați. Mărturia Lucreției Jurj despre rezistența anticomunistă din Apuseni (1948-1958)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002, p. 20

⁷⁶ Apud: Octavian Coman, *op. cit.*, f. 14,

⁷⁷ *Ibidem*, f. 14, f.a.

⁷⁸ *Ibidem*

Impresionant rămâne gestul suicidar la care a recurs însuși liderul grupului, Teodor Șușman senior, reîntors din Padiș la Răchițele, după încercuirea în care a fost prins grupul în iarna anului 1949. „Bătrânul, după despărțirea de noi, s-a reîntors la Răchițele și, adânc impresionat și îndurerat de suferințele consătenilor terorizați din cauza lui, s-a împușcat într-o șură”⁷⁹ – relatează Lucreția Jurj. La fel poate fi calificat și sacrificiul țăranului Teodor Neag din Dealu Boții, împușcat de securiști în noaptea de 11 spre 12 noiembrie 1951, în timp ce acoperea retragerea soților Jurj, pe care-i găzduia⁸⁰. În sfârșit, după lichidarea grupului în 1958, Tribunalul Militar Cluj a început pe 26 iulie, a aceluiași an, judecarea unui impresionant lot de complici ai „partizanilor” lui Șușman, numărând aproape o sută de țărani arestați, majoritatea din satele Traniș și Valea Drăganului⁸¹. Cum a fost posibilă o colaborare la asemenea dimensiuni, ne-o spune Nicolae Neag, martor al evenimentelor. „Nu făceau rele, nu spărgeau, nu aveau treabă cu animalele – relatează omul – erau oile pe munte, mereau femeile, că aici la noi merg femeile la lapte și încheagă, fac caș acolo; nu s-o auzât că i-o luat cașu sau mâncarea de la femei, când s-o dus cu mâncare la ciobani. (...) O mai făcut ei așa câte oarece, când erau mai flămânzi, dar pă la prăvălii, pă la oamenii săraci nu”⁸².

Declarațiile informatorului Iosif Floca, unul dintre cei doi țărani care au contribuit decisiv la anihilarea „bandei”, devenit colaborator al Securității sub teroarea la care au fost supuși toți moșii din zonă, poate ține locul unei concluzii la explicarea solidarității umane care a însoțit îndelungata existență a grupului. Cu toate că Teodor și Avisalon Șușman, ultimii supraviețuitori ai organizației, fuseseră uciși în confruntarea din Brăișor, securiștii i-au spus colaboratorului că aceștia au fost capturați vii, după care l-au depus într-o celulă a arestului din Cluj, pe care o împărțea cu un deținut informator, în speranța că acesta va face destăinuri. Așa s-a și întâmplat. „Toate ar fi bine dacă Șușmanii n-ar fi fost prinși vii – s-a confesat Floca – pentru că atâtea vor declara, că vor aduce multă lume în închisoare (...) mai au multe de aflat, că nici eu nu le-am spus adevărul. Am vrut să cruț lumea, să nu trag în pușcărie atâția, și apoi

⁷⁹ Lucreția Jurj-Costescu, *op. cit.*

⁸⁰ Cicerone Ioanițoiu, *Rezistența ...*, p. 74

⁸¹ *Ibidem*

⁸² Octavian Coman, *op. cit.*, f. 14, f.a.

să am și greutate în cuvânt (...) tat'su, în privința asta, a fost mai de omenie, și decât Teodor și decât Visalon. S-a împușcat singur, dar nu s-a predat (...) dar copiii lui s-au predat, și vor trage în pușcărie mulți oameni săraci care le-au făcut mult bine”⁸³.

Nașterea formațiunii „Făgăraș” este legată de două personalități legionare notabile originare din zonă, Horia Sima, din comuna Mândra, și Nicolae Pătrașcu, din Sâmbăta, ale căror rude i-au sprijinit și adăpostit pe insurgenți. De asemenea, în zonă trăiau foarte mulți țărani români repatriați din America, puternic marcați de mentalitatea filo-americană⁸⁴. Organizația a obținut cel mai larg sprijin din partea populației rurale, protagoniștii fiind conștienți că își riscă libertatea lor și a familiilor. Din acest motiv Securitatea a ținut sub observație, prin intermediul rețelei de informatori, mai bine de 300 de posibile „elemente de sprijin”, puterea coercitivă făcând uz de percheziții și torturi⁸⁵.

Ioan Munteanu, funcționar la Comitetul Provizoriu Raional Făgăraș, a procurat pentru Ioan Mogoș, Nicolae Mazilu și Ioan Duminică două bombe de avion (50 kg), depozitate de către aceștia în curtea lui Zahiu Pop, mai târziu alte trei bombe, ascunse la Ioan Munteanu. La percheziție au mai fost găsite două lăzi cu sticle incendiare, două arme ZB și 180 cartușe⁸⁶. În toamna anului 1950 Sabin Mare, căpitan „deblocat”, le-a procurat partizanilor un șapirograf destinat multiplicării manifestelor, apoi o micro-moară și echipament militar, ca hărți, binocluri, busole, ceasuri, foi de cort și manuale militare, cum ar fi *Războiul de iarnă*, *Partizanii vagabonzi* ori *Distrușterea de partizani*⁸⁷.

Spre sfârșitul anului, Sabin Mare va fugi în Franța pentru a obține sprijin de la emigrația românească, de unde se va întoarce în vara anului 1953 cu un grup de parașutiști, «*Fiii Patriei*», cu scopul de a relua legătura cu partizanii din Făgăraș. Va fi însă prins și executat de Securitate⁸⁸. Grupul a încercat să inițieze un contact cu emigrația românească și cu guvernele occidentale printr-o scrisoare ce urma să

⁸³ ASRI București, *fond Documentar*, dos. 41, vol. 2, f. 29

⁸⁴ Iuliu Crăcană, *op. cit.*, p. 9

⁸⁵ CNSAS, *fond Penal*, dos. 16, vol. 2, f. 157

⁸⁶ CNSAS, *fon Informativ*, dos. 770, vol. 1, f. 20

⁸⁷ Iuliu Crăcană, *op. cit.*, p. 14

⁸⁸ *Ibidem*

fie transmisă prin intermediul lui Ion Căpățână, nepotul unui sprijinitor pe nume Moise Câlțea, Consiliului Național Român din SUA. Scrisoarea conține coordonatele geografice ale unor posibile locuri de parașutare a armamentului și echipamentului necesar. Apoi, în martie 1955, un alt sprijinitor a încercat să transmită o altă scrisoare ambasadei SUA la București, însă a fost arestat pe 17 martie⁸⁹.

În schimb, „grupul Leon Șușman” nu a dispus de un arsenal prea bogat, acesta fiind alcătuit dintr-un „pistol automat german, un pistol de buzunar Browning, precum și grenade – după cum mărturisește Leon – [pe care] le aveau de la echipa de legionari din Germania, ce a fost parașutată după 1944 în spatele frontului sovietic cu scopul de a întreprinde acțiuni de diversivune și de slăbire a forțelor care au acționat împotriva fascismului”⁹⁰. Era vorba de legionarii Grimanschi Pavel și Chira Aurel, fugiți în Germania după Rebeliunea legionară, parașutați în toamna anului 1944 în Apuseni⁹¹. Dată fiind dimensiunea puterii de foc din dotarea grupului, acest armament trebuia folosit numai în situațiile în care membrii acestuia ar fi fost surprinși de forțele de Securitate. După cum se poate observa, din sfera persoanelor care au sprijinit grupul Șușman, un loc aparte l-au ocupat legionarii, cei care-l mai găzduiseră pe Leon în perioada 1941-1945, care-l informau permanent. „Elementele legionare erau elementele noastre de sprijin de bază – mărturisește Gheorghe Șușman – legionarii ne dădeau informații precise în legătură cu evenimentele politice interne și internaționale, precum și cu privire la situația și încrederea pe care putem s-o avem în elementele de sprijin”, însă activitatea acestora nu se limita numai într-atâta, ci se îmbrăca forme concrete ale planului de întreținere permanentă a sentimentelor anticomuniste în rândurile țărănimii. „În plus – adaugă el – legionarii răspândeau zvonuri dușmănoase că în curând va începe un nou război mondial și că regimul comunist va fi răsturnat. Legionarii erau gazdele cele mai sigure și de încredere, și tot ei erau aceia care ne creau alte legături de sprijin și gazde”⁹².

Alte episoade derulate de-a lungul periplului grupului prin Apuseni vin să întărească încrederea de care se bucurau partizanii

⁸⁹ *Ibidem*, p. 16

⁹⁰ CNSAS, *fond Penal*, dos. 31, vol. 1, f. 55

⁹¹ Cristina Păiușan, *Șușmanii, haiduci anticomuniști*, în *Magazin istoric*, nr. 12/1999, p. 52

⁹² CNSAS, *fond Penal*, dos. 31, vol. 1, f. 49-50

printre oamenii locului. Așa de pildă, sprijinatorii Vasile Răfăilă și Andrei Bicuț l-au executat pe Ioan Boboiaia, zis Forgău, în septembrie 1954, suspectat de colaborare cu Securitatea⁹³. Cel mai elocvent exemplu ar putea fi desprins din chiar filmul capturării grupului, în noaptea de 18/19 iulie 1957, când în urma trădării informatorului Ioan Mazăre, partizanii au fost surprinși și forțați să se predea tocmai în casa secretarului organizației PMR din Săgăgea, Vasile Crișan, unde primiseră găzduire⁹⁴.

Din păcate, tot din rândurile țărănimii au fost racolați informatorii care au sprijinit forțele de Securitate în acțiunile de „lichidare a teroriștilor”. Unii au acceptat colaborarea cu autoritățile din oportunism, pentru diferite avantaje materiale sau funcții oferite în schimbul trădării, alții au fost supuși șantajului, întemeiat de obicei pe viitorul școlar și profesional al copiilor acestora, iar alții sub amenințarea că vor fi arestați și întemnițați. Într-o atare situație s-a aflat „grupul Gavrilă Iușco”, ai cărui membri se aflau în găzduire la un morar din Dragomirești. „În dimineața următoare – relatează Iușco – băiatul morarului ne-a anunțat că ne aflăm în vizorul Miliției. Am părăsit moara imediat, fiind urmăriți de nouă oameni înarmați, conduși de plutonierul-major Ardelean, care a început să tragă în câmp deschis. Noi am ripostat cu focuri de armă, în timp ce ne retrăgeam spre o pădure. Nu au fost victime în nici una din tabere. După intrarea în pădure au renunțat să ne mai urmărească, și ne-am refugiat la Ieud, unde am beneficiat de protecția oamenilor”⁹⁵. Gavrilă Iușco nu face dezvăluiri cu privire la proveniența armamentului, se limitează doar la a preciza că grupul avea în dotare „cu pistoale automate și cu puști de tip ZB”, foarte posibil dosite din timpul războiului⁹⁶.

Grupul a fost anihilat pe data de 3 mai 1949, datorită aceluiași trădător, Vlad Dănilă, care a deconspirat Securității locul unde erau găzduiți fugarii. „Fostul nostru camarad, Vlad Dănilă – își amintește Iușco – ne-a trădat din nou, iar în data de 3 mai am fost reperați în casa lui Gavril Dunca, zis Pârâu. Clădirea a fost înconjurată de zeci de securiști. Unul din noi a fost împușcat, iar altul a scăpat, după ce a aruncat o grenadă pe fereastră. Restul am fost arestați, împreună cu

⁹³ Elisabeta Neagoe, *Din istoria ...*, p. 64

⁹⁴ *Ibidem*

⁹⁵ Ciprian Dragoș, *op. cit.*, p. 1

⁹⁶ *Ibidem*

familia și gazda, și duși la sediul Securității din Sighet”⁹⁷. Gavril Dunca, zis Pârâu⁹⁸, născut la 29 aprilie 1928, țaran din comuna Ieud, a fost în același timp una dintre gazdele grupului Popșă. La 3 mai 1949, în urma unei trădări, casa i-a fost asediată de securiști. În lupta care a urmat, un partizan a fost împușcat mortal, alții prinși, iar părinții și două surori ale lui Gavril Dunca au fost arestați. El a reușit să scape, a luat drumul codrilor, dar a fost arestat pe 6 februarie 1950. a fost întemnițat până în anul 1953, reîntemnițat apoi în 1956. După „lichidarea” grupului de rezistență «Ieud», cei care au scăpat de arestare s-au alăturat grupului «Țibleș».

Lichidarea grupului „Pop-Oniga”, din Țibleș, s-a derulat după un scenariu aproape identic cu cel trăit de confrății lor din „gruparea Gavrilă Iușco”. Liderul recunoscut al grupului a fost Nicolae Pop, cel mai vârstnic membru și totodată cel mai apreciat de camarazii săi. Activitatea „subversivă a bandei” s-a limitat însă strict la procurarea mijloacelor și la asigurarea adăposturilor pe perioada de iarnă, organele de ancheta neputându-le pune în cârcă nici un fel de acțiune de subminare a puterii de stat. Cu toate acestea, în seara de 8 iunie 1951 o patrulă a Miliției, care ținea sub observație casa lui Nicolae Pop, a deschis focul asupra câtorva dintre „partizani”, care încercau să-l strecoare în locuință pe Ioan Mâț, rănit dintr-o altă confruntare cu milițienii. Aceștia au răspuns la rîndul lor cu focuri de armă⁹⁹.

Pe 18 februarie 1952, Securitatea a demarat o largă acțiune în zonă, ocazie cu care a fost descoperit bordeiul săpat de „fugari”¹⁰⁰, și au fost capturați Ioan Hotico, Gavrilă Dunca și Ilieș Dunca. Zilele grupului erau numărate, deoarece pe mâna securiștilor încăpuse și cea mai mare parte a rezervei de alimente și haine de care dispuneau membrii acestuia¹⁰¹. Pentru a „lichida” organizația, Securitatea a pus pe picioare o rețea de informatori din satele frecventate de „partizani”, recrutați inclusiv din rândurile membrilor familiilor acestora. La 15 august 1952 autoritățile au dispus deportarea în Bărăgan a zeci de familii din satele Țării Lăpușului, unde au stat până

⁹⁷ *Ibidem*

⁹⁸ Cicerone Ioanițoiu, *Victimele ... Dicționar-D*, p. 196

⁹⁹ Marius Oprea, *Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente (1949-1989)*, Editura Polirom, București, p. 288

¹⁰⁰ Adrian Brișca, *Rezistența ...*, p. 42-67

¹⁰¹ ASRI București, *fond Informativ*, dos. 2426, vol. 1, f. 19

în 1957, cu scopul de a desființa căile de aprovizionare ale „partizanilor”, iar gospodăriile acestora au fost incendiate¹⁰².

Ștefan Chindriș a fost prins pe 13 septembrie 1952, cu concursul cumnatului său din Ieud, într-o ambuscadă căreia i-a căzut victimă Dumitru Hotico¹⁰³. După două săptămâni, pe 27 septembrie s-a predat Miliției locale și ultiimi doi membri ai grupului din Ieud, Vasile și Dumitru Chindriș¹⁰⁴. În martie 1953 sunt prinși Vasile Tivadar și Ioan Rusu, grație informațiilor culese de Securitate în urma arestării, pe parcursul a aproape patru ani de cercetări, a unui important număr de țărani complici ai acestora¹⁰⁵. Nicolae Pop s-a predat Miliției după ce a făcut o paralizie pe partea dreaptă¹⁰⁶, nu înainte de a se spovedi unui călugăr din satul Ungureni¹⁰⁷. În noaptea de Boboteaza 1953, Securitatea a reușit încercuirea casei în care se adăpostiseră ultimii membri ai organizației. Atanasie Oniga a fost împușcat prin ușa casei, decedând la spitalul din Dej, iar Mircea Dobre a fost rănit la picior și apoi arestat. În martie 1953, grupul era anihilat¹⁰⁸.

Tot în urma unei trădări au fost descoperiți și membrii „grupului Dragomirești-Săliștea de Sus”, adăpostiți la „moara lui Petrovan” de la marginea satului. „Cei din grupul Dragomirești au fost vânduți de un vânător – relatează Vasile Ofrim, din Dragomirești – El i-a descoperit, dar i-a asigurat ca nu-i va trăda. A spus despre ei preotului din sat și acesta a anunțat securiștii. Pe Dumitru Pașca l-au împușcat când s-a întâlnit cu fiul său la Șandra. Pe restul nu i-au putut prinde. Așa că le-au arestat familiile. Zeci de oameni au fost chinuți, interogați. Nici unul dintre partizani n-a rezistat gândului că mama, tatăl, frații, fiii sau soțiile vor muri în chinuri în închisoare la Sighet sau la Oradea”¹⁰⁹. Șapte dintre urmăriți au reușit să scape din ambuscada pusă la cale de Securitate și s-au retras în Munții

¹⁰² Adrian Brișca, *Rezistența ...*, p. 42-67

¹⁰³ Ștefan Bellu, *Pădurea răzvrătită. Mărturii ale rezistenței anticomuniste*, Baia Mare, Editura Gutinul, 1993, p. 88

¹⁰⁴ ASRI București, *fond Informativ*, dos. 2426, vol. 1, f. 289

¹⁰⁵ La data de 7 noiembrie 1949 erau finalizate dos.ele de urmărire penală pentru două loturi, primul cu 28 de membri, al doilea cu 58, cu toții întemnițați în arestul DRSP Oradea. Idem, *fond Documentar*, dos. 905/1949-1950, volumul 2, f. 37-43

¹⁰⁶ Ana-Maria Luca, *op. cit.*, p. 1

¹⁰⁷ Adrian Brișca, *Rezistența ...*, p. 42-67

¹⁰⁸ Ana-Maria Luca, *op. cit.*, p. 1

¹⁰⁹ *Ibidem*

Țibleșului, unde l-au întâlnit pe Gheorghe Pașca și mai mulți țărani urmăriți de autorități pentru braconaj ori pentru practicarea neautorizată a dogăriei. Aceștia au încercat refacerea organizației, însă rând pe rând țăranii s-au predat la posturile de Miliție pentru a curma suferințele pricinuite familiilor lor de către organele coercitive. Excepție a făcut numai Gheorghe Pașca, „el a rămas singur în pădure și a ucis mulți securiști, chiar dacă soția sa a fost închisă și fiica sa a ajuns la orfelinat – povestește Vasile Ofrim - fiul lui s-a născut în închisoare, avea doi ani și jumătate când Gheorghe Pașca fost împușcat în deal la Bichigi”¹¹⁰. Memoria „partizanului” a rămas vie în conștiința localnicilor care au botezat o serie de locuri după numele eroului: pârâul lui Pașca, Fântâna lui Pașca, pivnița lui Pașca etc.

„Grupul Teodor Șușman” s-a conturat prin anul 1950 și s-a destrămat în 1958, când mai rămăseseră doar doi membri¹¹¹. El nu și-a propus niciodată să organizeze acțiuni concrete de luptă împotriva regimului, datorită faptului că membrii acestuia s-au alăturat conjunctural nucleului inițial, cu toții fiind fugiți în munți din motive diferite care le-au alimentat teama arestării lor de către Securitate. Ca atare, ei nu se opuneau fățiș regimului și nu plănuiseră vreo acțiune de răsturnare a lui¹¹².

În periplul lor prin Apuseni, „partizanii” lui Teodor Șușman au zăbovit adesea pe la Nicolae Jurj, cel care i-a găzduit și pe urmăriții Leon și Gheorghe Șușman înainte ca aceștia să pornească spre Valea Arieșului, unde au organizat rezistența din zona Sălcia, Poșaga, Ocoliiș¹¹³. Din grupul de sprijinitori a mai făcut parte Teodor Suciuc, arestat și eliberat în 1950, după care va renunța să mai colaboreze cu grupul, până în 1958, când a reluat legăturile. Ioan Bartoș și Gheorghe Mihuț au devenit membri ai „organizației” în 1952, de frica arestării, după ce înainte fuseseră doar gazde și oameni de legătură¹¹⁴. Roman

¹¹⁰ *Ibidem*

¹¹¹ În toamna lui 1948 componența nucleului de rezistență era următoarea: Teodor Șușman senior (53 de ani), Teodor Șușman junior (25 de ani), Traian Șușman (23 de ani), Avisalon Șușman (20 de ani), Ioan Popa (28 de ani), Ioan Bartoș (44 de ani), Teodor Suciuc (23 de ani), Ilie Lazăr și Nuț Lazăr. Cf. Octavian Coman, *op. cit.*, f. 14,

¹¹² Clara Cosmineanu, *Eroi fără glorie, eroi anonimi. Grupul Teodor Șușman (1948-1958)*, în *Mișcarea armată de rezistență anticomunistă din România (1944-1962)*, Editura Kullusys, București, 2003, p. 85-86

¹¹³ Lucreția Jurj-Costescu, *op. cit.*

¹¹⁴ ASRI București, *fond Informativ*, dos. 2701, vol. I, f. 8

Oneț, unchiul lui Mihai Jurj, este arestat în 1951 și după bătăile crunte administrate de Securitate cedează și divulgă ascunzișul nepotului său și al soției acestuia, într-o șură. Este condus la locul respectiv cu scopul de a-i convinge pe cei doi să se predea, însă odată intrat în obiectiv deschide foc asupra securiștilor pentru a acoperi fuga rudelor sale, și astfel devine la rândul său membru al „bandei”¹¹⁵.

În acțiunile de anihilare a „partizanilor” Securitatea s-a folosit de doi consăteni ai fugarilor, Petru Purcel și Pascu Suci, racolați din cercul oamenilor de legătură. Ambii au fost executați de Teodor Șuşman senior în 1954, după ce acesta a reușit să-i demaște printr-o acțiune de diversiune¹¹⁶. Câțiva membrii ai „organizației” s-au deplasat la domiciliile acestora, unde s-au prezentat a fi milițieni care ar avea nevoie de ei pentru identificarea unui „bandit” capturat, bănuind că ar fi Șuşman. Ajunși la fața locului, cei doi și-au manifestat bucuria de-al vedea pe Șuşman înlănțuit, căzând astfel în capcana întinsă¹¹⁷.

În scopul de a discredita activitatea grupului în ochii populației țărănești, Securitatea a lansat un val de zvonuri în care „partizanilor” li se puneau în cârcă numai puțin de 12 acte de „terorizare a populației nevinovate” și a unităților de stat, cele mai multe fiind pure fabulații. Adevăratele acțiuni ale grupului sunt puține, printre ele numărându-se jaful comis în toamna anului 1950 asupra casieriei exploatării forestiere IPEIL din comună, în urma căruia „partizantul” Ioan Popa, conștientizând consecințele care se vor abate asupra casierului jefuit, își cere scuze de la acesta și îi restituie suma furată¹¹⁸. Un alt jaf a fost executat după o săptămână asupra unei cooperative sătești de consum, de unde „partizanii” au luat o sumă de bani necontabilizată și diferite mărfuri. Pentru a-l feri pe gestionar de orice suspiciuni de colaborare, care ar fi putut veni din partea organelor de anchetă, aceștia au întocmit un inventar al bunurilor sustrase, pe care l-au semnat cu cognomenul «Grupul»¹¹⁹. Au existat însă și excepții de la regulă, când partizanii n-au mai respectat deontologia haiduciei. Un raport informativ al Școlii de Ofițeri Politici din Beiuș pomenește cum că în seara zilei de 17

¹¹⁵ *Ibidem*, f. 5

¹¹⁶ *Ibidem*, f. 331

¹¹⁷ *Ibidem*, vol. 6, f. 356

¹¹⁸ Cornel Jurju, Cosmin Budeancă, *op. cit.*, p. 20

¹¹⁹ Octavian Coman, *op. cit.*, f. 15,

septembrie 1950, trei partizani, doi bărbați și o femeie, înarmați cu pistoale automate, l-au atacat pe plutonierul Petru Dinescu, de la Muzica Militară, în timp ce se întorcea de la cazarmă, și l-au deposedat de ceas. Este posibil să fi fost implicat grupul soților Jurj și Roman Oneț, care aveau obiceiul să se ascundă la rudele lor din zonă. Ancheta demarată în jurul acestui eveniment nu a furnizat un rezultat concret, însă a condus la concluzia că ținta atacului ar fi fost unul dintre ofițerii politici ai unității, știut fiind faptul că aceștia, prin natura serviciului, lor zăboveau mai multă vreme în cazarmă și obișnuiau să meargă spre casele lor pe acest traseu, paralel cu Valea Nimăieștilor. Indiciul care a determinat formarea acestei convingeri s-a conturat în jurul furtului ordinar săvârșit de „partizani”, care „când au văzut că el (subofițerul – n.n.) face parte din Muzică, s-au limitat la a-i lua ceasul” – precizează raportul¹²⁰.

Până în anul 1951, Securitatea s-a limitat în general la acțiuni de scotocire, infiltrare de informatori și pânde. Totuși în iarna lui 1949 Securitatea reușește, în urma unei trădări, să descopere ascunzișul „bandei” într-o cabană din Padiș, pusă la dispoziție de un pădurar din Munții Bihorului, și este prins Traian Șușman¹²¹. În 15 decembrie 1951 se desfășoară prima mare acțiune de capturare, în urma căreia Teodor Șușman senior moare în șura lui Teodor Moldovan, unde era găzduit¹²². Încercuit, acesta se sinucide pe fondul depresiei suferite ca urmare a decesului soției sale și a arestării celor doi copii mai mici, Emil și Romulică¹²³. Cea mai amplă acțiune de prindere a fugarilor s-a desfășurat în perioada 28 iunie-16 iulie 1952, cu mobilizarea unui important efectiv de ofițeri și militari ai forțelor de Securitate și Miliție. Au fost deplasați în zonă 18 ofițeri ai DRSP Cluj și trei de la Oradea, 2.427 de soldați din batalioanele Florești, Orăștie și Oradea, precum și 100 de milițieni cu șase câini de urmărire. Încercuirea a cuprins o vastă arie, delimitată de hotarele localităților Poiana Horea, Ponor, Smida, Valea Firei, Mărăgu, Giurcuța de Sus, Răchițele, regiunea Cluj, Scărișoara, Câmpeni, Poiana, Săliște de Vașcău, regiunea Oradea¹²⁴. În schimburile de focuri purtate cu forțele

¹²⁰ AMR Pitești, *fond 3027*, dos. 2251, f. 339

¹²¹ Octavian Coman, *op. cit.*, f. 14,

¹²² Cicerone Ioanițoiu, *Rezistența ...*, p. 74

¹²³ Octavian Coman, *op. cit.*, f. 15,

¹²⁴ ASRI București, *fond Informativ*, dos. 2701, vol. I, f. 13

armate, pe 6 iulie 1952 a fost împușcat mortal Ioan Popa, zis Cioată, iar peste o săptămână a fost grav rănit Gheorghe Mihuț, acesta decedând în spital la Cluj¹²⁵. Un număr de 14 oameni de legătură, racolați de Securitate, au fost trimiși ca antemergători către o zonă mai restrânsă, situată la limita dintre cele două regiuni, cuprinsă între toponimele Piatra Arsă, Ponor, Valea Călineasa, Runcu Ars, Izbuc, Valea Bătrânei, Clovoaia, Neagra de Sus, din Bihor, urmați îndeaproape de militari. În acțiune au avut loc 26 de ciocniri armate cu „partizanii”, soldate cu uciderea lui Ioan Popa și Nuțu Bartoș pe 6 iulie 1952, și rănirea gravă a lui Gheorghe Mihuț, acesta decedând pe 13 iulie în spital¹²⁶. „Presiunea Securității se întetea – povestește Lucreția Jurj – dacă la început erau puține trupe, în vara anului 1952 ei au împânzit munții; erau atât de numeroși, încât au reușit să ne înconjoare. Am încercat să ieșim din încercuire, dar nu am putut să evităm lupta armată, în care am pierdut pe Gheorghe Mihuț, Ioan Ciotea și Nuțu Bortoș. Ceilalți șase am reușit să ne ascundem într-o mică peșteră și nu am fost descoperiți. După plecarea trupelor, am ieșit și, când am văzut că o treime din noi muriseră, grupul Toader Șuşman s-a destrămat, cei din familia Șuşman plecând spre Răchițele, iar eu cu soțul meu și cu Roman Oneț, frate de mamă cu soțul meu, am trecut munții în Bihor”¹²⁷.

Între 3-28 decembrie 1952 se desfășoară o nouă acțiune, concentrată doar pe localitățile din regiunea Clujului: Poiana Horii, Smida, Dealul Bonții, Giurcuța de Sus și de Jos, Răchițele, Sulița, Scind, dar care, la fel ca și primele două, nu conduce la anihilarea grupului¹²⁸. După analizarea eșecurilor suferite, Securitatea ajunge la concluzia că majoritatea oamenilor recrutați în rețeaua informativă erau fie rude, fie apropiați ai fugarilor, și ca atare nu făceau altceva decât să pună trupele pe piste false și în același timp să-i protejeze pe urmăriți. Aceștia au și fost apoi arestați și puși sub acuzația de favorizare a infractorilor¹²⁹. În cursul anului 1954 au fost recrutați ca

¹²⁵ Cicerone Ioanițoiu, *Rezistența ...*, p. 74

¹²⁶ ASRI București, *fond Informativ*, dos. 2701, vol. I, f. 13

¹²⁷ Lucreția Jurj-Costescu, *op. cit.*

¹²⁸ ASRI București, *fond Informativ*, dos. 2701, vol. 14, f. 476

¹²⁹ Printre cei arestați s-au numărat: Mina Moldovan (sursa „Sofia Negrea”), Teodor Balaș (sursa „Victor”), Ioan Handrea (sursa „Vasile”), Petre Bortoș (sursa „Ionescu”), Ana Corchi, (sursa „Aurora”), Ana Pantea (sursa „Pliscul”). *Ibidem*, vol. 5, f. 85

informatori soții Costan și Floarea Popa, din Sudrigiu, județul Bihor, gazde ale fugarilor Roman Oneț și a cuplului Mihai și Lucreția Jurj, ademiniți de Securitate cu promisiunea de a-i facilita fiului lor plecarea la studii în URSS. „Pentru a ni se pierde urma, am trecut pe versantul munților din Bihor, prin localitățile de sub munte, până în apropiere de Beiuș. Dar nu a durat mult și am fost descoperiți și aici de organele de Securitate și Miliție, așa că a început alt val de urmărire și hăituire, ca în cele din urmă să fim vânduți în 1954 de către ultima noastră gazdă din comuna Sudrigiu – povestește Lucreția Jurj – acolo ne lăsasem lucrurile în șură, după care am plecat în munți. Gazda știa cu aproximație când ne vom reîntoarce ca să ne facem provizii pentru încă o perioadă de timp, așa că a anunțat pe cei de la Securitate, care ne-au așteptat două săptămâni. Când am revenit, ne-am asigurat că nu suntem pândiți, fără să bănuim că securiștii se aflau chiar în sură¹³⁰.

Partizanii au ajuns în casa acestora în seara de 28 august 1954, pe la orele 22. Conform planului stabilit, gazdele au încercat să-i sedeze, introducându-le somnifere în lapte, pentru ca după ce aceștia vor fi adormit, securiștii ascunși în șură să-i captureze vii. Drogurile nu și-au făcut însă efectul, și atunci Costan Popa i-a atras în șură, unde s-a dezlănțuit lupta. Mihai Jurj a fost grav rănit și a decedat curând, iar soția sa și Roman Oneț au fost prinși¹³¹. Alte două surse susțin că autorii trădării ar fi fost preotul Mircea Pândea, paroh în Sudrigiu, și soția acestuia, Ana, sora lui Mihai Jurj. Cei doi au fost arestați în cursul anului 1954 și eliberați ulterior numai sub condiția colaborării cu Securitatea din Oradea, angajament de care până la urmă s-au și achitat¹³². Pe la începutul lunii august, preoteasa Ana i-a întâlnit pe „fugari” în ascunzișul familiei Popa și a încercat să-i convingă să se predea, insistență care a trezit suspiciunea grupului. „partizanii și-au părăsit gazda imediat după plecarea rudei lor, dar au făcut greșeala de a se reîntoarce după două săptămâni pentru a-și recupera unele lucruri, căzând astfel în capcana întinsă de securiști, care i-au așteptat răbdători în acest răstimp¹³³. „După ce am intrat în casă, gazda a ieșit afară, apoi a revenit și s-a oferit să ne conducă în

¹³⁰ Lucreția Jurj-Costescu, *op. cit.*

¹³¹ ASRI București, *fond Informativ*, dos. 2701, vol. 10, f. 256

¹³² Cicerone Ioanițoiu, *Rezistența ...*, p. 74

¹³³ Octavian Coman, *op. cit.*, f. 16,

șură – își amintește Lucreția Jurj – nu bănuiam nimic, așa că, atunci când am deschis ușa la șură, eu am fost lovită în cap cu o armă și am leșinat; m-am trezit cu cătușele la mâini. Soțul meu a fost împușcat în cap și presupun că a decedat după puțin timp. Când mi-am revenit din leșin el a mai schimbat câteva vorbe cu mine, apoi au venit doi securiști și l-au luat, și de atunci n-am mai știut nimic despre el”¹³⁴.

„Partizantul” bihorean, Ștefan Popescu, a căzut în mâinile Securității, după o ultimă vizită făcută familiei sale din Vașcău. După cum afirmă în memoriile sale, a părăsit comuna noaptea, deghizat în femeie, împreună cu Ionaș Benea, care la dus cu căruța până la halta CFR din Sudrigiu, urmând ca de acolo să îndrepte către „moara lui Aurel” din Săud. Peste noapte a tras la niște bătrâni din Dumbrăvani, recomandați de către călăuză că „fac politică țărănistă”. Mănat de nevoi, Popescu l-a rugat pe stăpânul casei, Chimu, care avea drum la Beiuș, să ia legătura cu fostul notar din Băița, care-i datora 2.000 de lei de vreo doi ani. Fugarul nu avea de unde să știe că fostul notar devenise între timp informator al Securității, iar bătrânul s-a lăsat ispitit de băutura oferită de acesta și fără să-și dea seama l-a deconspirat pe oaspetele său. Ofițerul a zărit în noaptea respectivă „o umbră spre fundul gardului, furișându-se” și a intrat la bănuieli, în vreme ce bătrânul a realizat greșeala comisă, și l-a mutat pe Popescu la niște fini de-ai săi, care aveau casa la marginea satului. La o săptămână după întâlnirea cu fostul notar, forțele de ordine au descins la noua gazdă a acestuia. „Pe la orele 16 sosi de la pădure finul bătrânului – își amintește Popescu – abia se așeză la masă, când se auzi un hureu de camion și cum se opri. «Du-te până afară și vezi ce mașină se aude» – l-a îndemnat el – când se întoarse, alb ca varul, spuse doar atât «Miliția»”¹³⁵.

Documentele din Arhivele Securității, publicate recent de profesorul universitar dr. Antonio Faur, spun că informațiile despre locul unde se ascundea Popescu ar fi fost furnizate de locuitorul Gherasim Cristea, care, arestat și „interogat” de securiști, ar fi cedat. Cert este faptul că omul a și decedat la scurtă vreme din pricina leziunilor suferite în timpul „interogatoriului”, crimă acoperită într-o primă fază prin diagnosticul unei „boli de nervi”, iar mai târziu de cel

¹³⁴ Lucreția Jurj-Costescu, *op. cit.*

¹³⁵ Ștefan Pavel Popescu, *Amintiri amare*, în *Echinox*, nr. 123 din 1998

al unei „boli de inimă”¹³⁶. Gazdele la care se afla Popescu în momentul arestării lui au fost soții Miron și Ana Banciu, iar capturarea sa a fost posibilă numai după ce ofițerii Varga Ștefan și Kovács Ștefan au deschis foc asupra lui și l-au rănit. „Ajuns în grădină, am văzut milițieni de ambele părți ale grădinei, și atunci am căutat o scăpare către poarta de la intrare, dar în acel moment și-au făcut apariția și acolo și m-am întors din nou în grădină, complet dezorientat de data asta, din cauza emoției că sunt prins și din cauza larmei ce se făcea din toate părțile – va declara Popescu în detenție – N-am putut să-mi dau seama că orice pas ce urma să-l fac mă costa moartea, de aceea am fost lovit de două cartușe: unul în umărul stâng și unul în spate, deasupra omoplatului drept”¹³⁷. În procesul care a urmat au fost implicați 27 de țărani din zona Beiușului, care l-au „alimentat, găzduit, favorizat și au avut legături cu banditul Ștefan Popescu – precizează actul de urmărire penală – căruia i-au dat și armament” și care cu toții sperau în izbucnirea „unui nou război între țările cu democrație populară și anglo-americani”¹³⁸.

În ce privește „grupul Leon Șuşman”, putem afirma că longevitatea în timp a organizației s-a datorat în special naturii religioase ce caracteriza lumea rurală, și apoi a celei anticomuniste, care i s-a subordonat celei dintâi. Pe acest fundament se regăsesc toate acțiunile de colectare a produselor alimentare necesare subzistenței grupului, de găzduire a membrilor acestuia, ori de informare asupra măsurilor luate de organele locale de stat pentru prinderea lor, precum și asupra mișcărilor de trupe inițiate în acest scop¹³⁹. Nu sunt lipsite de importanță nici informațiile conținute în planurile de măsuri stabilite de Direcția Regională Cluj a MAI pentru anihilarea grupului, cum ar fi cel pe anul 1956, care scoate în evidență precaritate rețelei informative construite în teritoriu, tot pe fondul simpatiei de care se bucurau partizanii printre localnici. Sunt trasate sarcini de verificare a agenților infiltrați „asupra cărora planau suspiciuni că ar fi nesinceri”, alți informatorii erau bănuți că ar fi agenți dubli și că informațiile furnizate „fie sunt inventate, fie sunt

¹³⁶ Antonio Faur, *Ștefan Popescu, liderul grupului de rezistență anticomunistă din sudul Bihorului ...*, p. 40

¹³⁷ *Ibidem*, p. 42

¹³⁸ Antonio Faur, *Documente despre ...*, p. 397-398

¹³⁹ Elisabeta Neagoe, *op. cit.*, p. 55

prezentate sub o formă amplificată față de realitate”, fiind exemplificat aici agentul «Popescu», care afirmase că ar fi în legătură cu o bandă de circa 200-250 de inși „care caută ascunziș în munte”, în sfârșit, alții furnizaseră date contradictorii, concluzia serviciului de Securitate fiind că este păgubos „a lucra la întâmplare cu o agentură neverificată care ar putea să ne dezinformeze”¹⁴⁰.

Aceleași sentimente anticomuniste, nutrite de întreaga țărănime a Făgărașului, au stat la baza îndelungatei supraviețuirii a „grupului Ioan Gavrilă”. În 1950 organizația sa a tipărit și răspândit 500 de manifeste intitulate «*Români*» și semnate «*Grupul 73 Carpatin de Eliberare Națională*» prin care cereau țărănimii să nu intre în GAC¹⁴¹. Pentru a-i compromite pe partizani în ochii populației, Securitatea a trimis în zonă agenți deghizați în fugari, care întâlnindu-se cu diferiți călători se dădeau milițieni sau securiști, după care îi jefuiau. Printre falșii partizanii s-au numărat membrii grupului «*Păiș*» în 1950 și ai grupului «*Anghel-Boian*» în 1951¹⁴². Anul 1950 a fost deosebit de sângeros. În noaptea de 14 spre 15 noiembrie 1950 au fost eliminați, fie prinși, fie uciși de Securitate patru membri ai organizației, Gheorghe Arsu, Ioan Duminică, Nicolae Stanciu și Silviu Socol. Peste zi a fost înconjurată casa învățătorului Pridon, unde erau găzduiți Marcel Cornea și Virgil Radeș, primul fiind împușcat în luptă, celălalt capturat. Toma Pirău, zis Porâmbu, a fost încolțit pe când se ascundea în podul unchiului său, Dumitru Cornea din Ileni-Făgăraș, unde-i aștepta pe cei doi. După o luptă înverșunată cu milițienii, în care a ucis un sergent major și un locotenent, copleșit, s-a sinucis în fața mamei lui, adusă de securiști ca scut uman¹⁴³. În urma unei trădări, pe 16 decembrie 1950 securiștii au înconjurat casa lui Traian Murariu din Pădureni-Timiș, unde erau găzduiți Ioan Mogoș și Nicolae Mazilu. Partizanii l-au împușcat mortal pe șeful de post, care s-a apropiat folosind gazda ca scut uman. Cei doi au fost la rândul lor uciși de soldații veniți în număr mare¹⁴⁴.

Ciocnirile cu forțele armate s-au întezit după anul 1952, în urma unor atacuri date de Ioan Gavrilă la mai multe cabane și ferme

¹⁴⁰ CNSAS, *fond Informativ*, dos. 2701, vol. 5, f. 201

¹⁴¹ Idem, *fond Penal*, dos. 16, vol. 18, f. 122, 207

¹⁴² *Ibidem*

¹⁴³ *Ibidem*, p. 15

¹⁴⁴ *Ibidem*

pentru a procura alimente, acțiuni în urma cărora – apreciază organele de Securitate – în zonă s-a instalat o „psihoză creată de bandiți”¹⁴⁵, privați de populație ca adevărații stăpâni ai munților. Asemenea incidente s-au produs în iulie 1952 pe versantul Muntelui Galbena, în iulie și august 1953 pe Valea Sâmbetei, apoi în noiembrie la poalele Arăpașului, sau în august 1954, când Ion Ilieș și Remus Sofonea au căzut într-o ambuscadă a forțelor de Securitate, în care, primul, rănit fiind, a fost arestat, iar cel de al doilea s-a rătatit de grup, ocazii în care, cu mici excepții, membrii grupului au evitat să se antreneze în lupte deschise, spre a nu răni sau ucide militari în termen, preferând să fugă. Ultimul supraviețuitor al grupului, Ioan Gavrilă, a reușit să înșele vigilența Securității până prin anii '70, când pedeapsa la care fusese condamnat în contumacie era prescrisă de multă vreme. A rămas același luptător neînfricat, iar Dumnezeu i-a dat zile să apuce și căderea comunismului de la sfârșitul deceniului al nouălea din secolul trecut. A fost și va rămâne o pildă vie de eroism pentru zeci de generații.

În ce privește sorginta naturii criminale pe care regimul de inspirație sovietică o imprimase vieții politice și sociale din țara noastră, o cuprinzătoare lămurire ne este oferită de însași părintele terorii, Lenin, în interviul acordat publicistului italian Giovanni Papini cu câțva timp înainte de a-și da obștescul sfârșit. „Amintiți-vă că însuși Marx ne-a învățat că teoriile nu aveau decât o valoare pur fictivă, o valoare de instrument. Dat fiind starea Rusiei și a Europei, a trebuit să mă folosesc de ideologia comunistă pentru a-mi atinge adevăratul scop – preciza Lenin – Revoluția rusă aduce profețiilor lui Marx o totală dezmințire. Tocmai în aceasta țară în care nu exista nici o burghezie, a triumfat comunismul. Oamenii sunt niște sălbatici fricoși care trebuiesc dominați de un sălbatic fără scrupule, așa cum sunt eu. Restul nu este decât trăncăneală, literaturi, filozofie și alte muzici pentru uzul nerozilor. Ori dat fiind că sălbaticii sunt oameni... trebuie ca țara să semene cu o ocna... Visul meu este să transform Rusia într-o imensă cetate de forță...Să vă intre bine în cap că bolșevismul reprezintă un triplu război: războiul barbarilor științifici împotriva intelectualilor putrezi, al Orientului împotriva Occidentului și al orașului împotriva satului. Or în aceste războaie nu

¹⁴⁵ *Ibidem*, f. 299

alegem armele. Individul este ceva care trebuie suprimat... Cel care rezistă va fi suprimat ca o tumoare malignă. Sângele este cel mai bun îngrășământ oferit de natură. Să nu credeți că sunt crud. Toate aceste împușcări și spânzurări care se fac din ordinul meu mă plictisesc. Urâsc victimele mai ales pentru că ele mă silesc să le omor”¹⁴⁶.

La noi, preluând din „înțelepciunea” lui Lenin, crimele săvârșite de regimul comunist au ajuns să fie puse pe versuri. Este cazul poetului proletcultist Dan Deșliu, care în poemul *Lazăr de la Rusca*, scris „în memoria lui Lazăr Cernescu, țăran sărac, și a tovarășilor săi căzuți în lupta împotriva dușmanilor clasei muncitoare și ai țărănimii muncitoare, în lupta pentru socialism, pentru înflorirea patriei”¹⁴⁷, aduce elogiul execuției grupului alcătuit din Beg Ioan, Drăgan Ștefan, Bugarin Martin și Cioca Ioan, în Cetatea Aradului, toți membri ai organizației conduse de colonelul Ioan Uță, din Munții Banatului¹⁴⁸:

<p><i>Zori de ziuă. Ploaia bate. Undeva lângă cetate, zid dărăpănat de ani, cuib de gușteri și guzgani, loc de liniște pustie încetă-n bălărie. Lângă zid cinci umbre-așteaptă răsplătirea, plata dreaptă.</i></p>	<p><i>Flinta zăngăne, se-ncarcă, spaima neagră îi încercă! Și deodată le năzare Lazăr cel de pe cărare: ochii lui țintesc cumpliți, ochi de pușcă oțeliți! Glasul lui detună, tună glasul flintelor răsună!</i></p>	<p><i>Și-n clipita de pe urmă, când striviți, țărâna scurmă, simt cum urcă peste ei, peste stârvuri de mișei, pași voinici răzbind prin soare pașii lumii muncitoare!</i></p> <p style="text-align: right;">Dan Deșliu</p>
--	---	---

Într-un cu totul alt registru, creștin de astă dată, se încadrează modul în care două simple femei de la țară, martore ale acelor vremuri, abordează jertfa celor angajați în mișcarea de rezistență anticomunistă. După ciocnirile armate dintre Securitate și „grupul Leon Șușman” petrecute în preajma localităților Mesentea și Întregalde, cele două au fost nevoite să-și părăsească gospodăriile de

¹⁴⁶ Cicerone Ionițoiu, *Genocidul din România.. Repere în procesul comunismului*, București, f.a., p. 11

¹⁴⁷ Dan Deșliu, *Lazăr de la Rusca*, în *În bătălia pierdută*, Editura Eminescu, București, 1971, p. 45-46

¹⁴⁸ Liliana Bocu, Victor Lungu, *Transformarea adversarului politic în delincent de drept comun la Tribunalul Militar al Regiunii a III-a Militare Cluj*, în *Anii 1949-1953. Mecanisme terorice*, în *Analele Sighet*, nr. 7/1999, Fundația Academia Civică, București, 1999, p. 361

frica arestării, întrucât colaboraseră cu fugarii. Pe Șușman și „partizanii” săi i-au găsit ascunși prin pădurile de lângă satul Măgina, tocmai în Săptămâna Mare a anului 1949, și pentru că în grup se afla și un preot greco-catolic, au avut ocazia să participe la Slujba de Înviere oficiată de către acesta în mijlocul foștilor săi mireni. „Părintele a ținut o predică cu totul deosebită, arătându-ne că drumul Golgotei e greu, dar este încoronat de înviere – își amintește Alexandrina Teglaru – iar suferințele de pe pământ și viața întru Hristos aduc nemurirea după moarte a individului și a neamului, iar neamul nostru românesc va duce crucea cu demnitate și va ajunge la un liman”. Femeia a reușit mai târziu să ajungă în Occident, unde va așterne pe hârtie întreaga epopee trăită alături de luptătorii din munți. „Am auzit că Leon Șușman a murit în luptă cu Securitatea – evocă aceasta – pe tot cuprinsul țării atâția morți... atâtea oseminte... atâtea dragi morminte. M-am întrebat atunci: «Oare veni-va Ziua Învierii pentru neamul nostru românesc?»”¹⁴⁹.

¹⁴⁹ Alexandrina Teglaru Voinea, *Lacrima prigoanei. Învierea 1949*, în *Din lupta legionarelor române*, Editura Gordian, Madrid, 1994, p. 32-34

PROIECTUL „COLEGIUL UNIVERSITAR ORADEA” (1971) – ETAPĂ INTERMEDIARĂ ÎN APARIȚIA UNEI UNIVERSITĂȚI LA ORADEA

Mihai D. DRECIN

Istoria oricărei instituții, de la înființare, dezvoltare, până la eventuala desființare, este legată de vremuri și oameni. De oamenii care o conduc nemijlocit, de oamenii care decid în eșaloanele superioare ale statului.

Din acest unghi de vedere vom puncta un moment din evoluția Institutului Pedagogic de 3 ani de la Oradea¹, nucleul de mai târziu al actualei Universități.

Retragerea trupelor sovietice din România în vara-toamna anului 1958², mai apoi, treptat, și a consilierilor sovietici care împănau toate instituțiile statului român, de la ministere, guvern, armată, serviciile secrete până la structurile de partid, a însemnat un important pas în slăbirea „menghinei sovietice” care ținea țara sub controlul „marelui prieten de la Răsărit”.

În acest context, liderii comuniști ai României vremii se opun menținerii țării în sfera unei economii predilect agrare. „Planul Valev”, lansat de URSS și Bulgaria în 1963, care propunea crearea unui întins raion agricol în sud-estul țării noastre și doar pe mici porțiuni din RSS Moldova și Bulgaria, era un alt tip de atac, îmbrăcat în haine economice, îndreptat împotriva manifestării dorinței de independență politică care se manifestă prin accelerarea industrializării, deschiderea spre vest în politica externă, rescrierea istoriei cu accente naționale.

Procesul industrializării socialiste și modernizarea agriculturii colectivizate cereau muncitori și specialiști cu știință de carte. Obligatorietatea absolvirii a șapte clase, mai apoi generalizarea învățământului de zece clase (1968), completau alfabetizarea generațiilor mai în vârstă – moștenire nu prea onorabilă a României interbelice.

¹ Victor V. Grecu, *Institutul Pedagogic Oradea (1963-1973). Monografie*, Oradea, 1973

² ***, *România. Retragerea trupelor sovietice. 1958*, coordonator: prof. univ. dr. Ioan Scurtu, Ed. Didactică și Pedagogică, R. A., București, 1996

Pentru a face față îndeplinirii sarcinilor de partid în domeniului „învățământului de masă”, pe lângă marile centre universitare tradiționale, la începutul anilor '60 ai secolului trecut apar noi centre universitare, de mai mică anvergură din punct de vedere al numărului de studenți și cadre didactice. Este vorba de Institutele Pedagogice de 3 ani de la Suceava, Bacău, Constanța, Galați, Pitești, Craiova, Timișoara, Tg. Mureș, Baia Mare, Oradea. Ele trebuiau să pregătească profesori de diferite specialități pentru un grup de unități politico-administrative din jur, deși nu puțini studenți vor proveni din întreaga țară³. Mai ales în Transilvania, aceste noi centre universitare urmăreau o accelerare a românizării orașelor, promovarea culturii naționale românești, în continuarea aceluiași proces declanșat ca politică de stat în perioada interbelică, reimpunerea elementului românesc în fruntea instituțiilor de stat și organelor de partid locale, după 15 ani de „internaționalism proletar” care a favorizat și menținut la putere minoritățile naționale.

O cercetare mai atentă a componenței etnice a conducerilor instituțiilor de stat și organelor de partid, a întreprinderilor din regiunea Crișana la sfârșitul anilor '50 – începutul anilor '60 ai secolului trecut, mai ales la nivelul superior de decizie, ar scoate în evidență ponderea importantă a activiștilor de origine maghiară, evreiască, ruteană, chiar rromă. Așa se explică de ce o propunere a Ministerului Învățământului, de înființare a unui Institut Pedagogic de 3 ani la Oradea, din 1 octombrie 1962, este respinsă sub motivul lipsei unui spațiu imobiliar adecvat. În aceste condiții, Baia Mare preia propunerea ministerului⁴.

În cele din urmă, prin Ordinul Ministerului Învățământului nr. 831 din 15 septembrie 1963, se înființează, începând cu 1 octombrie 1963, Institutul Pedagogic la Oradea, cu două facultăți: Filologie (80 de locuri în anul I) și Matematică-fizică (70 de locuri), cursuri de zi. Din anul următor apar două noi specializări: Istorie-geografie și Educație fizică⁵.

³ Mihai D. Drecin, Gheorghe Măhăra, *40 de ani de la înființarea Facultății de Istorie-Geografie (1964-2004)*, Ed. Universității din Oradea, 2004, p. 10

⁴ Informație orală primită în 2004 de la prof. univ. dr. Ignatie O. Berindei, fost șef de catedră și decan al Facultății de Istorie-geografie (1964-1978)

⁵ Mihai D. Drecin, Gheorghe Măhăra, *op. cit.*, p. 10

În câțiva ani, Institutul Pedagogic de 3 ani din Oradea cunoaște o ascensiune didactică și științifică deosebită care-l impun în fața ministerului de resort. Meritul aparține primilor rectori, prof. univ. dr. doc. Iosif Pervain (1963-1967) și prof. univ. dr. Alexandru Săndulache (1967-1972), proveniți de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj, unui grup de cadre didactice din Cluj care navetau la Oradea ori s-au așezat definitiv aici, unui grup de profesori de elită proveniți din învățământul liceal local, tinerilor încadrați ca preparatori prin repartitie ministerială proveniți din centrele universitare de tradiție: Cluj, București, Iași, Timișoara.

Modelul universitar al Clujului a fost implementat la Oradea. Înscrierea masivă la doctorat a tinerilor universitari în anii 1969-1971; apariția în 1967 a primului anuar științific – „Lucrări Științifice”, din 1971 tipărit în fascicule aparte, pe discipline; editarea primelor volume de autor și cursuri universitare; participarea tot mai numeroasă la sesiuni științifice naționale și internaționale; organizarea de sesiuni științifice anuale; preluarea tuturor obligațiilor didactice prevăzute în planurile de învățământ de cadrele didactice proprii, în marea lor majoritate tineri; obținerea primelor titluri de doctori în știință⁶ - explică preocuparea conducerii Institutului Pedagogic privind dezvoltarea centrului universitar prin apariția unor noi specializări, care țineau cont de programul de industrializare al țării, de cererea unui număr tot mai mare de specialiști pentru industrie, agricultură și învățământ. În acest sens se pronunțau rectorul Alexandru Săndulache și prorectorul Traian Blajovici⁷.

Pe baza unei propuneri a Consiliului profesoral al Institutului, la sfârșitul anului 1971, Comitetul Județean P.C.R. Bihor înaintează organelor centrale de partid și de stat un „Referat privind dezvoltarea învățământului superior în județul Bihor”. Datat 30 decembrie 1971, materialul cuprinde 9 pagini, în care, după un istoric al Oradei ca vechi centru de cultură, al învățământului umanist și superior, se face o succintă prezentare a situației economice a județului Bihor la acea dată. În final, se propune transformarea „Institutului Pedagogic de 3 ani” în „Colegiul Universitar Oradea”, etapă intermediară în strădaniile impunerii unei Universități în vestul românesc.

⁶ Vezi pe larg la Victor V. Grecu, *op. cit.*, passim

⁷ *Gaudeamus – Alma Mater Crisiensis* (Revista Asociației Studenților Comuiști din Institutul Pedagogic Oradea), an III, nr. 3 (17), 1970, p. 8; nr. 4 (18), 1970, p. 6

Colegiul Universitar Oradea urma să cuprindă șase facultăți, cu una până la patru secții fiecare, școlarizând pe perioade de doi, trei și patru ani, profesori, ingineri pentru învățământul liceal și producție, laboranți. *Facultatea de Științe geografice-naturale*, cu secțiile: istorie-geografie, cu durata de școlarizare de 4 ani și o cifră de plan anuală de 25 studenți; naturale-agronomie, 3 ani, 50 studenți/an, pregătind ingineri pentru materiile de agricultură și științe naturale din învățământul general și liceal agricol sau chiar ingineri agronomi pentru fermele cooperatiste și de stat. *Facultatea de Filologie* urma să aibă secții de: română-engleză, 4 ani (75 studenți/an), muzică, 3 ani (30 studenți/an). *Facultatea de Matematică-fizică*, cu școlarizarea pe 4 ani în secțiile: matematică (40 studenți/an), și fizică-chimie (25 studenți/an); o școlarizare pe 3 ani în secțiile: fizică-cunoștințe tehnice productive (50 studenți/an), chimie-cunoștințe tehnice productive (50 studenți/an), ultimele două secții urmând să pregătească ingineri pentru învățământ; școlarizare pe 2 ani în specializări laboranți în fizică-chimie (25 studenți/an) – atât pentru învățământ cât și pentru producție. *Facultatea de Electro-mecanică*, cu școlarizare de 3 ani, cu secțiile electrotehnică (50 studenți/an) și mecanică (50 studenți/an) – urma să pregătească ingineri (subingineri – n.n.) pentru producție și învățământ. *Facultatea de Construcții*, cu școlarizare de 3 ani, cu secțiile: construcții civile și materiale de construcții (50 studenți/an), tehnică edilitară (50 studenți/an), prelucrarea lemnului (50 studenți/an) – toate pregătind ingineri (subingineri – n.n.), primele două numai pentru producție, ultimele și pentru învățământ. În sfârșit, *Facultatea de Educație fizică*, cu școlarizare pe 3 ani (80 studenți/an). Contabilizând cifrele de școlarizare la nivelul tuturor anilor de studiu planificați, Oradea urma să aibă 2200 de studenți, devenind un centru universitar de forță medie, mult peste cei aproximativ 1700 de studenți pe care-i avea la 1971, atât la cursurile de zi cât și fără frecvență⁸.

Proiectul ținea cont de programele PCR de dezvoltare economică a țării, facultățile pedagogice, deja tradiționale și bine așezate didactic și științific, urmând să califice specialiști și în domenii cu vădită tentă industrială, tehnică, în timp ce facultățile tehnice urmau să pregătească ingineri-cadre didactice pentru învățământul liceal industrial.

⁸ Arhivele Naționale – Direcția Județeană Bihor, *Fond UTC* (fără număr)

Din păcate proiectul „Colegiul Universitar Oradea” nu s-a materializat în practică din câteva motive. În primul rând, următorii rectori: Ioan Al. Crișan (1972-1976) – deși provenea din același mediu universitar al Clujului, și Teodor Pop (1976-1984) s-au dezinteresat de proiect⁹. Primul subminând prestigiul Institutului printr-o viață privată scandaloasă, celălalt prin formația de activist de partid pe care o avea, temător față de o eventuală concurență intelectuală autentică pe care tinerii universitari puteau să i-o facă în viitorul apropiat. De aceea, ultimul va propune intrarea în lichidare a facultăților de Istorie-Geografie și Matematică-Fizică-Chimie, care concentrau majoritatea doctorilor în știință ai Institutului. Pe de altă parte, trebuie să recunoaștem că activiștii de partid locali și cei din București își modifică viziunea economică, considerând că accentul trebuie să se pună pe cheltuieli în sfera producției industriale și agricole, mai puțin a învățământului superior – mediu proprice apariției și dezvoltării opoziției și dezidenței anticomuniste și anticeaușiste. Trecerea la plata datoriei externe a României (aproximativ 15 miliarde \$ USA) începând cu anii '80 ai secolului trecut, necesitau mari economii la nivelul bugetului național, învățământul fiind vizat cu predilecție. Un popor cu un procent tot mai mare de semidocti sau chiar sfertodocti putea fi condus mult mai ușor.

Totuși, în istoria învățământului superior din Oradea, momentul 1971 este un prag gândit de specialiști dar neatins datorită vremurilor. El rămâne un proiect realist și ambițios pentru vremurile respective, care întărește zisa cronicarului Miron Costin, potrivit căreia „Nu-s vremurile sub om, ci omul sub vremuri”.

⁹ Mihai D. Drecin, Gheorghe Măhăra, *op. cit.*, p. 37

PRESA SCRISĂ ÎN ZONA RURALĂ DIN JUDEȚUL BIHOR.

STUDIU DE CAZ: *FOAIA DE POPEȘTI*

Gabriel MOISA

Peisajul publicistic rural românesc este extrem de sărac, în fapt aproape inexistent. Pe de o parte lumea satului este mai puțin receptivă la presa scrisă, iar pe de alta în foarte puține cazuri comunitățile locale sau oameni potenți financiar își permit să susțină un organ de presă. Aceasta este suplinită cu succes de presa audiovizuală care a pătruns în aproape toate satele României. Mai mult, oferta acesteia este una extraordinar de bogată, zeci de canale de radio și televiziune făcându-și loc în fiecare casă din mediul rural.

Există însă și excepții. În Bihor aceasta se numește *Foaia de Popești*, un ziar care apare începând cu luna aprilie a anului 2008 în comuna Popești. Aceasta este situată în Depresiunea Bistra-Popești, în zona Dealurilor Barcăului, pe cursul superior al râului Bistra, în bazinul hidrografic al văii Bistrei, afluent de stanga al Barcăului, la nord muntii Plopișului, la vest dealurile Dernei. Comuna Popești se numără printre cele mai mari comune ale Bihorului, având suprafața de 10.876 ha. În cele șapte localități componente: Popești, Bistra, Budoii, Cuzap, Voivozi, Vărzari și Varviz trăiesc 8.547 locuitori, structurată astfel: 73% români, 15,3% slovaci, 5,7% maghiari, 0,5% alte naționalități.

De la început trebuie subliniat faptul că *Foaia de Popești* a apărut în contextul anului electoral 2008, unul extrem de lung și agitat din acest punct de vedere, ca organ de presă al filialei locale a Partidului Național Liberal¹. Primul număr a văzut lumina tiparului la începutul lui aprilie 2008. Între aprilie-iunie 2008 a avut o ritmicitate de apariție săptămânală. Începând cu luna iulie 2008, odată cu încheierea procesului electoral, *Foaia de Popești* a devenit un buletin lunar al Consiliului Local al comunei Popești. Este un fapt

¹ *Foaia de Popești*, an, 1, nr. 1, 4 aprilie 2008, p. 1

meritoriu faptul că noua administrație, chiar dacă nu este de la partidul care a inițiat acest ziar, și-a asumat toate cheltuielile necesare în continuare în vederea apariției acestui ziar.

Publicația are în primele două luni de apariție un număr variabil de pagini. Ele erau cuprinse între 4, primul număr, și 12, cel de-al zecelea, acesta văzând lumina tiparului în imediata apropiere a alegerilor locale din 1 iunie 2008². Cele mai multe dintre numere au între 6-10 pagini. Începând cu iulie 2008, când este preluat de Consiliul Local Popești, ziarul are constant 12-14 pagini, la un ritm de apariție lunară.

Redactorii *Foii de Popești* sunt intelectuali, ingineri și profesori, de la Grupul Școlar Popești. În grupul redacțional se regăsesc: Ioan Giarca, profesor, directorul Grupului Școlar Popești, Claudiu Șocander, inginer, Mihai Păidan, profesor. Sufletul *Foii de Popești* a fost în primul rând Ioan Giarca, cel care s-a ocupat în bună măsură de editarea publicației. Trebuie menționat faptul că ziarul se distribuie gratuit și apare în 300 de exemplare.

Informațiile oferite de buletin erau unele relativ diverse și fac referire aproape exclusiv la realități economice, sociale, culturale și sportive, care privesc comunitățile locale din cele șapte sate. În condițiile în care ziarul a apărut în preajma campaniei electorale din primăvara anului 2008, primele numere consemnează inclusiv numeroase date și informații referitoare la acest moment din viața comunității. După încheierea procesului electoral, *Foaia de Popești*, fiind preluată de Consiliul Local Popești, a devenit unul dintre principalele surse de informare a cetățenilor comunei asupra activităților aleșilor locali în frunte cu noul primar.

Necesitatea apariției unei publicații locale a fost argumentată chiar din primul număr de către unul dintre redactorii revistei, profesorul Ioan Giarca: „*Apariția unei reviste, chiar într-un an electoral, are un efect benefic asupra întregii comunități. O echipă de câțiva oameni cu vederi liberale au decis să editeze periodic o revistă prin care se urmărește prezentarea realizărilor, preocupărilor, precum și a problemelor din satele comunei noastre.... Paginile din această revistă conțin pe lângă problemele cetățenești ale fiecărui sat, analize sectoriale, articole care analizează diferite situații*”³.

² Idem, nr. 10, 30 mai 2008

³ Ioan Giarca, *Cuvânt înainte*, în *Foaia de Popești*, an, 1, nr. 1, 4 aprilie 2008, p. 1

Așadar, încă din primul număr cititorii puteau afla care vor fi direcțiile de interes ale revistei. Buletin al Partidului Național Liberal, filiala Popești, așa cum se autointitulează, acesta a avut în primele 11 numere un conținut cu tentă electorală vizibilă, în care era criticată administrația locală în funcție, aparținătoare Partidului Democrat-Liberal.

Încă din primul număr, unul dintre redactorii *Foii de Popești*, inginerul Claudiu Șocander, candidat la funcția de primar al comunei Popești din partea Partidului Național Liberal, atrăgea atenția asupra faptului că mulți dintre locuitorii comunei au refuzat să răspundă la întrebările unui sondaj de opinie din motive care scăpau autorului. Acesta lăsa să se înțeleagă totuși că primarul PD-L în funcție, Iosif Iuhaneac, ar fi răspunzător de generarea unei stări de teamă în comună printre membrii corpului electoral⁴. În același număr al publicației, același Claudiu Șocander, ataca direct dar în termeni civilizați, pe primarul în exercițiu al comunei. Chiar dacă nu pomenește numele săi, direcția este clară. Chiar titlul articolului, „*Mă deranjează*”, este lămuritor din acest punct de vedere. Totuși, în mod ironic, la final autorul precizează: „*Orice asemănare cu personaje cunoscute este pură întâmplare*”⁵. Primul număr mai conține încă un articol din seria celor de campanie electorală, intitulat *Drumurile noastre toate...* Semnat *Nef*, acesta este extrem de acuzator la adresa aceleiași administrații locale PD-L, prin prisma stării extrem de proaste a drumurilor cauzată de traficul greu din comună generat de camioanele care transportă materiale pentru tronsonul de autostradă Transilvania aflat în apropiere. Este sugerată chiar complicitatea edilului șef cu societățile de transport, acesta fiind cointerestat în a nu limita tonajul și viteza pentru camioane: „*Camioane de peste 30 de tone, încărcătură utilă, circulă permanent prin comuna noastră cu viteze de 70, 80 și chiar 90 Km/h. Efectul? Trepidații, zgomot, perturbarea activității noastre și bineînțeles stres. Toate ne afectează. Pe termen lung vor apare distrugerii ale șoselei și fisuri în casele de pe marginea acesteia. Toate acestea sub privirile autorităților locale, care au obligația de a veghea la starea drumurilor, de a impune o limită de tonaj mijloacelor de transport care le străbat (aceasta putând constitui o sursă de venit la bugetul local), de a*

⁴ Claudiu Șocander, *Cu frica-n sân*, în *Ibidem*

⁵ Idem, *Mă deranjează!*, în *Ibidem*, p. 2

*solicita organelor în drept respectarea vitezei de deplasare (30 Km/h)”⁶. Tema revine în mai multe numere ale revistei, prilej de a lovi tot mai mult în imaginea administrației locale, în funcție de opt ani. Astfel, în numărul 2 se remarcă faptul că, după ce în cel precedent a fost semnalată problema traficului greu din comună, după o săptămână lucrurile stau la fel. „Deși a trecut o săptămână nu se constată nici o îmbunătățire. Ce părere au autoritățile?”⁷, era afirmația din finalul articolului, cu trimitere evidentă la primarul în exercițiu. Numărul 8 al publicației dezbătea pe nu mai puțin de două pagini chestiunea unui alt drum comunal, cel care lega localitățile Voivozi și Cuzap. Drumul respectiv era în acel moment aproape impracticabil, iar același Claudiu Șocander exprima nemulțumirea pentru această stare de lucruri mai ales că aceasta persista de ani de zile⁸. Interesant este faptul că articolul este însoțit de o fotografie realizată în mijlocul satului Cuzap în care alături de candidatul PNL la primăria Popești și candidatul din satul Cuzap al aceluiași partid pentru Consiliul Local, apăreau și deputatul P.N.L. Cornel Popa și Radu Țârle, candidatul aceluiași partid la președenția Consiliului Județean Bihor. Fotografia sugera pe de o parte sprijinul pe care Cornel Popa și Radu Țârle l-ar putea da *primarului* Claudiu Șocander în cazul în care ar fi ales pentru a repara drumul, iar pe de alta de necesitatea ca locuitorii celor două sate, Voivozi și Cuzap, să-l voteze pe Radu Țârle în funcția de președinte al Consiliului Județean Bihor, pentru a da și mai multă consistență ideii.*

Alt aspect din categoria campanie electorală, amplu dezbătut în paginile ziarului *Foaia de Popești*, este problema introducerii gazului la nivel de comună. Ideea fusese lansată de primarul în exercițiu, Iosif Iuhaneac, la începutul primului mandat, prin anii 2000-2001. Un serial semnat de același Claudiu Șocander, întins pe mai multe numere, va diseca întreaga problemă. Sub titlul *Unde sunt banii de gaz?* acesta a dezbătut chestiunea număr de număr începând cu cel din 11 aprilie 2008. Chiar din primul episod autorul face trimitere directă la primarul în exercițiu, fără a-l acuza însă direct, susținând că se adunaseră în acest sens sume importante de bani de

⁶ Nef, *Drumurile noastre toate...*, în *Foaia de Popești*, an, 1, nr. 1, 4 aprilie 2008, p. 4

⁷ Idem, în *Foaia de Popești*, an, 1, nr. 2, 11 aprilie 2008, p. 4

⁸ Claudiu Șocander, *Odiseea drumului Voivozi-Cuzap*, în *Foaia de Popești*, an, 1, nr. 8, 20 mai 2008, p. 1, 3

la numeroase familii fără a se realiza nimic⁹. Mai mult, proiectul fusese anunțat ca un mare succes al primarului Iosif Iuhaneac în presa județeană¹⁰ astfel că acesta trebuia să de-a socoteală.

Criticile aduse administrației locale în contextul campaniei electorale erau destul de frecvente și pe mai multe teme. Astfel, în nr. 3 al *Foii de Popești*, M.P. și C.Ș. (probabil Mihai Păidan și Claudiu Șocander) atrăgeau atenția asupra unor disfuncțiuni ale Primăriei în sfera serviciilor sociale, mai ales a ajutoarelor plătite de Primărie¹¹ sau investițiilor făcute neinspirat pe banii cetățenilor, precum drumul spre cimitirul din Popești, unul extrem de îngust și pe care se poate circula pe un singur sens¹². În același număr, este semnalată ineficiența conducerii Primăriei în ceea ce privește salubritatea comunei. Articolul, semnat S. Amalia, este însoțit de câteva fotografii care demonstrează „dezastrul” din această sferă a serviciilor patronate de Primărie¹³. În numerele următoare ale ziarului se înmulțesc asemenea „constatări”. Claudiu Șocander semnalează spre exemplu indiferența primarului față de malurile râului Bistra care se surpă de la un an la altul „furând” din pământurile oamenilor, care, deși au adus la cunoștința primarului Iosif Iuhaneac acest lucru nu a luat nici o măsură¹⁴. Aceeași indiferență o afișează primarul, potrivit aceluiași ziar, și față de o serie de instituții școlare de pe raza comunei Popești, dându-se în acest sens exemplul Grădiniței nr. 3 din Voivozi, care se află în paragină sau o serie de blocuri de locuit și clădiri din patrimoniul aceleiași primăriei¹⁵. Un amplu articol din această categorie semnat de același Claudiu Șocander, alături de C.A., se referă la indiferența afișată de aceeași administrație democrat-liberală condusă de Iosif Iuhaneac față de colonia de țigani din Voivozi cărora nu le-a asigurat în opt ani de zile accesul la apă curentă, iar drumul care duce acolo este total neîngrijit¹⁶. De altfel, în

⁹ Idem, *Unde sunt banii de gaz?*, în *Foaia de Popești*, an, 1, nr. 2, 11 aprilie 2008, p. 1,

¹⁰ vezi ziarul *Crișana*, 4 septembrie 2003, p. 3

¹¹ Nef, *Ajutorul social special, aplicat după...*, în *Foaia de Popești*, nr. 3, 18 aprilie, 2008, p. 3

¹² M.P. și C.Ș, *Minunile altora ...la noi acasă. Strada Învierii*, în *Ibidem*, p. 2

¹³ S. Amalia, *Tomberonul...lua-l-ar dracu!*, în *Ibidem*

¹⁴ Claudiu Șocander, *Voivozi: Indiferență pe malul Bistrei*, în *Foaia de Popești*, nr. 4, 25 aprilie 2008, p. 5

¹⁵ Idem, *Fără...prea multe...comentarii*, în *Foaia de Popești*, nr. 6, 9 mai 2008, p. 4

¹⁶ Claudiu Șocander, *C.A., Dealul plânșerii*, în *Foaia de Popești*, nr. 8, 20 mai 2008, p. 5

același număr, candidatul la funcția de primar al comunei lansează un atac consistent la adresa primarului în exercițiu, generat de întâlnirile cu cetățenii comunei care i-ar fi semnalat o serie de nemulțumiri imputate direct primarului. Critica viza starea proastă a drumurilor, lipsa terenurilor de joacă pentru copii, colmatarea cursurilor de apă, traficul greu nerestricționat etc¹⁷. Pe măsură ce se apropia momentul scrutinului „vina” primarului în funcție era tot mai evidentă pentru toate nerealizările din comună. În săptămâna de dinaintea alegerilor au apărut chiar două numere ale ziarului, nr. 9 în 27 mai 2008 și nr.10 în 30 mai. Ambele au în prim plan evidențierea nerealizărilor primarului și incapacitatea vechii administrații de a gestiona treburile comunei în mod eficient.

Reproșurile veneau și dinspre „opinia publică” din comună. Starea extrem de proastă a infrastructurii rutiere este una din principalele acuze aduse administrației locale în exercițiu. Astfel, în numărul 2 al ziarului din 11 aprilie 2008, un anume R.S., deducem din textul materialului că este originar din comună dar plecat de ceva vreme în altă parte, vorbește despre localitățile comunei ca despre un „loc prăpădit și dărăpănat. De ce în lumea civilizată, chiar și cel mai mic și mai amărât cătun arată mai bine decât Popeștiul? Singurul răspuns posibil este pentru că acolo există interes”¹⁸. În același registru se află și părerile lui C.A., care analizează starea drumurilor și clădirilor din trei sate ale comunei: Budoii, Varviz, Vărzari. În opinia acesteia (se prezintă ca o tânără din comună) situația este dezastruoasă întrucât „oamenii sunt nemulțumiți deoarece, de mai mulți ani li se promite o cabină telefonică, de faptul că nu au drumuri, nu au apă potabilă etc (...). Dacă așa arată o comună europeană, eu nu mai am nimic de spus”¹⁹, conchidea aceasta. În același număr, un alt cetățean nemulțumit, Vasile Rotaru, critica vehement modul total defectuos în care s-a reabilitat drumul dintre satul Bistra și Popești²⁰. Numărul 8 aduce cu sine un insolit și comic protest adresat conducerii Primăriei Popești. Semnat de un anume A.S, acesta se referea la extrem de deficitara comunicare dintre autoritățile locale și cetățeni în anii de mandat ai primarului Iosif Iuhaneac. Astfel, spunea A.S. „În comunism exista o tobă pentru

¹⁷ Claudiu Șocander, *Întâlniri cu cetățenii comunei*, în *Ibidem*, p. 9-10

¹⁸ R.S. *Scrisoare...*, în *Foaia de Popești*, nr.2, 11 aprilie 2008, p. 5

¹⁹ C.A., *La plimbare prin satele comunei*, în *Foaia de Popești*, nr. 5, 2 mai 2008, p. 5

²⁰ Vasile Rotaru, *Satul Bistra, un sat cu oameni harnici și mândri*, în *Ibidem*, p. 8

anunțuri, dar acum ne-am întors în timp la bătă. Se dă cu bătă în flacon sau mai bine zis cu bătă-n baltă. Eminentele autorități locale nu au găsit fonduri suficiente pentru achiziționarea unei tobe, lucru minor și elementar. Și ce-or fi gândit ele. Dacă tot este plină comuna de flacoane, om găsi și câte o ...botă. Noua deviză a acestora, probabil hitul verii 2008: Cu flaconu și cu bota. am intrat în Europa. Ce altceva poți să aștepți de la ele?"²¹. Alte puncte de vedere veneau să felicite pe inițiatorii *Foii de Popești*, care, prin editarea ei, veneau în întâmpinarea dorințelor locuitorilor comunei²².

O parte importantă din informația oferită cititorilor *Foii de Popești* se referea direct la campania electorală a filialei locale a PNL și la oferta electorală a acestui partid pentru locuitorii comunei Popești. Număr de număr sunt prezentate ideile și soluțiile reprezentanților acestui partid politic pentru ridicarea nivelului de trai a întregii comunități locale. În numărul 3 al publicației au fost prezentate părți din programul candidatului liberal pentru funcția de primar, Claudiu Șocander. Acesta a fost oferit alegătorilor spre cunoștință, cu ocazia lansării candidaturii sale în data de 13 aprilie 2008. Festivitatea s-a desfășurat în Casa de cultură a comunei Popești în prezența deputatului Cornel Popa, președintele Partidului Național Liberal Bihor. Bine informați asupra proiectelor candidatului liberal cititorii erau îndemnați aproape direct să voteze programul său la alegerile din 1 iunie 2008 deoarece „vreau să atrag atenția că-l vom putea pune în aplicare numai cu sprijinul Dvs”²³, spunea Ioan Giarca semnatarul articolului, candidat la rândul său pentru un loc în Consiliul Local.

Numărul 5 din 2 mai 2008 conținea pe 5 pagini întregul program electoral al lui Claudiu Șocander pentru funcția de primar²⁴. Era un atu serios al acestuia în fața celorlalți contracandidați. Dacă numărul 5 al buletinului oferea locuitorilor comunei programul electoral al candidatului liberal, următorul înșira, cu fotografiile aferente, candidații formațiunii liberale pentru consiliul local Popești.

²¹ A.S., *După mai multe mandate am intrat în Europa cu flaconu și cu bota*, în *Foaia de Popești*, nr. 8, 20 mai 2008, p. 6

²² Lt. col. (r) Lincar Augustin, *Pentru Buletinul Filialei Partidului Național Liberal*, în *Foaia de Popești*, nr. 10, 30 mai 2008, p. 5

²³ Ioan Giarca, *Lansare de candidați la Popești*, în *Foaia de Popești*, nr. 3, 18 aprilie 2008, p. 1, 5

²⁴ Claudiu Șocander, *Programul Partidului Național Liberal și al candidatului pentru funcția de primar al comunei Popești*, dr. Claudiu Șocander, în *Foaia de Popești*, nr. 5, 2 mai 2008, p. 1-5

Alăturat era transpusă o fotografie reprezentându-i pe deputatul Cornel Popa, președintele PNL Bihor, Radu Țârle, senator și candidat la președinția Consiliului Județean Bihor din partea PNL, Ovidiu Bezi, candidat PNL pentru Consiliul Județean Bihor, originar din Popești, și Claudiu Șocander, candidatul PNL pentru Primăria Popești care invitau pe locuitorii comunei să voteze cu candidații PNL. Toți patru ofereau o imagine simbol care inducea în opinia publică ideea unității și puterii partidului.

Următoarele apariții editoriale sunt pline de date, informații, discuții toate cu tentă electorală. Fără a fi nominalizat direct, principalul vizat de criticile candidatului liberal era același Iosif Iuhaneac, primarul comunei, văzut de organizația locală a P.N.L. drept principalul pericol în drumul către câștigarea fotoliului de edil șef. În mai multe numere succesive erau discutate „*pomenile și promisiunile electorale*”²⁵ ale contracandidatului P.D.L. Iosif Iuhaneac. Toate erau catalogate drept fanteziste și mincinoase de vreme ce aceleași promisiuni fuseseră incluse susținute de Iosif Iuhaneac și în campaniile electorale din 2000 și 2004 când acesta a câștigat alegerile. O atenție deosebită a fost acordată de către candidatul liberal tinerilor din comună pe care a încercat să-i atragă de partea sa. Într-un serial întins pe mai multe numere acesta a discutat despre necesitățile tinerilor din comună, care vor trebui materializate, în opinia acestuia, în amenajarea de cluburi de distracție, spații verzi de plimbare sau terenuri de sport, necesități ignorate de primarul PDL încă în exercițiu²⁶.

Rezultatele alegerilor au dat dreptate filialei locale PNL. Principalul contracandidat la fotoliul de primar s-a dovedit a fi într-adevăr primarul PDL în funcție, Iosif Iuhaneac, acesta obținând cel mai mare număr de voturi. Dreptatea a fost doar pe jumătate întrucât pe locul doi nu s-a situat Claudiu Șocander, candidatul PNL, ci candidatul Partidului Social Democrat, Adrian Maga. Asta în ciuda faptului că filiala PNL a fost singura care avea în *Foaia de Popești* o portavoce importantă. Reprezentantul PNL a ocupat poziția a treia.

Rezultatul alegerilor a fost amplu prezentat și discutat în paginile ziarului²⁷. Acesta s-a prezentat în felul următor: Iosif

²⁵ Idem, *Pomeni și promisiuni electorale*, în *Foaia de Popești*, nr. 7, 16 mai 2008, p. 1, 5

²⁶ Claudiu Șocander și C.D., *Ce-și doresc tinerii din comuna Popești*, în *Foaia de Popești*, nr. 8, 20 mai 2008, p. 5; nr. 9, 27 mai 2008, p. 4

²⁷ *Alegeri locale 2008*, în *Foaia de Popești*, nr. 11, 10 iunie 2008, p. 6

Iuhaneac (PDL) 1316 voturi, Adrian Maga (PSD) 800 voturi, Claudiu Șocander (PNL) 756 voturi, Ioan Moisa (PC) 265 voturi, Lucian Burlou (independent) 216 voturi, Keek Sharef (PPPS) 180 voturi, Iosif Jarca (PNȚCD) 47 voturi, Vasile Bejan (PRM) 45 voturi. Componenta Consiliului local Popești, așa cum a reieșit în urma scrutinului de la 1 iunie 2008 a fost următoarea: PDL 5 consilieri, PSD 4 consilieri, PNL 3 consilieri, UDMR 1 consilier, UDSCR 1 consilier și PC 1 consilier²⁸.

Așadar, în ciuda existenței buletinului, filiala locală a PNL nu a reușit, prin candidatul său la Primăria Popești să se claseze măcar în primii doi pentru a intra în turul următor al scrutinului. În această situație, liderii locali ai formațiunii invitau prin intermediul *Foii de Popești* simpatizanții PNL din satele comunei să sprijine în turul doi pe candidatul Partidului Social Democrat, Adrian Maga: „*Rugăm pe toți cei care au fost alături de candidatul PNL, Claudiu Șocander, să-i dea un vot de încredere domnului Adrian Maga*”²⁹, suna îndemnul adresat electoratului PNL. Îndemnul era însoțit de o fotografie sugestivă în care Claudiu Șocander apare alături de Adrian Maga și proaspeții aleși locali PNL și PSD. Astfel, era anunțată alianța la nivel local dintre cele două formațiuni politice.

Practic, în afara acestui apel la mobilizarea electoratului PNL în direcția susținerii candidatului PSD, numărul 11 al buletinului conține atacuri directe la adresa primului clasat în urma primului tur de scrutin, Iosif Iuhaneac, reprezentantul PDL. Iese oarecum din tipare prin virulența sa articolul semnat de Adrian Maga, contracandidatul acestuia în turul doi, care îl acuza pe acesta de traseism politic și enumera partidele din care a făcut parte³⁰. Alte articole ale acestui număr al buletinului aveau aceeași tentă. Ele erau semnate de mai multe persoane, locuitori ai comunei Popești, care se exprimau absolut „dezinteresat” pentru susținerea lui Adrian Maga. Ultima pagină este cea mai agresivă la adresa neregulilor semnalate cu ocazia desfășurării scrutinului din 1 iunie 2008 și tentativelor de fraudare a acestora. Nu se spunea despre care candidat ar fi vorba dar se poate deduce din context că era vorba despre primarul în funcție, Iosif Iuhaneac, fie și numai pentru faptul că ceilalți, fiind ieșiți din cursă, nu mai prezentau interes pentru „răfuială” politică electorală. Între altele unul dintre

²⁸ *Ibidem*

²⁹ *Ibidem*, p. 1

³⁰ Adrian Maga, „*Fidelul*”...emigrant, în *Foia de Popești*, nr. 11, 10 iunie 2008, p. 4

candidați era acuzat că prin intermediul urnei mobile ar fi făcut ca și morții să voteze³¹, iar faptul că același candidat ar fi dat mită electorală între 20 RON și 1500 RON sau telefoane mobile votanților ar fi un lucru arhicunoscut în comună³².

Începând cu numărul 12, *Foaia de Popești* a devenit buletin lunar al Consiliului Local Popești. Contextul a fost posibil ca urmare a rezultatelor celui de-al doilea tur de scrutin. Candidatul PSD, Adrian Maga, susținut de PNL a câștigat Primăria Popești, iar fostul candidat PNL, Claudiu Șocander a devenit viceprimar. Acest fapt a fost dat publicității în numărul 12 din 22 iulie 2008, dată la care era în viața publicației începea o nouă etapă. Conținutul revistei, așa cum era el anunțat într-un nou editorial intitulat *Cuvânt de început*, urma să sufere modificări. Astfel, se spunea acolo, „În paginile buletinului vom publica informații de interes public, diverse anunțuri, iar începând cu numărul viitor vom avea și o pagină de legislație. Tot aici veți putea găsi modele de cereri, liste ale actelor care trebuie depuse pentru diverse solicitări. Dorim ca Foaia de Popești să fie instrumentul dialogului permanent dintre Administrația Publică Locală și locuitorii comunei. Considerăm că transparența este o calitate indispensabilă oricărei administrații și de aceea vă prezentăm acum și câteva cifre ale situației financiare”³³.

Avem aici întregul program editorial al buletinului și acesta s-a menținut în toate numerele care i-au urmat, astfel încât cetățenii celor șapte sate ale comunei puteau afla date importante despre ceea ce se întâmplă la nivelul administrației locale. Acest nou început marchează clar o graniță între cele două etape din existența ziarului, primele 11 numere în care *Foaia de Popești* era un organ de presă aparținând unui partid politic și cea de-a doua în care devine buletin al Consiliului Local Popești. În a doua etapă acesta devine un organ de presă adresat tuturor locuitorilor comunei, informațiile fiind de interes general. Ceea ce se remarcă în această perioadă este faptul că buletinul prezintă în termeni laudativi accentuați realizările noii administrații PSD-PNL. Lasă impresia, prin modul în care sunt prezentate lucrurile, unei hărnicii evidente a noii administrații care se deosebea prin aceasta de precedentă

³¹ Claudiu Șocander, *Lăsați morții să se odihnească în pace*, în *Foaia de Popești*, nr. 11, 10 iunie 2008, p. 10

³² *Ibidem*

³³ Conducerea Primăriei Popești, *Cuvânt de început*, în *Foaia de Popești*, nr. 12, 22 iulie 2008, p. 1

tocmai prin urgența cu care s-a apucat de treabă. *Foaia de Popești* prezenta asemenea în fiecare număr³⁴. Următoarele apariții au consemnat noi și noi acte din această categorie.

Cu toate că disputele politice, în prima parte din viața publicației, sau informațiile despre activitatea administrației locale, în cea de-a doua parte, au predominat, de-a lungul anului 2008 revista a abordat și alte aspecte din viața comunității. La acest capitol ne referim în primul rând la cele ce țin de sistemul de învățământ dar și de diverse anunțuri care privesc zona divertismentului (baluri, spectacole) sau de un serial întins pe mai multe pagini referitor la istoricul spațiului care actualmente este ocupat de comuna Popești.

Cele mai consistente sunt informațiile din sfera activităților desfășurate în cadrul unităților de învățământ de pe raza comunei Popești, mai ales cele circumscrise liceelor: Grupul Școlar din Popești și Liceul „Jozsef Kozacek” din Budoii, acesta din urmă cu limba de predare în limba slovacă. Trei sunt subiectele aduse în fața locuitorilor din comună: rezultatele la învățătură ale elevilor participanți la olimpiadele școlare și profesionale, cele la concursurile sportive interliceale, atât la nivel de județ cât și la nivel național, și implicarea copiilor din școlile comunei la diverse activități cu impact social precum cele din cadrul „Săptămânii naționale a voluntariatului” desfășurată între 14-19 aprilie 2008³⁵.

Cele mai prezente sunt totuși informațiile legate de performanțele școlare ale copiilor la olimpiadele școlare. Era, desigur, un motiv de mândrie deopotrivă pentru școală și părinții copiilor nominalizați. Merită amintite aici două locuri doi și două locuri patru obținute de elevii de la Liceul „Jozsef Kozacek” din Budoii la faza națională a Olimpiadei de limbi materne slave desfășurată la București între 29 aprilie-2 mai 2008³⁶ sau locul patru obținut de o elevă din clasa a V-a de la Liceul din Popești la faza națională a Olimpiadei de Limba și Literatura Română, după ce câștigase faza zonală și județeană³⁷.

Performanțele sportive obținute de copii Liceului din Popești în întrecerile județene și naționale sunt și ele prezentate în paginile ziarului.

³⁴ *Lucrări demarate după data de 25 iunie 2008, în Foaia de Popești, nr. 12, 22 iulie 2008, p. 5,8*

³⁵ B.A., *Și noi vrem un mediu sănătos, în Foaia de Popești, nr. 5, 2 mai 2008, p. 8*

³⁶ Iosif Calamar, *Olimpiada de limbi materne slave - Faza națională, în Foaia de Popești, nr. 8, 20 mai 2008, p. 2*

³⁷ Mihai Păidan, *Copii cu care ne mândrim, în Foaia de Popești, nr. 8, 20 mai 2008, p.10*

Astfel, în chiar primul număr este amintită realizarea echipei de handbal băieți a liceului care a câștigat campionatul județean desfășurat în localitatea Șuncuiuș, județul Bihor³⁸ pentru ca numărul următor să dedice o pagină unei alte performanțe obținute de echipa de fotbal băieți a aceluiași liceu care a câștigat locul I la campionatul județean destinat liceelor³⁹. *Foaia de Popești* prezenta în numărul 3 rezultatele aceleiași echipe de handbal băieți care a participat, în virtutea câștigării campionatului județean, la faza zonală, nord-vest, a României, unde a obținut locul trei⁴⁰. În numărul următor comunitatea locală era informată despre rezultatele echipei de fotbal care, în virtutea câștigării campionatului județean de profil, a reprezentat Bihorul la faza zonală nord-vest a României unde a obținut locul doi⁴¹.

Publicația filialei PNL Popești a publicat între paginile sale și un serial consacrat trecutului istoric al comunei Popești de la prima atestare documentară până în zilele noastre. Semnatarul acestuia este profesorul Ioan Giarca, directorul liceului din Popești. Prima parte a serialului a debutat în număr 1 și a continuat până în numărul 5⁴². Prin aceasta locuitorii au intrat în contact, chiar dacă unul extrem de sumar, cu firul roșu al istoriei acestor locuri.

În fine, un alt capitol prezent în paginile *Foii de Popești* a fost cel al unor activități derulate sub semnul divertismentului. Cele mai multe sunt legate de campania electorală. Cu această ocazie au fost prezenți în diverse locații din comună nume cunoscute ale scenei și divertismentului bihorean și românesc precum comicii: Jean Paler, Văru' Săndel sau interpreții de muzică populară Cornel Borza, Florentina Ferche-Buțiu, Florica Ruja. Prezența lor pe aceste meleaguri a fost amplu reliefată. Toate reprezentațiile sunt pe cuprinsul lunii mai a anului 2008, luna campaniei electorale. Ulterior acestei perioade divertismentul nu mai apare în paginile revistei.

³⁸ Idem, *Echipa de handbal băieți a Liceului Popești – campioană județeană*, în *Foaia de Popești*, nr. 1, 4 aprilie 2008, p. 4

³⁹ Idem, *Din nou campioni*, în *Foaia de Popești*, nr. 2, 11 aprilie 2008, p. 6

⁴⁰ Idem, *Loc meritoriu pentru echipa de handbal băieți*, în *Foaia de Popești*, nr. 3, 18 aprilie 2008, p. 6

⁴¹ Idem, *Vicecampioni zonali la fotbal pentru liceele din mediul rural*, în *Foaia de Popești*, nr. 4, 25 aprilie 2008, p. 8

⁴² Ioan Giarca, *Comuna Popești – dimensiunea istorică*, în *Foaia de Popești*, nr. 1, 4 aprilie 2008, p. 3; nr. 2, 11 aprilie 2008, p. 4; nr. 3, 18 aprilie 2008, p. 3; nr. 4, 25 aprilie 2008, p. 5.

FILOGIE

MIRCEA ELIADE ȘI CONTEMPORANII SĂI ÎN AMERICA

Mircea HANDOCA

Perioada ultimilor treizeci de ani de viață – când Eliade a fost profesor la Universitatea din Chicago – constituie apogeul celebrității sale.

Ca să ajungă în acest pământ al făgăduinței, n-a fost prea ușor.

Sosit la Paris, în septembrie 1945, se gândește încă de la început la găsirea unei posibilități de a-și vedea visul cu ochii.

Memorialistica și corespondența ne oferă numeroase amănunte despre încercările lui disperate de a-și afla un rost în America. Au fost necesari 11 ani de așteptare. Celebritatea istoricului religiilor și orientalistului nu avea nici o importanță pentru forurile de decizie. Lucrările lui fundamentale erau ignorate. *Tratatul de istorie a religiilor* (1949), *Mitul eternei reînțarceri* (1949), *Șamanismul* (1951), *Imagini și simboluri* (1952), *Yoga. Nemurire și libertate* (1954), *Făurari și alchimiști* (1956) nu însemnau nimic. Nu contau nici eseurile de istoria religiilor, orientalistică și filozofia culturii, apărute în cele mai importante reviste din Franța anilor 1940-1950: *Critique*, *Diogenes*, *Combat*, *Revue de l'Histoire des Religions*, *Cahiers du Sud* etc. Universitățile și asociațiile culturale și academice din Suedia, Italia, Austria, Elveția și Germania îl solicită să țină conferințe, lecții sau să participe la diferite mese rotunde. Începând cu anul 1950, e invitat la întâlnirile *Eranos* de la Ascona, de sub patronajul lui Carl Gustav Jung. Conferințele ținute aici îi consolidează prestigiul științific. Se împrietenește cu renumitul psiholog elvețian și cu alți savanți celebri (Gershon Scholem, Henry Corbin, Joachim Wach).

În 1950, alături de Puech, ia parte la primul congres de după război al istoricilor religiilor, de la Amsterdam, iar în aprilie 1955, la Roma, la cel de-al doilea, fiind considerat un liant între savanții francezi și italieni.

Chiar în acest context, nici unul din cei pe care-i rugase să-l ajute în găsirea unui post în America (Ananda Coomoraswamy, Brutus Coste, Joachim Wach) nu a reușit.

La cea de-a treia încercare, propunerea lui Wach este admisă: „protejeatul” său e invitat la ciclul de conferințe *Haskell lectures*, organizat de Divinity School din Chicago.

În august 1956, Joachim Wach moare. Eliade e însărcinat, în continuarea celor șase conferințe Haskell, să fie „visiting professor” de istoria religiilor la Universitatea din Chicago. În anul următor i se oferă funcția de profesor titular pentru patru ani.

Cei doi colaboratori ai săi – din primele zile – au fost Joseph Kitagawa, fostul asistent al lui Wach, și Charles H. Long, fostul său student. Primul era istoric al religiilor de origine japoneză. Cel de-al doilea, tânăr pastor africano-american.

La sosirea lui Eliade în America, nu era tradusă în limba engleză decât o singură carte științifică a sa: *Mitul eternei reînnoțiri* (1955).

E drept că și celelalte lucrări (*Tratatul de istorie a religiilor*, *Yoga și Șamanismul*), în afară de ediția princeps în franceză puteau fi consultate în germană, spaniolă și italiană; fuseseră prezentate elogios în peste o sută de recenzii (zece dintre acestea în revista în limba engleză: *American Anthropologist*, *Thought*, *Review of Religion*, *Times Literary Supplement*, *East and West*).

Notorietatea lui Eliade a crescut vertiginos. Traducerile operelor sale în engleză au început cu *Tratatul de istorie a religiilor*.

Zeci de eseuri și articole despre aceste cărți au apărut în fiecare an în revistele de specialitate. Încetul cu încetul, eroul nostru intră în miezul problemelor, începe să fie iubit și respectat de discipoli și colegi: „Pentru că simțeam că începem să ne cunoaștem mai bine, îmi plăcea să stau de vorbă cu studenții mei, în grup, sau cu fiecare în parte. Și de câte ori aveam prilejul, îi îndemnam să citească texte fundamentale – de la Rig Veda și documente egiptene și mesopotamiene la Coran – și cel puțin două-trei monografii asupra religiilor „primitive”. Le aminteam mereu că acum, în acești câțiva ani care-i despart de licență, trebuie să se familiarizeze cu problemele centrale ale disciplinei: bunăoară, structura și funcțiile mitului, morfologia figurilor supranaturale (zei și zeițe, eroi mitici), tipologia ritualurilor, anumite instituții religioase (de pildă inițierea).”

În august 1958, după numai doi ani de profesorat la Chicago, este desemnat ca membru de bază al delegației americane care a participat la cel de-al treilea Congres al istoricilor religiilor de la Tokio.

În cele 20 de pagini din ultimul capitol al *Memoriilor* este descris amănunțit „miracolul japonez”.

Entuziasmați și fascinați de opera delegatului american de origine română, în Japonia se organizează, sub dirijarea lui ICHIRO

HORI MIRA – ISHA, un plan de tipărire a operelor lui complete, în 13 volume, urmate de un tom suplimentar, cuprinzând o selecție din eseurile despre savant. Primul volum (*Mitul eternei reînțoarceri*) a apărut în 1963, atunci când în țara lui natală se publicau despre autor vorbe nu prea măgulitoare: „Mircea Eliade e un pornograf maniac, care își difuzează obsesiile sub forma înșelătoare a studiilor erudite. Scrieri erudit pornografice circulă cu duiumul în Occident. Mircea Eliade excelează prin tentativa de a da pornografiei un sens mistic, sacru și de a face din incest și din actul orgiac un principiu cosmic.”

În aceeași perioadă, un faimos critic, Northrop Frye, autorul *Anatomiei criticii*, avea o altă părere: „Nu m-am așteptat niciodată să întâlnesc vreun scriitor care să-mi poată oferi acel sentiment al descoperirii pe care mi l-a dat FRAZER la începutul studenției mele, dar nu-l luasem în calcul pe Mircea Eliade. Ceea ce este atât de uluitor nu este marea dumneavoastră erudiție, ci unitatea ei: armonia cu care dumneavoastră puteți aduna laolaltă alchimia, yoga, credințele religioase primitive și atât de multe alte lucruri și de a forma din ele un sistem.”

Încă de la sfârșitul celui de al șaselea deceniu, istoricii religiilor din America remarcă studiile originale ale lui Eliade, prezentându-le cu deosebită simpatie.

Discutând părerile savantului român privitoare la mit, WILSON HUDSON concluziona, într-un studiu apărut în 1959:

„Contribuția lui Eliade la studiul mitului este cu adevărat remarcabilă. El stabilește o relație plauzibilă între mit și ritual. Prin recuperarea simbolismului arhaic, el face comprehensibilă marea masă și întindere a credințelor mistice și a practicilor rituale ale omului. Acestea nu mai apar ca produse aberante ale unei minți prelogice sau sălbatice. Metoda sa de interpretare este unificatoare prin aceea că, prin logica simbolurilor, el este capabil să conecteze numeroase simboluri și să arate că ele formează un sistem coerent. Metoda sa îi îngăduie să demonstreze existența unei ontologii arhaice, exprimată simbolic și ducând în direcția speculației metafizice. El a construit o pledoarie convingătoare pentru continuitatea istoriei spirituale a omului și a descoperit sursele adânci ale crizei spirituale a omului modern.”

Primul volum consacrat în exclusivitate lui Eliade (lăsând la o parte tezele de licență și doctorat) a apărut în 1963 și are drept autor pe THOMAS ALTIZER.

Această carte, intitulată *Mircea Eliade și dialectica sacrului*, a fost comentată cu severitate de fostul student al Magisterului, care va deveni cel mai de seamă biograf al său: MAC LINSKOTT RICKETTS.

Exigentul cercetător american demonstrează convingător în eseuul său că este eronat să asociezi numele lui Eliade de cel al lui Altizer, precum și de mișcarea „morții lui Dumnezeu”.

Autorul *Tratatului de istorie a religiilor* și-a consacrat totalitatea operei sale combaterii acestei teme. ALTIZER – susține RICKETTS – a înțeles greșit termenul-cheie de „coincidentia oppositorum”. Tonul polemic e prezent și în ultimul paragraf al exegezei lui RICKETTS:

„Noul profet al morții lui Dumnezeu poate sau nu poate avea ceva de zis. În același timp părerea autorului acestui articol este că ar trebui mai bine să o spună cu propriile lui cuvinte decât să se servească de cele ale altora. Mai ales că aceștia sunt departe de a-i susține ideile.”

MAC LINSKOTT RICKETTS, decanul de vârstă și de competență al savanților americani, este cel mai important exeget și biograf al autorului *Șamanismului*.

Într-o recenzie publicată acum câțiva ani, am ales drept motto câteva rânduri dintr-o scrisoare pe care i-a adresat-o Eliade, la 20 iulie 1971: „Ești singurul istoric al religiilor pe cale de a-mi descoperi opera literară. Dacă într-o zi vei scrie o carte de spre mine, ea va fi unică...”

Cuvintele acestui epigraf-premoniție au devenit, nu după mult timp, realitate. Fostul lui student a învățat românește, a tradus în limba engleză *Memoriile, Jurnalul, Noaptea de Sânziene* și aproape toate romanele; a publicat în revistele de specialitate recenzii și eseuri de sinteză, traduse ulterior în franceză, spaniolă și română. La sfârșitul anului 1988 a tipărit o monumentală monografie: *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade - 1907-1945*.

După 17 ani, în vara anului 2005, a fost tipărită, la Editura Criterion, și versiunea românească a celor două volume de 1500 de pagini. Este prima și, în același timp, biografia completă a scriitorului și savantului, de o bogăție informațională și interpretativă ieșită din comun. RICKETTS se documentează temeinic, folosind numeroase surse, pe care le verifică atent. Elementele esențiale ale vieții – copilărie, adolescență, maturitate – sunt îngemănate cu analiza minuțioasă a nuvelor, romanelor, dramaturgiei, eseurilor și operelor științifice.

În prezent, autorul definitivează cea de a doua parte a capodoperei sale - intitulată *Dezrădăcinatul*.

Cele 30 de capitole ale *Rădăcinilor românești...* au dimensiuni variate – între 10 și 60 de pagini – fiecare potrivit importanței și viziunii de ansamblu a autorului.

Sunt prezentate: geneza scrierilor literare, prototipurile numeroaselor personaje, firul principal al acțiunii, receptarea critică, influențe, judecățile de valoare. Analiza e îmbinată cu sinteza în această memorabilă carte, scrisă cu un talent literar deosebit.

Chestiunile controversate sunt prezentate în cel de-al XXII-lea capitol, intitulat *Naționalism și primatul spiritului*. Bazat pe documente netrucate, memorialistică, manuscrise, corespondență, articole, interviuri și mărturii de epocă, autorul analizează faptele în mod concret, cu obiectivitate, spirit de răspundere, sine ira et studio.

Încă din prima propoziție, lucrurile sunt spuse tranșant:

„Între ianuarie 1937 și impunerea dictaturii regale în februarie 1938, Mircea Eliade a acordat un sprijin deschis și entuziast prin scrierile sale periodice *Mișcării Legionare*.”

Eseurile de la începutul deceniului al patrulea erau adevărate pledoarii împotriva politicii și a politicienilor. Sistematic, repetat, metodic, cu furie uneori, el își exprimă convingerea că politica impune o falsă ierarhizare a valorilor.

În februarie 1934, în articolul *Contra dreptei și contra stângii*, Eliade condamnă, în egală măsură, guvernul comunist, cât și pe cel nazist, care practică violența împotriva comunităților religioase. În același timp, arată lipsa de omenie, subînțeleasă ca trăsătură esențială a vieții românești.

Pe câteva zeci de pagini discută termenul „românism”. Acest cuvânt risca să fie identificat cu sensul de simpatizant nazist, fascist, rasist – ceea ce nu era.

Ideile lui Eliade – demonstrează convingător biograful său – le continuă pe cele ale lui Eminescu, Hasdeu, Iorga, Pârvan.

Comentând cele 12 articole „legionare”, autorul concluzionează că Eliade nu a fost antisemit. Acuzația lui TEODOR LAVI, făcută în 1972, în revista *Toladot* din Ierusalim, e ridicolă.

Monografia prezintă exhaustiv întreaga beletristică interbelică (*Isabel și apele diavolului, Lumina ce se stinge, Maitreyi, Întoarcerea din rai, Huliganii, India, Șantier, Domnișoara Christina, Șarpele, Nunta în cer,*

Secretul Doctorului Honigberger, Nopti la Serampore), solidarizându-se cu unele opinii ale criticilor literari sau demonstrând erorile altora.

Cele două romane fantastice (*Șarpele și Domnișoara Christina*) sunt asociate cu unele piese ale lui Lucian Blaga, poezii ale Dan Botta și cu câteva dansuri ale lui GABRIEL NEGRY, care „au atins fantasticul folclorului autentic.”

Interesantă e discutarea prototipurilor personajelor din *Isabel...*, *Huliganii și Nunta în cer*.

Obiectivitatea, seriozitatea, sobrietatea și profunzimea monografiei pot fi întâlnite și în cartea lui Ricketts – *Former Friend Forgotten Facts (Prietenii de altădată și fapte uitate)*, unde analizează volumul *Textele legionare și despre românism*, eseul *Eliade și Sebastian* și cartea Alexandrei Laiguel Lavastine – *Eliade, Cioran și Ionescu – uitarea fascismului*.

Comentând textele lui Eliade, Ricketts conchide că în ele nu există nici cea mai mică urmă de antisemitism sau rasism. „Românismul” lui Eliade s-a referit în exclusivitate la valorile spirituale: misiunea și destinul României, creativitatea și libertatea de creație.

„În apărarea lui Eliade trebuie stabilit faptul că acesta niciodată n-a pus semnul egalității între evrei și comuniști și nu vorbește despre o conspirație internațională iudeo-masonică-comunistă, cum afirmau Codreanu și aderenții acestuia. La fel, niciodată nu găsești la Eliade un cuvânt de aprobare pentru fulminatele sau actele antisemite ale lui Hitler, deși se pare că a închis ochii la planurile enunțate de Hitler de a se debarasa de evrei...”

Dintre numeroasele texte publicate de Mac Ricketts, menționez titlurile a două recente eseuri: *Reacția americană față de Mircea Eliade ca scriitor și Primii cinci ani ai lui Mircea Eliade la Chicago*. Cel dintâi este un minuțios studiu analitic, cu o documentare exhaustivă, bazat pe articole, recenzii, corespondență despre receptarea beletristicii în America.

Interesante sunt referirile istoricilor religiilor (Norman Girardot, Guilford Dudley III, Seymour Cain, Carl Olsen, David Cave, Bryan Rennie) la operele literare ale lui Eliade.

Concluzia celui de-al doilea eseu este că Profesorul și-a propus prioritatea instituirii Istoriei Religiilor ca disciplină de studiu dincolo de Ocean.

Bryan S. Rennie este un alt strălucit exeget, de origine scoțiană, profesor de istoria religiilor în Pennsylvania. El a tipărit

câteva cărți consacrate în exclusivitate lui Eliade. Prima dintre ele, *Reconsiderându-l pe Eliade* (1996, versiunea românească 1999) este subintitulată *O nouă viziune asupra religiilor*. Deosebit de important este capitolul al XIII-lea: *Implicarea politică a lui Eliade*. Documentării ireproșabile i se alătură o logică stringentă. M-am referit în câteva articole la calomniile Adrianei Berger, fosta secretară a Profesorului. Rezum acum esențialul. După moartea scriitorului, aceasta a publicat un articol într-o revistă din Israel „demascând” cu violență fascismul, legionarismul și antisemitismul învățatului român. La un congres din America în memoria lui, a fost singura participantă care a reluat cu vehemență aceleași acuze, încredințate ulterior tiparului. Consultând documentele de la Foreign Office din 1940-1941, Adriana Berger interpretează eronat unele texte și... inventează altele.

Bryan Rennie merge pe urmele ei și cercetează aceleași documente. D^{sa} prezintă amănunțit rezultatele studiilor sale, aducând probe concrete despre falsurile predecesoarei. Finalul eseului său e o convingătoare pledoarie pentru civism și onestitate științifică:

„Așa cum trebuie să ne abținem să nu idolatrizăm pe nimeni, tot astfel trebuie să ne ferim ca antipatiile personale să nu acționeze ca o prejudecată în momentul prezentării faptelor.

Nu există dovezi din care să reiasă că ar fi fost un adevărat membru al unei mișcări fasciste ori totalitare sau că ar fi adus servicii active unei asemenea organizații, ori că ar fi fost cu adevărat implicat în orice fel de organizație sau cu idealuri din cele mai sus menționate. De asemenea, nu există nici o dovadă că ar fi continuat să sprijine idealurile naționalist-separatiste, după ce natura lor specific violentă s-a dezvăluit și nici nu poate fi găsită amprenta lor în scrierile lui Eliade. Pe de altă parte, este clar că acei critici care și-au publicat suspiciunile la adresa lui Eliade și-au urmat propriul lor mod de gândire, neținând seama decât într-o măsură nesatisfăcătoare de textele pe care le-au avut la dispoziție.”

În anul sărbătoririi centenarului nașterii, Bryan Rennie a editat și prefațat un monumental volum – *The International Eliade* -, cuprinzând 15 incitante studii și eseuri ale unor cercetători din America, Japonia, India, Argentina, Canada, Coreea, Belgia, Norvegia, Italia, Germania, Franța și România.

Cuvântul înainte al editorului prezintă succint personalitatea sărbătoritului și momentele esențiale din biografia sa spirituală,

precum și numeroasele simpozioane ce i-au fost consacrate, ca și contribuția exegeților din lumea întreagă. Cărțile lui Daniel Dubuisson (*Mitologiile secolului al XX-lea*) și Alexandrei Laignel-Lavastine (*Cioran, Eliade, Ionesco – uitarea fascismului*) sunt mai ales polemice și ar trebui luate în considerare alături de cele ale lui Rennie (*Reconsiderându-l pe Eliade*) și Ricketts (*Foști prieteni și întâmplări uitate*).

Sunt trecute în revistă eseul lui Meslin, care are drept coloană vertebrală opera lui Pettazzoni, cele ale lui Wright și Cernades „care adoptă o abordare mai dialectică, mai reminiscentă a lui Eliade însuși. Folosind analiza lui Paul Ricoeur a polilor pozitivi și negativi ai hermeneuticii, ei sugerează utilitatea unei căi de mijloc între cele două, într-o apreciere a lui Eliade.”

Discutând „intervenția” semnată de Brigitte Quillet asupra studiului textelor antice egiptene, remarcă favorabil faptul că un strict specialist se ocupă de scrierile unui generalist.

Este urmărită influența indiană asupra operei lui Eliade, în eseurile lui Muthuraj și Liviu Bordaș. Acesta din urmă, împreună cu Natale Spineto, se referă la legăturile învățatului român cu tradiționaliștii René Guénon, Julius Evola și Ananda Coomaraswamy.

Eseul lui Wilhelm Dancă ia în considerație influența teologiei ortodoxe asupra gândirii lui Eliade. Atunci când s-a referit la religiile grecești, egiptene, indiene – Eliade a insistat asupra conceptelor de ascetism, libertate absolută, plenitudinea vieții, împlinirea cu sine însuși, armonia cu universul.

Rezumând și comentând și celelalte studii (inclusiv textul piesei de teatru *Oameni și pietre*, tradus de Ricketts), Bryan Rennie notează în încheiere: „Luată în ansamblu, aceste eseuri reflectă abilitatea studiilor despre Eliade de a iniția dezbateri valoroase și de a ridica probleme importante în studiul religiilor. De asemenea, ele sunt un indicator al lucrărilor ce rămân de interpretat. Indiferent care ar fi părerea despre valoarea operei lui Eliade, considerațiile și problemele pe care aceasta le ridică... pot servi doar la creșterea înțelegerii noastre asupra religiei și asupra tuturor celorlalte probleme presupuse de studiul academic al operei eliadești.”

Dintre cei peste o sută de exegeți americani ai activității științifice a lui Eliade amintesc: Douglas Allen îi consacră, în 1971, volumul *Istoria religiilor și fenomenologia lui Eliade*. Versiunea franceză - revizuită și prescurtată – a fost tipărită în 1982, la Editura Payot.

Cercetătorul american prezintă locul savantului printre istoricii religiilor, originalitatea fenomenologiei lui Eliade și primatul hermeneuticii. Sunt analizate apoi pe zeci de pagini: dualitatea dintre sacru și profan, simbolismul religios, religiile arhaice, creștinismul. Spre final, autorul încearcă să răspundă documentat la întrebarea: „Eliade este împotriva istoriei?”

În 1998, Douglas Allen publică o altă carte de o întindere mai mare: *Mit și religie la Mircea Eliade*, cu o prefață de Robert A. Segal. John A. Saliba prezintă *Conceptul Homo-religiosus la Eliade* (1971). Carl Olson își intitulează volumul *Teologia și filozofia lui Eliade* (1992), iar David Cave: *Mircea Eliade și noul umanism* (1993).

Celebritatea Profesorului de la Chicago fusese remarcată de numeroși specialiști cu mult înainte.

Harvey Cocs îl consideră „cea mai mare autoritate mondială în materie de istorie religioasă.”

Ziarele și revistele de mare tiraj supralicitează. Revista *People Weekly* scrie despre el că e „cel mai mare specialist al istoriei religiilor și al miturilor actuale.” Pe aceeași lungime de undă, suplimentul celui mai cunoscut cotidian, *Times Literary Supplement*, „decreta”, la 20 mai 1970: „Eliade e cel mai cunoscut dintre reprezentanții în viață ai istoriei religiilor.”

Asemenea afirmații agită pe invidioși și frustrați. Vânzoleala a început în Israel și Italia. Prea mult se vorbea despre Profesorul de la Chicago. Trebuia pus la punct. „Atacurile” împotriva operei au pornit mai întâi din rândul antropologilor și sociologilor (Willard Park, Edward Leach).

Implicarea politică din anii 1937-38, simpatiile față de legionarism, românismul lui Eliade au început să fie privite cu ostilitate.

Rennie, cercetând alături de Ricketts documentele, analizând cu obiectivitate faptele, a destrămat metodic calomniile și falsurile din pamfletele adversarilor. Necunoscând limba română, încurcând fișele și ignorând realitatea istorică, aceștia debitează bazaconii ridicole. Iată doar o frază din comentariile făcute de Bryan Rennie pe marginea „obiecțiilor” lui Ivan Strenski: „Multe din concluziile la care a ajuns acesta nu pot fi justificate, iar legătura dintre Eliade și Garda de Fier și dintre gândirea legionară și viziunea lui Eliade nu se bazează pe nimic.”

Documentarea lui Ivan Strenski este șubredă. Dau în acest sens două exemple: personajele romanului *Huliganii* sunt considerate făcând

parte din ... Garda de Fier, iar cartea lui Eliade despre Salazar ar fi apărut în două volume. Nu numai că nu e citat nici un rând din aceste lucrări, dar nici măcar nu le-a văzut vreodată la față.

Insultele, defăimările, falsificarea datelor, lipsa celei mai elementare logici din cărțile lui Tony Stigliano și Russell T. McCutcheon au fost zdrobite convingător prin cartea doctorului Francisc Ion Dworschak: *În apărarea lui Mircea Eliade*. Ironia acestuia față de lipsa de informare a cărții lui Stigliano (*Fascism's Mythologist Mircea Eliade and the Politics of Myth*) e evidentă: „Numărul frazelor compromise distorsionând adevărul este enorm în fiecare pagină. Eliade a conceput și a elaborat un proiect mitologic care urma să dea o bază mitică mișcării fasciste românești între 1919 și 1940 – scria Stigliano. Dar cum Eliade s-a născut în 1907, deducem că a devenit un criminal fascist începând de la vârsta de 12 ani.”

Vehemenței, perfidiei, agresivității, aberațiilor și suspiciunii procurorilor li se adaugă ignoranța. Și încă ceva. Denigratorii parcă s-ar fi înțeles între ei, deoarece folosesc aceeași tehnică a omisiunii. Citează numai ceea ce le convine. De pildă, nici unul dintre ei n-a reprodus frazele din memorialistică prin care Eliade condamnă legionarismul. De pildă, nu e amintit, parafrizat sau comentat următorul pasaj: „Cu groază am aflat de asasinarea lui N. Iorga și a lui V. Madgearu, precum și a unui grup de deținuți, în așteptarea anchetelor, la închisoarea Văcărești. Prin aceste asasinate din noaptea de 29 noiembrie, echipele de legionari care le-au înfăptuit credeau că-l răzbună pe Codreanu. În fapt, ele au anulat sensul religios, de „jertfă”, al legionarilor executați sub Carol și au compromis iremediabil Garda de Fier, considerată de atunci o mișcare teroristă și pronazistă. Uciderea lui N. Iorga, marele istoric și genialul profet cultural, va păta pentru multă vreme numele de român.”

Viața multora – celebriți sau anonimi – s-a întretesut cu cea a lui Eliade, lăsându-ne mărturie impresionantă despre moralitatea omului. Unul dintre aceștia, Seymour Cain, după ce analizează – în iunie 1982 – caracterul renescentist al operei și dublul vocației – de savant și romancier, cea față de Occident și Orient, de arhaic și tradițional – discută teoria lui Eliade despre „homo religiosus – omul ca ființă religioasă”.

Referindu-se la pasiunile religioase, literare și filozofice ale „subiectului” său, nu se sfiește să mărturisească: „Eliade m-a impresionat

întotdeauna ca un om bun, un învățat de o mare naivitate și, mai presus de toate, ca o ființă de o omenie extraordinară.”

Seymour Cain a purtat o amplă corespondență cu Profesorul. Am publicat șase dintre scrisorile acestui cercetător evreu american. Interesant e că din proprie inițiativă el merge în Israel spre a se convinge de realitate, „la fața locului.” În acest sens dorește să stea personal de vorbă cu Theodor Lavi, autorul pamfletului anti-Eliade, publicat în 1972, în revista *Toladot*.

„Acuzațiile ce ți-au fost aduse erau destul de vagi și neîntemeiate. Nimeni nu a putut să prezinte dovezi evidente. Tânărul profesor care se ocupă de secția română de la Yad Vashem a vorbit despre tot felul de informații serioase împotriva ta, dar nu a oferit nimic concret. Ruth Klüger Aliav, eroina luptei de rezistență din România (1939-41?) mi-a spus să-i citesc cartea *Ultima șansă*, dar nu am aflat nimic despre grupul tău. Acuzațiile mi s-au părut o greșeală de identitate și nu se asemănau cu persoana pe care o cunoscusem, sau, pur și simplu, vinovat din asociere. Oricum, știi ceva despre Theodor Lavi? Se pare că el este „expert” în astfel de lucruri, dar a refuzat să vorbească cu mine.”

Cu Gershom Scholem stătuse de vorbă. Părerile învățatului evreu, profesor la Universitatea din Ierusalim, împărtășite lui Eliade la 29 martie 1973, le-am publicat tot eu într-o revistă, apoi într-un volum.

„Când am citit scrisoarea ta (după ce am citit-o de mai multe ori), nu am știut ce să fac. Am înțeles punctele dtale și le-am utilizat într-o lungă discuție cu omul care ne-a atacat și am încercat să aflui exact asupra căreia dintre activitățile dtale are obiecții. Nu am reușit să aflui nimic bine definit din biografia dtale, cu excepția unei lungi poliloghii asupra a ceea ce înseamnă în general să fii „de dreapta” în România acelor ani. Spunea, în rezumat, că nimeni nu putea fi membru al acelei orientări politice fără să fie antisemit, chiar dacă nu există dovezi ale activității publice specifice cu acest caracter, la care Eliade să fi participat. A fost o lungă discuție care m-a lăsat perplex, întrucât nu am putut judeca situația din România în acei ani.”

Desprind din teancul de fișe din fața mea referirile învățaților americani față de omul Eliade.

Florin Țurcanu a consemnat în monografia sa mărturiile orale și scrise a 50 de persoane care l-au cunoscut pe Eliade în ultimele decenii de viață.

„Colaboratorii și prietenii de origine evreiască ai lui Eliade care s-au aflat în preajma sa în perioada americană nu au descoperit niciodată vreun indiciu de antisemitism în comportamentul său și nimic nu a venit încă să contrazică mărturiile lor.”

Zeci de personalități ale istoriei religiilor și orientalisticii – foști colegi sau discipoli – au depus mărturie că șansa vieții lor a fost că l-au cunoscut și au profitat de pe urma cunoștințelor sale.

Bruce Lincoln, secretarul lui în anii '70, își amintea:

„Amabilitatea și prietenia pe care mi le-a arătat sunt cu atât mai remarcabile în lumina acuzațiilor care i-au fost aduse. Chiar dacă nu am vorbit decât rar despre aceasta, știa foarte bine că sunt de origine evreiască și cu înclinații marxiste, două lucruri, care, după criticii săi, ar fi trebuit să facă din mine obiectul antipatiei sale. Nu l-am cunoscut în anii 1930-1940, dar experiența mea personală îmi interzice să cred că nutrea sentimente antisemite în anii maturității.”

Din același mediu evreiesc proveneau Jonathan Smith, Martin Marty, Douglas Allen. Toți se referă la sprijinul acordat lor de Profesor în diferite ocazii, chiar atunci când acesta avea alte păreri.

Douglas Allen – eruditul său exeget – atunci când a fost concediat pentru poziția sa antirăzboinică (împotriva războiului cu Vietnamul) a fost ajutat substanțial de către Eliade să fie reîncadrat.

„În relațiile lui calde, generoase și prietenoase cu mine, ca și cu mulți din prietenii săi evrei, nu au apărut niciodată manifestațiile obișnuite de antisemitism sau ostilitate. Am fost adânc influențat de intuițiile și erudiția sa remarcabilă.”

Nancy Auer Falk i-a fost secretară în anii 1962-66. Memoria ei afectivă reține, peste decenii „ochii lui luminoși și privirea care-i lumina fața...” După părerea ei, Chicago a însemnat pentru el libertatea de a vorbi așa cum își dorea, responsabilitatea de a contribui la construirea unei discipline.

La Universitatea din Chicago, Profesorul „a simțit imperativul de a-și împlini cariera așa cum se cuvenea.”

Mac Ricketts, fostul lui student între 1959 și 1964, își va aminti peste decenii, cu emoție:

„Mărturisesc că sunt de la natură o persoană timidă, dar nu m-am simțit deloc intimidat de întâlnirile mele, față către față cu acest om de geniu și cu o faimă internațională. Felul lui de a fi, umil și generos, m-a făcut întotdeauna să mă simt imediat în largul meu.”

Ricketts mi-a devenit și mie bun prieten. În cele câteva întâlniri ale noastre, în cele peste o sută de scrisori pe care mi le-a trimis, s-a referit de multe ori la generozitatea, simplitatea și modestia Profesorului. Vastitatea cunoștințelor lui enciclopedice, memoria fenomenală, puterea lui de muncă, perseverența – erau unice.

Memorialistica și corespondența celor ce l-au cunoscut îndeaproape exemplifică în mod concret: omenia, bunătatea, cordialitatea, generozitatea, îngăduința, demnitatea, înțelepciunea, răbdarea lui.

Desigur, a fost un om ca toți ceilalți, cu micile lui slăbiciuni: megalomania, naivitatea, credulitatea.

Esențial, însă – e influența uriașă pe care a exercitat-o asupra celor cu care a venit în contact.

Wendy Doniger O'Flaherty, succesoarea la catedra de la Chicago, recunoaște că întreaga ei existență s-a schimbat în întregime datorită lui.

Aceeași idee, că Profesorul l-a sprijinit permanent, transformându-i viața, o întâlnim și în relatarea lui Gregory D. Alles, autor al *Encyclopedia of World Religions*. William M. Quinn Jr. a publicat, în 1999, un eseu unde discută importanța crucială a lui Eliade ca istoric al religiilor, lingvist, poet, filozof și ezoterist. Sugestiile și îndrumările lui „i-au schimbat cursul vieții.”

Nu numai pentru cei amintiți Eliade reprezintă o permanență. Pasiunea față de scriitor și savant a devenit existențială la mii de oameni.

Chiar și autorul paginilor de față „s-a lăsat treptat, irevocabil și complet acaparat de pasiunea lui eliadescă.”

Note

1. Ca „amuzament”, transcriem din *Jurnalul inedit*, însemnarea datată 22 aprilie 1953, pentru a fi la curent cu contribuția autorului la versiunea în limba engleză a acestei cărți: „Ultimele zile la Paris mi-au fost mistuite de verificările cerute de traducătorului american al *Mitului*... A trebuit să alerg la Musée de l'Homme, la Guimet și în rue Duhesme, să răscolesc biblioteca și notele mele, ca să regăsesc citatele engleze, latinești și germane pe care le cerea dl TRASK, temător – și pe bună dreptate – să traducă după o traducere.

2. Traducerea operelor lui Eliade în engleză (cronologic): *Mitul eternei reînnoarceri* (1955), *Tratatul de istorie a religiilor* (1958), *Nașteri mistice* (1958), *Yoga* (1958), *Sacrul și profanul* (1959), *Mituri, vise, mistere* (1960), *Imagini și simboluri* (1961), *Făurari și alchimiști* (1962), *Aspecte ale mitului* (1963), *Șamanismul* (1964), *Mefistofel și andringtonul* (1965), *Patanjeli și Yoga* (1969), *Secretul doctorului Honigberger* (1970), *De la Zalmoxis la Gengis Han* (1972), *Jurnal I* (1977), *Noaptea de Sânziene* (1977), *Istoria credințelor și ideilor religioase, I* (1978), *Pe strada Mântuleasa* (1979), *Autobiografie (Memorii) I* (1981), *Nuvele*

- fantastice* (1981), *Istoria credințelor și ideilor religioase*, II (1982), *Proba labirintului* (1982), *Istoria credințelor și ideilor religioase*, III (1986), *Memorii* II (1989), *Jurnal* II (1989), *Maitreyi* (1993). Au apărut pentru prima oară în engleză: *From primitives to Zen* (1967), *The Quest History and Meaning in Religion (Nostalgia originilor)*, 1968), *Australian religions* (1973), *Occultism, Witchcraft and Cultural Fashions* (1976).
3. Mircea Eliade, *Memorii*, Ediția a II-a, Editura Humanitas, 2004, p. 485.
 4. Nichifor Crainic, *Mircea Eliade un sexolog maniac*, în *Glasul Patriei*, nr. 26, 16 septembrie 1963, p. 3.
 5. Apud *Memorii*, *op. cit.*, pp. 503-504.
 6. *Methodological Remarks on the Study of Religions Symbolism*, 1959.
 7. Thomas J. J. ALTIZER, *Mircea Eliade and the Dialectic of the Sacred*, Philadelphia, The Westminster Press, 1963, 219 p.
 8. MAC LINSKOTT RICKETTS, *Mircea Eliade and the death of God*, în *Religion in Life*, 1966, Spring, p. 40-52.
 9. *Jurnalul literar*, nr. 27-30, 31-35 din aug. și sept. 1997.
 10. Volumul *Studiile românești în lume în 2007*, coordonat de Marina Cap-Bun, Cartea Universitară, 2007.
 11. *Argeș*, nr. 19, iunie 2000; *Non omnia moriar*. Manifestările cultural-științifice Mircea Eliade, ediția a VIII-a, Chișinău, martie 2002.
 12. Bryan S. Rennie, *Reconsiderându-l pe Eliade*. În românește de Mirela Baltă și Gabriel Stănescu. Revizia finală a traducerii Ștefan Stoescu, Ed. Criterion Publishing, 1999, p. 197.
 13. Teme abordate în volumul *The International Eliade* de BRYAN RENNIE, versiunea românească de DANA DAD, în *Jurnalul literar*, XIX, nr. 1-4, ian.-febr. 2008, p. 15. Întreaga prezentare a lui Rennie a fost reprodusă în două numere ale revistei sus-citate.
 14. *Reconsiderându-l pe Eliade*, *op. cit.*, p. 167.
 15. Francisc Dworschak, *În apărarea lui Eliade*, Editura Criterion Publishing, 2007.
 16. *Ibidem*, p. 131.
 17. Mircea Eliade, *Memorii*, *op. cit.*, pp. 368-369.
 18. Seymour CAIN, în *Midsheam*, iunie-iulie 1982 și noiembrie 1989.
 19. *Mircea Eliade și corespondenții săi*, vol. 5, Edit. Criterion Publishing, 2007, p. 226.
 20. *Mircea Eliade și corespondenții săi*, vol. 4, Edit. Criterion Publishing, 2006, p. 339.
 21. Florin Țurcanu, *Mircea Eliade, prizonierul istoriei*, Ed. Humanitas, 2003, p. 598.
 22. BRUCE LINCOLN, *Theorizing Myth Narrative, Ideology and Scholarship*, p. 146.
 23. Florin Țurcanu, *lucr. cit.*, p. 599.
 24. *Întâlniri cu Mircea Eliade*, volum coordonat de Mihaela Gligor și MAC RICKETTS, Ed. Humanitas, 2007, p. 42-52.
 25. *Ibidem*, p. 73.
 26. *Ibidem*, p. 216.
 27. Apud Florin Țurcanu, *lucr. cit.*, p. 599.
 28. Apud *Întâlniri cu Mircea Eliade*, *op. cit.*, p. 42-52.
 29. *Ibidem*, p. 224.
 30. Florin Mihăilescu, *Dicționarul general al literaturii române*, Vol. III E-K, Ed. Univers Enciclopedic, 2005, p. 460.

MEMORIA PELICULEI: MIRCEA ELIADE - HIS NAME, HIS DESTINY -UN DOCUMENTAR DE EXCEPȚIE

Cristina SCARLAT

Motto: „Sîmbătă, 23 mai 1992: Doi români, unul din Germania (Petroi, zis Petroy) și altul din Chicago (Jelescu) fac un telefilm despre Eliade pentru televiziunea germană! Ni-i recomandase insistent Christinel. Îi primim într-o zi de la 3 la 8 seara. Impresie bună. Petroi știe bine Memoriile lui Eliade, care-i servesc pentru plan. E metodic scris și bine intenționat. Vorbesc în românește - iar în off vom fi dublați în germană. Îi telefonez lui Christinel să-i confirm seriozitatea germano-americană a românașilor noștri.” (Monica Lovinescu - „Jurnal, 1990-1993”)¹

Într-un material publicat în „România literară”, Mircea Handoca vorbea, printre altele, despre filmul documentar “Mircea Eliade - His Name, His Destiny”, comandat de televiziunea germană și finalizat cu profesionalism de Dan Jelescu (Chicago) și Dan Petroi (Munchen). Entuziasmul lui Christinel Eliade și al Monicăi Lovinescu, în urma întâlnirii cu cei doi regizori este împărtășit și de Mircea Handoca: „Și eu aveam o părere similară. Cu cîteva luni în urmă fuseseră oaspeții mei. Le-am vorbit despre întîlnirile mele cu Eliade, punîndu-le la dispoziție fotografii, corespondență și manuscrise din arhiva mea. Demersul celor doi mi s-a părut incredibil. Se întîlniseră cu cei care l-au cunoscut pe scriitor și savant în diverse etape ale vieții lui la București, Calcutta, Londra, Lisabona, Paris, Roma, Chicago. Acest extraordinar film nu a fost prezentat încă nicăieri.”² Din păcate!

Într-un amplu material dedicat acestui film, Francis Dworschack menționează că filmul poate fi procurat, totuși, prin comandă, fiind distribuit în format DVD sau casetă VHS de firma “Chip Taylor Communications”³.

Ca un puzzle în care personalități care l-au cunoscut direct pe Eliade - scriitorul, profesorul, prietenul, soțul, istoricul religiilor - se întrec în a măsura obiectiv, dar cu entuziasm personalitatea celui evocat, filmul conturează clar imaginea unei „personalități proteice”,

a unui prieten devotat, a unui *gânditor* ale cărui idei au schimbat destine, a unui profesor entuziast și implicat cu pasiune în proiectele care i se propun... Și aici îl cităm pe Virgil Ierunca, unul dintre *prietenii* intervievați - care povestește despre Eliade - cel care a pătruns în literatura și eseistica franceză *singur*, s-a impus în mediul intelectualilor francezi - chiar în cercurile suprarealiste „patronate” de André Breton; și care l-a influențat pe Paul Ricoeur... Aceeași trăsătură - de formator, modelator, *dirijor* de destine - se desprinde și din prezentarea pe care i-o fac Cioran - prietenul de-o viață, care vorbește de „personalitatea și vivacitatea contagioase” ale lui Eliade, de rolul lui de... seducător (în ale ideilor!) - și Saul Bellow, premiul „Nobel” pentru literatură și autor al romanului „Ravelstein” (în care vizat direct, ca personaj, este Eliade însuși) - care vorbește despre ospitalitatea lui Eliade și despre „întîlnirile sociale”-mondene unde s-au cunoscut⁴. Mac Linscott Ricketts și alți foști studenți subliniază, clar, dăruirea și generozitatea cu care Eliade se implica, deschis și cooperant atunci când era solicitat.

Emoționante evocările - și filmările realizate în România: Traian Pușcariu - coleg de liceu - și-l amintește pe Eliade - entomologul, colecționarul de insecte, pasionatul de chimie și... pianistul. Arșavir Acterian evocă perioada editării revistei „Lăstarul” - „aproape complet scrisă de el” (Eliade, n. n.). Barbu Brezianu și-l amintește pe Eliade... actorul, într-un spectacol la Teatrul Național. Pericle Martinescu evocă perioada susținerii de către Eliade, la 26 de ani, a lucrării de doctorat - teza sa despre Yoga fiind un subiect la acea dată inedit nu numai în România, ci chiar în Europa. Mircea Handoca evocă enciclopedismul lui Eliade (elevul, studentul)...

Sunt coerent marcate - în scenariu - momentele de destin ale lui Eliade - România, Franța, America, cele trei „zone” de... „arhitectură și geografie sacră” - dacă ar fi să-l cităm pe regizorul Paul Barbăneagră, autor și el al unui film - Eliade. Cele trei... labirinturi, a căror sumă formează destinul-labirint al lui Eliade! Claude Henri-Roquet, autorul celebrului volum „Epreuve du labyrinthe”, vorbește despre convingerea lui Eliade că fiecare dintre noi are în el mai multe labirinturi, nu numai unul, și că, în momentul în care atingem centrul unuia, un nou labirint apare...

Am menționat deja *începăturile* - România, și personalitățile care au evocat această perioadă.

Urmează, în film, perioada Franța - alt moment-nucleu pentru destinul lui Eliade. O cunoaște pe Christinel - moment evocat chiar de aceasta: anul 1948. Parisul, cu parcurile și cafenelele sale celebre, anticarii de pe malurile Senei, cercurile de intelectuali în care Eliade se impune firesc, prin gândirea și ideile sale, prietenia cu Cioran și Eugen Ionescu... Traducerea prozelor sale la „Gallimard” - moment evocat de Alain Paruit, traducătorul lui Eliade în franceză, care subliniază emoția și fascinația pentru „Țigăncile” lui Eliade, pe care le-a înveșmântat în limba lui Voltaire.

Anul 1948 - decisiv, și el, în destinul lui Eliade, marcat prin succesul internațional al „Tratatului de istoria religiilor”, care atrage după sine invitația de a predă la Universitatea din Chicago, singura cu o catedră de istorie a religiilor, moment evocat de fostul rector al acestei universități - Edward Levi. Deși contractul a fost pentru un an, colaborarea a durat până la sfârșitul vieții lui Eliade.

Perioada americană este punctată și de alte personalități - Jerald Brauer, fost decan la „Divinity School”, care apreciază că facultatea și-a găsit omul ei - „it’s right man” - și Eliade - locul potrivit, „his right place”. Wendy Doniger - titulara catedrei „Mircea Eliade” la „Divinity School”, Chicago face o paralelă între ideea de sacru, așa cum îl „vede” Eliade și cum îl concepe Rudolf Otto.

Claire Lacocque - Universitatea din Chicago - și André Lacocque vorbesc despre fascinația exercitată asupra lui Eliade de... Hyde Park: un microcosmos, un spațiu sacru. Gingășia lucrurilor și a ființelor mărunte - flori, păsări - copacii, oamenii nu-l lasă indiferent! *Simte* și se implică în viața celor din jur, aproape empatic.

David Tracy subliniază importanța lucrărilor „Mitul eternei reînnoiri” și „Sacru și Profanul”, în care Eliade punctează că religia nu înseamnă a crede sau nu, ci se raportează la relațiile cu Universul și la locul pe care fiecare îl ocupă în lume.

Revenind la film, per ansamblu, de reținut sunt momentele de reală emoție provocate de evocările lui Cioran, ale lui Christinel Eliade, ale Gizei Tătărescu - fiica Ninei, prima soție a lui Eliade - care reamintește perioada portugheză, când Eliade, constrâns de privațiunile materiale, s-a „scufundat”, ca un refugiu, în scris - și filmările de reală poezie realizate în România: mănăstirile (între care se impune Voronețul), pădurile și imaginile spectaculoase, specifice, Bucureștiul cu străzile lui (Mântuleasa, în special).

Imaginile din India - poezia culorilor oferită de templele din Kathmandu și Nepal - „suport” pentru perioada indiană evocată: momentul Maitreyi, al studiilor yoga, retragerea în ashram-urile indice, toate bine și din belșug însoțite de imagini-foto, manuscrise, volume în nenumăratele limbi în care Eliade a fost tradus...

Filmul se deschide cu imaginea catedralei Rockefeller - vocea lui Charles Long explicând etimologia numelui lui Eliade: *helios* - lumină, soare (în greacă) și *mir* - pace, lumea, cosmosul (în slavă). De aici, titlul filmului - căci „în acest nume găsim destinul lui”, conchide Long.

Scenele de final - tot catedrala Rockefeller. Se aude vocea filosofului Paul Ricoeur, care citește un fragment din „*Briser le toit de la maison*”, ultima carte a lui Eliade, în care este punctată relația societății contemporane cu sacrul, conflictul material - spiritual, agonia unei societăți în derivă ...⁵.

Filmul este, fără îndoială, ca material documentar, unul dintre puținele care ne ajută în creionarea - filmică! a unui portret de excepție. Bine punctată în scenariu „osatura” destinului eliadesc, momentele *bio-cu* cele *bibliografice*. Un scenariu coerent, bine lucrat, în care invitații care evocă personalitatea lui Eliade se completează firesc⁶.

Despre film luat în sine, îl cităm pe același Francis Dworschack, care apreciază: „*Fără pretenții de virtuozitate tehnică cinematică, în acest film este cuvântul spus, ideea care predomină, te încântă, te cucerește și te obligă să reflectezi, te ridică la acele înalte altitudini unde viața și sensul vieții apar cu totul diferite, unde mituri și simboluri abundă, chiar dacă uneori sînt ambigue și unde chiar și moartea își capătă o semnificație deosebită, ca o participare la agonia unei lumi care își așteaptă o glorioasă reînviere.*”⁷.

Cât despre faptul că filmul nu a mai fost difuzat de televiziunea germană, Mircea Handoca face o legătură: „La 2 aprilie 1990 Monica Lovinescu a fost întrebată de Norman Manea ce crede: *I se cere în Statele Unite să scrie un eseu asupra cazului Eliade - legionar. Cred că reușesc într-un sfert de oră de parcurs să-l fac să nu accepte. Autoarea Undelor scurte n-a reușit să-l convingă. Norman Manea a scris articolul anti-Eliade care i s-a cerut. Mă întreb dacă nu cumva același anonim (sau un comiliton al lui) nu ar fi solicitat și celor doi regizori să nu difuzeze filmul documentar Eliade (unde figura și perioada 1937-1938).*”⁸ (Aici trebuie să facem o precizare: în urma discuțiilor mele cu dl. Dan Petroiu, acesta a mărturisit, clar, că îndoielile prof. Handoca nu sunt legate de acest aspect...Nedifuzarea

documentarului – și destinul acestuia, a filmărilor făcute – sunt legate strict de....amănunte de culise, pe care nu le putem menționa aici.)

Publicul din România – poate prin intermediul TVR sau al altor instituții abilitate - ar putea viziona acest documentar. Dacă nu, una dintre soluții ar mai fi procurarea materialului prin comandarea acestuia la adresa menționată⁹. Fără îndoială, pe lista celor câteva documentare *Eliade* – realizate în România și în lume - "Mircea Eliade: His Name, His Destiny" ocupă un loc în fruntea listei - ca valoare¹⁰. Ne întrebăm nu numai care ar fi impactul acestui documentar asupra publicului de pretutindeni (variantea prescurtată, care poate fi comercializată), cât, mai ales, care ar fi impactul celor peste treizeci de ore de înregistrări, ale culiselor... Dar, ca în toate, timpul își va spune cuvântul, oferind soluțiile.

Note

1. Monica Lovinescu - *Jurnal, 1990-1993*, editura Humanitas, București, 2003, p. 242.
2. Mircea Handoca - *Din nou despre Mircea Eliade*, în *România literară*, nr. 2, 21-27 ianuarie 2004.
3. Francis Dworschack - „Mircea Eliade, Destinul și Opera pe ecran”, în *Jurnalul literar*, nr. 7-12/ 2006, p.12; material reluat sub titlul *Mircea Eliade pe ecran* în revista *Transilvania*, nr. 7/ 2007, Sibiu, pp. 23-28; comenziile pentru acest documentar în variantă DVD sau VSH pot fi făcute pe adresa www.chiptaylor.com.
4. Saul Bellow - *Ravelstein*, editura Polirom, Iași, 2001; traducere: Antoaneta Ralian; postfață de Sorin Antohi. Trebuie marcat - lucru făcut și de Francis Dworschack în materialul citat - atitudinea lui Bellow, cea din 1992, când vorbea laudativ despre colegul și prietenul Eliade în filmul lui Petroi și cea de câțiva ani mai târziu, ca autor al romanului *Ravelstein*, în care înfierează simpatiile legionare din tinerețe ale lui Eliade prin personajul Radu Griesescu, alter ego al acestuia.
5. Redăm în întregime fragmentul citit de Paul Ricoeur din „Briser...”, preluat din materialul citat semnat de Francis Dworschack (3) - „Ne dăm cu toții seama de faptul că ultimele decade sunt caracterizate de coexistența unui pesimism tragic, nevrotic și a unui optimism steril, aproape naiv. Mulți cărturari în științele naturale, sociologie sau științe economice ne atrag din ce în ce mai mult atenția către o catastrofă iminentă, care periclitează nu numai lumea noastră, cultura noastră occidentală și instituțiile ei, dar întreaga umanitate în general și chiar viața pe acest pământ.

Alți scriitori, mai puțini la număr, preaslăvesc marile descoperiri științifice și imensele progrese realizate sau inițiate în decadele recente. În mod tragic, pesimist sau total optimist, fiecare din aceste curente anunță sfârșitul lumii care a început deja și este în progres.

Ambele profeții, fie de un Apocalips, fie de o eră de aur, sunt bazate exclusiv pe progresul spectacular al științelor naturale și ale tehnologiei.

Pentru un istoric al religiilor, apoteoza lui homo faber este în mod deosebit interesantă. Îi amintește un întreg univers de ritualuri, mituri și simboluri arhaice.

Cum știm prea bine, științele naturale și tehnologia și-au realizat progresul lor neîntrerupt odată cu descoperirea metalurgiei. Cu alte cuvinte a început atunci când omul a înțeles că el putea colabora cu natura pe care o putea domina. Acum de bun timp am fost confrunțați cu ideea că mineralele cresc ca niște embrioni în pântecul Pământului - Mamă. Ca atare metalurgia capătă o calitate obstetrică. Minerul la fel ca metalurgistul intervine în procesul unei embriologii subterane. Ei accelerează creșterea mineralelor și contribuie la munca naturii, ei ajută la o procreare mai rapidă.

Pe scurt, prin aceste tehnici în mod gradual se preia munca timpului. Asumând rolul timpului, omul a devenit o mărturie a prezentei conștiințe orișunde."

6. Trebuie menționată echipa care a lucrat la acest material de excepție: *Scenariul* - scris de A. Lacocque; *traducerea* - A. Lacocque, Nicoleta Negrău, Tudor Jeleanu, Kathleen Bushelle; *lectura* - Bill Berg; *editare* - Dan Jelescu, Ion Flechtenmacher; *documentare* - Dan Petroy, Angela Jelescu; *on-line editor* - Chris Skrundy; *post-production* - Facility Complex Inc. Lincolnwood, Illinois; *suport tehnic* - Robert Schade, John Trendy.

Au fost aduse mulțumiri lui Christinel Eliade, cea care a ajutat ca demersul echipei care a inițiat acest proiect să se finalizeze, chiar dacă filmul nu a mai fost prezentat de televiziunea germană, așa cum era prevăzut.

Într-un interviu realizat cu dl. Stelian Pleșoiu în mai 2008, acesta aduce informații din culisele filmărilor.

7. Francis Dworschack, *lucr. cit.*

8. Mircea Handoca - *Din nou despre Mircea Eliade...*

9. Francis Dworschack, *lucr. cit.*

10. Din lista documentarelor și emisiunilor T.V. dedicate lui Eliade, amintim:

- Paul Barbăneagră - „Arhitectură și geografie sacră”, coproducție FR3 și Clunny Télé-Films (Marele Premiu pentru scenariu la Festivalul Internațional de Film, 1976; Marele Premiu pentru imagine la Festivalul Internațional al Filmului de artă etc.);

- 1994 - TVR, „Mircea Eliade”, regia: Cătălina Fernoagă;

- 1994 - TVR - „Destine paralele”, regia: Erich Nussbaum;

- 1997 - „Eliade și Maitreyi: dragoste sau foc de paie”, film T.V. în trei episoade, realizator: Adelina Patrichi;

- 1991 - documentar comandat de Ministerul Educației și Învățământului din România, care „zace de aproape un deceniu în magazia de material didactic, nefiind difuzat în școli” - vezi Mircea Handoca - *Din nou despre Mircea Eliade...*;

- 2005 - T. V. R. - „Pe urmele lui Eliade” - realizator: Iuliana Marciuc; premiul „Opera Omnia”, APTR, 2005, ediția a XV-a;

- 2006 - TVR - Timișoara, 10 mai 2006, ora 17,45, invitată: Grațiana Benga - „Dialog spiritual: Mircea Eliade și spiritul vremii”;

- 2006 - Antena 3 - septembrie - „O cafea la nisip. Întâlnindu-l pe Eliade” - invitat. Mircea Handoca, realizator: Monica Tănase;

- 2006 - joi, 28 septembrie, ora 22, în cadrul emisiunii „Mari Români”, difuzarea documentarului „Mircea Eliade”, regia: Andrei Moroșanu.

Lista este selectivă. A se vedea și: Grid Modorcea - *Dicționarul cinematografic al literaturii române*, ediția a II-a, editura Tibo, București, 2004 și Cristina Scarlat - „Scurt istoric al receptării lui Mircea Eliade în diverse limbaje - liric, dramatic, cinematografic, film de televiziune, teatru radiofonic, etno-jazz...” , în volumul *Mircea Eliade, hermeneutica spectacolului*, editura Timpul, Iași, 2008, pp. 15-25.

ECOURI BIBLICE ÎN POEZIA LUI LUCIAN BLAGA

Ion BUZAȘI

La întrebarea dacă Lucian Blaga *a fost poet religios*, cele mai multe răspunsuri sunt fie negatoare, fie rezervate, complinite cu numeroase amendamente. Negarea cea mai categorică provine de la un teolog remarcabil, poetul nostru religios prin excelență, prieten al lui Blaga – Nichifor Crainic: „Religia în lume pare a fi pentru dânsul un final fără leac...”. Poetul nu e ceea ce se numește cu o expresie germană „căutător de Dumnezeu”; „el îi cunoaște absența și nu-i dorește prezența...” (*Spiritualitatea poeziei românești*, Editura Muzeul Literaturii Române, București, 1998, p. 220).

Din partea altui scriitor și teolog, Bartolomeu Valeriu Anania, avem aprecieri mai nuanțate și câteva fine disocieri: „Cu toate că poetul se profilează cu precădere pe fundalul miturilor păgâne, premergătoare creștinismului sau paralele cu el, începând de la Zamolxe și terminând cu acela al satului românesc (...) se poate vorbi, totuși, cu suficientă îndreptățire, de o poezie religioasă a lui Blaga, autorul fiind, în fond, un teist și suferind de-a lungul vastei și valoroasei sale opere de o tulburătoare neliniște metafizică”. Și mai departe: „Dumnezeu este una din obsesiile poetului, nu atât de intensă și de dramatică precum aceea a lui Arghezi, dar având în comun cu aceasta sentimentul absenței divine. Poetul nu se îndoiește de existența lui Dumnezeu și nici de calitatea Sa de creator al lumii, ci doar se tânguie că Cel ce a zidit făptura a încetat să mai fie și Proniator”. (*Poezia religioasă română modernă. Mari poeți de inspirație creștină*, în *Studii teologice*, seria a II-a, Anul XLVI, 1994, nr. 1-3, ianuarie-iunie, p. 23). Rezervele și amendamentele vin dintr-o nepotrivită amestecare a domeniilor – religie / filosofie – pe de o parte și religie / poezie pe de alta. O și sugerează tot Nichifor Crainic: „Înainte ca sistemul său filosofic să se rotunjească, ceea ce ne făcea pe mulți să întrevedem în Lucian Blaga *un viitor poet creștin* erau nu numai lumina și misterul frecvente în versurile lui, dar și numeroase motive biblice...” (*op. cit.*, p. 216).

Apariția lucrărilor sale filosofice, mai ales a eseului *Religie și spirit*, a provocat mai întâi consternare și decepție, apoi chiar revolta în

rândul teologilor. „Interpretarea religiei – spune Ion Pop – de către filosoful Lucian Blaga, atacată de teologul Dumitru Stăniloae ca „anticreștină”, mai ales întrucât ar fi văduvită de credință, e de discutat desigur în spațiul specific acestei discipline. Însă la nivelul creației poetice, ea comportă libertăți și derogări cerute de „logica” proprie a viziunii, ce nu se supune strictelor exigențe dogmatice...; în cazul poeziei... tematica religioasă este interpretată liber, atrăgând în simbolistica ei conotații diverse, nuanțate contextual” (v. *Sacrul în poezia lui Lucian Blaga*, în vol. *Sacrul în poezia românească. Studii și articole*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2007, p. 73). Așadar, poezia religioasă „este legată de o formă determinată a unei religii (ca instituție) și-i exprimă acesteia *simbolurile, ritualurile*, manifestările exterioare. Poezia religioasă este trăire mediată de ritualul misterului”. (Eugen Dorcescu).

Așadar, e adevărat ce spunea Nichifor Crainic, că Lucian Blaga „se rostea în mituri” și că utilizează materialul biblic cu aceeași ținută pur estetică cu care poeții francezi parnasieni utilizează mitologia greco-romană; dar aceste caracteristici nu anulează caracterul de poezie religioasă al unora din cele mai frumoase creații lirice blagiene.

Cartea Facerii (sau *Geneza*) este sursa unor asemenea poezii, un fel de pseudo-legende lirice, interpretări libere ale unor momente biblice: lumina și misterul sunt motivele poetice fundamentale în volumul său de debut din 1919. Cunoscuta sa artă poetică *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii* – cu opoziția tranșantă între *lumina mea* care sporește a lumii taină și *lumina alora* „care sugrumă vraja nepătrunsului ascuns în adâncimi de întuneric” - este o laudă cu rezonanță psalmică a minunilor creației, acea divină „corolă de minuni a lumii” care înmănușează „flori și ochi și buze și morminte”. Definitiv pentru Blaga ar fi o „religiozitate-fior” despre care vorbește el însuși, comentând concepția de viață a lui Goethe, o „religiozitate-fior” care înglobează sacrul în diverse ipostaze și îngemănări, mai frecventă fiind alăturarea sacru – eros: *Lumină* (din poezia cu același titlu din *Poemele luminii*), înseamnă pentru el iubire, elanul vital al iubirii pe care le identifică cu „lumina creată în ziua dintâi”:

„Nimicul zăcea-n agonie,
când singur plutea-n întuneric și dat-a
un semn nepătrunsul:
„Să fie lumină”

.....

Dar unde-a pierit orbitoarea
lumină de-atunci – cine știe!
Lumina ce-o simt năvălindu-mi
în piept când te văd – minunato,
e poate că ultimul strop
din lumina creată în ziua dintâi.”

Poezia *Lacrimile* ne trimite la izgonirea lui Adam din rai. Chinuit de orice frumusețe a lumii pe care o vedea și care-i amintește de paradis, el se roagă lui Dumnezeu fie să-i ia cu totul vederea, fie să-i „împăienjenească ochii c-un giulgiu”, ca să nu mai vadă nici flori, nici cer, nici zâmbetele Evei, care-i provoacă o mare durere. Și în milostivirea sa, Dumnezeu i-a dat lacrimile. O altă *Legendă* stabilește o legătură între Vechiul și Noul Testament, așa cum susțin toți teologii că Vechiul Testament în cel Nou se împlinește, arătând că, din sâmburii aruncați printre dinți din mărul mâncat de Eva, a crescut pomul pe care va fi crucificat Mântuitorul. Despre această poezie, concede Nichifor Crainic că ar putea foarte bine s-o semneze și un poet creștin. Ea luminează „peste milenii, de la Eva până la farisei, identitatea păcatului, care a făcut din Isus victima rătăcirii omenești”:

„Și trunchiul aspru și vânjos al unuia din ei
a fost acela
din care fariseii meșteri
cioplră crucea lui Ius.
Oh, sâmburele negru aruncat în vânt
de dinții albi ai Evei”.

Rememorând scena în care Eva în paradis este ademenită de șarpe să guste din mărul oprit, Lucian Blaga realizează o legendă originală despre enigmaticul feminin. Și Nichifor Crainic nu avea dreptate când considera această poezie o simplă glumă poetică, pentru că momentul biblic este dezvoltat de Blaga în partea a doua, în sensul sugestiei unei probabile origini a misterului feminin:

„Când șarpele întinse Evei mărul, îi vorbi
c-un glas ce răsuna
de printre frunze ca un clopoțel de-argint.
Dar s-a-ntâmplat că-i mai șopti apoi
și ceva în ureche
încet, nespus de-ncet
ceva ce nu se spune în scripturi

Nici Dumnezeu n-a auzit ce i-a șoptit anume,
cu toate că a ascultat și el
Și Eva n-a voit s-o spună nici lui
Adam.

De-atunci femeia-ascunde sub pleoape-o taină
și-și mișcă geana parc-ar zice
că ea știe ceva,
ce noi nu știm,
ce nimenea nu știe
nici Dumnezeu chiar”.

Perechea îndrăgostită este adeseori echivalată cuplului paradisiac al primilor oameni (*Ziua a șaptea, Glas în paradis*), cu invitații ce localizează același moment biblic:

„Vino să ședem sub pom,
unde ceasul fără vină
cu șarpele se joacă-n doi”.

În *Moartea lui Pan*, personaj mitologic invocat în primele volume și în poezia *Umbră*, deslușim trecerea de la păgânism (Pan) la creștinism:

„Pan rupe faguri
În umbra unor nuci.
E trist:
se înmulțesc prin codri mânăstirile,
și-l supără sclipirea unei cruci.
Zboară-n jurul lui lăstunii,
Și foile de ulm
răstălmăcesc o toacă.
Subt clopot de vecerne Pan e trist
Pe-o cărăruie trece umbra
de culoarea lunii
a lui Crist”.

Ca și Eminescu și Coșbuc, Lucian Blaga este un cântăreț al Nașterii Mântuitorului. Chiar dacă nu are un ciclu cristologic, o adevărată biografie în versuri a Mântuitorului, ca poetul *Baladelor și idilelor*, câteva poezii pe această temă sunt antologice. De data aceasta, Nichifor Crainic sublinia discrepanța dintre filosof și poet: „Pe când filosoful neagă categoric supranaturalitatea nașterii, poetul e atras până la obsesie de măreția miracolului”. (*op. cit.*, p. 232). Miracolul

imaculatei concepții este zugrăvit în *În amintirea țăranului zugrav* (din vol. *În marea trecere*), o diafană alegorie despre misterul rodirii harice în sânul Sfintei Fecioare: Întrebat de o fată cum s-a născut pruncul Isus fără tată, iconarul închipuie o icoană în care

„i-ai arătat în aur și-n albastru ceresc:
Astfel stat-a Maria în genunchi,
cu ciocul întins peste ea
o pasăre, plutind, a scuturat o floare.
Ce-a mai venit se poate asemana numai c-un vis.
Din pulberea de floare
cernută peste tânărul ei trup
Fecioara Maria
a legat rod ca un pom”.

„Poezia – spune Nichifor Crainic – e de o finețe spirituală unică, dacă am compara-o nu numai cu orice altă inspirație pe aceeași temă, ci chiar cu imnologia nașterii, consacrată în ritualul Bisericii, plină uneori de expresii prea crude și realiste, ce izbesc puternic auzul.” (*op. cit.*, p. 233). Iconarul din poezie „e prieten cu toate minunile, trăind misterul la modul candid, genuin”. (Ion Pop, *op. cit.*, p. 66). În *Bunavestire*, poetul ne apare în ipostaza unui înaintemergător care vestește „cu avânt evanghelic” nașterea lui Cristos, în care unele fragmente de vers sunt desprinse chiar din paginile Evangheliei:

„În noua noapte fără sfârșit
Ciobanii păzesc nașterea unor semne cerești.
Mă duc între ei să vestesc:
Tăiați-vă mieii pe cruce
În amintirea jertfei ce se va face
Ridicați-vă de lângă foc
În cojoace cu flăcări de lână.
Luăți făclia ce-am aprins-o
în steaua coborâtă
deasupra ieslelor de boi
și dați-o mai departe
din mână în mână.
În curând fiul omului va căuta un loc
unde să-și culce capul,
răzimându-și-l ca și voi
de pietre ori de câni adormiți.

În curând rănile purtate prin văile noastre
s-ar vindeca
închizându-se ca florile la întuneric.
În curând picioare albe
vor umbla peste ape.”

Colindă, având caligrafia delicată a icoanelor pe sticlă, scrisă în metru popular, înfățișează nașterea Mântuitorului, îmbinând ecouri și imagini din colindele populare românești și din textele evanghelice:

„Doarme colo în poiată
pruncușor fără de tată
Și măicuța mama lui
se tot plânge boului
c-a născut în Vifleim,
n-are scutece de in
n-are apă, n-are fașă
nici opaiț, nici nănașă”.

Semnul dumnezeirii pruncului este ocrotirea Sfintei Nașteri de către îngerul lui Dumnezeu:

„Să le ție de urât
înger nalt s-a coborât
Și în noapte înadins
degetul și l-a aprins
Arde îngerul lui Dumnezeu
ca o lumânare de seu”.

În continuarea acesteia se înscrie o altă poezie mariană, *Biblică* (din vol. *Laudă somnului*), cu o viziune domestică, ușor autohtonizată asupra felului cum Fecioara își crește pruncul, asistată neîntrerupt de îngeri ca un semn al cerului. Lui Ion Pillat, care a scris un eseu, *Isus în poezia cultă*, i-a plăcut dintre poeziile pe această temă *Alesul*, în care imaginile poeziei sugerează și momentul biografic al petrecerii lui Isus în pustie și nădejdea omenirii într-un mult promis Mesia:

„O șoaptă trece printre oameni ades
și-alunecă zvonul pe limbile pomului.
El e cel chemat? El e cel ales?
Frunză verde – Fiul omului?”

Ca și vechii profeți, Bлага trăiește dureros momentele tragice din istoria neamului: *Ioan se sfâșie în pustie*, considerată de Nichifor Crainic „o ieremiadă, o elegie pe mormântul mare cât lumea al credinței religioase”, este și o suită de dramatice interogații, exclamații,

care pot fi ale Înaintemergătorului, „glasul celui ce strigă în pustie”, dar și un reflex poetic al strigărilor dureroase din *Psalmul 22*:

„Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, pentru ce m-ai părăsit
Pentru ce stai departe de mântuirea mea,
de cuvintele geamătului meu?
Strig ziua, Dumnezeul meu, și nu-mi răspunzi
strig și noaptea, și tot n-am odihnă”.

Poetul are și câțiva *psalmi* în care putem citi o oarecare influență argheziană în căutarea divinității, a unui „deus absconditus”. Ca și la Arghezi, putem considera un fel de „psalmi necanonici” poeziile în care jubilează în fața minunilor creației, întărindu-l sufletește gândul că nu e singur „și mai ales credința care schimbă moartea-n biruință”, vers în care putem citi o gloriificare a Învierii:

„Vulturi din robie scapă
și se-nalță; nu lupt singur.
Cade în abis o apă,
în adânc să nu cad singur.

Focuri sunt și e credință.
Acest gând cât mai palpită
schimbă moartea-n biruință:
nu sunt singur, nu sunt singur”.

Tot un „legământ pentru credință” este în poezia *Câinele din Pompei*, care arată în ce măsură ființa poetului rămâne totuși definitiv „legată de tiparul divin, în perspectiva sfârșitului.” (Ion Pop). Blaga folosește sugestia unei parabole poetice și a unui paralelism sintactic: într-un muzeu din orașul Pompei a văzut un câine pietrificat de lava vulcanului ce a curs năvalnic peste el; așa va veni într-o zi și peste el puterea dumnezeiască cu harurile ei, țintuindu-l în credință:

„Te văd, Dumnezeule – plumb, scrum și nor –
odată venind peste mine prin ușă,
din muntele cerului, cotropitor.

Scăpa-voi doar până în poartă. Apoi
mușca-voi în Tine, a lumii cenușă,
Tiparul în Tine păstra-mi-l-voi”.

TEXTUL LITERAR-SURSĂ DE CUNOAȘTERE A REALULUI

Mihai GEORGIȚĂ

În anii 60 ai secolului trecut criticii au început să utilizeze tot mai des concepte din alte domenii în analiza operelor literare, întrucât discursul critic a cunoscut, și va cunoaște, atâta vreme cât va exista cuvânt și artă, metamorfoze inerente dinamicii sale. În acest sens, pe lângă așa-numitele metode interne (werkimmanente), impulsionate de lingvistică, stilistică, new criticism, etc., sunt folosite, pe scară tot mai largă, metode împrumutate diverselor științe umane ca psihologia, sociologia, antropologia, istoria etc¹. Așa au apărut critica structuralistă, genetică, sociologică, semiotică, antropologică, psihocritica, psihanalitica, ș.a.m.d. Prin urmare, o pluralitate de discursuri critice cu metodă, care au luat un puternic avans față de așa-numita critică de talent, impresionistă². Sprijinindu-se și pe afirmațiile lui Erich Köhler din lucrarea „Über die Möglichkeiten historisch-soziologischer Interpretation: Zur Struktur der altprovenzalischen Kanzon, Alexandru Duțu crede că epoca criticului impresionist a apus și chiar pentru a scrie în prezent o cronică literară este nevoie să ai cunoștințe din mai multe domenii³.

Cum s-a ajuns la această proliferare a discursurilor critice, a metodelor de analiză? Cercetătorii au descoperit cauze fie interne actului critic, fie contextuale. Florian Bratu a observat că demersul critic este condiționat de trei factori: spectrul extrem de variat al transformărilor artei, orizontul de așteptare, conștiința avidă de cunoaștere⁴. Romul Munteanu, care a realizat o monografie despre „Metamorfozele criticii europene”, dezvăluie și el câteva cauze, cum ar fi: ruperea cu tradiția, năzuința spre originalitate, nevoia ontologică a actualizării operei literare și implicit o înnoire a discursului critic, ceea ce îl face să se perimeze în același timp⁵. Cum s-a ajuns la sfârșitul mileniului doi la un *Babel* între experții în literatură, unde se încalcă și se ciocnesc

¹ Paul Cornea, *Introducere în teoria lecturii*, Polirom, Iași, 1998, p. 205

² Florian Bratu, *Actul critic*, Iași, 1999, p. 16-17

³ Alexandru Duțu, *Literatura comparată și istoria mentalităților*, București, 1982, p. 166

⁴ Florian Bratu, *op. cit.*, p. 26

⁵ Romul Munteanu, *Metamorfozele criticii europene*, Univers, București, 1988, p. 10-14.

discursurile, grilele, metodele, ipotezele cele mai deosebite fără să se ajungă de multe ori la un numitor comun, la o părere unică despre operă, a căutat răspuns și profesorul Paul Cornea. El opinează că această „invazie” interpretativă este alimentată de creșterea exponențială a numărului de cercetători, foamea de experiment a literaturii moderne și postmoderne și nevoia de a reactualiza în permanență patrimoniul clasic⁶. O altă cauză ar fi constatarea ineficienței izolării operei literare de contextul în care aceasta lua naștere și evolua. Prin urmare, datele socio-culturale au ajuns să fie socotite esențiale⁷.

Această eflorescență cantitativă a metodelor critice, această proliferare a interpretărilor a sporit neîncrederea în eficiența lor publică, a indus un scepticism insidios, chiar până la paroxism, unde se afirmă moartea “actului critic”.(Klaus Stiler, *Vom Ende der Literaturkritik*, în *Kritik der Literaturkritik*, Verlag, W. Kohlhammer, 1973). Părerii asemănătoare au fost exprimate de Teodor Adorno și Peter Hamm⁸. Cu toate acestea, metodele de cercetare ale literaturii își definesc termenul de investigație, fără să-l excludă pe celălalt⁹. Însă nu toate prezintă același grad de relevanță. De la descriere se trece la analiză și teoretizare. Astfel, critica literară își asumă dreptul de a răspunde la întrebări care până nu de multă vreme intrau în sfera de interes a psihologiei, sociologiei, filosofiei. Bunăoară, în prima jumătate a secolului XX, Freud și apoi Jung fac o serie de considerații de ordin psihologic asupra unor opere literare. Literații împrumută concepte din aceste științe și le aplică programatic asupra domeniului lor de cercetare, rezultând chiar o specializare a modului de abordare cu metodă a producției literare. Acest tip de analiză fragmentară sau parțială e caracteristică ultimelor decenii, fiindcă e mai comodă, mai adaptată exigențelor specializării, mai coerentă. Ea constă în împrumutarea unei grile de lectură din științelor umane înrudite care izolează în corpusul operelor anumite parcursuri specifice¹⁰.

Această abordare multiplă își are germenii în înseși natura operei literare sau artistice. În orice text literar esteticul nu există în

⁶ Paul Cornea, *op. cit.*, p. 25.

⁷ Gabriela Duda, *Introducere în teoria literaturii*, Editura ALL, București, 1998, p. 14.

⁸ Romul Munteanu, *op. cit.*, p.15-16.

⁹ Gabriela Duda, *op. cit.*, p.13.

¹⁰ Paul Cornea, *op. cit.*, p. 212.

mod autonom. El este relevat de informații de ordin istoric, social, psihologic, etic, cultural, filosofic etc. Criticul preocupat de mesajul programatic al scriitorului poate să caute cu precădere un anumit tip de informație furnizat de text, care se găsește într-un raport unilateral cu esteticul. Textul literar are și el preistoria sa, care trimite fie spre contextul socio-istoric unde a fost creat, fie spre biografia celui care l-a realizat. De altminteri, orice text este profund istoricizat, ne demonstrează un filolog de talia lui Jean Bollack¹¹. Prin urmare, dacă o considerăm ca o creație înscrisă într-un proces istoric și psihologic, opera literară este adesea explicată prin factori exteriori ei. În plus, dacă opera are și o funcție specifică de cunoaștere a adevărului, de prezentare a acestuia într-un mod artistic, discursul critic și analitic trebuie, în mod logic, să fie investite cu aceeași funcție¹². Literatura și artele au și ele o funcție gnoseologică; ele relevă și comunică anumite aspecte ale realității¹³, fără să parcurgă acei algoritmi din demonstrația științifică, însă, de multe ori, cu un efect empatetic și simpatetic mai mare în rândul publicului. Așadar, este explicabilă folosirea unor metode de cercetare din științele preocupate de studiul adevărului și al realităților. Ele au apărut după depășirea scientismului în filozofie, prin renașterea interesului pentru religie în perioada interbelică, și prin investigațiile suprarealismului pentru redescoperirea ocultismului, a absurdului etc., atrăgând atenția marelui public asupra simbolului considerat ca modalitate autonomă de cunoaștere. Avangardismul se înscrie ca o reacție împotriva raționalismului, pozitivismului și scientismului din secolul al XIX-lea¹⁴.

Mulți exegeți au scos în evidență eterogenitatea și complexitatea de informații transmise de o operă literară, de unde și pluralitatea căilor de explicare a acesteia¹⁵. În acest fel, prezența valorilor și datelor extraestetice, prezența valorilor eterogene în textul

¹¹ Jean Bollack, *Sens contra sens. Cum citim?. Convorbiri cu Patrick Lroed*, Polirom, Iași, 2001, p. 92-93.

¹² Romul Munteanu, *op. cit.*, p. 20-21.

¹³ Henri Wald, *Expresivitatea ideilor*, Cartea românească, București, 1986, Vezi subcapitolul: Artă și adevăr; Gheorghe Crăciun, *Introducere în teoria literaturii*, Magister, Brașov, 1997. Vezi subcapitolele despre natura și funcțiile literaturii.

¹⁴ Mircea Eliade, *Imagini și simboluri. Eseu despre simbolismul magico-religios*, Humanitas, București, 1994, p. 11.

¹⁵ Romul Munteanu, *op. cit.*, p. 28-29.

literar este cea dintâi care justifică demersul plural spre operă, este cea dintâi care legitimează critica polivalentă a unei opere polivalente. Eterogenitatea registrului informațional al unui text literar lasă deschise, pentru orice gen de analiză, mai multe căi de pătrundere în intimitățile lui. Această abordare multiplă a fost dusă la extremă de unii teoreticieni. Se opinează faptul că este un drept al interpretării și al lecturii, eliminându-se orice barieră, frontieră; funcția esențială a actului interpretării este chiar des-limitarea¹⁶. Potrivit teoriile deconstructiviste orice semn lingvistic sau non-lingvistic poate să rupă relațiile cu un context dat și să nască un număr infinit de noi contexte într-un mod absolut non-saturabil; deci o derivă infinită a textului¹⁷. Asemănător este și punctul de vedere oferit de semiotică. Umberto Eco, în lucrarea sa "Opera aperta", apărută în 1962, deschide metodologia interpretării către o infinitate de posibilități, unde lectorul era antrenat într-un proces hermeneutic perpetuu. Prioritatea îi revine lectorului. După aproape 30 de ani, în cartea "Limitele interpretării" își nuanțează opiniile. Chiar dacă ne raportăm în același timp la *intentio operis*, *intentio auctoris* și *intentio lectoris*, când interpretarea tinde la infinit, ea este totuși circumscrisă la *intentio operis* și *intentio auctoris*, limitând drepturile lectorului să ducă în derivă sensurile transmise de operă și autor¹⁸.

Literatura ca și celelalte arte are un statut paradoxal, temei al vitalității sale. Ea este și autonomă și heteronomă în același timp. Este de asemenea artă pentru artă, dar este condiționată și de realitate. Literatura nu poate fi ruptă și nici nu va putea fi cu totul ruptă de totalitatea creațiilor culturale și de ansamblul vieții materiale. Sincretismul în artă este un dat al artei din totdeauna. Literatura face ea însăși parte din realitate. În același timp imagine anamorfotică a realității, literatura este și un fragment modelator al acesteia. De aceea, ea nu va putea fi izolată niciodată de contextul cultural și social, care constituie „humusul” din care își trage seva¹⁹.

Numeroși critici și teoreticieni au încercat să demonstreze că există o constantă în literatură și artă, *recte* raportarea la realitate sau reflectarea realității în artele plastice și în literatură. Realismul, mai

¹⁶ Florian Bratu, *op. cit.*, p.26.

¹⁷ Paul Cornea, *op. cit.*, p. 206.

¹⁸ Umberto Eco, *Limitele interpretării*, Constanța, 1996, p. 25-passim

¹⁹ Gabriela Duda, *op. cit.*, pp 107-112

mult decât o mișcare culturală, a devenit o noțiune și un concept al literaturii, se vorbește de un “realism fără frontiere”; “realismul social”, “realismul psihologic” etc. Dar realism nu înseamnă neapărat adevăr din punct de vedere epistemologic. Literatura și artele nu au pretenția de a transmite adevărul absolut sau realitatea ultimă, deși am arătat că arta și literatura pot transmite adevăruri sau informații veridice despre realitatea dintr-o anumită epocă. Chiar rezultatele cercetării științifice aproximează adevărul având în vedere dinamica și complexitatea vieții sau a lumii. De aceea, se poate vorbi doar de ipostaze sau aspecte ale realității²⁰. Epistemologia recentă consideră că știința nu mai este depozitara adevărului absolut. De-a lungul istoriei, ea a explicat realitatea în manieră proprie și în strânsă dependență cu mentalitatea epocii respective. Chiar și așa-zisele „științe dure”, cum sunt matematica și fizica, despre care se spune că se pot mai bine obiectiva prin metodele lor, recunosc că realitatea este atât de inextricabilă în complexitatea ei, încât nu mai poate fi redusă la o „lege universală” explicativă, ci ea se pretează la un număr enorm de descrieri plauzibile²¹. Din această perspectivă textul literar este privit ca o modalitate alternativă de descriere a realității. Deși literatura este un discurs non-pragmatic, ea nefiind interesată de transmiterea unor date despre o situație reală cât mai coerent și inteligibil, ci de felul în care sunt comunicate acestea²². Textele referențiale(non-ficționale) au o caracteristică denotativă accentuată, în timp ce un text literar are o puternică componentă conotativă. Informația din ele este mai mult sugerată decât transmisă în mod direct. Mai simplu spus, literatura este interesată cu prioritate de felul cum se transmite și nu ce se transmite. Însă și într-un caz și în altul este vorba de informații și date despre realitate, a căror pondere variază de la conținut la formă.

Desigur, în principal este vizat textul literar cu un grad mai mare de referențialitate, adică cel care transmite mai multe date reale

²⁰ Ioana Crețulescu, *Mutațiile realismului. Literatura realistă: istorie și structură*, Ed Științifică, București, 1974, p.221-226.

²¹ Lucian Boia, *Pentru o istorie a imaginărilor*, Humanitas, București, 2000, p. 67-68; O analiză interesantă și profundă referitoare la dezbaterile epistemologice postmoderne despre relativitatea în cunoaștere și în explicarea rațională a realului o face Paul Cornea, în lucrarea *Interpretare și raționalitate*, Polirom, Iași, 2006, p. 150-214.

²² Terry Eagleton, *Teoria literară. O introducere*, Polirom, Iași, 2008, p. 22-25.

și face parte din literatura realistă. În acest sens, despre diferitele tipuri de realism în literatura europeană din antichitate până în plină modernitate, pornind de la conceptul aristotelic de *mimesis*, a tratat pe larg Erich Auerbach într-o lucrare devenită clasică. Acest autor scoate în relief, cu ajutorul criticii stilistice, și a raportului dintre proporțiilor “stilului înalt”-elitar și “stilului umil” -popular, care interferează, o evoluție a metamorfozei realismului în literatură, a modalităților diferite de raportare la real cu mijloacele literare²³. În diferite studii de teorie literară s-a susținut adesea că imaginarea artistică se formează ca o sinteză a două entități mentale: mimesisul și ficțiunea, care se combină în diverse proporții de la o epocă la alta și de la autor la autor. Imaginarea în literatură se formează, prin urmare, într-o anumită măsură din realitate și, după preferință și împrejurări, dintr-o doză mai mare ori mai mică de ficțiune.

Există o opinie comună în rândul specialiștilor; anume că până în modernitate literatura este dominată de mimesis. Teoriile din estetică în legătură cu mimesis-ul sau imitația au făcut o carieră considerabilă din antichitate până în prezent, ele având la baza gnoseologia. Față de teoriile expresiei care se întemeiază pe emoția estetică, teoriile imitației pornesc de la un dat fundamental uman: plăcerea de a cunoaște. Or, imitația este funciarmente un mod de cunoaștere²⁴. Teoreticienii marxiști au fost deosebit de receptivi la teoriile cunoașterii, aducând totuși rezultate notabile. Din postulatele acestor teoreticieni Marin Beșteliu construiește o demonstrație care încearcă să valideze ideea că până și cel mai non-realist gen literar, literatura fantastică, se întemeiază pe realitate și cunoașterea ei. În general, orice creație artistică, potrivit acestor teoreticieni, izvorăște dintr-un mod de cunoaștere și nu poate fi, în esență decât realistă. Făcând abstracție de genialitate, teoreticienii marxiști consideră arta ca rezultat al unui proces de cunoaștere finalizat printr-un limbaj specific. De exemplu, pentru Georg Lukacs literatura este esența omenescului²⁵. Ontologicul și gnoseologicul sunt constitutive literaturii. Sinteza-cunoaștere, este rezultatul dialecticii subiectului-creator și obiectului-realitate. Creatorul de literatură fantastică își

²³ Erich Auerbach, *Mimesis*, Editura Univers, București, 1967, p. 615-619.

²⁴ Dabney Townsend, *Introducere în estetică*, Editura All, București, 2000, p. 89-117.

²⁵ Marin Beșteliu, *Realismul literaturii fantastice*, Editura scrisul românesc, Craiova, 1975, p. 36-48.

exprimă în operă trăirile și raportul său cu realitatea. Dacă caracteristica fantasticului este excesul, o trăire acută, atunci „literatura fantastică este o formă specifică a unui realism determinat de acuitatea relației de oglindire în care subiectivitatea creatoare este constrânsă să-și evidențieze excesele”²⁶. La o primă analiză această afirmație pare exagerată, dar dacă înțelegem realitatea în complexitatea ei și nu doar în dimensiunea ei immanentă, contingentă și fenomenală, putem accepta că tot reală este, de asemenea, trăirea subiectivă și conștiința unei persoane în raport cu unele evenimente și lucruri. Altfel spus, în sens husserlian, realitatea este mai mult subiectivă, atât cât poate omul să perceapă și să înțeleagă din mediul său de viață, din universul său de valori. De aici a derivat conceptul de „realism psihologic”.

Literatura și artele în genere se doresc o imagine a realității, o expresie a mentalităților și a Weltanschauung-ului. Opera literară este un analogon al realității sau, mai strict, o concepție a autorului despre realitate. Estetica clasicismului a stimulat cu precădere o concepție mimetică. De asemenea, estetica romantică rămâne tributară principiilor mimetismului²⁷. Romanticii aveau propria concepție despre realitatea istorică și despre natură. Clasicismul german aprecia mai mult conținutul ideatic al operei. Abia literatura modernă pune accentul pe expresie²⁸. Unele exegeze mai noi demonstrează că fiecare epocă, fiecare perioadă sau fiecare paradigmă literară stabilește și încearcă după aceea să consolideze un model fictiv al realității, care se dorește a fi, în raport cu realitatea obiectivă, mai bun, „mai real”. Fiecare încercare de literarizare sau fiecare operă conține de la început o anumită imagine a realității. Dar în ce fel reușește fiecare operă să descrie realitatea, depinde, până la un anumit punct, de un model general de scriitură caracteristic pentru o perioadă istorică. Acest model este dependent la rândul-i de o imagine generală a realității, „de un model cultural al epocii respective”.

Prin urmare, modernitatea și-a creat și ea un model de scriitură al realității. De exemplu, simbolismul pledează pentru depășirea realității imediate, pentru a scoate în relief, dincolo de

²⁶ *Ibidem*, p. 85.

²⁷ Gabriela Duda, *op. cit.*, p. 63.

²⁸ Hugo Friedrich, *Structura liricii moderne*, București, 1998, p. 23.

aparența lumii fenomenale, structurile profunde. Deci este vorba de un concept complex despre realitate. Suprarealismul reproșează celorlalte curente culturale, de fapt, insuficienta descriere a realității în toată complexitatea sa. Curentul avangardist respinge reprezentarea simplă a unei realități perceptibilă în aparența sa, reprezentare care poate să ilustreze numai o lume fenomenală ordinară și nu una foarte complexă, care de cele mai multe ori ne scapă. Toate curentele cer o reprezentare multiplă a realității cu toate mijloacele și toate sunt rezultatul progreselor făcute în știință și în concepțiile epistemologice²⁹. Așadar, fiecare curent literar vede *grosso modo* realitatea cu proprii-i ochi: adică are o concepție proprie despre realitate și o mentalitate proprie. În consecință, se poate afirma că textul, deși formează o rețea de relații proprii, intrinseci, rămâne permeabil la elementele referențiale venite din exterior. Raportarea la contextul social-istoric fiind astfel o caracteristică constitutivă³⁰.

Structuraliștii și poststructuraliștii au ignorat *intentio auctoris*, au declarat moartea autorului, ruperea textului literar de contextul în care a fost creat, de condiționările istorico-sociale și culturale³¹, făcând din textul literar un text ca oricare altul. Astfel, nu au apărut, cum și-au propus, ideea că literatura își are finalitatea în ea însăși, ci au dizolvat-o în final în material lingvistic³².

În cealaltă extremă au căzut orientarea culturală în studiul literaturii. Apărută în deceniul nouă al secolului al XX-lea în Marea Britanie și răspândită în SUA și Canada, paradigma studiilor culturale în literatură acordă o importanță foarte mare perspectivei antropologice, etnologice și sociologice. Istoria literaturii se orientează și ea spre o asemenea paradigmă. Scopul ei final ar fi ca plecând de la literatură să se edifice o istorie a culturii și a raporturilor interculturale, rezultând de fapt o antropologie istorică. În locul acelei suite diacronice de micromonografii și de cronici literare consacrate fiecărui autor, Roland Barthes, un outsider între

²⁹ Iulian Popescu, *Stil și mentalități*, Constanța, 1991, p. 161-180.

³⁰ Guy Larroux, *Realismul. Elemente de critică, de istorie și de poetică*, Cartea Românească, București, 1998, p. 32-49

³¹ Gabriela Duda, op. cit., p. 111

³²Pe larg vezi: Dan Eugen Rațiu, *Disputa modernism-postmodernism. Introducere în teoriile contemporane asupra artei*, Cluj-Napoca, 2001, p12-30. Terry Eagleton, op.cit., p. 113-176.

structuraliști, pleda din 1963 pentru o istorie a literaturii bazată pe studiul mediului cultural și istoric în care a evoluat autorul, a actelor și mentalităților colective, formației intelectuale a autorului și publicului, a ideii de literatură. Istoria literară devine o parte integrantă a istoriei generale, sau mai exact a celei culturale în strânsă legătură cu celelalte, care în același timp să integreze pe cea a genurilor, a temelor, a operelor și a scriitorilor³³.

Pe această cale s-a ajuns și la exagerări. Cercetătorii devotați studiilor culturale-orientați după principiile antropologice- greșesc atunci când contestă calitatea capodoperelor de a mai constitui puncte ferme de referință în peisajul cultural contemporan. Ei optează pentru o nivelare valorică, se declară împotriva literaturii în general și a capodoperei în special, atunci când afirmă preferința pentru un câmp deschis al practicilor textuale. În acest fel, cercetările culturale se pierd în analize dispartate fără o relevanță globală. În ciuda răsunsetului de care se bucură în prezent paradigma studiilor culturale, Gabriela Duda îi dezvăluie o serie de trăsături nevralgice. „Problema- afirmă ea- este nu numai aceea că practica discursivă a literaturii se vede pusă pe același plan cu cele existente, ci și că anularea specificității estetice derivă/ se conjugă cu suprimarea acelor trăsături prin care literatura este considerată un tip distinct de practică a scrisului: caracterul simbolizator, ficționalitatea, un anume tip de „contact” socio-cultural între cititor și textul pe care-l citește”. Așadar, atunci când literatura beletristică constituie obiectul studiilor culturale, accentul este pus pe literatură ca eveniment comun sau ca document cu rădăcini și ramificații sociale, istorice, politice. Textul se oferă astfel consumatorului în toată transparența și vulnerabilitatea pe care i-o creează dependența de contingent, de efemeritatea evenimentului relatat sau a ideilor încorporate, oricât de semnificative ar fi acestea pentru contemporani. A citi până la capăt într-un text literar doar documentul istoric, politic, economic, înseamnă a-l sărăci, pentru că, inevitabil, o dată ce evenimentul este depășit, iar ideile intră în desuetudine, ar însemna ca textul să-și piardă automat interesul³⁴.

Trebuie totuși să nu se confunde planurile operei literare, să i se recunoască și respecte autonomia, chiar dacă ea poate servi de

³³ Clement Moisan, *Istoria literară*, Cartea românească, București, 2000, p. 103-104.

³⁴ Gabriela Duda, *op. cit.*, p.116-119

multe ori și ca document pentru antropologi, psihologi sau sociologi. Rene Wellek și Austin Warre în lucrarea lor "Teoria literaturii", considerată încă o piatră de temelie în domeniu, urmăresc raportul literaturii cu celelalte științe umaniste de bază, tocmai prin polivalența operei literare; prin conținutul informațiilor de ordin istoric, social, politic, filozofic, psihologic. Acestea nu au valoare din punct de vedere artistic, decât dacă îi mărește coerența și complexitatea³⁵. În opinia lor, arta înseamnă coerență. Or, tocmai această coerență și îmbinarea acestor straturi informaționale, care dau valoare operei, trebuie să fie în principal obiectul cercetărilor literare. Aceste date de ordin extraestetic formează de cele mai multe ori armătura operei, capabilă să ofere satisfacție fiecărei perioade ulterioare. Exegeza unei opere trebuie - potrivit părerii acestora - să aibă ca finalitate aprecierea valorii estetice, a coerenței, a frumuseții acestei organizări, și nu aprecierea elementelor care dau coerență, în speță cele de factură istorică, biografică, filozofică etc.³⁶.

Cu toate acestea mesajul estetic nu este decât aproximat, opera literară ca valoare estetică nu este înțeleasă integral și egal, anumite zone rămânând multă vreme enigmatice. Nesuprapunerea totală a mesajului estetic cu cel semantic conferă operei literare un caracter deschis, susceptibil de interpretări polivalente și de judecăți estetice diferite. Faptul acesta nu rezultă, prin urmare, numai din eterogenitatea informațiilor semantice furnizate de opera literară, cât mai ales din cantitatea variabilă de elemente estetice, percepute de fiecare cititor. În măsura în care aceste lecturi parțiale și eterogene sunt integrate într-o lectură totalizantă de ordin estetic, ele pot duce la formularea unor judecăți de valoare. În cazul în care modurile multiple de lectură își păstrează autonomia, ne găsim doar în fața actului de comprehensiune a unor informații semantice de tip diferit, situate pe plan extraestetic³⁷.

Valoarea unei opere literare consacrate nu este dată neapărat de calitatea ideilor pe care le conține. Ideile sunt subordonate unui principiu constructiv, fundamental, -în special, pentru arta narativă- și ele nu trăiesc în sine, nu sunt purtătoarele unui mesaj independent, bunăoară, de configurația romanului.

³⁵ Rene Wellek, Austin Warre, *Teoria literaturii*, București, 1967, p. 131

³⁶ *Ibidem*, p. 321-331.

³⁷ Romul Munteanu, *op cit*, p. 71-72

Orice idee, fie ea filozofică, economică sau religioasă, devine, odată ce a fost încorporată în opera literară, o parte constitutivă a materialului literar al acelei opere și, în această împrejurare, primește o configurație specifică, alta decât cea pe care a avut-o într-un sistem de idei³⁸.

Totuși, dificultatea apare când se încearcă o clasificare netă a unui text cu aspect literar³⁹. Dihotomia artă-neartă, artistic-nonartistic a fost și este folosită dintr-o perspectivă didactică și taxonomică. În realitate problema e mult mai complexă. Exegețul Ion Ianoși a dedicat un amplu studiu raportului dintre neartă și artă. El demonstrează că există o interacțiune între acestea, generată de un izomorfism filogenetic. Realul cu cele trei manifestări ale sale; natură, om, muncă și ideea despre acestea, transmisă prin religie, știință și filosofie, se află într-o relație osmotică cu artă prin intermediul formei. Conținutul este al formei, iar forma a conținutului. Arta ca domeniu al formelor se prevalează de conținuturi pentru a avea ce comunica, în timp ce nearta pentru a comunica are nevoie de forme⁴⁰. De pildă, strânsa legătură dintre filosofie și un tip de discurs literaturizat este analizată și de Aurel Codoban într-un excelent eseu. El apreciază filosofia ca un gen literar, care trebuie să-și redefinească autonomia în cadrul proliferării științelor contemporane⁴¹. Așadar, arta este tentată de ideile științifice, precum științele jinduiesc după o frumoasă expresivitate. Aflat la confluența acestor direcții, textul literar este impregnat atât în formă cât și în conținut de concretețea realului și de frumusețea idealului. El este, în cele din urmă, un produs al istorie și doar așa putem înțelege apetența științelor pentru a identifica în acesta un *topoi* în căutarea ori descifrarea unor zone ale realului.

³⁸ Gabriela Duda, *op. cit.*, p. 112-114

³⁹ Terry Eagleton, *op. cit.*, p. 26-31.

⁴⁰ Ion Ianoși, *Nearta-Artă*, Cartea Românească, București, Vol. I-II, 1984-1985, *passim*

⁴¹ Aurel Codoban, *Filosofia ca gen literar*, Dacia, Cluj-Napoca, 1992.

DESPRE SCRIEREA LIMBII ROMÂNE LITERARE (CU REFERIRE SPECIALĂ LA DOOM 2)

Dumitru DRAICA

1. Introducere – Să scriem corect românește

Limba literară este forma cea mai îngrijită a limbii unitare, care se răspândește treptat în rândurile tuturor vorbitorilor, este purtătoarea culturii române peste granițe, în decursul veacurilor, iar normele și regulile ei sunt cele juste, ajutând la unificarea gramaticală și la îmbunătățirea regulilor gramaticale. Ea trebuie să se conformeze, în cea mai mare parte, unor reguli fonetice, lexicale și gramaticale ale limbii întregului popor, și implică: *unitate* (ce rezultă din aplicarea îndelungată a normelor ei), *corectitudine* (strâns legată de funcția de bază a limbii) și *un sistem de norme* (ce-i asigură stabilitate).

Limba română literară s-a format și s-a perfecționat odată cu dezvoltarea istorică a poporului care a vorbit-o timp îndelungat; încă de la formarea ei, ea își schimbă normele de la o epocă la alta, oglindind lupta permanentă dintre vechi și nou, în fonetică, gramatică, lexic, din dorința de a ajunge o limbă corectă. Existența în limba română a unor norme ortografice și de punctuație precise reprezintă un element de stabilitate a limbii literare; prezența lor, însă, în diverse lucrări nu este suficientă, nu duce la rezultatele așteptate, ci este nevoie de însușirea lor temeinică și aplicarea corectă în practica scrisă. Din păcate, și astăzi, normele ortografice se folosesc la voia întâmplării, în mod “personal”, greșelile sunt numeroase în presă, în diverse lucrări publicate, poate și datorită faptului că, multă vreme, ortografia a fost considerată o problemă secundară a predării și însușirii limbii române.

A scrie și a vorbi corect este o îndatorire a celor care comunică în limba română, a celor care simt și trăiesc românește; școala, învățământul de toate gradele, presa, radioul și televiziunea au un rol însemnat în însușirea unor deprinderi corecte, de scriere și pronunțare, conforme cu normele limbii literare.

2. Ortografie – câteva precizări (DOOM 2, 2005)

Dacă în limba română, normele scrierii sunt fixate de ortografie, ele trebuie să devină obligatorii pentru cei care vorbesc aceeași limbă. *Ortografia* este elementul de bază în evaluarea culturii individuale, *ortografia* (gr. *orthos* – “drept, corect” și *graphein* – “a scrie”) presupune totalitatea normelor sau regulilor de scriere practică, constând din reguli de întrebuințare a literelor alfabetului pentru scrierea cuvintelor, a formelor și îmbinărilor lor și din reguli de scriere a cuvintelor și grupurilor de cuvinte.

În anul 2005, apărea la București, la Academia Română, sub egida Institutului de Lingvistică “Torgu Iordan – Alexandru Rosetti”, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, (*DOOM - 2*), o lucrare normativă, cu caracter corectiv, ca și *DOOM - 1*, din 1982.

Actuala lucrare, *DOOM - 2*, ne atrage atenția și asupra unor forme, considerate greșite și care trebuie evitate și nu intenționează să schimbe normele generale ale ortografiei românești, chiar dacă unele aspecte ale ei ar trebui reformate. *DOOM 2* păstrează principiile primei ediții a lucrării, propunându-și să normeze cuvintele limbii române, din punct de vedere ortografic (scriere corectă), ortoepic (pronunțare corectă) și morfologic (formele corecte ale cuvintelor variabile în timpul flexiunii). În ansamblu, normele limbii nu s-au schimbat, iar principalele modificări pe care le-a inclus *DOOM 2* țin de: lista cuvintelor (au suferit modificări aproape 3500 de cuvinte și s-au introdus cca 2500 de cuvinte noi), despărțirea în silabe (despărțirea fonetică, după pronunțare, este preferată și la cuvintele analizabile, indicându-se explicit două modalități de despărțire, întâi, despărțirea după pronunțare, fonetică, și apoi, după structura cuvântului, morfologică), scrierea cu literă mare – mică, scrierea cuvintelor compuse, accentul, modificări de natură morfologică (forme noi de singular – plural), nume proprii străine.

3. Alfabetul limbii române – semne ortografice

Scrierea actuală a limbii române (dialectul dacoromân) se realizează cu alfabet latin și prezintă unele particularități:

- folosirea literei *k*, în raport cu *c* și *ch*;
- folosirea lui *â*, în raport cu *î*;
- folosirea majusculelor la începutul unei propoziții sau fraze;
- valoarea literelor *c*, *g* și a grupurilor *ch*, *gh* + *e*, *i*;

- *e, i, o, u* notează atât vocale, cât și semivocale;

- *i* la sfârșitul cuvintelor, după consoană, notează vocala respectivă, anterioară, închisă (*membri, arbitri, veni, sui...*) și un *i* șoptit nesilabic (*Ploiești, București, ești, firești...*)

În scrierea limbii române se utilizează două sisteme de elemente grafice: *literele* și *semnele ortografice* și un set de reguli de redare în scris a cuvintelor și a grupurilor de cuvinte, precum și de despărțire la capăt de rând.

2. 1 *Literele* folosite în scrierea limbii române moderne sunt 31, toate perechi: literă mare și literă mică.

Cinci dintre ele reiau câte o literă de bază, de care se deosebesc prin prezența, deasupra sau dedesubtul lor, a trei semne diacritice: căciulița (deasupra lui *a - ă*), circumflexul (deasupra lui *a, i - â, î*) și sedila (sub *s, t - ș, ț*); (*a, ă, â* - există și în scrierea altor limbi, dar cu alte valori, *ș* - este prezent și în turcă, cu aceeași valoare, iar *ț* - este specific limbii române). Semnele diacritice se notează, în limba română, și la literele mari, cu excepția lui *I* și *J*.

Patru litere - *k, q, w, y* - se utilizează în împrumuturi, în nume proprii străine și în formații bazate pe ele, precum și în unele nume proprii românești de persoane, scrise după modele străine. Fiecare literă a alfabetului notează un sunet-tip distinct.

2. 2 *Semnele ortografice*

Distincția *semne ortografice* - *semne de punctuație* este într-o anumită măsură artificială, nu numai pentru că scrierea corectă, în sens larg, include și punctuația, ci și deoarece, *cratima* este un semn numai preponderent ortografic, *bara oblică, blankul, linia de pauză* și *punctul* sunt, mai ales, semne de punctuație, iar *virgula*, deși este semn de punctuație, privește într-o anumită măsură și ortografia, în sens strict (cf. *DOOM 2*). Unele dintre aceste semne sunt folosite și în alte domenii, ca semne grafice, cu diverse valori convenționale.

Și tot în *DOOM 2* se arată că sunt folosite (și) ca *semne ortografice*: *apostroful, bara oblică, blankul, cratima, linia de pauză, punctul, virgula*, deși, în cele mai multe lucrări de specialitate, ca semne ortografice sunt amintite doar: *apostroful* (semn exclusiv ortografic) și *cratima* (cele două semne, menționate ca semne ortografice propriu-zise, în *ÎOOP 5*).

Apostroful este singurul semn exclusiv ortografic, rar folosit în ortografia românească actuală (înainte de reforma ortografică din

1953, apostroful avea mai multe funcții, dintre care unele au fost transferate cratimei). În limba literară, apostroful marchează:

- absența accidentală a primei sau a primelor două cifre, în indicarea anilor calendaristici, mai ales în stilul publicistic ('859, '89...);

- căderea accidentală a unui sunet, consoană sau vocală, sau a mai multor sunete (*da', cân', făr', lu', dom'le, 'neața...*);

- se regăsește în unele împrumuturi din alte limbi (în care are alte funcții decât în română): substantive comune neadaptate (*five o'clock...*), nume proprii străine, de persoane (*D'Annunzio...*), nume de firme străine conținând "genitivul saxon" (*Mc Donald's...*).

În scrierea formelor literare ale cuvintelor românești, apostroful nu se utilizează, ci notează realități fonetice din vorbirea familiară, neglijentă, populară sau regională, în tempo rapid ori deficiențe de rostire ale unor vorbitori.

Bara oblică este folosită ca semn ortografic în: *formule distributive*, ce cuprind numele unor unități de măsură, abreviate (*km/h*) sau neabreviate (*kilometri/oră*) și în *abrevieri* (*cl val.* – contravaloare), nu este precedată și nici urmată de blank.

Pauza albă (grafică) numită și *blank* (semn ortografic menționat în *DOOM 2*, el nefiind menționat în *DOOM 1*, din 1982), este spațiul nescris între cuvinte, are rolul de a marca unele cuvinte recunoscute ca părți de vorbire, constă în absența oricărui semn. Are rolul de semn de delimitare și separare a cuvintelor sau a elementelor compuse ale unor cuvinte compuse (*Anul Nou, Evul Mediu, câte doi...*), ale locuțiunilor (*altă dată, din când în când...*) și ale altor grupuri, relativ stabile, de cuvinte (*câte o dată...*). În scris, blankul marchează o realitate fonetică, și anume, pauza care separă în vorbire aceste elemente. Are rol distinctiv și diferențiază secvențe identice ca sunete constitutive, dar care, despărțite prin blank, reprezintă un grup de cuvinte (*nici un* – conjuncție + numeral...), în timp ce scris, legat alcătuiește un singur cuvânt (*niciun* – adjectiv pronominal). Blankul nu precedă, în general, semnele de punctuație, dar le urmează.

Cratima leagă: cuvintele pronunțate fără pauză, unele interjecții identice repetate accidental, anumite prefixe de derivate, componentele unei abrevieri, componentele unor compuse cu un grad mediu de sudură... Rostirea împreună a două sau mai multe cuvinte se realizează pe patru căi: *sinereză* (pronunțarea a două vocale silabice în una singură, cu diftong sau triftong: *vezi-o, e-un, mi-au spus,*

te-ai dus...), contragerea lui e, de la sfârșitul unui cuvânt precedent cu o, de la începutul cuvântului următor, într-un singur sunet silabic: spune-o, uitate-o, de-oi veni, pe-o ureche...), elidarea sau suprimarea uneia dintre cele două vocale silabice, care se află între două cuvinte rostite împreună: într-o, nu într-un, v-ați reparat, nu vă ați reparat...) și *alipirea* unor cuvinte neaccentuate la începutul sau sfârșitul altora: *l-am văzut, l-oi vedea, s-aici, s-acasă...),* și *desparte*: silabele unor cuvinte pronunțate sacadat și segmentele unui cuvânt în cazul despărțirii acestuia la capăt de rând...

Cratima îndeplinește și alte roluri, ea este marcă grafică a unor cuvinte compuse, a unor derivate cu prefixe și sufixe, a unor sigle și cuvinte neadaptate, articulate sau nu (*CFR-ul, KGB-ul, wc-uri, pick-up-uri...),* a unor abrevieri de cuvinte compuse, care se scriu cu cratimă și când nu sunt compuse (*gen.-mr....*)

Ca semn ortografic, cratima are trei valori: *gramaticală* (când ajută la scrierea cuvintelor compuse, a îmbinărilor stabile pronominale postverbale sau a cuvintelor formate cu unele prefixe: *ex-ministru, re-crea...), valoare fonetică* (servește la marcarea pronunțării într-o singură silabă a două sunete din două cuvinte diferite, alăturate nemijlocit în vorbire: *de-a berbeleacul, de-a bușilea...)* și *valoare logografică* (marchează îmbinărilor cu *post-*: *post-scriptum, post-restaurant... sau flexiunea: ozene-uri... și când exprimă aproximația prin intercalarea între două numerale: doi-trei, cinci-șase...).*

Liniuța de unire și de despărțire, numită științific și *cratimă*, este în scrierea limbii române un semn ortografic principal și complex, cu cele mai multe funcții, în unele situații are caracter permanent (*dă-l, las-o, s-a dus, i-ai spus...),* iar în altele, accidental (*de-abia, de abia, de-acum, de acum...).* Liniuța de unire și liniuța de despărțire nu sunt antonimice și disjunctive, nu se opun și nu se exclud, ele denumesc același semn ortografic cu funcție dublă, de unire, din punctul de vedere al pronunțării a două sau mai multe cuvinte împreună, ca și când ar forma un singur cuvânt, și de despărțire (orto)grafică, pentru că are valori morfologice diferite. Se folosește între cuvinte sau în interiorul unui cuvânt, al unei abrevieri, având rolul de a lega sau de a despărți elementele în cauză.

Linia de pauză este utilizată ca semn ortografic numai în scrierea unor cuvinte compuse complexe, care cuprind - cel puțin - un cuvânt compus scris cu cratimă (*nord-nord-vest, sud-sud-est...);* nu este precedată sau urmată de blank. Este și semn de punctuație.

4. Concluzii

Ortografia românească este un sistem de scriere care reproduce vorbirea sonoră în concordanță cu anumite reguli de funcționare a limbii, stabilite în mod clar prin gramatici, dicționare și îndreptare. Ortografia românească actuală este predominant fonetică, dar este supusă și unor principii gramaticale, având și elemente de ortografie etimologică (este vorba despre scrierea unor neologisme, încă, neadaptate: *design, show, whisky...*) sau pseudoetimologice (notarea vocalei *î* prin două litere: *â* și *î* – *mână, până, în, urî...*)

În orice limbă, ortografia este o convenție oficială a unui for academic și, odată adoptată, această convenție devine normă care trebuie respectată, ea nu este supusă aprecierilor subiective ale unor persoane sau personalități. La noi, ortografia a fost reglementată de Academia Română, în 1881, suferind, până astăzi mai multe modificări.

Semnele ortografice sunt înrudite cu cele de punctuație, uneori chiar semnele de punctuație se folosesc ca semne ortografice. În sens strict, semnele de ortografie sunt semne auxiliare folosite în scris, de regulă, la nivelul cuvintelor (în interiorul unor cuvinte, pe lângă segmente de cuvinte sau între cuvinte care formează o unitate), precum și în unele abrevieri. Pentru formarea unor priceperi și deprinderi de scriere și pronunțare corecte, normele ortografice, ortoepice și de punctuație ale limbii noastre trebuie aplicate și însușite corect, sistematic, și nu mecanic. Corectitudinea lingvistică presupune conformitatea cu una sau mai multe reguli de funcționare a limbii, iar problemele corectitudinii lingvistice sunt studiate, de regulă, în articole și cărți sau în emisiuni RTV, sistematizate după compartimentele limbii și după clasele, categoriile sau fenomenele lingvistice în care se încadrează.

5. Bibliografie

1. Mioara Avram, *Cuvintele limbii române între corect și incorect*, București, Editura Cartier, 2001;
2. Mioara Avram, Marius Sala, *Faceți cunoștință cu limba română*, Cluj-Napoca, Editura Echinox, 2001;
3. *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005;

4. Dumitru Draica, *Norme ortografice actuale. Aplicații practice*, Petroșani, Editura Universitas, 2006;
5. Sergiu Drincu, *Semne ortografice și de punctuație în limba română. Norme și exerciții*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983;
6. *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.

VALENȚE RELIGIOASE ALE CREAȚIEI EMINESCIENE

Valerica DRAICA

Poezia are un domeniu specific: sfera imaginației, a visului, a irealului, starea de contemplație, cu două momente care se întrepătrund: *momentul rațional* (care aduce în viață forma și echilibrul) și *momentul irațional* (care distruge forma și destramă unitatea spirituală); poezia ne oferă prin ea însăși *un fel de a vedea lumea*, cu tangențe în real și ireal; acest fel de a vedea lumea nu este un împrumut, ci o producere de sine ce are ca resorturi principale contemplarea și fantasia, deosebite de gândirea și construcția filosofică.

Înlăuntrul poeziei lucrează filosofia (ca înțelepciune, cugetare, activitate intelectuală etc.), dar, în acest caz, filosofia devine o metaforă care nu distruge și nici nu realizează realul sau idealul, ci le transcende, nefiind altceva decât poezia, însă, gândirea mitică eminesciană se află pe tărâm autohton. Simbolul vechilor profeți cu *fruntea-n lumină* este Moise, imaginat de Eminescu în *fruntea unui popor*: *O ginte-ntreagă poartă a lui învățătură*. Un astfel de profet în *noaptea noastră pierdută și amară*, este și Heliade, al cărui glas este *glasul Providenței (La moartea lui Heliade)*.

Mitul orfic este abordat, fără cunoașterea unor repere livești. Poporul trac a fost un popor de vizionari, de eroi, de cântăreți și de poeți. Eminescu așază misiunea poeziei, în *Epigonii*, sub semnul *miticului poet* Orfeu, fiul lui Oiagros și al muzei Calliope, trarul cu puteri civilizatoare, poetul și cântărețul care simbolizează vraja dionisiacă născătoare de viață, puterea magică de a-i iniția pe oameni în *rostiri tainice*, în misterele existenței, ale lumii și universului. Orfeu devine, la Eminescu, simbolul poetului adevărat, al poetului inițiat, vizionar.

Aspirația lui Eminescu era depășirea limitelor impuse de cunoaștere, dar poetul era conștient că un absolut al cunoașterii este o utopie, de aceea evadează în vis, în imaginarul poetic, care îi poate da iluzia negării stării de grație, a *vârstei de aur*, a primordialității. Poezia, drept urmare, este singurul mijloc al sacrului pământean, fiind *înger palid cu priviri curate*, o sugestie a transcendentului, fără o

semnificație creștină. *Îngerul* acesta este, poate, o reiterare a credinței primitive, potrivit căreia, pentru om, îngerul este un simbol al luminii, un aducător al harului.

Lexicul unui foarte mare număr dintre poeziile lui Eminescu impresionează tocmai prin simplitate, sobrietate, caracter firesc. De remarcat, totuși, că, printre faptele de limbă din secolul al XIX-lea, Eminescu păstrează fonetismele moldovenești, dar și ardelenisme sau muntenisme: *câne, mâne, spăriet, spărietă, șele, jele, tămâiet, mlădiet, izvoară, pahară, șede, s-o vază, s-auză, să pui, voiu, creapă, sara, sacă...*, pentru *valoarea lor artistică*, cât și din necesități de rimă.

Uzul poetic, în sens strict, descoperă și impune, cel puțin stilului respectiv, valori semantice noi ale cuvintelor comune, dar și valori stilistice de context, cuvintele au sensuri figurate, ascunse, simbolice, care acționează asupra sensibilității umane. Emoția artistică, estetică, vine din amestecul interesant, deosebit, de sensuri și înțelesuri, din îmbinări și cadențe, din figurările și imaginile pe care le propune îmbinarea lingvistică, condiționată de schimbările produse în planul semantic.

Valorificând și studiile altor cercetători, care au urmărit același obiectiv, ne-am oprit la creația eminesciană, pentru a examina *valorile poetice* ale unor cuvinte circumscrise *Divinului* și sferei limbajului religios, în special metafore și simboluri. În cele mai multe cazuri, cuvintele, selectate de noi, aparțin lexicului comun, dar valorile stilistice ale acestora, în special cele metaforice, sunt date de context și de anumite conotații.

Aurora este simbol al purității, al prosperității sau metaforă a începutului, plin de speranță:

„Din demon făcui o sântă, dintr-un chicot, simfonie,
Din ochirile-ți murdare ochiu-*aurorei* matinal.”
(*Înger și demon*).

Beznă, termen care etimologic înseamnă *fără fund*, după ce a preluat și sensul substantivului *întuneric* (din *întuneric beznă*), a dezvoltat un sens metaforic, simbolizând *necunoscutul*; poate fi și *simbol al trecerii*:

„doar ceasornicul urmează lunga-a timpului *cărare*.”
(*Scrisoarea I*)

dar poate să fie și *dâră de lumină celestă, destin ori trăire*.

Cuvântul *cer* simbolizează *locul dumnezeirii (Divinității)*, probabil cel mai vechi sens figurat al termenului, *lăcașul muzelor și al zeilor, simbolul absolutului, al credinței*, mai semnifică *soarta, destinul, transcendentul, elementul primordial al universului*:

„O, te văd, te-aud, te cuget, tânără și dulce veste
Dintr-un *cer* cu alte stele, cu-alte raiuri, cu alți zei.”
(*Memento mori*)

„Iar *cerul* este tatăl meu
Și mumă-mea e marea.”
(*Luceafărul*).

Crucea este simbol al credinței și al creștinătății:
„Pentru-a *crucii* biruință se mișcară râuri-râuri.”
(*Scrisoarea III*).

Astfel, Eminescu utilizează fonetismul muntenesc, caracteristic limbii literare: *cer, ceruri*:

„Din sfera mea venii cu greu,
Ca să-ți urmez chemarea,
Iar *cerul* este tatăl meu,
Și muma mea e marea.”
(*Luceafărul*).

În alte creații, Eminescu recurge la fonetismul moldovenesc popular, dar și religios vechi: *ceri, ceriuri*:

„În turme călătoare
Trec nourii pe *ceri*,
Ce seamăn pieritoare
Duioselor dureri.”
(*Din cerurile – albastre*)
„Dă-mi tinerețea mea, redă-mi credința
Și reapari din *ceriul* tău de stele.”
(*Răsai asupra mea*)

„Vede cum din *ceriuri* luna lunecă și se coboară,
Iar pe *ceriuri* se înalță curcubeiele de noapte.”
(*Scrisoarea III*).

Prin lexicul religios poetul dă o expresivitate deosebită imaginilor, imaginația este calitatea proprie geniului, aparent, simpla folosire a unor termeni, ca: *îngeri (Misterele nopții), Dumnezeu, profet, icoana, preotul, altar (Amorul unei marmure), Christ, Christos, Maria, Doamne (Christ,), mister, rai (Înger palid...), ceruri, țăriile, vamă, sânt, sfinte, tămâie, zâna, Mario, sânt, icoană, lacrimi, înger, mag, destine, minune, stea strălucitoare, Mântuitorului, Părinte, Stăpâne, ...* creează imagini unice ale Divinității în lirica românească.

Am insistat pe această inventariere a lexicului de nuanță religioasă (totuși sumară) pentru a evidenția rolul expresiv al cuvintelor. Nu există poezie eminesciană în care să nu existe măcar un termen metaforic, având conotații religioase, fapt care nu îl transformă pe Eminescu într-un poet religios, dar este un indiciu al valorii stilistice religioase (epitet, metaforă sau comparație).

Deși în mai mică măsură, lirica utilizează numele proprii, din varii motive, tematice sau prozodice, ele au, prin excelență, un statut conotativ. Din punct de vedere prozodic, numele proprii se pot accentua diferit, la fel cum este cazul cu cele comune, atât pentru a favoriza integrarea cuvântului respectiv în structuri ritmice deosebite, cât și pentru realizarea rimei. Însă, orice modificare poate avea, în poezie, efecte de ordin expresiv, deci, și o determinare stilistică.

Din necesități ritmice (impuse de ritmul iambic), Eminescu accentuează diferit *Arald*:

„E-ntinsă-n haine albe cu fața spre altar
Logodnica lui *Arald*, stăpân peste averi.”
(*Strigoi*)

„Eu vin la tine, rege, să cer pe – *Arald* al meu.”
(*Strigoi*)

Acțiunea semantică și stilistică între termenii participanți la rimă se desfășoară în două direcții: prima, dinspre numele propriu către cel comun, iar a doua, dinspre numele comun spre cel propriu. Alteori, necesitățile formale se pot exercita și între două nume proprii, poetul recurgând la varianta convenabilă structurii metrice.

Câteva variante sunt edificatoare: *Alah, Alahu; Apolo, Apol; Cupidon, Cupido; Kamadeva, Kama; Demiurg, Demiurgos; Genarul, Genariul; Hristos, Christ, Christos; Pepelea, Pepele; Heliade, Eliad; Brigel, Brigbelu...*

În poezia *Gemenii*, ocurențele (6 – Brigbelu, 4 - Brigbel) resping posibilitatea substituirii reciproce, forma *Brigbelu* neapărând, niciodată, în final de vers, fiind, oarecum, refractară rimei:

„Nebunul nalță dreapta, se uită lung la el
Cu mâna pe pumnalu-i încremeni *Brigbel*.”
„*Brigbelu*, rege tânăr din vremea cea căruntă.”

Din necesități de măsură și ritm sunt utilizate și formele *Demiurg* și *Demiurgos*, *Hristos* și *Crist*:

„Căci a voastre vieți cu toate sunt ca undele ce curg,
Vecinic este numai râul: râul este *Demiurg*.”
(*Scrisoarea III*)

„Bătrânul *Demiurgos* se opintește-n van.”
(*Împărat și proletar*)

„Blanca, știi că din iubire
Făr' de lege te-ai născut;
Am jurat de la-nceput
Pe *Hristos* să-l iei de mire.”
(*Povestea teiului*)

„Sau cad grele, mângâioase
Și se sfarmă-n suflet trist,
Cum în picuri cade ceara
La picioarele lui *Crist*.”
(*Singurătate*)

Sumare chiar, observațiile noastre, de mai sus, încearcă să pună în evidență faptul că necesitățile ritmului și, mai ales, ale rimei, l-au obligat pe poet la topica și, în special, la utilizarea unora dintre dubletele enumerate. În plus, numele proprii cresc inventarul de rime, iar sugestiile și conotațiile tematice îmbogățesc considerabil imaginile liricii.

Lexicul poetic eminescian este des împrumutat din domeniul abstracțiunilor, elementele lingvistice respective indicând natura reflexivă a lirismului și aspirațiile cunoașterii filosofice și poetice, adâncind astfel emoția intelectuală, iar apropierea de *Divin*, de

creștinism, de religie, în general, se petrece în spirit romantic, prin cultivarea mitului – prin prometeism, satanism, romantism, titanism; când ajunge la miturile și simbolurile ortodoxe, discursul liric se îndulcește, chiar dacă, uneori, dă glas unei lumi în care valorile au *aripa frântă*, fiind lipsită de credință, iubire și adevăr. Poate de aceea și, în mod sigur, saturat de mediocritatea și răutatea celor din jur, poetul afirmă: „*Vă las pământul. Al meu e cerul!*”.

Bibliografie

G. I. Tohăneanu, *Studii de stilistică eminesciană*, București, Editura Științifică, 1965.

Mihai Eminescu, *Poezii*, București, Editura pentru Literatură, 1969.

Albert Beguin, *Sufletul romantic și visul*, București, Editura Univers, 1970.

G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, București, Editura pentru Literatură, 1974.

Emil Cioran, *Pe culmile disperării*, București, Editura Humanitas, 1992.

Nichifor Crainic, *Spiritualitatea poeziei românești*, București, Editura Muzeului Literaturii Române, 1998.

Mircea Eliade, *Mitul eternei reînțoarceri*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1999.

RADU GYR - VALORIFICAREA ELEMENTELOR DE FOLCLOR ÎN LITERATURA PENTRU COPII¹

Florin CIOBAN

Literatura, în general, și literatura pentru copii, în special, este o formă de cunoaștere prin intermediul imaginii artistice, respingând schematismul de orice fel. Ca artă, literatura are trăsături specifice, distincte. Ea "reflectă realitatea prin intermediul imaginilor concret – senzoriale, relevabile în conștiința noastră cu ajutorul forței expresive a cuvintelor ... Limbajul în literatură nu este un simplu instrument sau vehicul, ci o structură în care scriitorul îngroapă atât propria sa concepție cât și pe cea a lumii."²

Reflectând realitatea prin transfigurare artistică, și literatura destinată copiilor devine, implicit, o modalitate specifică de cunoaștere, elementul de specificitate fiind dat de limbajul ei particular. Indiferent că se adresează adulților sau copiilor, limbajul literaturii este preponderent reflexiv, spre deosebire de cel aparținând științei care se distinge prin tranzitivitate.

Componentă importantă a literaturii naționale, literatura pentru copii include totalitatea creațiilor care, prin profunzimea mesajului, gradul de accesibilitate și nivelul realizării artistice, se dovedesc capabile să intre într-o relație afectivă cu cititorii lor. Receptată în propriul ei cod, literatura destinată copiilor îmbracă diferite forme

¹ Din preocupările de reliefarea a prezenței elementelor de folclor în literatura română în general și în literatura pentru copii, în mod particular, am selectat rândurile ce fac trimitere la Radu Gyr. Atenția noastră asupra acestui poet nedreptățit al literaturii române ne-a fost îndreptată de domnul profesor Corneliu Crăciun. În preocupările multiple ale domniei sale de a readuce în atenția cititorilor acele pagini ale istoriei naționale sau ale istoriei literaturii române care sunt mai puțin cunoscute, Radu Gyr a constituit la un moment dat o constanță. Aceste rânduri se vreau a fi și ele, o dovadă a succesului demersului domnului profesor Corneliu Crăciun. Sunt, în aceeași măsură, și o bună ocazie de a mulțumi domnului profesor pentru întreaga sa efortare scriitoricească, ce ne-a fost în timp model și sursă de inspirație. Avem certitudinea că astfel de ocazii de apreciere profesorul, omul de litere sau istoricul dr. Corneliu Crăciun ne va mai oferi din plin. Mulțumim anticipat!

² I. Pascadi, *Nivele estetice*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 195

specifice impuse de: gradul dezvoltării psihice (gândire, limbaj, imaginație, emoții și sentimente estetice sau morale); sfera de interese, trebuințe și preocupări; posibilitățile de identificare și înțelegere a mesajului artistic etc.

În aprecierea literaturii destinate copiilor, accesibilitatea nu constituie, singură, un criteriu, funcția artistică și originalitatea fiind hotărâtoare pentru însăși existența operei literare.

Literatura pentru copii investighează universul propriu de cunoaștere al copilului, năzuințele, aspirațiile lui cele mai înalte, printr-o ingenioasă transfigurare artistică. "Copilul, scria George Călinescu, se naște curios de lume și nerăbdător de a se orienta în ea. Literatura care îi satisface această pornire îl încântă ... ca să fie opere de artă, scrierile pentru copii și tineret trebuie să intereseze și pe oamenii maturi și instruiți. A ieși din lecturi cu stimă sporită pentru om, acesta e secretul marilor literaturi pentru tineret."³

Conceptul de literatură pentru copii și tineret este unul dintre cele mai discutate și adeseori contestate. Teritoriul ei este fie dilatat până la dispariția granițelor față de alte domenii ale cunoașterii, fie îi este contestată însăși existența ei în raport cu alte genuri literare.

Criticul italian Benedetto Croce afirma că micii cititori preferă cărțile mediocre, întrucât ei nu ar avea capacitatea de a înțelege specificul literaturii ca artă, fiind impresionați, în primul rând, de ceea ce numim aventură, adică de acțiuni palpitate, ciocniri războinice etc. Își susține afirmația exemplificând prin povestirile lui Edmondo de Amicis, îndrăgite de copii, dar lipsite de valențe artistice.

Mihail Sadoveanu credea că o carte pentru copii, ca să fie bună, trebuie să rămână bună și când copilul ajunge om.

Discuțiile pro sau contra în această delimitare conceptuală a sferei și conținutului literaturii pentru copii, se dovedesc, până la urmă superflue. Literatura pentru copii există ca literatură ori nu există deloc. Există literatură pentru copii, precum și pentru adulți, de la ivirea miturilor și până în prezent, ea diversificându-se neconținut.

În filologia românească au existat preocupări pentru a delimita sfera acestui tip de literatură ori pentru a o organiza, clasifica și categorisi. Ilie Stanciu introducea în literatura pentru copii, în primul rând, poezia și basmul de care copiii sunt atrași, receptivi fiind la

³ G. Călinescu, *Estetica basmului*, Editura pentru Literatură, București, 1965, p. 92

frumos și având o logică proprie. Pentru Hristu Cândroveanu, literatura ca artă se situează dincolo de generații și vârste. Există, categoric, o literatură preferată de copii și de tineret, însă nu e obligatoriu ca această literatură să fie inspirată din universul lor. Vistian Goia, în ultima carte despre literatura pentru copii, introduce în cuprins o tematică mult mai extinsă decât se obișnuia până de curând, abordând capitole precum: *Miturile și valoarea lor formativă* sau *Literatura de dragoste* – capitol încheiat cu romanul *Maitreyi* al lui Mircea Eliade.

Într-adevăr, copiii citesc cu pasiune nu numai creațiile literare dedicate lor, ci și altele care, prin valoarea lor artistică și prin frumusețea limbii, interesează deopotrivă și pe adulți. În acest sens, *Amintiri din copilărie* de Ion Creangă, *Călătoriile lui Gulliver* de Jonathan Swift, *Somnoroase păsărele, Revedere, Ce te legeni...* de Mihai Eminescu sunt doar câteva exemple semnificative. Marea varietate a creațiilor artistice aparținând unor genuri și specii literare diferite, care se integrează în sfera literaturii pentru copii, evidențiază receptivitatea copiilor față de frumos, cu condiția ca acesta să fie accesibil.

Producțiile populare în proză sau în versuri – basmele, poveștile, povestirile, snoavele, doinele, cântecele de leagăn, proverbele, zicătorile, ghicitorile și toate categoriile folclorului copiilor – au format dintotdeauna fondul de aur al literaturii pentru copii. Datinile, obiceiurile, năzuințele, întreaga spiritualitate a poporului, optimismul, marile neliniști au fost și vor fi cunoscute prin intermediul lecturii. Creația populară a constituit o permanentă sursă de inspirație pentru literatura cultă pentru copii, prin profunzimea și diversitatea ideilor, ca și prin frumusețea și expresivitatea limbajului.

Din izvoarele ei s-au inspirat unii dintre cei mai reprezentativi scriitori ai noștri: Ion Neculce – *O samă de cuvinte*; Anton Pann – *Povestea vorbei, Năzdrăvăniile lui Nastratin Hoge*; Dimitrie Bolintineanu – *Muma lui Ștefan cel Mare, Daniil Sihastru, Mircea cel Mare și solii*; Vasile Alecsandri – *Sânziana și Pepelea, Legende*; Petre Ispirescu – *Legende sau basmele românilor*; Ion Creangă – *Povești, Povestiri, Amintiri din copilărie*; Mihai Eminescu – *Făt-Frumos-din-Lacrimă, Călin Nebunul*; Ioan Slavici – *Florița din codru, Păcală în satul lui*.

Pe lângă această serie de autori de literatură pentru copii, pentru care folclorul a constituit sursa de inspirație cea mai evidentă, în cadrul literaturii pentru copii mai pot fi evidențiate numeroase

direcții de preluare și dezvoltare a elementelor de folclor. La autori cunoscuți sau mai puțin cunoscuți, folclorul se dovedește a fi fie un pretext de evocare a unor experiențe trăite în copilărie și chiar mai mult decât atât, fie o modalitate de a găsi calea sigură de adresare către o vârstă și un auditoriu cu o sensibilitate aparte.

Radu Gyr este scriitorul de literatură pentru copii a cărui poezie are numeroase puncte de interferență cu folclorul. Mai mult sau mai puțin frecvente de la o creație la alta, acestea cunosc o intensitate hotărâtoare, punând în lumină o față inedită a creației poetului. Locul de interferență, de suprapunere și compunere a efectelor – absorbind, cum e și firesc, izvorul viu al folclorului și, în același timp, sensibilitatea artistică particulară a creatorului – constituie, de fapt, o sinteză lirică originală; cei doi termeni se dezvoltă în cadrul unor valori artistice noi. Desigur, ceea ce determină caracterul inedit al sintezei este contribuția originală, creatoare, a poetului.

Sinteza folclorică în cazul lui Radu Gyr se produce în sfera unei analogii artistice cu folclorul. Această analogie artistică cu folclorul destinat copiilor este remarcabilă în volumul *Stele pentru leagăn – douăzeci de cântece cu luminițe*. În acest caz, poetul nu recurge la nici unul dintre modurile de prelucrare cunoscute. Nu urmărește nici ideea de stilizare sau perfecționare a izvoarelor populare și nici pe aceea a transformării lor structurale. Elaborându-și "cântecele de leagăn", poetul întrebuițează modelul existent în folclor ca pe un "dat" însușit, de la care reține aspecte generale și caracteristice în ceea ce privește conținutul și forma:

“La fereastra cu lumină
cade freamăt alb de sbor.
Seara, lunecă-n pridvor
Heruvimii din grădină.

Crini cu trâmbițe se-adună
Lângă ușe câte doi.
Se dau jos luceferi noi
Din caișii plânși pe lună.

Și, tiptil, și crini și stele
Și heruvii de pe prag
Intră-n casă, leagăn drag,

Să te scrie-ntre zorele.
Și să schimbe în grădină
Un bordei de om calic
Pentr-un strop de leagăn mic
Și-o fărâ mă de lumină”⁴.

Radu Gyr întrebuițează legile estetice ale folclorului (tehnica versificării, sistemul grupării imaginilor și licențelor poetice, expresiile afective și orale) și le reproduce în forme artistice create de el. În același scop utilizează și tiparele unor specii ale poeziei populare (cântecul de leagăn – de exemplu), în cadrul cărora valorifică întreaga suită a procedeelelor artistice specifice folclorului. Analogia este, pentru poet, o categorie largă de valorificare, o modalitate inedită. Utilizând-o, Gyr creează o poezie în spiritul producțiilor populare, prin asemănare cu ele, după scheme, legi și procedee artistice existente în folclor. Presupunând o relație artistică de un tip special, analogia nu se poate realiza fără o temeinică cunoaștere a folclorului. Niciodată, însă nu avem sentimentul că poeziile de acest fel ale lui Radu Gyr ar comporta riscul unei încercări gratuite:

“Vino somn
albastru domn,
tânăr crai
suflet cu rai,
safirin
prin rozmarin,
fulguind, plutind, zâmbind,
lângă puiul de argint,
și tiptil
adoarme-mi-l.

Vino cer
de giuvaer,
să mi-l plouă
numai rouă,
să mi-l vază
numai rază,

⁴ Radu Gyr, *Leagăn mic*, în *Stele pentru leagăn*, Râmnicu Vâlcea, 1936

să-l sărute desfăcute
numai rodii și lăute,
luna lin,
să-l culce-n crin.

Vino stea
de peruzea,
cerne-i zări
pe mâini și-n păr,
flori de cântec și de măr.
Suflă-i pene
peste gene
suflă-i basm peste obraz
fă-i un leagăn de topaz”⁵.

Sub aspect lexical, analogiile cu folclorul sunt și mai evidente. Întâlnim cuvinte și expresii tipic populare, specifice chiar folclorului copiilor, precum sunt diminutivele:

“Dormi în leagăn de vioară
luminiță, tămâioară...”⁶.

Un aspect cât se poate de interesant al relației între folclor și literatura pentru copii, de curând abordat într-un articol al lui Nicolae Constantinescu, îl constituie jocurile de copii. Autorul articolului constată că, “deși practicat cu precădere de către copii, jocul nu-l părăsește pe om niciodată, doar că ponderea lui în viața adultului este ceva mai mică, mai neînsemnată decât în aceea a copilului, a cărui rațiune însăși de a fi este... joaca”⁷.

Din punctul de vedere al folcloriștilor, jocurile de copii au fost simțite, de la bun început, ca alcătuind un capitol separat de acela al adulților, criteriul elementar luat în considerație fiind cel al vârstei performerilor, ceea ce corespunde perfect definiției moderne a folclorului, văzut ca o formă de comunicare orală, artistică, de grup în context. Un rol important în constituirea grupurilor îl are vârsta

⁵ Radu Gyr, *Cântec de leagăn*, în *Stele pentru leagăn*, Râmnicu Vâlcea, 1936

⁶ Radu Gyr, *Cântec pentru somnul luminiței*, în *Stele pentru leagăn*, Râmnicu Vâlcea, 1936

⁷ Nicolae Constantinescu, *Folclor și literatură...*, în *Limbă și literatură*, nr 1, 2002, p.86

performerilor. În cazul copiilor, jocul pare a fi o activitate gratuită, care nu urmărește, deci, satisfacerea imediată a unor nevoi biologice legate de supraviețuire, deși, pe de altă parte, nu i se poate nega, în nici un chip, rolul important pe care îl are în dezvoltarea fizică, psihică, intelectuală a copilului și în integrarea lui socială.

Bibliografie:

1. Bogdan-Duică, Gheorghe - *Două iubiri*, în *Societatea de mâine*, anul I, nr. 12, 1924
2. Călinescu, George - *Estetica basmului*, Editura pentru Literatură, București, 1965
3. Comișel, Emilia - *Folclorul copiilor*, București, Editura Muzicală, 1982
4. Constantinescu, Nicolae - *Folclor și literatură...*, în *Limbă și literatură*, nr 1, 2002
5. Dumitrescu Begu, Angela - *Cămara Zânelor*, Editura Ion Creangă, București, 1983
6. Evseev, Ivan - *Jocurile tradiționale de copii*, Timișoara, Editura Excelsior, 1994
7. Gafița, Viniciu - *Sînteți oaspeții mei*, Editura Ion Creangă, București, 1981
8. Gyr, Radu - *Stele pentru leagăn*, Râmnicu Vâlcea, 1936

ISBN 978-973-759-995-7